

Prof. Asoc. Dr. **Merita Poni**
Prof. Asoc. Dr. **Ervin Karamuço**
Prof. Asoc. Dr. **Kreshnik Myftari**
Dr. **Ledina Mandija**
Enkeledi Hajro

STUDIME NË KRIMINOLOGJI

Vëllimi II

**STUDIME
NË
KRIMINOLOGJI**

Vëllimi II

© Prof. Asoc. Dr. Merita Poni
© Prof. Asoc. Dr. Ervin Karamuço
© Prof. Asoc. Dr. Kreshnik Myftari
© Dr. Ledina Mandija
© Enkeledi Hajro

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Materiali që përmban ky botim mund të citohet ose botohet, me kusht që të njihet autorësia e tij. Çdo përdorim tjetër i këtij materiali, që përfshin, por që nuk kufizohet në përdorimin tregtar apo në krijimin e punimeve që rrjedhin nga ky botim, kërkon lejen me shkrim të autorëve.

Autorët:

Prof. Asoc. Dr. Merita Poni
Prof. Asoc. Dr. Ervin Karamuço
Prof. Asoc. Dr. Kreshnik Myftari
Dr. Ledina Mandija
Enkeledi Hajro

Drejtuese e Projektit: Alba Jorganxhi

ISBN:

Ky botim u mundësua nga:

Organizata për Siguri dhe
Bashkëpunim në Evropë
Prezenca në Shqipëri

Ky projekt mbështetet financiarisht nga:

Pikëpamjet e shprehura në këtë botim janë të autorit dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e Prezencës së OSBE-së në Shqipëri, Fakultetit të Drejtësisë të Universitetit të Tiranës, apo të Byrosë së Qeverisë së SHBA-së për Çështjet Ndërkombëtare të Narkotikëve dhe Zbatimit të Ligjit.

Parathënie

Ky botim është mbështetur nga projekti “Për krijimin e programit ‘Master në Kriminologji’” (2018-2024), i cili zbatohet nga Prezenca e OSBE-së në Shqipëri, në bashkëpunim të ngushtë me Fakultetin e Drejtësisë dhe Fakultetin e Shkencave Sociale të Universitetit të Tiranës, me mbështetjen financiare të Byrosë së Shteteve të Bashkuara të Amerikës për Çështjet Ndërkombëtare të Narkotikëve dhe Zbatimit të Ligjit.

Prezenca e OSBE-së në Shqipëri falënderon autorin për punën e tij dhe shpreh përkushtimin e saj të vijueshëm për promovimin e hulumtimit shkencor dhe debatit akademik në fushën e kriminologjisë.

PËRMBAJTJA

Enkeledi Hajro

KRIMINALOGJIA PËR TË MITUR

Prof. Asoc. Dr. Merita Poni

METODAT E KËRKIMIT NË KRIMINOLOGJI

Prof. Asoc. Dr. Ervin Karamuço

KRIMINOLOGJIA E GJELBER

Mbrojtja Ndërkombëtare

Prof. Asoc. Dr. Kreshnik Myftari

**ROLI DHE KONTRIBUTI I PSIKOLOGJISË LIGJORE
NË PROCEDIMET PENALE**

Dr. Ledina Mandija

KTHIMI I PASURIVE DHE DREJTËSIA PENALE

Enkeledi Hajro

KRIMINALOGJIA PËR TË MITUR

TABELA E ÇËSHTJEVE

1. Hyrje në lëndën e kriminalogjisë për të mitur	11
2. Metodologjia, burimet dhe statistikat përshkruese	14
2.1 Metodat e kërkimit dhe tipologjitë	14
2.2 Burimet e të dhënave dhe treguesit e përdorur	19
2.3 Statistika përshkruese, normat dhe llojet e krimit	20
3. Faktorët biosocial dhe ndikimi në kriminalitetin e të miturve	30
3.1 Adoleshenca dhe sjellja qëparaqet rrezikshmëri të lartë	30
3.2 Faktorët e riskut	32
3.3 Ndikimi i mjedisit familjar në sjelljen kriminale	33
3.4 Kushtet social-ekonomike të të miturit	35
3.5 Ndikimi i mjedisit rrethues në sjelljen kriminale e të miturve	
3.5.1 Roli i Agjencisë Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës, evidentimi i faktorëve socialë dhe ndërhyrja individuale	36
3.5.2 Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve në rolin korrigjues të të miturit në konflikt me ligjin	40
3.6 Shkolla përballë kriminalitetit të të miturve- Aktet e dhunshme dhe bullizimi	41
3.7 Roli i Massmedias në sjelljen kriminale (Programet televizive dhe filmat që shfaqin dhunë, video lojrat e dhunshme etj)	45

3.8	Ndikimi i drogës nësjelljen kriminale	47
3.9	Analiza e shkaqeve dhe faktorëve tëriskut qëvijnënga ambjenti social	52
4.	Sistemi i drejtësisë penale për të mitur	53
4.1	Roli i Policisëpër parandalimin dhe kontrollin e kriminalitetit tek tëmiturit	53
4.2	Ndjekja penale ndaj tëmiturve nëkonflikt me ligjin-Roli i prokurorisë	55
4.3	Seksioni për tëmitur i gjykatës penale – praktika gjyqësore	56
4.4	Institucioni penitenciar për tëMitur	59
5.	Shërbimi i Provës dhe rehabilitimi i të miturit	62
6.	Rekomandime	69

1. Hyrje

Kriminologjia është studimi shkencor i aspekteve joligjore të krimit dhe delikuencës, duke përfshirë shkaqet, korrigjimin dhe parandalimin e tij, nga këndvështrimet e disiplinave të ndryshme si antropologjia, biologjia, psikologjia dhe psikiatria, ekonomia, sociologjia dhe statistikat.

Kriminologjia filloi në shekullin e 18-të kur reformatoret social filluan të vënë në dyshim përdorimin e dënimit për ndëshkim dhe jo parandalimin si mjet më eficient. Në shekullin e 19-të, filluan të aplikohen metodat shkencore për studimin e krimit. Sot kriminologët zakonisht përdorin statistika, histori të rasteve individuale, të dhëna zyrtare dhe metoda sociologjike në terren për të studiuar kriminelët dhe aktivitetin kriminal, duke përfshirë shkallën dhe llojet e krimit brenda zonave gjeografike. Gjetjet e tyre përdoren nga zyrtarët e zbatimit të ligjit dhe burgjeve, avokatët, gjyqtarët, oficerët e provës, ligjvënësit dhe studiuesit për të kuptuar më mirë kriminelët dhe efektet e trajtimit dhe parandalimit.

Në aspektin ligjor, termi krim i referohet veprimeve kriminale individuale (p.sh. një vjedhje me thyerje) dhe reagimit të shoqërisë ndaj këtyre veprimeve (p.sh. një dënim me tre vjet burg). Fusha e kriminologjisë përfshin dhe shqyrton njohuri më të gjera rreth krimit dhe kriminelëve. Për shembull, kriminologët janë përpjekur të kuptojnë pse disa njerëz kanë pak apo shumë gjasa të përfshihen në sjellje kriminale ose delikuate. Kriminologët gjithashtu kanë ekzaminuar dhe janë përpjekur të shpjegojnë dallimet në shkallën e krimit dhe kodin penal ndërmjet shoqërive dhe ndryshimet në normat dhe ligjet me kalimin e kohës.

Në dekadat e fundit të shekullit të 20-të, kriminologjia u shtri

më shumë për të përfshirë një numër fushash të specializuara studimore. Një nga këto ishte kriminalistika, ose zbulimi shkencor i krimit, i cili përfshin fusha të tilla si fotografia, toksikologjia, studimi i gjurmëve të gishtërinjve dhe provat e ADN-së (shih gjithashtu gjurmët e gishtërinjve të ADN-së), e cila më parë ishte përjashtuar nga kriminologjia për shkak të fokusit të saj në veprime të veçanta kriminale dhe jo në njohuritë më të gjera rreth krimit dhe kriminelëve. Kriminologjia e zgjeroi më tej shtrirjen e saj duke i kushtuar vëmendje të konsiderueshme viktimologjisë, ose studimit të viktimave të krimit, marrëdhënieve ndërmjet viktimave dhe kriminelëve dhe rolit të viktimave në vetë ngjarjet kriminale. Drejtësia penale është shfaqur gjithashtu si një fushë akademike e veçantë, por e lidhur ngushtë, duke u fokusuar në strukturën dhe funksionimin e agjencive të drejtësisë penale - përfshirë policinë, gjykatat, shërbimet për rehabilitimin/korrigjimin dhe agjencitë për të miturit - dhe jo në shpjegimet e krimit. (Shih drejtësinë për të mitur.)

Marrëdhënia e kriminologjisë me disiplina të tjera të ndryshme ka rezultuar në diversitet të konsiderueshëm në vendosjen e saj akademike brenda universiteteve. Universitetet në Evropë janë prirur ta trajtojnë kriminologjinë si pjesë të edukimit ligjor, edhe në rrethana kur mësuesit kryesorë të saj nuk ishin juristë. Në Mbretërinë e Bashkuar, për shembull, Instituti i Kriminologjisë është pjesë e fakultetit juridik të Universitetit të Kembrixhit; në shkollat të tjera kërkimi dhe mësimdhënia kriminalistike zakonisht ndahet ndërmjet departamenteve të sociologjisë ose administratës sociale, fakulteteve juridike dhe instituteve të psikiatrisë. Në Amerikën e Jugut elementet antropologjike dhe mjekësore mbizotërojnë, dhe në Shtetet e Bashkuara, megjithëse ka pasur një prirje drejt kriminologjisë së strehimit dhe drejtësisë penale në departamente të veçanta multidisiplinare, kriminologjia është vendosur më shpesh në departamentet e sociologjisë. Ndërsa në Shqipëri, lënda e kriminalogjisë studiohet në Fakultetin e Drejtësisë si pjesë e të drejtës penale lënda Kriminalogji-Penalogji.

Zhvillimi i kriminalogjisë

Kriminologjia u zhvillua në fund të shekullit të 18-të, kur lëvizje të ndryshme, të mbushura me humanitarizëm, vunë në dyshim mizorinë, arbitraritetin dhe joefikasitetin e sistemit të drejtësisë penale dhe të burgjeve. Gjatë kësaj periudhe reformatore si Cesare Beccaria në Itali dhe Sir Samuel Romilly, John Hoëard dhe Jeremy Bentham në Angli, të gjithë që përfaqësonin të ashtuquajturën shkollë klasike të kriminologjisë, kërkuan reforma penale dhe ligjore në vend të njohurive kriminalistike. Synimet e tyre kryesore ishin të zbusnin dënimet ligjore, të reduktonin zbatimin e dënimit me vdekje dhe të humanizonin institucionet penale. Ata ishin mesatarisht të suksesshëm, por në dëshirën e tyre për ta bërë drejtësinë penale më “të drejtë”, ata u përpoqën të ndërtonin ekuacione mjaft abstrakte dhe artificiale midis krimeve dhe dënimeve, duke injoruar karakteristikat personale dhe nevojat individuale të të pandehurit. Për më tepër, objekti i dënimit ishte në radhë të parë ndëshkimi dhe së dyti parandalimi.

Në fillim të shekullit të 19-të, statistikën e para vjetore kombëtare të krimit u publikuan në Francë. Adolphe Quetelet (1796-1874), një matematikan, statistician dhe sociolog belg, i cili ishte ndër të parët që analizoi këto statistika, gjeti një rregullsi të konsiderueshme në to (p.sh. në numrin e personave të akuzuar për krime çdo vit, numrin e dënuar, raporti i burrave ndaj grave dhe shpërndarja e shkelësve sipas moshës). Nga këto modele ai doli në përfundimin se “duhet të ketë një rregull për ato gjëra që... riprodhohen me qëndrueshmëri mahnitëse dhe gjithmonë në të njëjtën mënyrë”. Më vonë, Quetelet argumentoi se sjellja kriminale ishte rezultat i strukturës së shoqërisë, duke pohuar se “shoqëria përgatit krimin, dhe fajtorët janë vetëm instrumentet me të cilat ai ekzekutohet”.

Ndërsa Quetelet u përqendrua në karakteristikat e shoqërive dhe u përpoq të shpjegonte shkallën e krimit që rezultonte, mjeku

italian Cesare Lombroso (1836–1909) studioi kriminelë individualë për të përcaktuar pse ata kryenin krime. Disa nga hetimet e tij e çuan atë në përfundimin se njerëzit me keqformime të caktuara kraniale, skeletore dhe neurologjike ishin “të lindur kriminelë” sepse ishin rikthim biologjik në një fazë të hershme evolucionare. Tepër e diskutueshme në kohën kur ai e paraqiti atë, teoria e tij u refuzua përfundimisht nga shkencëtarët socialë. Lombroso gjithashtu pretendoi se kishte shkaqe të shumta të krimit dhe se shumica e shkelësve nuk kishin lindur kriminelë, por në vend të kësaj ishin formësuar nga mjedisi i tyre. Hulumtimi i Quetelet dhe Lombroso theksoi kërkimin e shkaqeve të krimit - një fokus që kriminologjia e ka ruajtur.

Në këtë aspekt, rasti i studimit të kriminalogjisë së të miturve në mjedisin shqiptar paraqet një rëndësi të vecantë për analizimin e shkaqeve që ndikojnë në sjelljen e kriminale të të miturve që paraqesin rrezikshmëri shoqërore ku faktorët social, familja, shoqëria, shkolla kanë ndikuar në një masë të caktuar në zhvillimin e personalitetit të të miturit dhe kushteve që ai të sillet në konflikt me ligjin.

2. Metodologjia, burimet dhe statistikat përshkruese

2.1 Metodat e kërkimit dhe tipologjitë

Kriminologjia përfshin një sërë disiplinash, duke u mbështetur në metodat dhe teknikat e zhvilluara si në shkencat natyrore ashtu edhe në ato shoqërore.

Të dhënat më të zakonshme të përdorura në kërkimet kriminalistike janë statistikat zyrtare, të cilat mbledhen si pjesë e funksionimit të agjencive të drejtësisë penale. Për shembull, policia mbledh të dhëna për krimet që marrin dijeni dhe për njerëzit që arreston për kryerjen e këtyre krimeve; gjykatat mbledhin të dhëna

për çështjet që shqyrtojnë dhe për vendimet e atyre rasteve, duke përfshirë dënimet; të dhënat nga institucionet e vuajtjes së dënimit / burgjet, si dhe agjencitë e shërbimit të provës dhe të lirit me kusht, të cilat mbledhin të dhëna për njerëzit nën juridiksionin e tyre. Në të gjitha rastet, dobia e statistikave zyrtare kriminale varet nga faktorë njerëzorë të tillë si gatishmëria e individëve privatë për të raportuar ngjarje kriminale në polici, e policisë për t'iu përgjigjur zyrtarisht ngjarjes kriminale dhe prokurorisë për të ndjekur penalisht çështjen. Për shkak se këto vendime varen nga një sërë faktorësh—përfshirë nëse ligjet penale në fjalë janë të njohura apo jopopullore, nëse ngjarja kriminale ndodh në një zonë me krim të lartë apo me krim të ulët dhe nëse viktimja apo shkelësi është anëtar i një pakice grupi - ato nuk janë shumë të besueshme si matës i shkallës së krimit në një shoqëri ose i ndryshimeve në numrin e krimeve me kalimin e kohës.

Për të kapërcyer problemet me statistikën zyrtare, studiuesit në shumë vende kanë shfrytëzuar anketat e viktimizimit, në të cilat mostrat e rastësishme të popullsisë pyeten në përgjithësi nëse ata kanë qenë viktimja të krimit brenda një periudhe të caktuar kohore. Megjithatë këto sondazhe kanë probleme metodologjike (p.sh., ato mbështeten tërësisht në kujtesën e viktimave), ato në përgjithësi kanë qenë më të sakta se statistikën zyrtare në shfaqjen e tendencave të krimit me kalimin e kohës. Në Shqipëri ka patur studime të ndryshme nga shoqëria civile por nuk ka një të mirëfilltë që të paraqesë të dhëna të sakta dhe të qarta, pikërisht për shkak të kulturës së ulët ligjore që ekziston në Shqipëri, zakoneve të vendit dhe kompleksitetit që personat e intervistuar shfaqin për të treguar rrethana apo ngjarje personale.

Zakonisht anketimet kryhen nga kriminologë individualë dhe jo nga agjenci qeveritare, këto studime përgjithësisht anketojnë të miturit dhe jo të rriturit, dhe ata zakonisht pyesin të anketuarit për ngjarje kriminale relativisht të vogla dhe jo për ato shumë të rënda. Prandaj, informacioni i kombinuar nga anketat e vetë-raportimit,

anketat e viktimizimit dhe statistikat zyrtare në përgjithësi do të ofrojnë një përshkrim më të saktë të krimit.

Studimi e rasteve

Në Shqipëri ka patur raste të rralla të analizimit të çështjeve individuale, sepse akoma nuk ka një mekanizëm të destinuar posacërisht për këtë qëllim, nuk ka një studim të mirëfilltë që të paraqesë të dhëna dhe rezultate mbi shkaqet e kriminalogjisë së të miturve, por ato jepen si një përfundim i përgjithshëm duke u bazuar vetëm në vendimet gjyqësore. Prandaj analiza e raporteve psikologjike, e opinioneve të psikologut të shkollave, e bazës familjare, përkatsisë në një grup të caktuar, dhe në një ambient të ndryshëm ka munguar dhe nuk ka orientuar drejt në miratimin e politikave parandaluese dhe rehabilituese për të mitur në Shqipëri. Sot ne nuk kemi një shifër të numrit të të miturve që janë trajtuar dhe rehabilituar, nuk kemi një shifër të sakte të numrit të rasteve kur të miturit kanë shfaqur sjellje kriminale por nuk janë referuar dhe proceduar sipas ligjit, nuk kemi një numër të të miturve që janë përjashtuar nga shkollat dhe sa prej tyre janë delikuentë përsëritës, apo sa janë të pastrehë, janë përdorues të lëndëve narkotike apo janë të braktisur nga familja. Megjithatë, rezulton se ka përpjekje për të adresuar këto çështje, për të analizuar disa të dhëna, pastaj nëse ato përputhen me realitetin dhe se cila është qasja institucionale për ti zgjidhur, mbetet për tu trajtuar në një moment tjetër.

Tipologjitë

Tipologjitë përfshijnë klasifikimin e veprave penale ose shkelësve sipas disa kriterëve të lidhjes ose ngjashmërisë. Për shembull, kriminologët kanë bërë shumë përpjekje për t'i renditur shkelësit në kategori të tilla si "normale" ose "anormale" dhe "të zakonshme" ose "profesionale" dhe për të zhvilluar një vazhdimësi

kriminelësh që do të shtriheshin nga “të çmendurit” në një ekstrem deri në të ndryshme: kriminelët e karrierës, shkelësit e vegjël dhe kriminelët jakë të bardhë deri te kriminelët “e organizuar” ose “profesionistë” në ekstremin tjetër. Metoda tipologjike, ndonëse më e gjerë se rasti studimor, nuk është aq e gjerë sa metoda statistikore, duke qenë më pak jopersonale dhe heterogjene se ajo metodë dhe më pak individuale ose specifike se rasti i studimit. Metoda, e zhvilluar fillimisht në Gjermani dhe Austri, është kritikuar sepse përpiqet të reduktojë fenomenet komplekse në terma të thjeshtë, ndërsa tenton të injorojë dallimet e rëndësishme individuale.

Metodat eksperimentale

Përdorimi i metodës eksperimentale është i përhapur në mjaft vende, kryesisht sepse duket të jetë mjeti më efektiv për të përcaktuar nëse politikat e policisë prodhojnë realisht efektet e tyre të synuara.

Një eksperiment i kontrolluar përfshin marrjen e dy situatave ose grupeve të lidhura ngushtë, nënshtrimin e njërit prej tyre ndaj një stimuli specifik dhe krahasimin e karakteristikave pasuese të të dyjave. P.sh në vitet 1980, agjencitë publike të drejtësisë penale ishin më të gatshme të angazhoheshin në kërkime eksperimentale. Policia në Minneapolis, Minn., për shembull, mori pjesë në një eksperiment të kontrolluar rastësor mbi përdorimin e arrestimit në situata të dhunës në familje. Kur policia hasi raste të dhunës në familje, shkelësi arrestohej dhe kalonte një natë në burg; incidenca e përsëritjes së dhunës në familje ndaj së njëjtës viktimë në gjashtë muajt e ardhshëm përgjysmohej. Hulumtimi pati një ndikim të rëndësishëm në politikat e policisë në lidhje me dhunën në familje në të gjithë Shtetet e Bashkuara dhe, për shkak të rezultateve kaq domethënëse, kërkimet eksperimentale u bënë më të zakonshme në kriminologji dhe në drejtësinë penale.

Metodat eksperimentale nuk përdoren në Shqipëri, por sic

konstatohet rezulton se ka një rëndësi të madhe sepse i shërben marrjes së masave parandaluese dhe përpunimit të informacionit të raportuar në kohë duke i paraprirë situatave të rënda dhe parandaluar krimet me pasoja fatale.

Studimet parashikuese

Parashikimi kriminalistik tenton të parashikojë sjelljen e ardhshme të personave në kushte të caktuara. Nëse bazohen në statistika, histori të rasteve ose një kombinim i të dyjave, parashikimet tregojnë gjasat që një individ ose grup i caktuar të ndikohet nga kushte ose trajtime të caktuara. Kështu, për shembull, disa njerëz që kryejnë disa lloje krimesh, të tilla si veprat penale që kanë lidhje me drogën apo seksin, konsiderohen me shumë gjasa për të qenë recidivistë, ndërsa njerëzit që kryejnë krime të tilla si vrasja konsiderohen pothuajse të pamundur për të qenë përsëritës. Megjithatë parashikimi statistikor nuk mund të jetë kurrë përfundimtar dhe thjesht mund të tregojë probabilitete të caktuara, metoda mund të jetë e vlefshme në plotësimin e përvojës personale të kufizuar në mënyrë të pashmangshme të gjyqtarëve dhe praktikuesve të ligjit. Në dekadat e fundit të shekullit të 20-të, kërkimi i parashikimit u bë një metodë kriminalistike shumë e njohur.

Veprime Hulamtuese

Veprimi hulamtues, i cili shpesh është në kontrast me kërkimin eksperimental, konsiston në bazimin e vëzhgimeve të punonjësve në terren dhe personave të tjerë të përfshirë drejtpërdrejt me autorët, delikuentët e mundshëm ose të burgosurit. Për shembull, nga praktika e vendeve të tjera, punonjësit socialë janë përpjekur të ndihmojnë fëmijët dhe adoleshentët që jetojnë në lagje të varfëra të përballen me problemet e tyre dhe në të njëjtën kohë kanë studiuar

sjelljen e tyre delikuate, e kanë lidhur atë me mjedisin e tyre dhe kanë vlerësuar rezultatet e grupeve të të rinjve ose shërbimeve të tjera të ofruara. Hulumtimi në veprim përpiket të arrijë rezultate praktike përmes bashkëpunimit me punonjësit në terren. Duke u përpjekur të ndërtojë një urë midis teorive abstrakte dhe punës praktike, ai shpesh shpërndan hipotezat formale dhe thjesht synon identifikimin dhe zbatimin e taktikave dhe aktiviteteve që do të ndihmojnë në parandalimin e sjelljeve delikuate.

Në Shqipëri nuk para aplikohen veprimet hulumtuese, sepse nuk ka një koordinim dhe bashkëveprim ndërmjet institucioneve dhe agjencive që mbulojnë grupe të caktuara të shoqërisë, problematikat e tyre, shkaqet dhe masat që duhet të adresohen për parandalimin e krimit. Ndërhyrja nga grupet ndërsektoriale bëhet e shkëputur, dhe zgjidh përkohësisht rastin individual, por nuk kemi një qasje tërësore që të parashikojë një ndërhyrje të përgjithshme që parashikon dhe parandalon rastet e sjelljes kriminale nga të mitur me probleme të theksuara sociale.

2.2 Burimet e të dhënave dhe treguesit e përdorur

Meqenëse objektivi ynë është të studiojmë krimet e kryera nga të miturit, ne do të përdorim statistikën për pesë vitet e fundit për analizën tonë. Në shumicën e statistikave të krimit, tre treguesit kryesor në sistemin e drejtësisë penale ku mblidhen të dhënat janë (3) numri i të miturve të ndaluar ose të arrestuar nga policia, (4) numri i miturve të dënuar dhe (5) numri i të miturve të burgosur.

Çështja më e rëndësishme është nëse do të përfshihen të paraburgosurit në numrin e të dënuarve të burgosur. Konceptualisht ato duhet të përfshihen sepse për shumicën e tyre, koha e kaluar në paraburgim do të konsiderohet përfundimisht si pjesë e dënimit të kryer. Megjithatë, numërohen edhe të paraburgosurit të cilët përfundimisht nuk marrin një dënim me burg (dënohen me kusht).

2.3 Statistikat përshkruese- normat dhe llojet e krimit

Të dhëna statistikore mbi drejtësinë penale dhe krimin gjenden në tabelat e publikuara nga INSTAT në faqen zyrtare mbi të dhënat e dërguara nga agjencitë ligjzbatuese si : Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit, Prokuroria, Gjykata dhe Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve. Gjithashtu këto të dhëna gjenden edhe në Vjetarin Statistikor të Ministrisë së Drejtësisë, por edhe aty nuk jepen të dhëna specifikuara sa është numri i të miturve të paraburgosur apo të ndaluar. Një statistikë të tillë nuk e gjejmë as në faqen zyrtare të Policisë së Shtetit apo të Ministrisë së Punëve të Brendshme, por vetëm sa janë dënuar. INSTAT publikon statistikat për drejtësinë penale dhe krimet çdo vit. Përqindja e kriminalitetit llogaritet për 10,000 banorë.

Instituti i Statistikave (INSTAT) është institucioni shtetëror i autorizuar për mbledhjen e të dhënave nga agjencitë dhe institucionet e ndryshme. Aty jepet metodologjia dhe janë bërë përpjekje për të bërë një analizë të kriminalitetit dhe drejtësisë penale në përgjithësi. Por, konstatohet se të dhënat janë të varfra dhe nuk rakordojnë me statistikën që jepen nga institucionet e ndryshme mbi çështjen në fjalë, pikërisht për të miturit e ndaluar/arrestuar, të dënuar apo në shërbim prove. Këto të dhëna mund të merren të sakta vetëm nga institucionet përkatëse. Mungesa e ndërveprimit të të dhënave statistikore sjell një mangësi të dukshme të autoriteteve në mënyrën e hartimit të masave parandaluese, rehabilituese dhe politikave që ndihmojnë në uljen e kriminalitetit të të miturve.

Statistikat e krimeve dhe drejtësisë penale bazohen kryesisht në të dhëna administrative, nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë, Prokuroria e Përgjithshme, Gjykata, Ministria e Drejtësisë dhe Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve. Në nuk gjejmë një analizë të detajuar të shifrave, shkaqeve që mund të kenë ndikuar sepse nuk ka asnjë detyrim për ti kërkuar, kurbë e ndryshimit dhe ndërveprimi midis të dhënave të rubrikave të lidhura me njëra tjetrën. Kështu më poshtë po paraqesin

disa tabela për të kuptuar mënyrën se si paraqiten dhe si duhen kuptuar dhe interpretuar.

Të dhënat e mbledhura nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë përfshijnë të dhëna për veprat penale, autorë dhe persona të dëmtuar. Statistikat mbi veprat penale bëjnë fjalë për vepra specifike të regjistruara nga policia, klasifikimi i të cilave bazohet në Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë. Veprat e regjistruara janë ngjarje të evidentuara, jo gjykime të cilat janë në kompetencë të organeve të drejtësisë për të dhënë vendimin. Të dhënat mbi autorët bazohen në persona të dyshuar në kryerjen e një vepre penale. Të dhënat mbi të dëmtuarit përfshijnë të dhëna mbi veprat specifike dhe të dëmtuarit sipas gjinisë.

Të dhënat e mbledhura nga Prokuroria e Përgjithshme përfshijnë të dhëna mbi procedimet penale të regjistruara nga prokuroria, persona të pandehur sipas veprave specifike në Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë.

Të dhënat nga Ministria e Drejtësisë përfshijnë të dhëna mbi të dënuarit sipas gjinisë dhe grupmoshës, të dënuarit sipas llojit të krimit të kryer, dhe numri i të dënuarve sipas gjinisë. Të dënuarit pasqyrojnë numrin e individëve ndaj të cilëve janë aplikuar sanksione penale të cilat konsistojnë në marrjen apo kufizimin e disa të drejtave të cilat i kanë gëzuar deri në momentin e kryerjes së veprës penale, sanksione këto që konsistojnë në dënime me burg, gjobë ose dënime alternative. Dënimet alternative mund të jenë gjysmëliria, punë në interes publik, pezullimi dhe qëndrimi në shtëpi.

Në këtë punim do të analizojmë kryesisht llojin e krimeve që janë më të përhapur tek të miturit si: vjedhja, krimet në fushën e drogës, prodhimi dhe mbajtja pa leje e armëve dhe municionit dhe armëve të ftohta, por fokusi kryesor do të jetë tek dhuna e hasur në familje që në adoleshencë, në të gjitha aspektet e saj dhe ndikimi që ajo ka tek të miturit.

Kriminaliteti në shoqërinë shqiptare, pasqyrohet më së miri në tabelën me statistikat që jepen më poshtë ku numri më i lartë i veprave penale vërehet tek krimet kundër shëndetit, vjedhja, mashtrimi, dhuna në familje dhe krimet në fushën e drogës që tejkalojnë veprat që cituam me 2887 vepra. Numri i krimeve të kryera, duke llogaritur edhe kundravajtjet në vitin 2022 është 33476. Ky është një numër shumë i lartë për një popullsi prej 1.8 milion banorë dhe lloji i veprave që cituar më lart, tregon se problemet ekonomike janë shumë të mprehta në familje, që faktorët e riskut janë të disa llojeve dhe kanë ndikim determinues tek të miturit, anëtarë të familjeve të këtyre autorëve.

Veprat penale të evidentuara nga Policia e Shtetit	2018	2019	2020	2021	2022
Vrasje me dashje	51	58	52	61	42
Vrasje të mbetura në tentativë	114	93	114	101	93
Krime me dashje kundër shëndetit	2493	2449	2521	2176	1823
Krime seksuale	110	155	146	136	169
Vjedhje (neni 134)	4532	4290	3909	3508	2661
Vjedhje me dhunë	108	85	88	85	65
Vjedhje me armë	22	13	14	11	13
Vjedhje duke shpërdoruar detyrën	70	76	46	67	97
Mashtrime	1040	959	876	975	1062
Fallsifikim monedhash	82	84	86	67	51
Dhuna në familje (neni 130/a)	1374	1341	1505	1631	1887
Krime në fushën e drogës	1907	1989	2086	3078	2887
Shkelja e rregullave të qarkullimit rrugor	5713	5652	5300	5854	5682

Tjetër	16852	17966	15993	17425	16944
Gjithsej	34468	35210	32736	35175	33476

Nuk ka një interpretim dhe analizë të këtyre statistikave nga organet vendimmarrëse për politikat social-ekonomike, penale. Numri i lartë i veprës penale të shkeljes së rregullave të qarkullimit rrugor prej 5682 vetëm në vitin 2022 tregon që ka njohuri të ulët të ligjeve, një qasje aspak miqësore të përdoruesve të mjeteve në rrugë ndaj zbatimit të ligjit, ndërsa tregon për një rrezik të shtuar për përdoruesit e rrugëve, kalimtarë dhe automjete. Ky është një trend i pandryshuar prej 5 vitesh, çka tregon që nuk kanë funksionuar masat e marra nga autoritetet këto 5 vite dhe se duhet ndryshuar mënyra e trajtimit për parandalimin e aksidenteve. Faktikisht, vitin e kaluar ka ndryshuar Kodi Rrugor i cili ka shtrënguar masat dhe rritur gjokat për kundravajtjet rrugore.

Por shqetësues mbetet fakti që të miturit në konflikt me ligjin sipas statistikave gjyqësore kanë konsumuar më së shumti veprën penale të drejtimit të mjetit në mënyrë të parregullt, të papajisur me licesën përkatëse, sepse nuk kanë mbushur moshën. Kjo e dhënë kërkon vëmendjen e autoriteteve përkatëse që duhet të kenë një tjetër qasje sa i takon kësaj kategorie, të ndërgjegjësojnë të miturit nëpërmjet aktiviteteve edukuese nëpër shkolla dhe më gjerë.

Më lart, paraqitëm të dhënat statistikore të përgatitura nga Policia e Shtetit, ndërsa më poshtë po japim statistikën që ka përgatitur Prokuroria lidhur me numrin e procedimeve penale të regjistruara mbi bazën e raportimeve nga policia e shtetit, me qëllim që të bëhet krahasimi dhe diferenca.

Duke qëndruar tek statistikën, ia vlen të paraqesim edhe dy tabela të tjera që japin numrin e personave të dëmtuar nga vepra penale dhe numrin e personave të mitur të dënuar, me qëllim që të kuptojmë saktë dhe të interpretojmë qartë statistikën sepse na ndihmojnë të kuptojmë rëndësinë e situatës dhe të analizojmë masat për ndërhyje të caktuara.

Tab. 4 Procedime penale të regjistruara

Vepra penale	2017	2018	2019	2020	2021
Vrasje me dashje	120	126	137	128	117
Vrasje të mbetura në tentativë	43	52	28	35	48
Krime me dashje kundër shëndetit	862	908	903	861	823
Krime seksuale	102	113	158	136	158
Vjedhje (në 134)	9.514	9.219	8.682	7.812	7.010
Vjedhja me dhunë	187	118	117	123	112
Vjedhja me armë	22	35	15	15	11
Vjedhje duke shpërdoruar detyrën	127	114	85	68	78
Mashtime	1.060	872	745	627	752
Falsifikim monedhash	78	80	82	75	62
Dhuna në familje (në 130/a)	1.310	1.209	1.140	1.251	1.406
Krime në fushën e drogës	1.764	1.524	1.548	1.793	2.069
Shkelja e rregullave të qarkullimit mugor	3.639	4.121	4.038	3.911	4.374
Tjetër	12.634	12.898	13.017	11.017	11.329
Gjithsej	31.462	31.389	30.695	27.852	28.349

Nga tabela rezulton se kemi një numër shumë të lartë të personave të dëmtuar edhe pse ka ardhur në zbritje deri në vitin 2021 prej 16.910 persona. Instat nuk ka përpunuar akoma statistikën për vitin 2022 prandaj të dhënat referohen deri në vitin 2021. Këto tabela janë përgatitur nga Policia e Shtetit, sepse nga të dhënat gjyqësore numri i të dënuarve dhe i të miturve është shumë më i vogël.

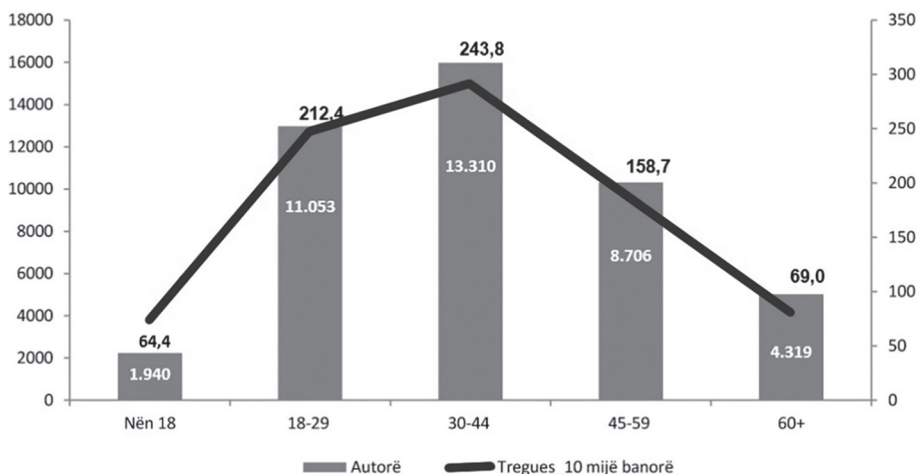
Tab. 3 Të dëmtuar

Të dëmtuar	2017	2018	2019	2020	2021
Krime kundër jetës	1.606	1.652	1.416	1.466	1.303
Krime kundër shëndetit	3.239	2.982	2.986	3.072	2.616
Krime seksuale	114	105	148	132	129
Vepra penale kundër lirisë së personit	146	173	181	143	120
Vepra penale kundër moralit dhe dinjitetit	350	335	321	305	313
Vepra penale kundër fëmijëve, martesës dhe familjes	1.777	1.736	1.652	1.772	1.881
Të tjera kundër personit	25	24	40	38	49
Të dëmtuar për krime kundër personit	7.257	7.007	6.744	6.928	6.411
Të dëmtuar gjithsej	19.062	19.101	18.858	17.829	16.910

Numri i autorëve të mitur për vitin 2021 është gjithsej 1.940, ose 64.4 të mitur në konflikt me ligjin për 10.000 banorë. Kjo shifër është ndarë sipas rretheve në tabelën më poshtë e publikuar nga INSTAT, ku rezultojnë rrethet me numrin më të lartë të autorëve të

mitur të dyshuar.

Fig. 3 Autorë për vepër penale sipas grup-moshës, 2021

Rrethi i Tiranës është i pari i renditur i ndjekur nga Durrësi, Vlora, Kukësi, Fier dhe Elbasani. Ajo që tërheq vëmendjen në këto të dhëna është rrethi i Kukësit, i cili edhe pse ka një popullsi relativisht të vogël në krahasim me qytetet e mëdha renditet me numër të konsiderueshëm autorësh dhe duke patur parasysh që është rrethi më i varfër i vendit, dyshohet se është krimi i vjedhjes ai më i përhapuri në këtë qark.

Numri i autorëve të mitur të dyshuar

Rrethet	2017	2018	2019	2020	2021
Dibër	44	88	56	42	49
Durrës	298	462	155	246	187
Kukës	98	68	58	44	104
Lezhë	152	112	98	80	103
Shkodër	118	111	61	104	66

Elbasan	110	124	72	89	101
Tiranë	775	710	490	2338	944
Berat	53	70	62	46	59
Fier	129	86	45	79	88
Gjirokastrë	60	51	32	29	27
Korçë	102	143	91	56	81
Vlorë	116	222	117	155	131

Tabela më poshtë jep numrin e të miturve të dënuar në të gjithë vendin dhe është përgatitur nga Ministria e Drejtësisë në Vjetarin Statistikor për vitin 2021, mbi të dhënat e administruara nga gjykatat.

Të dënuar të mitur (Juvenile delinquency)	Viti 2015	Viti 2016	Viti 2017	Viti 2018	Viti 2019	Viti 2020	Viti 2021
Pë krime (Crime offenses)	410	343	177	195	265	155	197
Për kundërvajtje (Contraventions)	191	219	106	101	15	3	15
Totali	601	562	283	296	280	158	212

Ajo çfarë konstatohet është mospërputhja e madhe midis numrit për autorët e mitur të dyshuar sipas Policisë së Shtetit prej 1.940 dhe numrit të të miturve të proceduar penalisht gjithsej vetëm 212. Qëllimi i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur që hyri në fuqi në vitin 2017, ishte rehabilitimi i të miturit nëpërmjet masave alternative të dënimit dhe jo dënimit me burgim. Por duke patur dijeni të realitetit mbi kriminalitetin e të miturve dhe numrit që jepet në tabelën më lart ku 11.053 autorë për vitin 2021 i përkasin moshës 18-29, atëherë politika e ndjekjes penale dhe e dënimit duhet rishikuar. Dhe kjo pikërisht për faktin se të njëjtat krime që janë konsumuar nga të rriturit, janë edhe për të miturit në konflikt me ligjin:

- krimet e vjedhjes;
- krimet në fushën e drogës;

- krimi i armëbajtjes pa leje;
- drejtimi i mjetit në mënyrë të parregullt.

Vepra penale	Numri i të miturve në konflikt me ligjin të dënuar
Pornografia (neni 117)	5
Dhuna në Familje (neni 130)	6
Vjedhja (neni 134)	47
Armëmbajtje pa leje e armëve luftarake dhe municioneve (neni 278)	12
Mbajtja pa leje e armëve të ftohta (neni 279)	11
Prodhimi dhe shitja e lëndëve narkotike (neni 283)	13
Vjedhje me dhunë (neni 139)	8
Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale (neni 287)	5
Shkelja e rregullave të qarkullimit rrugor (neni 290)	6
Drejtimi i mjetit në mënyrë të parregullt (neni 291)	30
Ndihma për kalim të paligjshëm të kufijve (neni 298)	4
Moskallëzimi i krimit (neni 300)	3

INSTAT akoma nuk ka botuar statistikat e Prokurorisë dhe Gjykatës për vitin 2022, për të vlerësuar trendin e kriminalitetit.

Duhet vënë në dukje fakti se statistikat në fushën e drejtësisë referohen me diferencë në kohë cka e bën të pamundur për autoritetet të bëjnë ndërhyrjet e nevojshme multidisiplinare për të parandaluar dhe përmirësuar situatën.

Krimi i dhunës në familje

Sikurse cituam më lart, dhuna në familje e pësuar që në fëmijërinë e hershme dhe në të gjitha aspektet e saj do të trajtohet për efekt të këtij punimi, sepse marrëdhënia me prindërit, me bashkëmoshtarët, neglizhimi dhe braktisja, problemet ekonomike dhe faktorë të tjerë socialë që kanë shoqëruar të miturin gjatë jetës së tij, janë faktorë që kanë ndikuar në formimin e tij të sjelljes dhe të reagimit individual ndaj veprimeve të kundraligjshme, përfshirjes në krim apo shmangies nga veprimtaria kriminale.

Prandaj, nëpërmjet statistikave të organeve të ndryshme ligjzbatuese ne konstatojmë lidhjen ndërmjet ekspozimit familjar ndaj dhunës dhe zhvillimit të edukimit moral në fëmijërinë e hershme, si dhe viktimizimit nga dhuna e hasur në adoleshencë. Pikërisht numri i rasteve të dhunës në familje është një nga faktorët kriminogjen që ndikon në formimin e personalitetit të të miturit dhe tendencës në të ardhmen për tu përfshirë në krime.

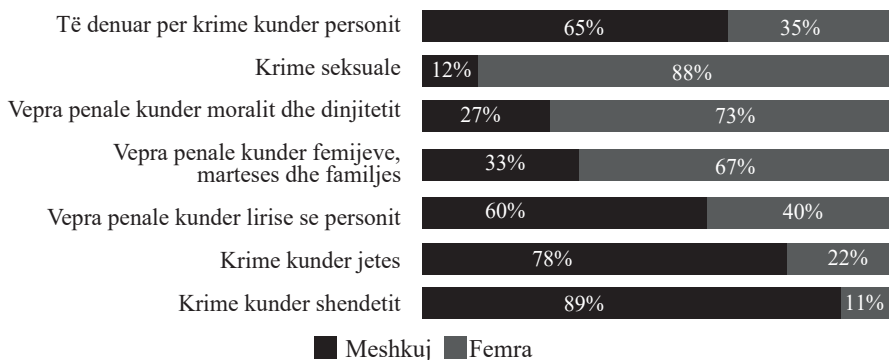
Më poshtë paraqesim numrin e rasteve të dhunës në familje që janë evidentuar nga policia e shtetit mbi kallëzimet apo raportimet e bëra në komisaritet e policisë, numri i autorëve të dyshuar dhe rastet kur viktimat e dhunës në familje kanë humbur jetën për këtë shkak.

Dhuna në familje	2018	2019	2020	2021	2022
Raste të evidentuara nga policia	4411	4177	4321	4897	4827
Nga të cilët të vdekur	19	17	11	17	12
Kërkesa për urdhër mbrojtje	3037	2836	2816	3266	2940
Autorët e dyshuar	4562	4323	4443	5025	4946

Nga këto të dhëna konstatojmë se kemi rritje të rasteve të evidentuara nga policia e shtetit në 5 vitet e fundit dhe se numri i autorëve të dyshuar është mbi 4000, ndërsa ka patur shumë raste

me pasoja fatale. Tabela më poshtë është përgatitur nga INSTAT dhe tregon për numrin e lartë të të dëmtuarave të gjinisë femërore .

Fig.4 Të dënuar për krime kundër personit sipas gjinisë, 2021

Duke qëndruar tek statistikatat për periudhën Janar 2022-Shtator 2023 janë dhënë vetëm nga gjykata e Shkallës së Parë Tiranë 2033 vendime për lëshim të urdhërit të mbrojtjes, ndërsa për të njëjtën periudhë janë dhënë 543 vendime penale për dhunën në familje, po nga gjykata e Tiranës. Ndërsa Sipas Vjetarit Statistikor për vitin 2021 janë dhënë 868 vendime gjyqësore për krimin e dhunës në familje.

Rastet e lëshimit të urdhërave të mbrojtjes provojnë kryesisht situatat e konflikteve në familje, ku janë të pranishëm edhe të miturit.

Numri i rasteve të dhunës në familje është akoma më i lartë, por se dhuna nuk raportohet/denoncohet nga viktimat/e dëmtuara kryesisht për arsye ekonomike dhe frikës për rëndim të situatës personale.

3. Faktorët biosocial dhe ndikimi në kriminalitetin e të miturve

3.1 Adoleshenca dhe sjellja kriminale

Adoleshenca është një periudhë e zhvillimit kur sjellja delikvente bëhet e zakonshme. Kurba e krimit fillon në moshën 14 vjeç dhe ka një rritje të shpejtë deri në moshën 19 vjeç (Blumstein, Cohen, & Farrington, 1988). Por me arritjen e moshës madhore, kjo kurbë bie në mënyrë të dukshme (Moffitt, 1993). Prandaj kriminologët kanë kërkuar shpjegime për këtë aspekt të adoleshencës dhe në masë të madhe kanë theksuar socializimin dhe proceset e të mësuarit si më të rëndësishmet. Hulumtimet kriminalistike vazhdojnë të na informojnë se prindërimi dhe grupet bashkëmoshatare janë përgjegjës për vlerat jo të parëndësishme të variables së shpjeguar për delikuecën dhe përdorimin e substancave (Akers, 1998; Thornberry & Krohn, 2005; Warr, 2002). Por këto analiza janë bërë në mungesë të variablave biologjike.

Gjithashtu ka kuptim që proceset biologjike të merren parasysh në teori dhe hulumtimin mbi delikuecën e të miturve, sepse adoleshenca është një fazë e jetës- kur ndodh ndryshimi i shpejtë biologjik (p.sh., puberteti dhe zhvillimi i trurit), e cila ka qenë e lidhur me përfshirjen në sjellje antisociale, marrjen e rrezikut dhe sjelljen impulsive (Ellis, Boyce, Belsky, Bakermans-Kranenburg dhe Van Ijzendoorn, 2011).

Kërkimet sugjerojnë se ndryshimet sociale që ndodhin gjatë adoleshencës korrespondojnë me përfshirjen e shtuar në delikuecë (Warr, 2002). Një ndryshim veçanërisht i rëndësishëm është rëndësia në rritje që fëmijët u kushtojnë grupeve të moshatarëve gjatë kalimit nga fëmijëria në adoleshencë (Krohn, 1986; Simons, Wu, Conger, & Lorenz, 1994; Warr, 2002).

Konfirmuar nga studimet e vetë-raportimit, studimet vëzhguese dhe të dhënat zyrtare, rezultatet tregojnë se adoleshentët me pak ose aspak shokë delikuentë shfaqin më pak përfshirje në sjellje

kriminale në krahasim me ata që kanë më shumë shokë delikuentë (Haynie & Osgood, 2005; Krohn et al., 1974).

Teoritë e delikuencës të bazuara sociologjikisht (Gottfredson & Hirschi, 1990; Hirschi, 1969) kanë njohur gjithashtu rolin e rëndësishëm që luajnë prindërit në jetën e fëmijëve dhe adoleshentëve. Për shembull, është diskutuar se cilësia e lidhjeve prindërore, mbikëqyrja dhe kontrolli prindëror janë të rëndësishme për të kuptuar sjelljen devijuese të adoleshentëve (Deutsch, Crockett, Wolff, & Russell, 2012).

Gjetjet e studimit të teorisë së kontrollit kanë treguar se praktikat e prindërimit mbështetës (p.sh., përfshirja e prindërve dhe ngrohtësia) shoqërohen me nivele më të ulëta të delikuencës midis adoleshentëve, të pavarur nga mbikëqyrja ose ndëshkimi i prindërve (de Kemp, Scholte, Overbeek, & Engels, 2006; Demuth & Brown, 2004; Gorman-Smith, Tolan dhe Henry, 2000, cituar në Deutsch et al., 2012). Hulumtimet kanë treguar gjithashtu se kontrolli prindëror vetëm mund të ndikojë në sjelljen antisociale të adoleshentëve (Deutsch et al., 2012). Megjithëse ekzistojnë disa teori mbi sjelljen kriminale të të miturve ndikimi dhe lidhja me bashkëmoshatarët dhe prindërimin, kriminologët nuk kanë lënë mënjanë edhe perspektivën biosociale, se si gjenetika mund të ndikojë sjelljen kriminale.

Qasja biosociale përfshin faktin se mjediset sociale janë shumë të rëndësishme për të kuptuar përfshirjen në krim, delikuencën dhe sjelljet e lidhura me to. Kjo do të thotë, se kriminologët që do miratojnë një kornizë biosociale të ekzaminojnë natyrën, sjelljen njerëzore, mënyrën e të jetuarit e të ushqyerit që mund konsiderohen si parashikues të krimit dhe delikuencës dhe të konstatojnë se të dyja janë të rëndësishme ¹.

1 The Handbook of Juvenile Delinquency and Juvenile Justice -Chris L. Gibson and Andrea Davis (Fq 144)

3.2 Faktorët e riskut

Faktorët e riskut që ndikojnë në kriminalitetin e të miturve janë të ndryshëm dhe më së miri mund të konstatohen në raportin e vlerësimit individual që përgatit Shërbimi i Provës për gjykatën dhe prokurorinë. Ky është institucioni më i specializuar sot për të kryer identifikimin e nevojave kriminogjene të të miturit dhe që përgatit planin individual të ndërhyrjes për të miturin me qëllim rehabilitimin dhe riintegrimin e tij.

Analizave e faktorëve të riskut që bën ky institucion duhet ti shërbejë autoriteteve për të krijuar një qasje multidiplinare të orientuar drejt dhe të zbatuar në kohën e duhur. Institucionet nuk e marrin një informacion të tillë nga Shërbimi i Provës, por as ky i fundit nuk e dërgon për aty ku duhet sepse ka mungesë të bashkëpunimit dhe qasjes ndëraktive nga institucionet për të miturit. Proceset janë të shkëputura, të gjithë trajtojnë raste individuale dhe bëjnë ndërhyrje individuale, por rezultati është i cunguar dhe të miturit vazhdojnë të konsumojnë po të njëjtat vepra penale, ka një rritje të gamës së këtyre veprave që në mjaft raste janë të paraportuara. Psh rrjetet sociale shërbejnë sot për të ushtruar shantazh ndaj bashkëmoshatarëve me anë të shtrëngimit për dhënie pasurie, duke u kërkuar para në shkëmbim të mos publikimit të videove, fotove apo të dhënave të tjera sensitive. Këto raste nuk janë aspak të adresuara dhe nuk ka një mekanizëm akoma se si duhet të trajtohen në aspektin social, në shkollë në komunitetin e nxënësve apo bashkëmoshatarëve. Ka patur jo pak raste të akteve të dhunës në mjediset shkollore apo jashtë tyre pikërisht për shkak të keqpërdorimit të rrjeteve sociale, sepse janë bërë publike, por statistikat gjyqësore të dhëna më lart nuk përmbajnë asnjë nga këto raste. Në mund të marrim me mend që numri i lartë i autorëve të dyshuar që jep policia e shtetit prej 1.960 duhet të përfshijë edhe këta të mitur që nuk janë referuar në prokurori dhe gjykatë.

Prandaj më poshtë jemi përpjekur të japim në mënyrë më të shtjelluar ndikimin e shkollës, Massmedias dhe rrjeteve sociale në

kriminalitetin e të miturve, përfshirë drogën si një faktor risku të lartë që përvec përfshirjes në fushën e krimeve të drogës, të miturit janë në një numër të madh përdorues të drogës, e cila i shtyn që të vjedhin edhe familjen e tyre për të blerë drogën. Dhe ky është një zinxhir i gjatë i pandalshëm që kërkon ndërhyrje multidiciplinare, profesionale të menjëhershme në kohën e duhur dhe jo të shkëputur, të rrallë, të pakoordinuar dhe jo të përshtatshme.

Nisur nga të dhënat aktuale që kemi, faktorë risku për kriminalitetin e të miturve janë:

- Mjedisi familjar dhe marrëdhënia prindërore në veçanti, qenia dëshmitar ose objekt i dhunës familjare;
- Kushtet social-ekonomike të të miturit;
- Mjedisi rrethues jashtë ambjentit familjar si shkolla, komuniteti, rrjetet sociale etj

3.3 Ndikimi i mjedisit familjar në sjelljen kriminale

Mjedisi familjar është thelbësor për formimin e personalitetit të të miturit. Familja ndikon në sjelljen e të miturit me përgjegjshmëri, e mëson të mbajë përgjegjësi për veprimet e tij, të zhvillojë aftësi të bashkëjetesës më moshatarët, të reagimit të duhur, me respektin për rregullat dhe të drejtat e të tjerëve, duke e mësuar që të përmbushë nevojat e tij në përputhje me mundësitë e familjes. Niveli arsimor i familjarëve, qenia pjesë e komuniteteve të varfra, grupeve vulnerabël, pa mbështetjen e duhur dhe në familje me struktura shoqërore të ndërlikuara përbëjnë një faktor risku që ndikon në mënyrë të pashmangshme formimin dhe sjelljen e të miturit.

Një aspekt i rëndësishëm i mjedisit familjar është marrëdhënia me prindërit, mënyra se si ata e trajtojnë fëmijën, kujdesen për të dhe nëse është dëshmitar i dhunës në familje. Praktika ka treguar se fëmijët që rriten të shoqëruar nga situata të dhunës në familje,

fizike apo psikologjike, që janë neglizhuar nga prindërit, janë keqtrajtuar kanë më shumë gjasa që të bëhen të dhunshëm dhe të kundërpërgjigjen në të njëjtën mënyrë situatave të përditshme. Numri i lartë i rasteve të dhunës në familje, i autorëve të dyshuar 4946 për vitin 2022 tregon se edhe numri i të miturve të rritur dhe edukuar në situatë dhune, që shfaq sjellje kriminale do të jetë në rritje.

Ne nuk kemi një kulturë të rregullave të prindërimit për të miturit kryesisht në adoleshencë, të cilët për shkak të zhvillimit hormonal janë të vështirë të menaxhohen duke treguar një kujdes të veçantë në mënyrën e trajtimit të tyre. Doktrina botërore analizon modelet e prindërve të fortë në llogaridhënien e të miturit, të prindërve shumë të butë që lejojnë fëmijën të ketë një pavarësi veprimi të tepërt, apo prindërve që bashkëbisedojnë me fëmijët dhe i mbikqyrin rregullisht. Nuk ka një model të vetëm prindërimi dhe ky faktor varet shumë nga niveli i familjes, formimi arsimor dhe kulturor, personaliteti i fëmijës, por edhe faktorët biologjikë mendohet se kanë ndikim. Ka disa studime mbi ndikimin që kanë genet në karakterin e të miturit, në mënyrën e sjelljes dhe reagimit të tij, por nuk janë përfundimtare sepse është e vështirë të arrihet në rezultate plotësisht të sakta.

3.4 Kushtet social-ekonomike të të miturit

Faktor risku i lartë është situata ekonomike dhe kushtet e jetesës së të miturit që ndikojnë sjelljen kriminale të të miturit. Numri i lartë i fëmijëve që janë trajtuar nga Agjencia për shkaqe ekonomike, që janë të braktisur, të neglizhuar apo në situatë rruge tregon që ky faktor është domethënës për një shoqëri me kriminalitet të lartë për krimin e vjedhjes, dhe mashtrimit. Shumica e të dënuarve të mitur janë me shkollë 9-vjeçare sepse ose e kanë braktisur ose nuk kanë vazhduar shkollën e mesme. Këta të mitur i përkasin familjeve me shumë fëmijë, që jetojnë me ndihmë sociale

dhe nuk kanë mundësi tjetër mbështetje. Këta fëmijë për shkak të nevojës, janë të predispozuar për tu përfshirë në kriminalitet, për tu përdorur nga autorët e rritur për të kryer veprime kriminale për llogari të tyre.

Fëmijët e braktisur, të trafikuar dhe ata që janë në situatë rruge janë grupi i të miturve të destinuar që të shfaqin sjellje kriminale, kryesisht konsumojnë krimin e vjedhjes për të jetuar, por jo vetëm. Numri i këtyre fëmijëve që ka publikuar Agjencia për mbrojtjen e Fëmijës nuk përputhet dukshëm me numrin e të miturve të dënuar për vjedhje. Sigurisht jo të gjithë ata të mitur kanë mbushur moshën e përgjegjësisë penale, por papërputhshmëria është e dukshme, kjo është vetëm në aspektin e statistikave sepse në fakt adresimi i duhur është zgjidhja e kësaj problematike dhe jo dënimi i të miturit. Por ajo që shohim përsëri nga statistika është se numri i të dënuarve mbi 18 vjec për veprën penale të vjedhjes është 7010 persona. Kjo shifër tregon mungesën e programeve të parandalimit dhe korrigjuese për të miturit dhe mungesën e ndërhyrjes institucionale për të përmirësuar situatën e jetesës, mbështetjen financiare të kësaj kategorie me anë të mekanizmave efektivë.

3.5 Ndikimi i mjedisit rrethues në sjelljen kriminale e të miturve

Në kriminalitetin e të miturve, faktor kryesor ndikimi është ambjenti rrethues ku përfshihet familja ku rritet, bashkëmoshatarët, komuniteti, shkolla, kushtet që e shoqërojnë në këtë ambjent. Duhet të bëjmë diferencimin sa i takon vendndodhjes ku i miturit jeton psh. si në zonat urbane, në lagje të varfra me përqendrim të grupeve vulnerabël, apo në komunitete që paraqesin problematika të caktuara. Evidentimi i këtyre problematikave vjen nga institucionet e ngarkuara, nga shkollat, nga shoqëria civile etj.

Në punim do të trajtojmë faktorët socialë që trajtojnë këto institucione, ndërhyrjen e tyre dhe sa efektive janë në parandalimin

si proces që duhet të shërbejë për këta të mitur që potencialisht janë target grup për aktivitete kriminale. Ne nuk mund të shterojmë të gjithë faktorët e riskut, por kemi marrë ato faktorë kryesorë që rezultojnë nga institucionet, statistikat, raportet, praktika gjyqësore dhe njohja me realitetin ku jetojmë.

3.5.1 Roli i Agjencisë Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës, evidentimi i faktorëve socialë dhe ndërhyrja individuale

Agjencia Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës (ASHDMF) është një agjenci që monitoron punën e Njësive për Mbrojtjen e Fëmijëve (NJMF) dhe Punonjësit për Mbrojtjen e Fëmijës (PMF) të cilat janë struktura për koordinimin dhe vënien në zbatim të shërbimeve të mbrojtjes së fëmijës dhe menaxhimit të rasteve, në bashkëpunim me një numër aktorësh të fushave të ndryshme, që veprojnë në nivel vendor². NJMF dhe PMF konstatojnë rastet problematike të të miturve në situatë rreziku dhe bëjnë ndërhyrjen individuale me anë të Grupit Ndërsektorial të Ndërhyrjes sipas specifikave të rastit. 241 Punonjës për Mbrojtjen e Fëmijës në të gjithë Shqipërinë e kanë thjesht objektivisht të pamundur të mbulojnë të gjitha rastet, vetëm duke u nisur nga numri i familjeve në kushte të rënda ekonomike dhe shoqërore.

Raportet dhe të dhënat e paraqitura nga autoritetet tregojnë se sot fëmijët janë të ekspozuar ndaj fenomeneve negative, neglizhencës, abuzimit, braktisjes nga familja, shkaqeve ekonomike çka përbëjnë shkak me probabilitet të lartë të shfaqjes së sjelljes kriminale pikërisht për shkak të mbijetesës në ato kushte. Agjencia

2 Aktualisht janë 61 NJMF, të cilat ushtrojnë funksionin në të gjitha bashkitë në vend. Informacioni i dërguar nga NJMF përmbledh edhe rastet e menaxhuara nga 241 Punonjës për Mbrojtjen e Fëmijëve që janë pjesë e bashkive dhe njësive të tyre administrative. <https://femijet.gov.al/al/ep-content/uploads/2023/11/Raport-vjetor-i-punes-se-Agjencise-Shteterore-per-te-Drejtat-dhe-Mbrojtjen-e-Femijes-Viti-2022.pdf>

Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës në raportin e përgatitur për vitin 2022 ka dhënë informacion mbi të miturit sipas të cilit numri më i lartë i rasteve që referohen për fëmijët në rrezik vijnë nga policia, shkollat dhe njësia për mbrojtjen e fëmijës. Rastet problematike përfshijnë moshën 13-18 vjeç, ndërsa numri i rasteve të fëmijëve në ndjekje sipas problematikave është 2496.

Më poshtë jepen të dhënat e përpunuara nga Agjencia për vitin 2022, të cilat na shërbejnë për të kuptuar shkaqet dhe situatën social-ekonomike të të miturve në situatë rreziku,

Numri i rasteve të fëmijëve në ndjekje sipas problematikave	2496
Dhunë Fizike	137
Dhunë Seksuale	73
Dhunë Psikologjike	314
Trafikim	47
Fëmijë në Situatë Rruge	229
Neglizhim	291
Probleme Social-Ekonomike	858
Aftësi e Kufizuar	71
Mosregjistrim në Gjendjen Civile	35
Fëmijë në Konflikt me Ligjin	239
dhunë në mjedisin digjital	6
fëmijë pa kujdes prindëror	52
Tjetër	14

Është e mjaftueshme të studiosh dhe të analizosh këto të dhëna për të kuptuar se sa i lartë është probabiliteti, se sa prej këtyre fëmijëve në këto situata rreziku mund të bëhen delikumente në të

ardhmen. P.sh numri prej 239 fëmijë në konflikt me ligjin nuk i përgjigjet numrit të të miturve që janë proceduar penalisht duke marrë një masë dënimi nga gjykata për të miturit.

Gjithashtu, nga ky raport rezulton se fëmijët që rrezikonin të braktisin shkollën në vitin 2022 ishte 192, ndërsa po këtë vit e kanë braktisur përfundimisht shkollën 71 fëmijë.

Rastet e paraqitura më lart sipas problematikave nuk janë as më pak e as më shumë por janë faktorë risku psiko-socialë që ndikojnë në sjelljen kriminale të të miturit.

Të dhënat e mbledhura nga NJMF/PMF që janë përpunuar nga Agjencia për Mbrojtjen e Fëmijëve duhet të shkëmbehen dhe të aksesohen nga organet ligjzbatuese që kanë për detyrë parandalimin e krimit, që kanë kompetencën për të bërë ndërhyrje për përmirësim të situatës individuale apo të një grupi të caktuar. P.sh raporti i punës i Agjencisë vë në dukje se janë mbyllur 79 raste sepse i mituri është mbi 18 vjeç. Por lind pyetja: Si procedojnë organet për të ndihmuar/rehabilituar personat në situatë rreziku që janë mbi 18 vjeç?! Si procedohet me mbikqyrjen e këtyre rasteve, sa prej tyre janë përfshirë në aktivitet kriminal, cilat ishin kushtet dhe faktorët e rrezikut që këta persona të referohen diku, të mbështeten dhe të orientohen larg rrugës së krimit? Mungesa e koordinimit dhe bashkëveprimit të agjencive përkatëse që mbulojnë fëmijët dhe rinjtë me agjencitë ligjzbatuese dhe ato institucione që zbatojnë politikat sociale krijon mundësinë dhe premisat që këta të rinj të rrezikojnë të përfshihen me siguri në aktivitete kriminale se sa të orientohen drejt integritimit dhe edukimit të tyre si pjesë e shëndoshë e shoqërisë. Statistikat që kemi analizuar më lart mbështetin këtë arsyetim të bazuar në fakte.

Lehtësisht konstatojmë se numri i fëmijëve me probleme social-ekonomike është më i larti me 858, dhe nga praktika gjyqësore rezulton se krimi i shpeshtë i hasur është vepra penale e vjedhjes ku dhe recidivizmi është më i lartë sepse nuk ka

ndërhyrje të përshtatshme nga institucionet përkatëse që këta persona të mbështeten ekonomikisht si familje, të orientohen drejt shkollave profesionale dhe të riedukohen e të kthehen në dobi të shoqërisë. Kjo lloj ndërhyrje që propozohet këtu bëhet nga Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve vetëm pasi i mituri ka kryer krimin dhe ka dale nga burgu. Prandaj duke mos funksionuar parandalimi i të miturve për të kryer krime, ata përfshihen në kriminalitet dhe pastaj duhet një kohë më e gjatë dhe një punë më e madhe për të rikthyer, rehabilituar dhe riintegruar të miturin, dhe jo gjithmonë kjo arrihet.

Duke qëndruar po këtu, problemet social-ekonomike që hasen në zonat më të varfra, dhe grupet vulnerabel që e ndiejnë se janë të braktisur, zgjidhjen për mbijetesë e gjejnë nëpërmjet krimit të vjedhjes. Ka shumë raste që vjedhësit vijnë nga qytete të tjera për të vjedhur në Tiranë dhe largohen brenda ditës.

3.5.2 Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve në rolin korrigjues të të miturit në konflikt me ligjin

Qendra (QPKMR) është ngritur në bazë të “Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur”, neni133, pika 4. Qendra ka si mision të saj realizimin e veprimtarisë rehabilituese dhe riintegruese nëpërmjet mbikëqyrjes dhe mbrojtjes të të miturit/të rinjve pas kryerjes së dënimit ose pas lirimit me kusht.

Nëse Agjencia Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës ka informacion të mjaftueshëm për situatën social-ekonomikë të të miturve para se të kryejnë krime, Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve duhet të ketë një perspektivë të plotë të të gjithë situatës së kriminalitetit të të miturve, sepse ajo bashkëpunon me Shërbimin e Provës dhe me administratën e institucionit të ekzekutimit të vendimeve penale për të mitur në:

- i) përgatitjen e dokumentit për lirim me kusht, vlerësimin

e rrezikut familjar dhe shoqëror/mjedisor dhe të nevojave të të miturit jashtë IEVP-së;

- ii) përgatitjen e planit individual të rishoqërimit dhe të rehabilitimit, sipas programeve të shërbimeve;
- iii) përgatitjen e planit të menaxhimit të riskut, në rast të identifikimit të rrezikut të mesëm apo të lartë për recidivizëm;
- iv) ndjekjen, mbikëqyrjen dhe ofrimin e mbështetjes psikologjike, arsimore, shëndetësore dhe situatën sociale të të miturit pas dënimit.

Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve funksionon që nga viti 2020 dhe ka përpjekje për krijimin e një skeme për të rehabilituar të miturit e liruar nga IEVP Kavajë nëpërmjet angazhimit të tyre në kurse profesionale. Por ajo që konstatohet është që akoma kjo Qendër nuk ka arritur të miratojë modulet dhe të bëjë një analizë të faktorëve të riskut sipas rasteve individuale që trajton, nuk ka kapacitetin e duhur që të propozojë ndërhyrjet e nevojshme multidisiplinare që kanë të bëjnë pikërisht me riintegrimin e të miturve në konflikt me ligjin dhe me parandalimin, që përfshin edhe angazhimin e aktorëve tjetërë, si NJMF apo PMF. Numrat në organikën e këtyre dy agjencive dhe statistikave paraqitura në tabelën mëlart tregojnëse NJMF dhe PMF janë në pamundësi për të mbuluar dhe ndjekur të gjitha rastet individuale, objektivisht është e pamundur.

Prandaj, nuk ka një qasje të mirëfilltë institucionale sa i takon riintegrimin e të miturve në konflikt me ligjin. Programet e përshtatshme për këtë kategori duhet të jenë në vazhdimësi dhe të ndiqen nga Qendra deri në rehabilitimin dhe riintegrimin përfundimtar të të miturve. Fatkeqësisht shifrat japin një alert të vazhdueshëm se numri i të miturve në konflikt me ligjin është i lartë, se ka mungesë të programeve parandaluese, riintegruese që shkaktojnë në kriminalitetin e të miturve nuk janë

reduktuar.

Funksionet e Qendrës nuk janë përmbushur në fakt, përveç aktiviteteve të edukimit dhe ndërgjegjësimit, sepse konsiderohen të mbivendosura me Shërbimin e Provës. Shërbimi i Provës mbikqyr të miturin në konflikt me ligjin të cilit i është pezulluar ekzekutimi i dënimit me burgim, ndërsa Qendra trajton procesin e riintegritetit të të miturit të dënuar që ka vuajtur dënimin në IEVP Kavajë. Duke qenë se ndjekin të njëjtin qëllim, këto dy institucione duhet të ndërveprojnë dhe të kenë qasje të unifikuar ndaj të miturve në konflikt me ligjin që paraqesin problematika të njëjta duke miratuar programe rehabilituese dhe riintegruese.

3.6 Shkolla përballë kriminalitetit të të miturve- Aktet e dhunshme dhe bullizimi

Mungesa e rezultateve pozitive në shkollë, statusi i ulët social dhe braktisja janë faktorët e përmendur shpesh dhe që lidhen me përfshirjen e të miturve në kriminalitet. Performanca e e të miturve problematikë në shkollë mund të ndikohet më tej edhe nga marrëdhëniet e tyre me shokët e klasës dhe mësuesit; disa studime kanë arritur në përfundimin se lidhja ndërmjet performancës në shkollë dhe sjelljes kriminale ndërmjetësohet nga ndikimi i moshatarëve. Mund të bëhen një sërë vëzhgimesh në lidhje me marrëdhënien mes dështimit në shkollë dhe delikuencës. Së pari, mund të pretendohet se dështimi në shkollë lidhet drejtpërdrejt me sjelljen kriminale. Ata nxënës që dështojnë në shkollë kërkojnë bashkëmoshatarë që gjithashtu nuk kanë sukses në shkollë. Dështimi në shkollë sjell mosmiratim nga familja, mësuesit dhe komuniteti. Së dyti, dështimi në shkollë mund të krijojë probleme psikologjike për të rinjtë, të cilët humbin vetbesimin dhe këto ndjenja negative për veten mund ti çojnë në sjellje kriminale. Së treti, dështimi në shkollë dhe sjellja kriminale, mund të argumentohet, kur bëhen bashkë shkaqet si varfëria, droga, ndarja familjare, apo

pjesëmarrja në bandat kriminale. Dështimi në shkollë është një nga shkaqet që kontribuojnë në braktisjen e shkollës. Braktisja e shkollës, kontribuon në norma të larta të sjelljes së paligjshme dhe sjelljes kriminale gjatë gjithë jetës³. Më lart kemi parë të dhënat mbi numrin e fëmijëve që kanë braktisur shkollën por nuk kemi një numër të saktë sa të mitur nuk vazhdojnë shkollën e mesme dhe sa janë përjashtuar nga shkollat për sjellje të pahijshme. Fakt është që të dënuarit e mitur në shumicën e rasteve kanë vetëm arsimin fillor.

Bullizmi në shkollë

Ngacmimi në shkollë gjithashtu është një problem mbarëbotëror, është një temë shqetësuese në shkolla kudo. Ngacmimi konsiston në sjellje të tilla të drejtpërdrejta si ngacmimi, kërcënimi, tallja, goditja dhe vjedhja që iniciohen nga një ose më shumë nxënës agresivë ndaj një viktimë më të dobët. Përveç sulmeve të tilla të drejtpërdrejta, ngacmimi mund të jetë gjithashtu më indirekt, duke bërë që një student të jetë i izoluar nga shoqëria nëpërmjet përjashtimit të qëllimshëm. Djemtë zakonisht përdorin metoda më të drejtpërdrejta të bullizmit, ndërsa vajzat përdorin strategji më delikate, të tilla si përhapja e thashethemeve dhe zbatimi i izolimit social. Nëse ngacmimi është i drejtpërdrejtë apo i tërthortë, komponenti kryesor i tij është frikësimi i përsëritur fizik ose psikologjik që krijon një model të vazhdueshëm ngacmimi dhe abuzimi.

Bullizimi i nxënësve në shkollë nuk është marrë seriozisht, ndërkohë që ka patur edhe pasoja fatale, sepse në adoleshencë, reagimi impulsiv, i pakontrolluar është i dëmshëm për personin që është viktimë. Diferencimi shoqëror, denigrimi, sharjet dhe fyerjet e përditshme nga grupe të vogla të nxënësish që i drejtohen një personi apo grupi tjetër në shkolla është i dukshëm dhe nuk adresohet si problematikë në mënyrë aktive nga shkollat. Programet

3 Juvenile Delinquency (Justice Series) - Clemens Bartollas, Frank Schmallegger (Third Edition) Pearson (fq 131-133)

kundër bullizmit, aktivitetet dhe marrja e masave ndaj bullizuesve duhet të jenë intensive, të dukshme dhe dobidhënese dhe jo thjesht formale.

Përfashtimi nga shkolla i bullizuesit nuk është zgjidhje sepse nxënësi i përfashtuar është një autor i ardhshëm që do të shfaqë sjellje kriminale më të rrezikshme, prandaj ndërhyrja e hershme në moshë më të re këshillohet që në shkolla sepse edhe rezultati pozitiv është i dukshëm. Por fatkeqësisht është kështu, nxënësi përfashtohet dhe nuk ka asnjë program që të merret me edukimin dhe mbështetjen e tij. Ai i lihet familjes që në shumicën e rasteve ata vijnë nga grupe vulnerabël dhe trajtimi i rastit mund të bëhet me ndërhyrje individuale, por në të shumtën e rasteve nuk ndodh.

Përdorimi i rrjeteve sociale për të bullizuar, për të shantazhuar moshatarët është kthyer në një normë të pashkruar për adoleshentët, një fenomen që nuk kontrollohet as nga shkolla por as nga prindërit, por se merret vesh vetëm pasi ndodhin aktet e dhunshme në ambientet shkollore ose jashtë tyre. Neglizhenca për të reaguar dhe vënë gishtin tek shkaku dhe gjetur zgjidhjen, do të ketë pasoja në të ardhmen e afërt që do të tejkalojnë perceptimin e sotshëm që ne kemi për këto ngjarje. Shoqëria jonë është një shoqëri konfliktuale dhe mungesa e analizës së faktorëve të riskut sot, nevojave për ndërhyrje do të vijë si një kundërgjigje nga kriminaliteti i rritur dhe me rrezikshmëri të lartë shoqërore, me pasoja të rënda për familjet dhe vetë të rinjtë. Nga intervistat me disa të rinj të shkollave të mesme në Tiranë dhe Shkodër konstatohet se bullizmi është shumë i përhapur dhe nuk adresohet. Zgjidhja është vetëm nënshtrimi individit ndaj grupit që ushtron bullizëm. Një pjesë e marrin me shaka por shumica e marrin seriozisht dhe e konsideronin që çështjen ta zgjidhnin personalisht. Kjo shpjegon arsyen se pse disa të rinj janë ndaluar më armë të ftohta në ambiente shkollore si përforcues grushti, paralizues, biçak ose thika me teh të shkurtër të destinuar për sulm.

Sot në shkolla, rastet e dhunës fizike dhe psikologjike ndaj

moshatarve janë të shumta, të publikuara në të gjitha mediat sociale por të paraportuara, çka ka sjellë që ky fenomen të theksohet sepse nuk janë marrë masat sic duhet për të ndërmjetësuar situatat, sepse nuk funksionon procesi i ndërmjetësimit shkollor dhe se përjashtimi i menjëhershëm i autorit të ngjarjes nga shkolla, ka sjellë thjesht mbylljen e konfliktit për shkollën, por jo për nxënësit e përfshirë në akte dhune ndaj njëri tjetrit. Mungesa e një procesi ndërmjetësimi të hapur rrugën për eskalim të situatave, konflikteve dhe një liri veprimi për të tjerët që janë dëshmitarë të këtyre fakteve që asgjë nuk ndodh kur ti bullizon edhe kur situata është jashtë normalitetit. Përjashtimi social nuk është zgjidhje dhe për këtë ka me shumë studime. Por, akoma nuk ka një ndërgjegjësim të institucioneve arsimore në këtë drejtim.

Programet e ndërmjetësimit shkollor do të ishin dobidhënese nëse do të aplikoheshin në sistemin arsimor, sepse i shërben edukimit, parandalimit dhe rehabilitimit të autorëve duke ulur konfliktualitetin, rritur tolerancën dhe ndërgjegjësuar të rinjtë për të drejtat e tyre, komunikimin, ndërveprimin social të shëndetshëm dhe dialogun ndërmjet tyre. Kjo është shumë e nevojshme që shkolla të reagojë sepse digjitalizimi në pjesën më të madhe të jetës tonë ka rritur individualitetin, ka ulur komunikimin verbal duke ndikuar në keqkuptime të panevojshme ndërmjet grupeve dhe individëve që për shkak të adolehencës dhe problematikave specifike që kanë, tejkalojnë zgjidhjen normale të mosmarrëveshjeve, duke ushtruar akte të dhunës fizike dhe psikike ndaj moshatarëve duke ndikuar në sjelljen kriminale të të miturit që bullizon moshatarët apo në reagimin agresiv të viktimës për të mbrojtur veten. Të gjitha këto shkaqe ndikojnë kriminalitetin tek të miturit.

3.7 Roli i Massmedias ne sjelljen kriminale (Programet televizive dhe filmat që shfaqin dhunë, video lojrat e dhunshme etj)

Shumica e njerëzve sot shikojnë shumë televizor, dhe shumë duket se po varen gjithnjë e më shumë nga programi mediatik për të kuptuar botën përreth. Për rrjedhojë kriminologët kanë treguar interes të konsiderueshëm në vlerësimin e marrëdhënies ndërmjet sjelljes kriminale dhe ekspozimit ndaj dhunës të parë në televizion. Studiuesit në fushën e drejtësisë për të mitur në përgjithësi arrijnë në përfundimin se dhuna televizive ka më shumë gjasa të ndikojë negativisht sjelljen e atyre fëmijëve që tashmë janë të predispozuar ndaj dhunës se mbi ata që nuk janë aq të predispozuar.

Ndikimi i televizionit dhe filmave është fenomen që infekton të tjerët përreth. Ekzistojnë disa prova që tregojnë se ka lidhje ndërmjet përgjegjësisë prindërore dhe aksesit që fëmijët kanë në përmbajtje të dhunshme mediatike. Duke përdorur të dhëna nga Projekti për Zhvillimin Njerëzor në lagjet e Çikagos, shumica e prindërve (66 përqind) e nënvlerësuan ekspozimin e fëmijëve të tyre ndaj dhunës dhe ndikimin e saj në funksionimin psikosocial. Nënvlerësimi i prindërve për fëmijët, ekspozimi ndaj dhunës reflektoi nivele më të ulëta të mbështetjes familjare, gjë që çoi në më shumë probleme të brendshme dhe të jashtme dhe sjellje kriminale të fëmijës.

Video lojëra që përfshijnë skenarë të dhunshëm, si “Postal 2”, “MadWorld”, “Call of Duty”, “God of War 2” dhe “Grand Theft Auto”, janë fokusi i polemikave të konsiderueshme sot. Disa njerëz akuzojnë prodhuesit e video lojërave për promovimin e vlerave që mbështesin dhunën. Nuk është për t’u habitur që industria e argëtimit të softuerit, me shitjet e saj vjetore prej 28 miliardë dollarësh, pretendon se lojërat e tyre ofrohen vetëm për qëllime argëtimi. Një Panelist i Shoqatës Amerikane të Psikologëve (APA), Keven M. Kieffer, raportoi se hulumtimet tregojnë se luajtja e videolojërave të dhunshme ka tendencë t’i bëjë fëmijët më shumë agresive dhe më pak të prirur ndaj sjelljeve pozitive. Craig A. Anderson, një nga pionierët e kërkimit në këtë fushë, shton, se “Nuk ka vend për dyshim se duke luajtur atë lojë agresive, të çon në sjellje agresive.”

Kohët e fundit, studiuesit C. L. Olson dhe D. W. Warner zhvilluan fokus grupe me 42 djem të moshës 12 deri në 14 vjeç për të përcaktuar si ndikohen fëmijët nga lojërat e dhunshme ndërvepruese. Djemtë zakonisht përdornin lojëra për të fantazuar rreth pushtetit dhe famës, për të përballuar ndjenjat e zemërimit ose për të lehtësuar stresin, dhe për të eksploruar dhe zotëruar atë që ata e perceptojnë si mjedis emocionues dhe realist. Djemtë në këtë grup studimi nuk e besuan se janë ndikuar negativisht nga lojërat e dhunshme; ata ishin të shqetësuar për fëmijët më të vegjël që mund të imitonin lojën sjellje, veçanërisht me sharje⁴.

Të rinjtë sot imitojnë heronjtë e tyre që ata ndjekin dhe luajnë nëpër video lojrat e pafundme që shfaqen në internet. Fëmijët janë krejtësisht të ekspozuar ndaj rrezikut që vjen nga programet televizive të pakontrolluara, filma apo video-lojrat sepse nuk ka një mënyrë/mekanizëm që të evidentojë se cilat janë ato dhe të ndalojnë shfaqjen e këtyre programeve; prindërit për mungesë informacioni apo njohjes së këtyre aplikimeve nuk mundën në të shumtën e rasteve të kontrollojnë fëmijët e tyre apo ti bllokojnë ato. Në këtë aspekt, duhen mekanizma në nivel kombëtar për ushtrimin e kontrollit në internet, dhe se si shkolla mund të vijë në ndihmë që fëmijët të edukohen dhe orientohen drejt programeve të duhura për të përfshirë fëmijët në programe digitale mësimore dhe argëtimi.

3.8 Ndikimi i drogës në sjelljen kriminale

Historia e drogës dhe drogë -përdorimit në Shqipëri daton mbas viteve 1990, kur në vend ndodhen përmbysje të mëdha politike dhe sociale. Përpjekja për të identifikuar problematikën e lidhura me abuzimin me drogën në Shqipëri fillon mbas vitit 1996. Realiteti i sotëm po tregon që droga po bëhet pjesë e kulturës së adoleshentëve.

4 Juvenile Delinquency (Justice Series) - Clemens Bartollas, Frank Schmallegger (Third Edition) Pearson (fq .114- 115)

Shumë përdorues të rinj të drogës janë eksperimentues të rastësishëm dhe fatmirësisht shumica e tyre e kalojnë adoleshencën shumë mirë.

Por, ka shumë të rinj të tjerë të cilëve eksperimentimi ju del nga duart dhe bien pre e modeleve abuzive me drogat duke e futur veten dhe të tjerët në rrugën e dëmshme të abuzimit kronik.

Ky grup adoleshentësh zanafillën e përdorimit e ka diku nga kurioziteti, diku nga dëshira për të qenë në qendër të vëmendjes së grupit, diku tjetër nga presioni i komunitetit përdorues-abuzues duke e bullizuar rastin, diku tjetër nga problematikat e vështira të moshës ku një trup i rritur fizikisht udhëhiqet nga një mendje pa përvojë dhe ju duket vetja të pa shpresë.

Ndonëse vitet e fenomenit drogë janë relativisht jo pak, vihet re që një pjesë jo e vogël e familjeve shqiptare janë ende te papërgatitur të përballen me situatën. Ka prindër që neglizhojnë me idenë që janë “GJËRA” të moshës dhe do kalojë, një pjesë e tyre kërkojnë këshillim kur shohin ndryshime të sjelljes të fëmijës së tyre. Në shumë raste, prindërit vihen në lëvizje kur konstatojnë që në shtëpi mungojnë sende të ndryshme, që më pas rezulton se janë shitur nga i mituri për të blerë drogën. Përdoruesit e varur nga droga janë të predispozuar që të përfshihen në rrugën kriminale pikërisht për shkak të nevojave për të siguruar të ardhura për të blerë drogën. Sigurisht që përdorimi i rregullt i drogës shkakton pasoja edhe në shëndetin mendor dhe fizik të adoleshentit, duke ulur shkallën e vlerësimit të rrezikut që vjen nga sjellja e tij në komunitetin rrethues.

Shumica e programeve të trajtimit të drogës janë te projektuara për adultët, dhe jo për adoleshentët. Edhe pse në të vërtetë sot kapaciteti i trajtimit të adoleshentëve vjen duke u rritur, relativisht pak adoleshentë marrin ndihmë për abuzimin e substancave në programe që në mënyrë specifike adresojnë sfidat unike të adoleshencës.

Sipas Dr. Andrin Tahiri, mjek toksikolog nuk mund të konsiderohet trajtim adekuat për adoleshentët një protokoll trajtues për adultët i modifikuar mekanikisht për minorenë. Programi trajtues do të rriste performancën vetëm nëse ai do të zhvillohej në përputhje me karakteristikat dhe statusin e moshës.

Në program duhet të angazhohen në mënyrë aktive familja e adoleshentit abuzues, e cila është ofruese kryesore e mbështetjes financiare dhe determinuese në jetën e adoleshentit. Nga praktika e deritanishme rezulton se në ato raste ku adoleshentët janë mbështetur nga familja dhe komuniteti shkollor, ata kanë arritur që ti shpëtojnë ndikimit të drogës dhe shmangien e sjelljes kriminale.

Programi gjithashtu duhet të konsiderojë me rëndësi edhe elementë të tjerë që trajtojnë ambientin social të adoleshentit, të tilla si shkolla, kujdesi shëndetësor, rekreacioni, shoqëria bashkëmoshatare, dhe ku është e nevojshme gjykata për të miturit dhe shërbimi i provës. Për programet rezidenciale (Qendër Rehabilitimi), është e rëndësishme që të parashikohen edhe kushtet për vazhdimësinë e programit shkollor të adoleshentit në trajtim. Disa statistika që mund të jepen lidhur me të miturit në konflikt me ligjin që janë dënuar për veprën penale të prodhimit, shitjes dhe mbajtjes së lëndëve narkotike sipas nenit 283 të Kodit Penal, mund të merren nga analizat vjetore të gjykatave të cilat pasqyrohen në Vjetarin Statistikor që përgatit Ministria e Drejtësisë.

Sot nuk ka statistika të sakta për numrin e përdoruesve të mitur të lëndëve narkotike në Shqipëri por dyshohet të jetë shumë i lartë. Rastet e arrestimit të personave që shpërndajnë drogë pranë shkollave dhe i të miturve të përfshirë si shitës është i lartë. Në mediat sociale fenomeni është i dukshëm. Së fundi, operacioni antidrogë vuri në pranga mbi 300 shpërndarës të substancave narkotike, ku mbi 100 prej tyre ushtronin veprimtarinë kriminale në kryeqytet e kishin shënjestër të rinjtë në moshë shkollore.⁵

5 <https://top-channel.tv/2023/09/16/arrestimi-i-233-personave-qe-shisnin->

Kriminaliteti i lartë tregon që situata është alarmante, që agjencitë nuk kanë adresuar problematikën në mënyrën e duhur dhe nuk kanë reaguar në marrjen e masave që parandalojnë këtë fenomen të drogës të përhapur tek të rinjtë.

Të dhëna për përdorimin e drogës në Shqipëri nga adoleshentët janë dhënë vetëm në vitin 2011 me anë të buletinit të publikuar nga Instituti i Shëndetit Publik ku ishte konstatuar se:

“Sipas YRBS (youth risky behavior survey) studim i kryer në shkolla me të rinjtë e moshave 14-18 vjeç tregohet se 5.4% e të anketuarve kishin eksperimentuar me kanabis, 4% me ekstazi, 1.4% kishin përdorur heroinë dhe 1.6% kishin përdorur kokainë. Kryeqyteti mban numrin më të madh të përdoruesve të drogës të cilët janë adoleshentët dhe të rinjtë. Instituti i Shëndetit Publik, por edhe qendrat të cilat i trajtojnë ato, raportojnë për një numër në rritje të rasteve të personave të cilët marrin lëndë narkotike në Tiranë. Nga viti në vit Niveli i përdorimit të drogave nga të rinjtë shqiptarë numri i përdoruesve të drogës ka një trend në rritje, por ajo që mbetet më problematike është se këta përdorues janë adoleshentë. Rreth 6-7 për qind e të rinjve përdorin drogë duke filluar nga më të lehtat, si tymosja e hashashit, e deri tek kokaina, heroina, me injeksione. “Rreth 7-9 për qind e të rinjve të shkollave të mesme janë ekspozuar ndaj drogave në mjediset shkollore ose rreth tyre. Pra, u është ofruar përdorimi i një droge pranë mjedisit të shkollës, çka do të thotë që trafikantët e drogës, funksionojnë tashmë kudo, edhe pranë shkollave”, Vihet re një numër më i madh i përdoruesve meshkuj dhe përdoruesit më të shumtë janë të rinjtë e zonave urbane, kryesisht qytetet e mëdha si Tirana, Fieri, Durrësi, Vlora etj.”

droge-prane-shkollave-jehone-ne-mediat-e-huaja/

Operacioni antidrogë vuri në pranga 233 shpërndarës të substancave narkotike, ku mbi 100 prej tyre ushtronin veprimtarinë kriminale në kryeqytet e kishin shënjestër të rinjtë në moshë shkollore. Fijet e shpërndarësve me seksrë e vegjël në shkolla po këputen nëpërmjet megaoperacionit të koduar “Tempulli”.

Sot pas 13 vitesh, situata është shumë më e rrezikshme dhe shifrat duhet të jenë shqetësuese nisur nga operacionet policore të kryera pranë shkollave në mbarë Shqipërinë. Analizat e thelluara të statistikave të qarta nga të gjitha agjencitë ligjzbatuese dhe ato agjenci që merren me mbrojtjen sociale të të rinjve do të ishin shumë të rëndësishme sepse do të na jepnin mundësinë e hartimit të politikave të duhura. Por mbledhja e statistikave lë shumë për të dëshiruar dhe nuk ka akoma një sistem të mirëfilltë, një metodologji të përcaktuar se si institucionet duhet të mbledhin statistikën, se si duhet ti rakordojnë me agjencitë e linjës dhe cilat janë institucionet që ndihmojnë më së shumti dhe si duhet të përpunohen ato me qëllim analizën e kriminalitetit për të miturit që më pas të pasohet me marrjen e masave të përshtatshme për të adresuar situatën në mënyrë eficiente.

3.9 Analiza e shkaqeve dhe faktorëve të riskut që vijnë nga ambjenti social

Ne jemi të fokusuar më së shumti në analizën e shkaqeve dhe faktorëve të riskut që ndikojnë sjelljen kriminale, prandaj parandalimi duhet të veprojë që në momentin e parë me evidentimin e rasteve individuale të mundshme ku individ i rritet dhe edukohet në një ambient ku përmbushen të gjitha premiset që ai të përfshihet në veprimtari kriminale, por edhe më ndërhyrje më të gjerë sektoriale sipas target grupeve.

Nga statistika e Agjencisë për Mbrojtjen e Fëmijëve rezulton se për vitin 2022 kemi 229 fëmijë në situatë rruge, 291 fëmijë të neglizhuar nga familja, 858 fëmijë me probleme social-ekonomike. Jemi të sigurtë që të mitur me probleme social-ekonomike janë më shumë, sepse kjo është një e dhënë që mund të merret nga organet vendore për familjet me 1 ose shumë fëmijë që marrin ndihmë ekonomike dhe jetojnë nën minimumin jetik, që marrin pagesë papunësie por këtu faktorët e riskut do të dalin nga të dhënat që ne

kemi për rastet e dhunës në familje, urdhërat e mbrojtjes, dhe numri i të dënuarve për veprën penale të dhunës në familje. Këtu mjafton të përmendim disa shifra për të kuptuar situatën aktuale dhe për të nxjerrë kushdo përfundimet e tij mbi dhunën psikologjike dhe presionin që ushtrohet mbi të miturit në familjet në konflikt dhune.

Fëmijët në situatë rruge dhe ata që janë të neglizhuar nga familja janë target për tu përfshirë në aktivitete kriminale nga personat e rritur, sepse janë në nevojë për mbijetesë dhe pa mbikqyrje prindërore. P.sh krimi i vjedhjes është më i përhapur tek të miturit që vijnë nga zona të caktuara, të varfra dhe objekt janë sende me vlerë jo të konsiderueshme por që i shërbejnë autorit për të jetuar një muaj a më shumë.

Në Shqipëri ekziston një situatë e rrezikshme sa i takon krimit të organizuar dhe ekspozimit të të rinjve në këtë ambjent kriminaliteti, ku rezulton se:

- Të rinjtë e rekrutuar vijnë nga familje me anëtarë të përfshirë në veprimtari kriminale të mëparshme ose janë të rinj që vuajnë dënime për vepra si vjedhje apo grabitje. Këta të rinj krijojnë lidhje me eksponentë të njohur të krimit në burgje, dhe përdoren më pas për kërcënime dhe vrasje.
- Një dukuri që ka filluar të bëhet shumë shqetësuese është gjobëvënia e organizuar nga grupe të miturish, mosha 14- 17 vjeç, ndaj moshatarëve ose të miturve më të rinj në moshë, përfshirë këtu edhe gjobvënien online.
- Një grup tjetër është ai i të rinjve që vuajnë dënimin në shërbimin e provës. Këta të fundit, pas njohjeve që krijojnë me kriminelë me influencë në burg, apo pasi pranojnë mbrojtjen e ofruar nga këta të fundit, mund të kryejnë kanosje, apo dhe vrasje me porosi për llogari të tyre.
- Përfshirja e të rinjve si shpërndarës të lëndëve narkotike në ambjentet e shkollave që ata frekuentojnë vetë, duke u kthyer

edhe vetë në përdorues, dëshira për tu pasuruar në mënyrë të shpejtë dhe favorizimi që ligji u jep në trajtimin procedural si të mitur, ka sjellë që të miturit të kthehen në bashkëpunëtorë të autorëve të rritur, biles në mjaft raste janë përfshirë nga prindërit dhe familjarët e tyre. E tëra kjo tregon se situata është e ndërlikuar dhe parandalimi bëhet mëi vështirë kur familjarët janë faktori risku kryesor që i mituri të kriminalizohet me mundësi të pakta rehabilitimi. Në librin “Drejtësia për të mitur në Evropë – E shkuara, e tashmja dhe e ardhmja” (Barry Goldson) autorët e esesë ⁶ “Historia, kriminologjia gjatë kursit të jetës dhe metodat dixhitale: drejtimit e reja për konceptimin e drejtësisë për të miturit në Evropë” pasi kanë analizuar raste të ndryshme praktike kanë arritur në konkluzionin se “Të paktën për qëllimet aktuale, studimi mundëson një kuptim të kompleksit të marrëdhëniet ndërthurëse ndërmjet fillimit, vazhdimësisë dhe/ose qëndrueshmërisë gjatë jetës të shkeljeve të të miturve dhe ngjarjeve, modelet, proceset dhe tranzicionet kyçe të jetës. Në këtë mënyrë hulumtimi nënkupton se metodat informale të kontrollit social që vijnë nga rrjetet personale dhe familjare, arsimimi, trajnimi dhe mundësitë e punësimit, stabiliteti i strehimit dhe proceset ‘normale’ të maturimit kanë më shumë gjasa të prodhojnë rezultate pozitive sesa ndërhyrjet institucionale dhe imponimet ndëshkuese”. Pra ambjenti rrethues, ai familjar dhe kushtet e jetesës janë faktori kyç që ndikon në sjelljen e të miturit, rehabilitimin e tij, ndërsa ndërhyrjet e aktorëve institucionale apo vendimet gjyqësore ndëshkuese nuk kanë një impakt më pozitiv se ambjenti rrethues dhe duhen shmangur. Në rastin tonë, në Shqipëri del e nevojshme ndërhyrja institucionale sepse përmirëson situatën sociale dhe kushtet për mirëqenien e të miturit; sigurisht që faktori familje është afatgjatë dhe shoqëron të mituringjatë gjithë kohës, prandaj ka familja dhe ambjenti shoqëror ka një rol vendimtar në rehabilitimin e të miturit.

6 History, life-course criminology and digital methods: new directions for conceptualising juvenile justice in Europe (Zoe Alker and Emma Watkins)

4. Sistemi i drejtësisë penale për të mitur

4.1 Roli i Policisë për parandalimin dhe kontrollin e kriminalitetit tek të miturit

Policia ka një sektor të specializuar për trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin, i cili ndjek procedurat që parashikon Kodi i Drejtësisë Penale për të mitur lidhur me teknikat e intervistimit, procedurës së trajtimit dhe njoftimit të personave që duhet të jenë prezent prindi, psikologu, avokati. Numri i rasteve që raportohen për sjellje kriminale të të miturve në konflikt me ligjin është shumë më i lartë se ato çështje që përfundojnë me një vendim penal dënimi. Kjo tregon se parandalimi dhe kontrolli i kriminalitetit të të miturve nga ana e policisë është efikas. Kjo rezulton nga krahasimi i statistikave që janë dhënë në pjesën e Metodologjisë dhe statistikave përshkruese, ku numri i autorëve të mitur të dënuar për vitin 2021 nga gjykata është 212, ndërsa numri i autorëve të dyshuar sipas Policisë së Shtetit është 1960. Policia duke qenë hallka e parë e zinxhirit që vepron për të miturin në konflikt me ligjin, ka parashikuar edhe shkeljet më të lehta për të cilat të miturit janë shoqëruar në komisariate, shkelje që nuk përbënin vepër penale.

Reagimi i policisë në këndvështrimin e parandalimit është për tu vlerësuar sepse i mituri është paralajmëruar dhe numri i ulët i vendimeve të dënimit tregon që nuk ka patur recidivistë, pra shoqërimi në komisariat i ka shërbyer edukimit të të miturit që mos të përsëritë shkeljen. Statistikat nuk janë analizuar në fakt , pse është një shifër kaq e lartë dhe interpretimi na mbetet ne për të kuptuar situatën.

Por policia e shtetit ka një rol kyç për kontrollin e kriminalitetin në aspektin e parashikimit dhe ndërhyrjes në ato zona, ku problematikat janë shfaqur në vazhdimësi nga të mitur që identifikohen nga komuniteti, që janë të njohur në disa raste për sjellje të pahijshme, veprime të dhunshme, që kanë një origjinë familjare që favorizon sjelljen kriminale tek këta individë. Policimi në komunitet është një nismë e mirëpritur

, shumë e mirë por nuk sjell rezultate të plota sepse numri i organikës së policisë së shtetit për këtë strukturë është i mangët dhe ata e kanë të pamundur të menaxhojnë situatat në terren në kohë reale. Policimi në komunitet i shërben parandalimit, prandaj autoritetet shtetërore duhet të mbështetin forcimin e kësaj strukture në çdo mënyrë sepse ulja e kriminalitetit, e shifrave është e garantuar sipas praktikave më të mira të vendeve të tjera ku policiimi në komunitet ka qenë shumë eficient.

4.2 Ndjekja penale ndaj të miturve në konflikt me ligjin- Roli i prokurorisë

Organi i prokurorisë ka prokurorët e specialiuar për rastet e të miturve në konflikt me ligjin të cilët respektojnë procedurat që parashikon Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur në rastin e procedimeve penale. Neni 56 i këtij kodi parashikon procedurën për zbatimin e masës së shmangies nga prokurori deri në momentin para se të ketë filluar shqyrtimi gjyqësor i çështjes. Ajo që konstatohet është se masa e shmangies nuk zbatohet nga ana e prokurorisë për të miturin në konflikt me ligjin, duke sjellë që disa nga masat më të rëndësishme që ka parashikuar Kodi, nuk janë përkrahur dhe nuk ka as edhe një mundësi për të vlerësuar eficientësinë e tyre. Rezulton se prokuroria në më të shumtën e rasteve ka dhënë vërejtje me shkrim ose vërejtje me gojë, por në praktikë këto raste janë kthyer si përsëritës.

Për të arritur në një konkluzion se pse nuk funksionon dhe nuk zbatohet masa e shmangies ndaj të miturit, i referohemi kodit për të Mitur, nenit 61 i cili parashikon se prokurori mund të vendosë pezullimin e hetimit, me qëllim zbatimin me kusht të masës së shmangies **nëse i mituri në konflikt me ligjin kërkon dhe garanton përmbushjen e detyrimeve të tilla si:**

- a) riparimi ose kompensimi i dëmit të shkaktuar nga vepra penale, sipas aftësive të tij dhe sipas rastit;
- b) përfshirja në programe të drejtësisë restauruese dhe

ndërmjetësimit;

c) përfshirja në punët e një organizate humanitare ose në veprimtaritë e komunitetit ose të mbrojtjes së mjedisit;

ç) trajtimi prej varësisë nga droga ose varësive të tjera.

Siç shihet, ligji e ka lënë në disponimin e të miturit për ta kërkuar dhe garantuar përmbushjen e detyrimeve për zbatimin e shmangies, por meqenëse asnjë i mitur në konflikt me ligjin nuk dëshiron të angazhohet, të marrë përsipër detyrime dhe të restaurojë dëmin e shkaktuar. Togfjalëshi “nëse i mituri në konflikt me ligjin kërkon dhe garanton përmbushjen e detyrimeve” e ka bërë të pavlerë të gjithë dispozitën dhe ato që e vijnë lidhur me drejtësinë restauruese dhe procedurën e ndërmjetësimit (nenet 63-64). Duke patur parasysh që Kodi i Drejtësisë Penale ka hyrë në fuqi që në vitin 2017, dhe 7 vite janë të mjaftueshme për të konkluduar pse ky Kod ka nevojë për ndërhyrje, se kjo dispozitë duhet ndryshuar duke u bërë detyruese për të miturin në konflikt me ligjin. Këto janë disa nga arsyet se pse nuk ka funksionuar programi i parandalimit dhe rehabilitimit të të miturit në konflikt me ligjin.

Roli i prokurorisë në ndjekjen penale ndaj të miturve në konflikt me ligjin është shumë i rëndësishëm sepse është hallka më e hershme në zinxhirin e drejtësisë penale për të mitur, pas policisë që nëse vepron shpejt, me ndërhyrjen e përshtatshme duke urdhëruar përmbushjen e disa detyrimeve nga i mituri, e vendos këtë të fundit në rrugën e rehabilitimit të shpejtë. Masat alternative që synojnë shmangien e të miturit nga procedimi penal ose zbatimi i masave të drejtësisë restauruese vlerësohen si mundësia e parë. Kur bëhet ky vlerësim, nga çdo organ kompetent, në aktet respektive pasqyrohet mbajtja në vëmendje që masa alternative e shmangies i shërben më mirë qëllimeve të rishoqërizimit, rehabilitimit të të miturit dhe parandalimit të shkeljeve të ligjit përkundrajt vendosjes së tij nën përgjegjësinë penale dhe zbatimit të dënimit penal.

4.3 Seksioni për të mitur i gjykatës penale – praktika gjyqësore në politikën e dënimit

Seksioni për të mitur i gjykatës penale të shkallës së parë përbëhet nga gjyqtarë të specializuar, që ndjekin procedurën e parashikuar nga Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur dhe Kodi i Procedurës Penale. Numri i të miturve në konflikt me ligjin të dënuar është rreth 212 për vitin 2021. 97% e tyre janë të dënuar me kusht dhe ndiqen nga Shërbimi i Provës. Dokumenti kryesor ku bazohet gjykata për të dhënë vendimin e dënimit është Raporti i Vlerësimit Individual që përgatit Shërbimi i Provës dhe që përmban të gjithë faktorët e riskut, nevojat dhe ndërhyrjen për të reaguar i mituri me qëllim rehabilitimin e tij.

Është shqetësues fakti që vendimet gjyqësore janë të gjata, përmbajnë fjali komplekse dhe janë të pakuptueshme për të miturin në konflikt me ligjin. Pra, atij të cilit vendimi i drejtohet, nuk i bëhet e mundur që ta kuptojë atë. Vendimi i gjykatës nuk përmban thelbin e Raportit të Vlerësimit që përgatit Shërbimi i Provës dhe pothuajse në më të shumtën e rasteve nuk jepen masat detyruese që parashikon Kodi për të miturin në konflikt me ligjin në përputhje me rastin individual që i përket veprës së kryer dhe personalitetit të të miturit. Prandaj puna e kryer nga Shërbimi i Provës është kyçe në vlerësimin e nevojave kriminogjene, në marrjen e masave të përshtatshme që i përkasin ndërhyrjes me Planin Individual të Trajtimit që përgatit Shërbimi i Provës.

Në bazë të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, neni 57 zbatimi i masës së shmangies mund të vendoset edhe nga gjykata e cila kryesisht ose me kërkesë të arsyetuar të palëve, punonjësit social ose psikologut, mund të vendosë kthimin e çështjes prokurorit për të proceduar të miturit me zbatimin e masës së shmangies. Para marrjes së këtij vendimi, gjykata dëgjon të miturin dhe merr pëlqimin e tij. Nga praktika pothuajse nuk ka asnjë rast të tillë të aplikuar për shmangien e të miturit nga procedimi penal.

Gjykata është e fokusuar kryesisht në shqyrtimin e çështjes në afate të shkurtra kohore dhe aplikon kryesisht pezullimin e ekzekutimit të dënimit me burg dhe në pak raste punën në interes publik. Lidhur me të miturit në konflikt me ligjin, për një kategori veprash penale, pezullimi i ekzekutimit të dënimit duhet të zëvendësohet me punën në shërbim të komunitetit sepse krijohet një mjedis edukimi dhe aftësimi më natyral. Edukimi nëpërmjet punës në interes të publikut është një proces i dobishëm që i mëson të miturit të mbajë përgjegjësi dhe të sillet në mënyrë të përgjegjshme.

Në asnjë nga vendimet gjyqësore për të mitur, gjykata nuk shprehet për masat detyruese për të miturin sipas nenit 68/2 të Kodit::

- a) të fillojë ose të rifillojë studimet në një institucion arsimor;
- b) të fillojë të punojë, duke pasur parasysh dhe respektuar dispozitat e Kodit të Punës;
- c) të kryejë një program edukativ, korrigjues dhe/ose mjekësor;
- ç) të përmbushë detyrime të tjera që do të përforcojnë rishoqërimin e tij dhe parandalimin e rikryerjes së veprës penale.

Mosparashikimi i masave detyruese për të miturin nga gjykata në dispozitivin e vendimit, nuk siguron në mënyrë definitive rehabilitimin dhe riintegrimin e të miturit në konflikt me ligjin, sepse edhe strukturat e tjera gjithëpërfshirëse që garantojnë ndërhyrjen për rastin individual nuk janë të informuar dhe nuk kanë asnjë detyrim, e për rrjedhojë janë pasive dhe nuk mund të ngarkohen as me përgjegjësi. Në kushtet që gjyqtarët për të mitur gjykojnë edhe çështjet penale për të rritur njëkohësisht, kjo redukton mundësinë e specializimit dhe përqendrimit të kujdesshëm në shqyrtimin e këtyre rasteve sepse, detyrimet⁷ që gjykata duhet të vendosë dalin

7 Gjykata mund të urdhërojë që i mituri në konflikt me ligjin penal të përmbushë

nga raporti i vlerësimit individual që përgatit Shërbimi i Provës por që nuk gjen pasqyrim në vendimin e gjykatës, dhe kjo ka të bëjë vetëm me kohën në dispozicion të gjyqtarit për të studiuar, shqyrtuar, analizuar dhe vendosur për cështjet penale. Praktikisht në kushtet aktuale që ndodhet gjykata, objektivist është e pamundur që gjyqtari për të mitur të përmbushë të gjitha detyrimet ligjore sipas Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Vlerësohet fakti se ka një numër shumë të vogël të vendimeve të dhëna me burgim, që cështjet për të miturit në konflikt me ligjin përfundohen brenda një afati të shkurtër kohor, por se qëllimi kryesor i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur është larg për tu arritur.

4.4 Institucioni penitenciar për të Mitur

Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve si institucioni përgjegjës për menaxhimin e institucioneve të vuajtjes së dënimeve penale, në rastin e të miturve ka bërë një studim të thelluar për të të miturit në konflikt me ligjin duke analizuar faktorët e riskut që ndikojnë në kriminalitetin e të miturve⁸. Të miturit në konflikt me ligjin të dënuar me burg, e vuajnë dënimin e tyre në Institucionin e

një ose më shumë detyrime të caktuara, të tilla si:

- a) të ndjekë arsimin e detyrueshëm ose, sipas rastit, një program arsimimi;
- b) të ndjekë një program të formimit profesional, sipas ligjit për arsimin profesional;
- c) të përmbushë detyrimet që rrjedhin nga marrëdhënia e punës e siguruar nga programet sociale të punësimit; ç) të riparojë dëmin civil të shkaktuar;
- d) të ndjekë një program rehabilitues të trajtimit psikologjik ose mjekësor, përfshirë, sipas rastit, trajtimin detoksifikues nga përdorimi i alkoolit ose drogës;
- e) të mos frekuentojë vende të caktuara;
- f) të mos shoqërohet me persona të caktuar, të cilët mund të ndikojnë negativisht në sjelljen dhe edukimin e tij.

8 <https://dpbsh.gov.al/faktoreset-kriminalitetit-tekte-miturit/>

ekzekutimit të dënimeve penale për të mitur në Kavajë.

Duke lënë mënjanë shifrat, pavarësisht faktit që studimi përmban statistika shumë të vjetra, problematika ka mbetur e njëjtë, faktorët e riskut janë evidentuar në detaje bazuar në intervista dhe pyetsorë më të miturit në konflikt me ligjin. Kështu, nga studimi i kryer ka rezultuar se:

- o Kriminaliteti i të miturve në Shqipëri bazuar në statistikat ekzistuese ka ardhur në rritje sidomos gjatë 5 viteve të fundit.
- o Të miturit në konflikt me ligjin në Shqipëri janë kryesisht meshkuj. Gjatë periudhës së intervistimit nuk rezultonte asnjë e mitur femër e akuzuar apo e dënuar për kryerjen e veprave penale.
- o Në përgjithësi të miturit e akuzuar, apo të dënuar për kryerjen e veprave penale janë pak të arsimuar, apo të kualifikuar profesionalisht.
- o Vepra penale për të cilën janë akuzuar, apo dënuar më së shumti të miturit është ajo e vledhjes në forma të ndryshme.
- o Është rritur numri i të miturve të përfshirë në vepra penale që kanë të bëjnë me prodhimin dhe shitjen e lëndëve narkotike.
- o Të miturit në konflikt me ligjin kanë disa karakteristika të përbashkëta si, mohim apo mosbesim ndaj autoriteteve, vetëkontroll i pakët, stil konjitiv impulsiv, dhe mungesë aftësie në menaxhimin e konflikteve.
- o Përgjithësisht të miturit në konflikt me ligjin vijnë nga familje me problematika të mprehta socio-ekonomike.
- o Një pjesë e konsiderueshme e të miturve në konflikt me ligjin vijnë nga familje që janë zhvendosur nga zona rurale në zona urbane/suburbane dhe që kanë pasur vështirësi për t'u integruar ekonomikisht dhe kulturalisht.

- o Një pjesë e të miturve që kanë kryer vepra penale, kthehen në recidivistë.

Kriminaliteti i të miturve në Shqipëri ka qenë dhe mbetet një problem shqetësues për shoqërinë shqiptare. Shifrat që rriten nga viti në vit e dëshmojnë këtë. Fakti që pothuajse të gjithë të miturit për periudhën e studiuar rezulton të jenë meshkuj, tregon se meshkujt ka më shumë gjasa të përfshihen në kryerjen e veprave penale. Ky rezultat mund të vijë si pasojë e disa faktorëve siç janë, mungesa e mbikqyrjes prindërore, terreni më favorizues për t'u përfshirë në sjellje të tilla, personalitet më agresiv, apo tendencë më e madhe për të eksperimentuar sjellje me rrezikshmëri.

Pjesa më e madhe e të miturve janë akuzuar apo dënuar për kryerjen e veprës penale të vjedhjes në forma të ndryshme, çka është në përputhje me faktorë të tjerë si gjendja e vështirë ekonomike, mungesa e arsimimit apo formimit profesional. Të gjithë këta faktorë bëjnë që të miturit të mos kenë zgjedhje dhe të mundohen për të siguruar burime mbijetese në mënyrë të jashtëligjshme.

Përsa i përket rritjes së të miturve të përfshirë në vepra penale që kanë të bëjnë me prodhimin dhe shitjen e lëndëve narkotike, apo rritjes së numrit të të miturve përdorues të drogave (kryesisht drogave të lehta) është një tregues shqetësues për shoqërinë. Megjithatë mungojnë statistikat e sakta lidhur me këtë çështje si dhe statistikat krahasuese për kategorinë e të rriturve.

Lidhur me disa karakteristika të veçanta të personalitetit dhe sjelljes, që vihen re te të miturit në konflikt me ligjin mund të thuhet se këto rezultate vijnë si pasojë e vëzhgimeve të sjelljes dhe të dokumentacionit personal të të burgosurve, si dhe nga intervistat e kryera me punonjësit e sektorëve socialë që punojnë drejtpërdrejt me ta. Këto rezultate vërtetojnë rëndësinë e faktorëve individualë të riskut dhe përputhen me literaturën e fushës.

Fakti që të miturit vijnë nga familje me probleme të mprehta socio-ekonomike mbështet rezultatet e studimeve të kryera më

parë, të cilët vënë theksin tek faktorët familjarë të riskut që ndikojnë në rritjen e kriminalitetit të të miturve. Nga ana tjetër vihet re se migrimi në mënyrë të çorganizuar dhe problemet kulturore dhe ekonomike si pasojë e tij kanë krijuar një mjedis jostabël për të miturit, që reflektohet në rritjen e kriminalitetit për këtë kategori. Fakti që një pjesë e të miturve kthehen në recidivistë pavarësisht nga puna rehabilituese e kryer në institucionet penitenciare, është tregues i qëndrueshmërisë së faktorëve të riskut "në mjedisin natyror" si dhe i mungesës apo pamjaftueshmërisë së strukturave që punojnë për integrimin e tyre pas lirimit nga burgu.

Përsa i përket faktorëve të riskut që ndikojnë në përfshirjen e të miturve në akte kriminale, rezulton se roli i faktorëve individualë, familjarë, apo komunitarë është i ndjeshëm në sjelljen e të miturve, ashtu siç referohet dhe nga studime të mëparshme të fushës, të cilat janë sjellë përmes literaturës së përzgjedhur. Sipas statistikave kriminaliteti i të miturve në Shqipëri ka ardhur vazhdimisht në rritje. Bazuar në këto të dhëna duhet konsideruar me seriozitet nevoja për ndërtimin e programeve efikase të parandalimit, të cilat duhet të synojnë përfshirjen jo vetëm të të miturve në konflikt e ligjin, por të të gjithë të miturve që janë veçanërisht të ekspozuar ndaj faktorëve të riskut.

Një element shumë pozitiv është hartimi dhe zbatimi i programeve rehabilituese të të miturve në institucionet penitenciare. Megjithatë, këto programe nuk mund të sjellin ndryshime të qëndrueshme në përmirësimin e sjelljes së të miturve, nëse nuk reduktohen faktorët e riskut si dhe nëse nuk ekzistojnë struktura që ofrojnë programe ri-integruese për periudhën pas lirimit.

5. Shërbimi i Provës dhe rehabilitimi i të miturit

Misioni i Shërbimit të Provës është promovimi i përfshirjes sociale të personave në mbiqyrje me qëllim parandalimin e kryerjes se veprave penale, zhvillimin e ndjenjës së përgjegjësisë ndaj

shoqërisë dhe të dënuarve nëpërmjet rregullave të ndërveprimit social dhe ndërhyrjeve të posaçme.

Shërbimi i provës është organi që mbikëqyr ekzekutimin e vendimit të dhënë me kusht nga gjykata , i cili bën edhe Vlerësimin e Riskut dhe Nevojave (VRN) dhe përgatit Raportin e Vlerësimit Individual (RVI). Specialisti i Shërbimit të Provës lexon të gjitha dokumentet e nevojshme për të miturin duke mbledhur informacionin e nevojshëm për të krijuar një pasqyrë të qartë të së shkuarës kriminale të të miturit dhe krimit të kryer ose të dyshuar. Gjithashtu intervista e të miturit jep mundësinë për të vlerësuar riskun dhe nevojat e të miturit. Është punonjësi i shërbimit të provës ai që vlerëson rikun e sjelljes së dhunshme dhe kriminale të të miturit në të ardhmen duke vendosur edhe shkallën e vlerësimit të riskut “i Ulët, i Mesëm, i Lartë” për të miturin nëse shfaq sjellje që merr përsipër risqe, si dhe vlerëson nëse ekziston risku i përsëritjes së krimit nga i mituri. Mbi këtë bazë, Shërbimi i Provës përgatit Planin Individual të Trajtimit duke parashikuar edhe ndërhyrjet e nevojshme. Raporti i Vlerësimit Individual që përgatit Shërbimi i Provës i shërben prokurorisë dhe gjykatës në vendimmarrjen e tyre gjatë procedimit penal të të miturit në konflikt me ligjin. Përfshirja e Shërbimit të Provës në një fazë të hershme që në procesin gjyqësor që zhvillohet ndaj të miturit për përgatitjen e RVI është e rëndësishme dhe efektive sepse edhe masat që do të caktojë gjykata do të jenë të përshtatshme dhe do të mbikqyren nga Shërbimi i Provës, i cili ndihmon të miturin që të përmbushë detyrimet dhe kushtet e tij dhe të tejkalojë vështirësitë për riintegrimin e tij shoqëror.

Raporti për Vlerësimin Individual (RVI) të të miturit në konflikt me ligjin, sipas ligjit për Shërbimin e Provës, nenin 19, paragrafi 2 përmban të dhëna për:

- Nivelin e zhvillimit psikologjik dhe mënyrën e jetesës së të miturit në konflikt me ligjin;

- Edukimin dhe arsimin;
- Gjendjes shëndetësore;
- Karakteristikat individuale të të miturit;
- Mjedisin familjar dhe social dhe kushtet e tjera të të miturit, të cilat e lejojnë për të vlerësuar karakteristikat e personalitetit të të miturit, përgjegjshmërinë dhe shkallën e përgjegjësisë së tij, të sjelljes dhe të nevojave të veçanta të tij;
- Rrezikshmërinë për përsëritjen e veprës penale;
- Masat e duhura për të nxitur zhvillimin dhe integrimin e tij në shoqëri;
- Çdo e dhënë tjetër që vlerësohet e dobishme për qëllim të përgatitjes së raportit individual

Gjithashtu Shërbimi i Provës zhvillon edhe intervistën me të dy prindërit në mënyrë që të kihet parasysh marrëdhënia familjare e të miturit me prindërit.

Informacion tjetër shtesë mund të merret nga burimet brendshme lidhur me masat e mëparshme të shmangies ose dënimit që mund të jene dhënë ndaj të miturit në konflikt me ligjin, ku rëndësi ka vlerësimi i ndërhyrjeve që janë kryer, rezultatet, sjellja dhe reagimi i të miturit për tu riintegruar. Informacioni mund të merret edhe nga burime të jashtme siç mund të jetë Njësia për Mbrojtjen e Fëmijës e vendbanimit të të miturit e cila jep informacion mbi ndërhyrjet e mëparshme apo aktuale në familjen e të miturit. Po ashtu, Policia është një burim i jashtëm që ka informacion për çdo shoqërim të të miturit në komisariatit e policisë dhe informacione të tjera mbi sjelljen prokriminale apo shoqërinë prokriminale të të miturit, informacione këto që nuk gjenden në dosjen e prokurorisë apo gjykatës. Në RVI ndiqet modeli Risk - Nevojë - Reagim i cili përcakton që ndërhyrja të jetë e efektshme, ajo duhet të përputhet me nivelin e riskut, ndërkohe që adreson nevojat kriminogjene në

përputhje me karakteristikat individuale të të miturve.

Plani Individual i Trajtimit

Shërbimi i proves përgatit planin individual të trajtimit të të miturit pas dhënien së dënimit me kusht nga gjykata ku analizohen nevojat kriminogjene (tetë fushat kryesore) dhe nevojat shtesë.

Janë identifikuar tetë faktorët e risku që kanë ndikimin më të madh në sjelljen kriminale dhe kur ato trajtohen, mund të ndikojnë në probabilitetin e recidivizmit (Andrews@ Bonta 2017)

Historiku i sjelljes antisociale. Ky faktor kryesisht bazohet në historikun e veprimtarisë kriminale të të miturit, d.m.th. çfarë krimesh ka kryer ai. Ky faktor vlerësohet më shpesh duke iu referuar krimeve të regjistruara, por gjithashtu krimeve të vetë-kallëzuara. Të rëndësishme mund të jenë raportet nga burime të tjera të besueshme. Të miturit që janë në risk të lartë për recidivizëm shpesh kanë një historik të gjatë të sjelljes antisociale që të fillimet e tyre të hershme. Informacioni në lidhje me sjelljen e të miturve gjatë fëmijërisë, vështirësitë e përshtatjes në shkollë dhe kontaktet me shërbimet sociale mund të jetë veçanërisht i rëndësishëm për t'u mbajtur parasysh në këtë kontekst.

Modeli i personalitetit antisocial. Modeli i personalitetit antisocial. Modeli i personalitetit antisocial i referohet mënyrës se si është dhe vepron individi, mënyrë kjo që është antisociale me kalimin e kohës dhe në situata të ndryshme. Aspekti thelbësor i kësaj fushe është se duhet të ketë një model të sjelljes dhe jo vetëm ngjarje të veçuara. Tiparet specifike të personalitetit që tregojnë një model personaliteti antisocial janë për shembull të qenit impulsiv, tepër aktiv, në kërkim të emocionit, gjaknxehtë, indiferentë apo armiqësorë ndaj të tjerëve. Tipare të tjera të personalitetit përfshijnë sjellje egocentrike dhe mungesë dhembshurie, empatie, faji ose pendimi. Megjithëse çrregullimet mbizotëruese të personalitetit i përkasin kësaj kategorie, modelet e personalitetit antisocial kryesisht tregojnë një model të tipareve specifike të personalitetit

që mund të ndikohet nga masat e duhura.

Qëndrime prokriminale. Ky faktor përshkruan mënyra të të menduarit që mbështetin dhe pranojnë akte kriminale, ose justifikojnë dhe zvogëlojnë ndikimin negativ të sjelljes kriminale. Kjo mund të thotë për shembull që i mituri e përshkruan si të nevojshme sjelljen e tij kriminale, si një gabim aksidental ose që i mituri fajëson të tjerët për veprimet e tij. Gjithashtu mund të shfaqet në formën e armiqësisë ndaj autoriteteve dhe përcimit ndaj normave të vendosura shoqërore, si dhe në një ndjesi të përgjithshme të të miturit për të qëndruar jashtë shoqërisë dhe ligjeve të saj.

Shoqëria prokriminale. Ky faktor bazohet në supozimin se njerëzit me të cilët shoqëroheni ndikojnë n* sjelljen tonë. Nëse rrethi shoqëror i të miturve përbëhet vetëm ose kryesisht nga persona të tjerë me Sjellje kriminale, kjo përbën një rlsk të lartë. Në të njëjtën kohë, familja, të afërmit, miqtë dhe të njohurit mund të Paraqesln risk edhe nëse ata vetë nuk kryejnë krime, për shembull duke e lehtësuar të miturin në sjelljen e tij kriminale ose duke abuzuar me alkool ose drogë.

Shkollimi. Sot hasen një sërë problemesh në shkollë që janë qenë të lidhura me dhunën dhe sjelljen kriminale mes të rinjve. Këto probleme përfshijnë qëndrimin negativ ndaj shkollës, frekuentimin e ulët në shkollë, ecurinë e dobët akademike ose dështimin akademik që fillon në shkollën fillore, mungesat pa arsye dhe braktisjen e shkollës. Mënyra e qëndrimit të të miturve në shkollë është e rëndësishme të konsiderohet sepse kjo ka të bëjë me rezultatet në shkollë si edhe sjelljen e të miturve. Si shembuj japim konflikte me mësuesit dhe nxënësit e tjerë, mungesat, grindjet, sjellja shqetësuese gjatë orës së mësimi dhe pezullimi. Çdo fëmijë prezumohet se dëshiron të përshtatet dhe të dalë mirë në shkollë, por vështirësitë hasura mund të çojnë me shpejtësi në një rreth vicioz pakënaqësie/palumturie nga ana e fëmijës — ndonjëherë e shprehur përmes sjelljes ekstroverte/anti-sociale. Prandaj,

është e rëndësishme të hulumtohet se cili është shkaku kryesor i problemeve të të miturve, pasi shumë nga shkaqet e mundshme shpesh lidhen, drejtpërdrejt ose tërthorazi, me sjelljen kriminale.

Familja / marrëdhëniet prindërore. Ky faktor bazohet në qëndrueshmërinë dhe cilësinë e familjes dhe rrethit shoqëror të të miturve. Paqëndrueshmëria dhe cilësia e dobët e marrëdhënieve të ngushta mund të rrisin riskun e përsëritjes. Gjatë fëmijërisë dhe adoleshencës marrëdhëniet më të afërta zakonisht janë brenda familjes së origjinës. Fëmijët që janë rritur në familje me marrëdhënie të dobët prindërore, atje ku struktura e familjes është e copëzuar, prindër që tregojnë dobësi në prindërim, ata janë më të rrezikuar për kriminalitet.

Koha e lirë / rekreacioni. Ky faktor përqendrohet në faktin se koha e lirë domethënëse rrit mundësinë e largimit nga jeta kriminale. Një aspekt qendror ka të bëjë me mundësitë që ka i mituri për t'u njohur, socializuar dhe përfshirë në aktivitete me persona që nuk kryejnë krime. Ndonjëherë veprimtaria e kohës së lirë gjithashtu duhet të vlerësohet sepse mund të përbëjë një faktor risku, për shembull nëse pi alkool apo ka kulturë dopingu në një palestër ose në një shoqatë sportive ku i mituri është aktiv.

Abuzimi me substanca. Një person që abuzon me substanca ose ka varësi ndaj substancave është në risk të lartë për recidivizëm. Fillimi i hershëm i përdorimit të substancave sinjalizon qëndrime antisociale dhe është një nga faktorët më të fortë të riskut për dhunën në moshë të re. Përdorimi i drogave të paligjshme e vë të miturin direkt në kontakt me persona të tjerë me të njëjtat probleme dhe mund të ushtrojë presion për t'u përfshirë në aktivitete të tjera të paligjshme për qëllim të blerjes së drogës. Shumë krime kryhen nën ndikimin e alkoolit ose drogës dhe problemi theksohet nga fakti se shpesh është më e vështirë të ndalosh abuzimin me substanca gjatë kryerjes së krimeve. Abuzimi me substanca mund të jetë një mënyrë për t'u arratisur nga ajo që perceptohet si një situatë psikologjike e vështirë.

Shumica e të miturve kanë edhe nevojat të tjera (jo-kriminogjene) përveç nevojave të 8 faktorëve kryesorë të riskut të paraqitura në pikën 3.2

Por Plani Individual i Trajtimit (PIT) që përgatit Shërbimi i Provës fokusohet së pari tek nevojat kriminogjene dhe së dyti tek nevojat e tjera. Tek nevojat shtesë përfshihen shëndeti fizik dhe mendor i të miturit, dhe kushtet e jetesës që përfshijnë problemet financiare dhe nevojat për strehim që mund të ndikojë tek aftësia e të miturit për t'u ri-integruar në shoqëri psh i mituri duhet të mbarojë shkollën apo të kryejë një kur profesional, por ka nevojë për strehim/akomodim. Tek kushtet e jetesës përfshihen edhe faktorë të tjerë siç mund të jetë vesi i kumarit apo historiku i abuzimit me të miturin më herët.

Reagimi

Në kryerjen e PIT, vlen parimi i fundit i RNR parimi i reagimit (Andreës & Bonta 2017), i cili ndahet në “i përgjithshëm” dhe “specifik”. Shërbimi i Provës planifikon ndërhyrjen e përshtatshme që adreson nevojën. Shërbimi i Provës duhet të përshtatë veprimtarinë/ndërhyrjen me stilin e të nxënit, motivimin, personalitetin, aftësitë dhe pikat e forta të të miturve.

Riintegrimi dhe rehabilitimi

Të dy termat riintegrim dhe rehabilitim i referohen procesit të mospërsëritjes. Kur flasim për rehabilitimin, zakonisht nënkuptojmë trajtimin që ka për qëllim ndryshimin e sjelljes së autorit për ta parandaluar që të mos kryejë një vepër tjetër. Riintegrimi nga ana tjetër, i referohet procesit të ri-hyrjes në shoqëritë personave që kanë qenë në burg. Riintegrimi përfshin rivendosjen e lirive që i kanë munguar individit më parë për shkak të qenies në burg.

Riintegrimi në shoqëri duhet të bëhet gradualisht. (Davis, Bahr & Eard 2012). Kthimi në botën e jashtme nuk është një detyrë e thjeshtë, sepse një person duhet të riaftësohet se si të jetojë në

botën e jashtme, përsëri në shoqëri. Momenti menjëherë pas lirimit është një periudhë kritike e përsëritjes dhe për këtë arsye është shumë e rëndësishme të lehtësohet ri-hyrja e të miturit në shoqëri.

Nëse rehabilitimi është një proces që ndiqet nga Shërbimi i Provës, procesi riintegrimi është një proces që e ka marrë përsipër Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve e cila funksionon që nga viti 2020 dhe realizon aktivitete për të rritur ndërgjegjësimin e të gjithë aktorëve, krijimin e skemës për të riintegruar të miturit e liruar nga IEVP Kavajë nëpërmjet angazhimit të tyre në kurse profesionale.

6. Rekomandime

Aktorët e drejtësisë për të mitur duhet të balancojnë nevojën për të përmbushur objektivat e sigurisë publike me kërkesat e planeve për riintegrimin e të miturve, dhe veçanërisht me nevojat e tyre për edukim, strehim, mbikëqyrje familjare, punësim, trajtim mjekësor dhe përfshirje sociale. Në këtë punim u paraqitën statistika dhe u analizuan faktorët e riskut dhe nevojat kriminogjene të të miturve në konflikt me ligjin, që ndikojnë kriminalitetin e të miturve dhe procesin e rehabilitimit të tyre.

Zbatimi i cunguar i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, mungesa e statistikave të sakta të integruara nga institucionet ligjzbatuese dhe ato që trajtojnë dhe mbrojnë të drejtat e të miturve, deficienca në koordinimin dhe ndërveprimin aktiv ndërmjet institucioneve respektive për ndërhyrje thelbësore që trajtojnë raste individuale të të miturve dhe grupeve të caktuara për të mitur ka sjellë një situatë të vështirë sa i takon menaxhimit të kriminalitetit të të miturve, numrit gjithnjë e në rritje të krimeve që ata konsumojnë, përfshirjes në grupe kriminale. Kjo situatë ka sjellë që programet parandaluese të mos funksionojnë dhe rehabilitimi i të miturve në konflikt me ligjin të jetë në nivele të ulëta. Faktorët social dhe ekonomik janë me risk të lartë, sepse struktura shoqërore

e familjes ka pësuar ndryshime të theksuara dhe shoqërohet nga një ekspozim i fenomeneve negative ku spikat ai i përdorimit dhe shpërndarjes së drogës.

Duke qenë së historia e koordinimit të dobët dhe bashkëpunimit formal me rezultate jo të prekshme ndërmjet aktorëve në procesin e parandalimit dhe rehabilitimit të miturve në konflikt me ligjin, kontrollit të kriminalitetit dhe uljes së recidivizmit është e hershme, rekomandimi më i mirë do të ishte krijimi dhe funksionimi i një Gjykate për Fëmijët që ka si mision mbrojtjen e të miturve në rrezik (fëmijë dhe adoleshentë). Kjo gjykatë do të jetë përgjegjëse për zbatimin e masave edukative “nëse shëndeti, siguria apo morali i të miturit janë në rrezik, ose nëse kushtet e edukimit të tij cënohen rëndë”. Pra kjo gjykatë duhet të trajtojë aspektin civil dhe penal për fëmijët, që të urdhërojë, mbikqyrë situatën e të miturve nëpërmjet vendimeve/urdhrave që do ti japë aktorëve që janë cituar në këtë punim dhe që kanë për detyrë të veprojnë për rehabilitimin dhe riintegrimin e të miturit në konflikt me ligjin, duke urdhëruar ato masa detyruese që parashikon Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur dhe që këta gjyqtarë të trajtojnë vetëm çështjet për të mitur në aspektin civil dhe penal.

Referenca

- *The handbook of juvenile delinquency and juvenile justice – Wiley-Blackwell (2015)*
- *Juvenile Delinquency (Justice series)) - Clemens Bartollas, Frank Schmalleger (Third Edition) - Pearson (2018)*
- *Barry Goldson – Juvenile justice in Europe, Past, Present and Future - Routledge (2019)*
- *Steven N. Zane, The role of communities and systems - Routledge (2021)*
- *Criminology for juvenile delinquency – Michael Shader*

- *Juvenile Delinquency Theory, Research, and the Juvenile Justice Process - Peter C. Kratcoski • Lucille Dunn Kratcoski Peter Christopher Kratcoski (Sixth Edition)*
- *Criminal Code for Juvenile Justice and respective legal framework and training modules prepared from The Albanian-Swedish Juvenile Justice Programme ‘Enhanced capacity of Albanian law enforcement agencies and Courts to meet human rights standards in juvenile justice – a comprehensive justice chain approach’.*
- *Documents of Council of Europe on juvenile delinquency and restorative justice*
- *Të dhënat nga INSTAT dhe Vjetari Statistikor i Ministrisë së Drejtësisë*

Prof. Asoc. Dr. Merita Poni

METODAT E KËRKIMIT NË KRIMINOLOGJI

Abstrakt

Metodat e kërimit në kriminologji janë një tërësi rregullash shkencore që zbatohen për gjetjen e së vërtetës. Ajo që e dallon shkencën nga kurioziteti i zakonshëm është metoda. Shkencore metodën e bën vëzhgimi sistematik, i cili synon t'i afrohet të vërtetës në mënyrë objektive dhe jo personale. Nëse metodat zbatohen me seriozitet, ato i për afrohen të vërtetës me asnjësi. Përgjithësisht, metodat mbështetën tek teoria për të nxjerrë një hipotezë ose pyetje kërkimore, të cilën e vërtetojnë përmes vëzhgimit të një kampioni dhe nëse vërtetohet, gjetjet kanë fuqi përgjithësuese për gjithë popullatën. Metodat kanë shumë rëndësi për strategjinë e kërimit. Ato mbështesin një përjasje të caktuar filozofike ndaj realitetit dhe varësisht nga orientimi paradigmatic kërkuesi përzgjedh mënyrën e kërimit dhe përshtat metodat kërkimore. Paradigmat kërkimore i kanë grupuar kërkuesit sociale në dy kampe: në kampin e metodave sasore dhe në kampin e metodave cilësore. Kërkuesit debatojnë nga llogore të ndryshme se cila metodologji është më e përshtatshme për kërkimin social. Mbështetësit e metodës sasore e venë theksin tek numrat, ndërsa ata të metodës cilësore tek fjalët. Për këtë arsye duket sikur mes kërkuesve sociale bëhet një luftë e vazhdueshme për të vendosur supremacinë e numrave mbi fjalët dhe anasjelltas. Për të zbutur qëndrimet kontradiktore të dy kampeve opozitare ka dalë në skenë një zë i tretë që mbron idenë se kombinimi i metodave jep me shumë rezultat, duke nxjerre në pah avantazhet dhe dobësitë e çdo metode dhe komplementaritetin e tyre nëse kombinohen.

Flalë kyç: *metoda kërkimi, kriminologji, metoda sasore, metoda cilësore, kombinim metodash.*

Hyrje

Metodat e kërimit në kriminologji janë pjesë e kërimit social që zbaton mënyra shkencore e të zbuluarit të realitetit shoqëror dhe të faktorëve që nxisin ose lehtësojnë shmangien nga rregullat shoqërore. Kërkimi social është një investigim i qëllimshëm që synon të zbulojë shkaqet dhe të ofrojë zgjidhje për problemet komplekse të shoqërisë (Cohen, Manion & Morrison, 2007) Përveçse investigim i problemeve bashkëkohore, kërkimi social është edhe një përpjekje për të kontribuar për ndërtimin shoqëror të dijes (Robson, 2002). Kërkimi social ka rëndësi për krijimin e kushteve për t'iu përshtatur sfidave të ndryshimit të shpejtë me të cilin përballet shoqëria, duke iu përshtatur zhvillimeve bashkëkohore teknologjike dhe digjitale (Raivola, 1986). Prandaj, problemet me të cilat merren studiuesit e shkencave sociale në fushën e kriminologjisë duhen ekzaminuar në dritën e nevojave aktuale të shoqërisë.

Në kërkimet në kriminologji zbatohen dy lloj qasjesh metodologjike, deduksioni dhe induksioni. Qasja kërkimore që fillon me teorinë për të nxjerrë prej saj një hipotezë quhet deduktive, ndërsa qasja që nisët nga vëzhgimi për të dalë me një teori që shpjegon realitetin quhet induktive. Sikurse për çdo lloj kërkimi social, edhe kërkimi në kriminologji e përdor qasjen deduktive për të vërtetuar një teori, të cilën e teston nëpërmjet një hipoteze të nxjerrë prej saj. Më pas, hipoteza vëzhgohet dhe gjetjet përgjithësohen. Për mbledhjen e të dhënave përdoret një protokoll që siguron paanshmërinë e studiuesit me qëllim që studimi t'i përafrohet sa më shumë të vërtetës. Ndyshe nga qasja deduktive, në qasjen induktive kërkimi fillon pa pasur ndonjë teori në mendje, por duke vëzhguar realitetin. Faktet e qëmtuara përdoren për të nxjerrë përfundime që shërbejnë për pasurimin e teorisë. Dhe cikli vazhdon, me teorinë që shërben për të nxjerrë një hipotezë e për ta provuar përmes

vëzhgimit (Tartaro, 2021).

Në drejtësinë penale mbizotëron metoda sasiore që mbështetet tek një kampion i gjerë për mbledhjen e të dhënave. Në metodën sasiore pjesëmarrësit në kërkim nuk njihen prej studiuesit, sepse kontaktohen përmes anketimit që kryhet me një pyetsor të shpërndërë fizikisht ose online. Megjithëse metoda sasiore ka më shumë përdorim, studiuesit në kriminologji përdorin edhe metodën cilësore. Metoda cilësore përfshin vëzhgimin dhe intervistimin e grupeve të vogla për të kuptuar nënkulturën e grupit. Metoda cilësore mund të fillojë me teorinë (deduksionin) ose me vëzhgimin (induksionin), dhe mund të nxjerrë përfundime si nga vëzhgimi (pa pasur një hipotezë paraprake), ashtu edhe nga teoria (ku merr hipotezën).

Metoda sasiore mbështetet tek pozitivizmi që rrjedh prej shkencave të natyrës, duke përdorur matjen shkencore të koncepteve (Hartley, 2011). Metoda cilësore përdor historicizmin, sipas të cilit ngjarjet kushtëzohen nga rrethanat unike të kohës kur ndodhin, prandaj nuk mund të përgjithësohen (Hagan 2007). Ka dy lloje kërkimesh: bazik dhe të aplikuar. i pari është kërkim i pastër për të çuar përpara teorinë, ndërsa i dyti përdoret për vlerësimin e një programi ose për analizën e një politike. Vlerësimi i programeve të drejtësisë penale dhe analiza e politikës penale bëhen për të zbuluar problemet me zbatimin e tyre dhe për t'i përmirësuar ato. Ndërsa kërkimi i pastër ka për qëllim të ofrojë zgjidhje praktike për drejtësinë penale. Kërkimi i aplikuar ndihmon në zhvillimin e teorisë me fakte shkencore. Të dyja llojet e kërkimit kanë vlerë shkencore sepse pajisin studiuesit me njohuri shkencore dhe vlerë praktike si edhe sugjerojnë zgjidhje për politikëbërësit dhe profesionistët. Meqë është pjesë e shkencave sociale, edhe kriminologjia i nënshtrohet të njejtave kërkesa për kërkimin shkencor dhe etikës në kërkim. Kërkimet në kriminologji studiojnë sjelljen devijante, krimet, viktimat dhe sistemin e drejtësisë penale. Prandaj, për të shmangur ndikimet e dëmshme tek pjesëmarrësit në kërkim zbatohet një kod etike që është përgjegjësi individuale e studiuesit me ngarkesë të madhe morale (Hagan & Daigle, 2020).

Mbledhja e të dhënave bëhet sipas interesit të studiuesit që përcakton vetë se çfarë do që të kërkojë dhe se si do i mbledhë të dhënat. Ata që mund të pyeten për të dhënat janë individë ose organizata. Mënyrat për mbledhjen e të dhënave janë të shumëllojshme si vëzhgimi, intervistimi, anketimi, hulumtim arkivash dhe statistikash nga burgjet, shërbimi i provës, prokuroria, gjykatat, policia, media, etj. Mbledhja e të dhënave bëhet në bazë të koncepteve kryesore të studimit siç janë: kriminaliteti, veprat penale, shkeljet administrative, dispozitat ligjore, llojet e ndëshkimit, dënimi me heqje lirie, dënimet alternative, etj. Përpara se të mbledhen të dhënat, studiuesi e ka të qartë se çfarë do mbledhë dhe se ku do t'i mbledhë të dhënat, si për shembull nëse do të studiojë dhunën seksuale do shohë përveç elementëve të mësipërm edhe nëse personi është përsëritës i veprës penale apo jo, duke qëmtuar të dhënat e institucioneve ligjzbatuese dhe regjistrat. Të dhënat sasiore analizohen përmes përllogaritjeve statistikore për të vërtetuar hipotezën. Të dhënat cilësore analizohen duke i koduar dhe kontekstualizuar. Gjetjet kanë vlerë publike nëse shpërndahen tek agjencitë përkatëse, media ose akademi. Ato duhet t'u shërbejnë hartuesve të politikave penale dhe agjencive ligjzbatuese.

Shqyrtim i metodologjive kërkimore

Koncepti i drejtësisë sociale është i ndërlidhur me atë të drejtësisë penale. Prandaj, për të mundësuar zbatimin e drejtësisë, studiuesit lipset te bëjnë kërkime të kombinuara për të eksploruar faktoret kriminogjenë që ndikojnë shmangien nga rregullat shoqërore si edhe faktorët që lehtësojnë riintegrimin shoqëror të deviantëve dhe çangazhimin e tyre nga sjellja kriminale (Dantzer et al, 2018). Kështu, për të realizuar kërkime në fushën e kriminologjisë, është e nevojshme që studiuesit të hulumtojnë kushtet në të cilat zhvillohet sjellja antishoqërore dhe të eksplorojnë mundësitë për përmirësimin e kushteve shoqërore për të shkurajuar angazhimin në veprimtari antishoqërore (Maxfield & Babbie, 2015). “Matja e krimeve” është e mundur me metodat e kërkimit të cilat fokusohen me variablat e varur dhe të pavarur që përdoren prej

kërkuesve në kërkimet për drejtësinë penale.

Por, megjithëse kërkuesit sociale në kriminologji kanë dhënë një kontribut të çmuar në hulumtimin e organizimit shoqëror për të ndikuar në krijimin e një shoqërie më të sigurtë, ata kanë shfaqur edhe qëndrime paternalizuese ndaj ‘te kërkuarve’ (pjesëmarrësve në kërkim). Pëfshirja e pjesëmarrësve në kërkim ndikon në procesin e krijimit të dijes dhe produktin e saj. Profesionalistët e drejtësisë penale për shembull janë ndër aktorët kryesorë të zbatimit të drejtësisë dhe mospërfshirja e tyre në projektet kërkimore, përveçse i përjashton ata nga njohja e dukurisë që hulumtohet, i bën edhe të huaj ndaj gjetjeve kërkimore. Krijimi i dijes nuk është ekskluzivitet dhe as monopol i kërkuesit sepse sado rigoroz qoftë “askush nuk ia di fundin të vertetës” (Poper, 2004). Që teoria dhe praktika të gjejnë gjuhën e përbashket në krijimin e dijes është e nevojshme që kërkuesi dhe të kërkuarit të bashkëpunojnë në kushte pariteti, që askush të mos ketë një pozicion të privilegjuar mbi kërkimin dhe produktin e tij.

Përveç debatit se çfarë vendi zenë kërkuesi dhe pjesëmarrësit në kërkim, kërkuesit sociale polemizojnë edhe mbi metodologjinë kërkimore. Ajo që i ka shqetësuar prej vitesh kërkuesit sociale ka qenë pyetja se cila metodologji jep më shumë rezultat në zbulimin e botës sociale: metodologjia sasiore apo cilësore? Për ta thënë sa më thjesht, metodologjia sasiore mbështetet tek numrat, ndersa ajo cilësore tek fjalët. Shpesh kjo polemike është pagëzuar si “beteja e numrave dhe fjalëve”. Por fatmirësisht, brenda bashkësisë së kërkuesve në kriminologji janë shtuar zërat në favor të përdorimit të të dyja metodologjive të kërkimit në formë të kombinuar, pasi kjo sjell përfitime më të mëdha në punën kërkimore dhe plotëson boshllëqet e të dyjave (Heap & Waters, 2019).

Kërkimi sasior

Ne vigjilje te vet, mendimi për shoqërinë përfaqësuar nga sociologjia bëri përpjekje për të zënë një vend pranë shkencave ekzakte, në fillim shekullin e XIX. Për t’i ngjarë shkencave ekzakte, sociologjia

huazoi prej tyre metodat kërkimore per hulumtimin social, pasi vetëm kështu do të gjente të vërtetat mbi botën sociale, sikurse fizika kishte zbuluar atomin. Kërkuesit sociale nuk rreshtën së përdoruri metodat e shkencave ekzakte për ta bërë kërkimin social sa më ‘shkencor’ dhe sa më të imunizuar ndaj dyshimeve se kërkimi social nuk i njejtë me kërkimin shkencor. Kërkimi sasior e për afroi shkencën sociale me ato ekzakte. Që prej asaj kohe, kërkimi sasior ka qenë pothuajse forma sunduese e kërkimit social edhe në kriminologji.

Kërkimi cilësor lindi me vonë dhe u formua kryesisht si opozitë ndaj kërkimit sasior. Gjithësesi, deri në vitet ’60 të shekullit të XX kërkimi sasior ka patur një status të privilegjuar në shkencat sociale. Deri në shfaqjen e kërkimit cilësor, kërkimi sasior është konsideruar si forma e vetme e vlefshme e kërkimit që pasqyronte të vërtetën mbi realitetin social. Këtë konsideratë e bënë vetë kërkuesit socialë që dëshironin që metoda sasiore të ishte e përshtatshme për të testuar vërtetësinë apo falsitetin e ligjësisve të botës sociale. Madje edhe emërtimi “shkencor” u bë për t’i ngjarë sa më shumë shkencave të natyrës dhe, edhe pse nuk ishte e njejta gjë me to, të paktën të tregonte se kishte aftësi të përdorte metoda shkencore njësoj si shkencat e natyrës. Për këtë arsye, kërkimi sasior është quajtur shpesh metodë shkencore (Walliman, 2005). Termi metodë shkencore nënkupton se të dhënat shprehen në formë numrash dhe se gjetjet janë përgjithësuese (Bell, 2006).

Në kërkimin sasior, kërkuesit të intriguar prej dukurive sociale adoptojne një qasje deduktive ndaj kërkimit. Deduksioni ndihmon në shpjegimin e koncepteve makrosociologjike si për shembull: si është organizuar shoqëria, si strukturohen institucionet, çfarë funksioni luajnë normat, vlerat, rolet dhe qendrimet shoqerore tek sjellja e individëve? Kërkuesit mundohen të japin shpjegime për ekzistencën e institucioneve dhe dukurive sociale. Udhëhequr nga pozitivizmi, metoda sasiore nxitet të gjejë te vërtetat ‘objektive’, që janë te verifikueshme dhe aplikueshme për një numër të madh njerëzish apo pothuaj për të gjitha institucionet sociale (Withrow, 2014). Prandaj, kërkuesit sasiorë janë vazhdimisht të preokupuar për gjetje sa më përgjithësuese. Përgjithësimi i rezultateve të

kërkimit justifikon vlefshmërinë e tij. Pra, sa më shumë të përgjithësohen gjetjet, aq më shumë vlerë ka kërkimi. Në kërkimin sasior janë numrat (statistikat) ato që percaktojnë vërtetësinë dhe objektivitetin e metodës. Edhe pse jep shumë informacion mbi organizimin dhe funksionimin e shoqërisë, kërkimi sasior le jashtë studimit përjetimin e njerëzve për ndikimin që kanë institucionet mbi ta. Individualiteti i subjekteve që përfshihen në studimin sasior sakrifikohet për hir të objektivitetit dhe përgjithësimin të gjetjeve.

Kërkimi sasior udhëhiqet prej ontologjisë së ekzistencës (të *qenët*) ndërsa kërkimi cilësor udhëhiqet prej ontologjisë së të vepruarit (të *bërit*) (Gray, 2004). Ontologjia është mënyra se si e mendojmë ne botën sociale: të dhënë prej natyre apo të ndërtuar prej nesh. Ontologjia e të *qenit* e konsideron realitetin social si të dhënë objektivisht, ndërsa ontologjia e të *bërit* e sheh realitetin si të ndërtuar prej veprimit njerëzor. Nëse ontologjia e 'të *qenit*' thekson se realiteti social është i pandryshueshëm dhe i paprekshëm prej veprimit njerëzor, ontologjia e 'të *bërit*' thekson se bota sociale, ndryshe nga bota fizike, është e ndryshueshme dhe se ekzistenca e saj varet nga veprimtaria njerëzore. Në ontologjinë e të *qenit*, realiteti ka një ekzistencë të vetën dhe për vete (*in se* dhe *per se*) që nuk kushtëzohet prej pranisë njerëzore. Bota që studiuesit kërkojnë të eksplorojnë shtrihet para tyre dhe pret që të zbulohet. Ky është thelbi i objektivizmit. Ky është kuptimi i realitetit të dhënë objektivisht, si një i vetëm dhe i pavarur nga perceptimet njerëzore. Kjo është ajo duhet të njihet dhe jo që njihet *a priori* (Crotty, 2003). Kërkuesit sasiorë i kërkojnë të vërtetat e kësaj bote sociale pa u zhytur në të. Ata duhet të mos i trazojnë ujrat e kërkimit dhe ta shohin realitetin me sy e zemër zhveshur që të shohin të vërtetën objektive para tyre. Ky qëndrim i huaj ndaj realitetit bllokoi agjencinë vepruese të kërkuesit (Bryman, 2004). Distanca prej realitetit justifikohet me objektivitetin, i cili dikton paanshmëri në mbledhjen e të dhënave dhe mbajtjen e gjetjeve të kërkimit jashtë gjyqimit të studiuesit. Në kërkimin sasior, udhëtimi eksplorator është një vëzhgim jopasionant i ligjeve universale të shoqërisë (Cohen et al, 2007).

Megjithatë, duke u marrë me hulumtime makrosociologjike, kërkimi sasior jep shpjegime të vlefshme mbi dukuritë dhe institucionet shoqërore. Të kuptuarit e organizimit dhe funksionimit të institucioneve të shoqërisë, në nivelin makro, është një parakusht për të përmirësuar ose ndryshuar realitetin social. Për shembull, nëse nuk kuptohet se gjinia është një konstrukt social dhe se organizimi kulturor i sjelljes shoqërore bazohet mbi stereotipet gjinore, është e pamundur të ndreqësh dihotominë stereotipike gjinore që ndan shoqërinë. Kërkimi social, edhe kur është empirik, nuk rri indiferent ndaj realitetit. Pas çdo kërkimi social qëndron një shtysë morale për ta bërë shoqërinë më të mirë. Edhe pse pozitivizmi inkurajon qëndrimin distant ndaj subjektit të kërkimit, për të garantuar objektivitetin e mbledhjes së të dhënave dhe gjykimit sa më racional në interpretimin e tyre, ai analizon rregullimin ekzistues shoqëror duke pyetur individët e studiuar dhe organizatat. Kërkimi sasior ka një projekt social për të ndrequr shoqërinë dhe si i tillë nuk është i shurdhet ndaj kërcitjes së ingranazheve të makinerisë sociale. Kërkimi sasior, sikurse edhe ai cilësor përmbajnë qëllime dhe strategji ndryshimi, të cilat prekin *statusquo*-në. Gjetjet e kërkimit social ose ndikojnë në përmirësimin e rregullit social ekzistues, ose e bëjnë thirrje për ta ndryshuar atë kur nuk është më funksional. Normat kulturore që përcaktojnë rolet dhe pritshmëritë sociale janë ndikuar jo pak prej gjetjeve të kërkimit social mbi padrejtësitë shoqërore si shtypja raciale, urrejtja etnike, pabarazia gjinore, varfëria, etj.

Mënyra që ndiqet në njohjen e botës sociale në kërkimin sasior është epistemologjia empirike. Epistemologjia ka të bëjë me mënyrën se si e njohim ne botën. Dy mënyrat më të dallueshme janë ajo objektive dhe subjektive. Në mënyrën objektive faktet sociale kapen përmes numrave dhe kuantifikohen për t'u përkthyer në gjetje shkencore. Ndërsa, në mënyrën subjektive, faktet sociale vijnë përmes narracionit, historive dhe përjetimeve njerëzore të shprehura në fjalë. Për njohjen në mënyrë objektive përdoret empiricizmi, ndërsa për njohjen subjektive interpretivizmi. Në epistemologjinë empirike faktet sociale janë reale, të dukshme, të prekshme (Edwards, 2002). Sipas empiricizmit, nuk

ka njohje tjetër përveç asaj që ekziston objektivisht dhe që është e kapshme.

Në kërkimin sasior, hulumtimi bazohet në kuadrin teorik ekzistues. Pra kërkimi nis për të vërtetuar ose hedhur poshtë hipotezat teorike. Kërkuesit pozitivistë nuk shkojnë me larg se sa teoria sepse realiteti është i jashtëm për ta. Ky konstatim mund të jetë deri diku i vërtete, por jo krejtësisht. Hyrja pa paparagjykime në kërkim nuk është një mision i pamundur, por interpretimi i gjetjeve vështirë se mbahet i 'pastër' nga gjykimet dhe vlerat e studiuesve, sepse realiteti nuk është edhe aq i huaj për ta. Ajo çka i shqetëson studiuesit është nëse nxjerrja e përfundimeve nga analiza kritike e realitetit shkakton ose jo ndryshimin e tij. Mirëpo, edhe pse kjo gjë mund të jetë e dëshirueshme prej kërkuesve, objektiviteti shkencor paraqet një pengesë etike lidhur me perfaqësimin: në emër të kujt i kërkon ndryshimet kërkuesi? Kjo pengesë mund ta bëjë që gjetjet të paraqiten të maskuara ose realiteti i zbukuruar. Në këtë rast, kërkuesi nuk i shpëton dot gjykimet të ndikuar prej faktorëve të jashtëm. Qëllimi i teorisë është të thotë se si do të ndryshojë realiteti për mirë. Për shembull, në studimet për impaktin e shtetit të mirëqenies sociale tek parandalimi i sjelljes devijante përdoret kuadi teorik i politikës sociale dhe Teoria e devijancës. Por qëllimi i këtyre studimeve nuk është të bëjnë përshkrime të shteteve të mirëqenies sociale, por të thonë se si ajo ndikon në uljen e angazhimit në sjelljen antishoqërore, duke pasuruar kështu edhe kuadrin teorik mbi mirëqenien sociale.

Kërkimi social në kriminologji ngjan me një 'puzzle', që studiuesi duhet ta zgjidhë. Vetë shkencën është një përpjekje për të zgjidhur puzzle-in (Kuhn, 2012) Studimi analizon rregullat ekzistuese, për të kuptuar nëse funksionojnë ose jo, dhe nëse jo, atëherë del nevoja e vendosjes së rregullave të reja. Shkencat sociale synojnë të japin zgjidhje për problemet shoqërore, përndryshe ndodh kriza e tyre. Në kësi rastesh është e udhës të rishihen teoritë për të ndryshuar gjendjen që situatat të mos dalin jashtë kontrollit (Brzezinski, 1993).

Pozitivizmi i nxit kërkuesit të ndajnë faktet nga vlerat dhe të përdorin një aksiologji (gjuhë) të zhveshur nga emocionet personale

(Crotty 2003). Por abstenimi nga vlerat zor se mbahet për një kohë të gjatë sepse në themel të kërkimit social qëndron një program moral (Fraser et al, 2004). Për më tepër është e pamundur të gjejmë një pikë prej ku realiteti të shihet i zhveshur prej çdo gjykimi të vëzhguesit. Sado të paanshme të jenë gjetjet, ato nuk mund të mos ndikohen nga vlerat e kërkuesit (Robson, 2002). Ajo çka vëzhguesit shohin nuk përcaktohet vetëm nga karakteristikat e gjësë që vëzhgohet, por edhe nga mënyra se si e sheh vëzhguesi atë. Ndonjëherë objektiviteti ngre shqetësime etike kur refuzon të verë në pikëpyetje disfunktionet e normave tradicionale dhe padrejtësinë sociale. Në pamje të parë duket sikur rregullimi social ka synime të mira për mirëfunksionimin e shoqërisë. Pë shembull, shteti i mirëqenies sociale duket se i shpërndan burimet publike për familjet në nevojë, në emër të drejtësisë sociale. Por, studiuesit e kanë kritikuar shtetin e mirëqenies sociale për paqartësi në shpërndarjen e burimeve dhe e akuzojnë si përforcues të sistemit tradicional të organizimit të jetës shoqërore. Sipas teorisë kritike, shteti i mirëqenies sociale legjitimon varësinë ekonomike të përfituesve nga shteti. Edhe nëse funksioni i shpallur ose i dukshëm i shtetit social është të përmirësojë situatën e familjeve të varfra, (dis)funksioni latent i tij është ruajtja e pabarazisë. Edhe studiues të tjerë e kritikojnë qasjen empirike epistemologjike për mënyrën se si ndikon ajo në transmetimin e dijes. Prirja objektiviste censuron gjuhën me të cilën komunikohet dija dhe në vend të një fjalori të pasur me ngjyresa humane përdoret një retorikë e ftohtë neutrale. Individualiteti i kërkuesit dhe të kërkuarve bëhet i padukshëm.

Kur nis një projekt kërkimor, kërkuesi sasior përdor arsyetimin deduktiv që fillon me një pamje të përgjithshme të botës për t'u futur më pas në detajet e saj. Me tej formulohet një hipotezë *a priori* e cila deduktohet prej teorisë me të cilën shoqërohet koncepti. Kjo gjë shpjegon edhe faktin se përse në kërkimin sasior është teoria ajo që drejton procesin e mbledhjes së të dhënave dhe jo vëzhgimi. Për shembull, për studimin e shtetit të mirëqenies sociale, njëra prej hipotezave: “A po ndikon shteti i mirëqenies sociale në përmirësimin e kushteve të jetesës së të miturve në konflikt me ligjin?” del prej teorisë së drejtësisë sociale

dhe teorisë së konfliktit. Investigimi i sistemit të mirëqenies çon në eksplorimin e dinamikave të grupit shoqëror, të cilit i përket i mituri dhe lejon të shihen ndikimet e grupit tek sjellja.

Një tjetër element që ka ndikuar në konsiderimin e kërimit sasior si të saktë shkencërisht është se gjetjet mbështeten mbi fakte të qëndrueshme ose vëzhgime të drejtëpërdrejta, gjë që e bën kërkimin edhe më objektiv. Prandaj në këtë lloj kërkit përdoren metodat përshkruese dhe shpjeguese, siç janë anketimi dhe eksperimenti, të cilat e kapin realitetin në terma variablash (Onwuegbuzie & Leech, 2003). Kërkuesi sasior përdor metodat empirike për të testuar nëse një konkluzion i vlefshëm mund të deduktohet nga një premisë apo jo. Po ashtu, qasja shkencore në kërkimin sasior bën që të përdoren metodat numerike statistikore me qëllim që të krijohet dije shkencore. Strategjia e kërimit sasior drejtohet për nga kuantifikimi në mënyrë që të japë shpjegime për gjetje që mund të përgjithësohen. Ky kërkim përputhet me modelin *nomothetik* (i orientuar për nga zbulimi dhe kuptimi i ligjësive) në të cilin gjetjet objektive paraqiten si pasqyrë e ligjësive të shoqërisë.

Kërkit sasior paraqet shqetësim përse i përket kampionimit. Meqë studimi sasior tenton të jetë sa më përgjithësues, kampioni duhet të jetë sa më përfaqësues, për pasojë edhe ligjet (*nomos*) që zbulohen të kenë zbatim mbi shumicën. Kampionët përfaqësues zor se realizohen me përpikmëri në kontekstin social. Diversiteti dhe individualiteti i subjekteve të kërimit e bën të vështirë futjen e tyre në një “thes”. Megjithëse e njohur në kriminologji, kryerja e eksperimentit për kërkit paraqet problemin më shqetësues, jo vetëm për arsye etike të venies së sjelljes njerëzore në kushte laboratorike, por edhe sepse hipotezat nuk vërtetojnë fakte jetësore, por koncepte teorike.

Gjithësesi, kërkit sasior ka një rol të privilegjuar në studimin e dukurive shoqërore të nivelit makro-sociologjik. Ndërveprimi mes institucioneve, grupeve dhe individëve kapet më mirë në studimin sasior dhe kjo kontribuon në zbulimin e disfeksioneve ose funksioneve latente të strukturave shoqërore. Ky zbulim është i domosdoshëm për të bërë ndërhyrjet e duhura tek institucionet shoqërore. Mjetet kërkimore që

përdor metodologjia sasiore përfshijnë anketimet, analizën statistikore të të dhënave dhe parashikimin e ngjarjeve, bazuar tek ligjësitë e organizimit shoqëror (Bushway and Weisburd, 2005).

Kërkimi cilësor

Pikpamja objektivistë mbi botën sociale u kundërshtua prej kërkuesve sociale që vunë në dyshim vlefshmërinë e qasjes shkencore të huazuar prej shkencave të natyrës për njohjen e shoqërisë. Kritikave të forta iu nënshtua si ontologjia ashtu edhe epistemologjia objektivistë. Arma më e fortë e kritikeve ishte eksternaliteti (të qenët i huaj, i jashtëm) i njohësit ndaj subjektit të njohjes kur në fakt të dy janë subjekte të realitetit social. Këta kërkues mbrojtën për herë të parë idenë se realiteti shoqëror mund të njihet jo vetëm me metodat sasiore të bazuara tek shkencat e natyrës, por edhe përmes metodës cilësore që hulumton ndërveprimin, vlerat, qëndrimet sjelljen dhe përjetimet njerzore. Për këtë arsye, kërkimi sasior u pasua nga ai cilësor, i cili e mban këtë emër jo se është cilësisht më i mirë, por për shkak se paradigma në të cilën mbështetet quhet e tillë. Paradigma e kërkimit cilësor e konsideron realitetin shoqëror si konstrukt të veprimit njerëzor dhe prej kësaj i është dhënë edhe emri konstruktivizëm, për ta dalluar nga paradigma e kërkimit sasior që quhet pozitivizëm dhe që e sheh realitetin si të dhënë objektivisht. Për kërkuesit sasiore, metoda sasiore e kishte ngritur shkencën sociale në pedestalin e shkencave sepse kishte ndihmuar në gjetjen e të vërtetave për ligjet e shoqërisë. Kështu, kërkuesit sociale u ndanë në dy kampe dhe u përfshinë në një garë të ethshme për hegjemoni, duke krijuar një vizion dihotomik për kërkimin social, ose sasior ose cilësor. Te dyja grupet ecën në drejtime paralele për të mbërritur në të njëjtin përfundim.

Edhe pse kundërshtojnë qëndrimin asnjansë së studiuesit ndaj realitetit që nxit metodologjia sasiore, kërkuesit cilësorë pranojnë se ka një realitet objektiv mbi të cilin punojnë dhe krijojnë dijen (Crotty, 2003). Kjo pikepamje është më realiste. Siç shihet, të dyja paradigmat

kerkimore kanë të njëjtin subjekt kërkimi: realitetin shoqëror, prandaj realizmi është boshti që i lidh të dyja. Megjithëse mbajnë pozicione të ndryshme epistemologjike mbi njohjen, si metoda sasiore që përkrah ontologjinë e realitetit të dhënë, ashtu edhe metoda cilësore që përkrah idenë e realitetit të ndërtuar shoqërisht bashkohen tek studiojnë të njëjtën gjë: realitetin shoqëror. Konstruktivizmi në epistemologji përputhet me realizmin në ontologji. Të thuash se realiteti shoqëror është i ndërtuar prej ndërveprimit njerëzor nuk do të thotë se ai nuk është real.

Kuptimi i dijes ndërtohet prej procesit ndërveprues njohës mes kërkuesit dhe subjekteve shoqërore (Weber, 1949). Ky argument mbështetet fort prej kërkuesve. Dukuritë sociale dhe kuptimi i tyre ndikohen në mënyrë të vazhdueshme prej aktoreve shoqërore (Bryman, 2004). Jo vetëm që ka ndërveprim mes njohësit dhe subjekteve të njohjes, por ai është i qëllimshëm. Kjo qëllimshmëri (intencionalitet) shpeh qartazi mundësinë që ka njohësi për të ndërtuar realitetin. Kërkimi në shkencë sociale ndihmon në njohjen e të vërtetës që ndërtohet nga ndërveprimi i kërkuesit me pjesëmarrsit në kërkim.

Për konstruktivistët, realiteti, edhe pse objektiv, nuk është një i vetëm, por i shumëanshëm. Subjektet e ndërtojnë vetë kuptimin e gjërave, në mënyra të ndryshme. Të njëjtës dukuri i jepen aq kuptime sa ç'ka edhe shpjegime. Realiteti shoqëror është ndërtuar shoqërisht dhe ndyshon bashkë me aktorët. Metoda cilësore përdor një qasje më humaniste ndaj njohjes, për shkak se e konsideron realitetin shoqëror të ndërvarur nga ndërgjegjja shoqërore, dhe se kuptimet e njerëzve mbi rregullimin shoqëror janë të ndryshme. Realiteti ka kuptimin që i japin njerëzit. Prandaj, për kërkimin cilësor kanë shumë rëndësi opinionet, përjetimet, historitë, përvoja e jetuar. Në këtë kuptim, njohja është e kontekstualizuar dhe nuk mund të përgjithësohet. Për metodën cilësore rëndësi kanë individët (*ideos*) dhe jo ligjësitë (*nomos*) që rregullojnë makinerinë shoqërore. Prandaj edhe kërkimi cilësor quhet idiografik, për ta dalluar nga ai nomothetik. Përvojat njerëzore mund të jenë të ngjashme, por nuk përgjithësohen. Ajo çka përjeton një subjekt është unike falë kontekstit në të cilin jeton. Vetëm kur vihen në kushte të

njejta, individë të ndryshëm mund të përjetojnë përvoja të ngjashme. Në këtë aspekt, metoda cilësore tregon shumë për ndikimin që kanë kushtet e jetesës në përjetimet e individëve që i perkasin një grupi shoqëror. Për shembull, njerëzit e vënë në pozita të nënshtruara, si të nënrenditur shoqërisht, mund të përjetojnë në mënyrë të ngjashme diskriminimin apo përjashtimin shoqëror. Përmes historive të pjesëmarrësve në kërkim, metoda cilësore ndërton njohjen për realitetin e tyre. Është e pakuptimtë për metodën cilësore që kërkuesi të rrijë pasiv ndaj realitetit të pjesëmarrësve për të cilët interesohet (McIntyre, 2005).

Metodat cilësore kanë krijuar një larmi mënyrash për të kapur kuptimin e realitetit shoqëror të ndërtuar nga njerëzit për njerëzit siç është femomenologjia ose hermeneutika dhe ndërveprimi simbolik¹. Metodat cilësore mbështeteten tek interpretivizmi, që është drejtimi epistemologjik i kërkimit cilësor dhe që do të thotë se fjalët ose interpretimi flasin më shumë për realitetin se sa fotografimi i tij.

Epistemologjia interpretiviste e bën kërkuesin të ndërveprojë me pjesëmarrësit e kërkimit. Përmes këtij kanali komunikimi, studiuesi dhe pjesëmarrësit gjejnë rrugën për tek të menduarit e përbashkët. Metodat cilësore lejojnë që kërkuesit të zhyten në realitetin social dhe lehtësojnë të kuptuarit ndër-subjektiv mes kërkuesit dhe pjesëmarrësve të studimit (Mertens, 2023). Kërkuesi nuk e ndërton i vetëm kuptimin e realitetit, por në bashkëveprim me pjesëmarrësit. Në interpretimin cilësor studiuesi bën një analizë të trefishtë: (i) interpreton pikëpamjet e pjesëmarrësve për realitetin e tyre; (ii) interpreton pikëpamjet e veta për ta; dhe (iii) interpreton gjetjet e studimit nga pikëpamja teorike. Për këtë arsye kërkimi cilësor i ngjan një gjeagjezë të trefishtë në të cilën duhen reflektuar situatat jetësore që janë shumë fluide, sepse sjellja njerëzore ndryshon sipas vendit dhe kohës, dhe individët janë unikë e te papërgjithësueshëm. Për ta zgjidhur këtë gjeagjezë, kërkuesi lipset ta studiojë objektin kërkimor me mendje të hapur dhe të japë një kuptim

1 Nderveprimi simbolik është njëra prej paradigmave sociologjike, dy të tjerat janë funksionalizem-strukturalizmi dhe teoria kritike. Nderveprimi simbolik u përpunua si teori nga Georg Herbert Mead dhe u zhvillua nga Erving Goffman.

të pasur për realitetin përmes interpretimit.

Projekti kërkimor cilësor fillon përmes induksionit që do të thotë se kalohet nga vëzhgimi i një gjendjeje të veçantë tek shpjegimet që (mund) të krijojnë një teorië të re (Faria & Dodge, 2023). Edhe pse metodat cilësore nuk fokusohen tek përgjithësimi, ndodh që historitë e individëve të ngjasojnë, sidomos kur ata janë pjesë e të njëjtit grup. Kështu që, edhe pse studimi cilësor mund të bëhet për individët e një grupi të veçantë, gjetjet e tij mund të rezultojnë të vërteta për më shumë njerëz se sa pjesëmarrësit e atij grupi.

Gjuha interpretuese e metodës cilësore (aksiologjia e epistemologjisë interpretiviste) kërkon që studiuesit të qëndrojnë pranë subjektit të kërkuar dhe të jenë të ndjeshëm ndaj tyre. Paradigma konstruktiviste i jep mundësi kërkuesit të shprehë vlerat e veta. Megjithatë, vlerat e kërkuesit në kërkimin cilësor kufizohen nga konfirmueshmëria e të dhënave duke i qëndruar besnik thënieve të pjesëmarrësve. Për më tepër, kërkimi cilësor i jep zë individëve, vetë-interpretimit dhe përvojave personale. Ontologjia konstruktiviste ushqen tek kërkuesi qëndrimet kundërshtuese për diskriminimin, përjashtimin social dhe dhunën, qëndrime falë të cilave studiuesi mund të ndikojë tek ndryshimi social. Komunikimi, simbolet, dhe gjuha janë thelbësore për kërkuesit cilësorë (Wheeldon, 2022). Ndonjëherë, ata e kanë të vështirë t'i përkthejnë fjalët e njerëzve të zakonshëm në koncepte teorike abstrakte sepse konceptet teorike kanë një kuptim të vetin të pranuar paraprakisht. Megjithatë, retorika e metodës cilësore, ndryshe nga gjuha neutrale e metodës sasimore, e lejon kërkuesin të përshtasë interpretimin personal me atë të pjesëmarrësve duke i dhënë këtyre të fundit dukshmëri.

Metodologjia cilësore për të cilën subjekt kërkimi janë individët ka disa forma, si: etnografia, rastet studimore dhe kërkimi bibliografik. Metodën më të përhapur cilësore janë intervistimi, vëzhgimi i pjesëmarrësve dhe etnografia (Noaks & Wincup, 2004). Karakteristikat kryesore të metodës cilësore janë empatia (ndjeshmëria), kontekstualizimi, elasticiteti dhe zgjidhja e problemeve. Përsa i përket vlefshmërisë së kërkimit cilësor ka dy kritere: vërtetësia dhe autenticiteti.

Për konstruktivizmin e metodës cilësore nuk ka interpretim të vërtetë, por interpretim të dobishëm. Për më tepër, besueshmëria nënkupton ndershmëri. Së fundmi, meqë në kërkimin cilësor është e vështirë të përgjithësohen gjetjet, e vërteta nuk lidhet me përgjithësimin, sepse e vërteta për një grup të caktuar shoqëror është e vërteta për atë grup dhe jo për të gjithë shoqërinë. Për metodën cilësore, kërkimi nuk ka pse të jetë përgjithësues për të qenë i vërtetë. Gjetjet kanë vlerë për grupin. Kërkimi cilësor është tejet i dobishëm në nivel mikro pasi sjell pikëpamjet dhe përvojat e njerëzve për ndërveprimin brenda institucioneve sociale.

Kombinimi i metodave të kërkimit

Së fundmi, shkencat shoqërore kanë rënë në një mendje mbi dobinë e përdorimit të të dyja metodave njëhërësh (Creswell, 2003). Kriminologët si kërkues socialë përdorin metodat e kombinuara që të vlerësojnë programet e politikës sociale në drejtësi dhe për të mbledhur të dhëna për probleme të veçanta shoqërore me synim gjetjen e zgjidhjeve për ta lehtësuar problemin (Carrabine et al, 2009). Për këtë arsye, metodat e kombinuara kanë gjetur zbatim të gjerë në kriminologji (Schulenberg, 2007). Për shumë kohë, studiuesit kanë debatuar mbi dilemën e kombinimit ose jo të metodave në një kërkim të vetëm. Zërat që mbështesin kombinimin janë shtuar, ndërsa dihotomia për metodat kërkimore konsiderohet një argument fals. Lufta mes pozitivistëve dhe konstruktivistëve i ka harxhuar më kot energjitë duke krijuar një polarizim të tejskajshëm në bashkësinë e studiuesve. Kompeticioni paradoksal për këtë çështje ka pasur efekte negative. Praktika ka treguar të kundërtën e pretendimeve të kampeve të ndara, sidomos për metodat, pasi ato mund të lëvizin lirshëm nga njëra paradigëm në tjetrën, pa u kufizuar me barriera epistemologjike. Përzierja e dy metodave në një kërkim të vetëm plotëson mangësitë e secilës dhe optimizon përparësitë e tyre. Pyetjet e kërkimit formulohen më mirë kur kombinohen të dyja metodologjitë. Fazat e tjera të studimit si mbledhja e të dhënave, analiza dhe interpretimi kryhen më mirë gjithashtu. Për shembull,

nëse me kërkimin sasior ne marrim një pamje makro të shoqërisë mbi institucionet sociale, me kërkimin sasior përftojmë pamjen mikro për ndërveprimin simbolik mes individëve dhe institucioneve sociale. Dallimet mes metodave kërkimore janë ekzagjeruar ca si tepër prej përkrahësve të secilit krah aq sa kërkuesit sasiore arritën të krijojnë mitin e Kerlingerit se të dhënat shkencore janë vetëm statistikore (Goodwin & Goodwin, 1996).

Në psikologjinë sociale përdoret gjerësisht kombinimi i metodave sasiore me metodat cilësore për të kuptuar marrëdhëniet e individëve me shoqërinë, se si ata ndërveprojnë edhe më njëri-tjetrin edhe me institucionet shoqërore si grupe shoqërore. Kombinimi i metodave ndhmon studimin e lidhjes mes perceptimeve, besimeve, qëndrimeve dhe sjelljes së individëve dhe strukturave shoqërore. Kriminologët mbështeten tek psikologjia sociale dhe ndërveprimi simbolik për të studiuar kriminalitetin dhe deviancën dhe përdorin lirisht metodat e kombinuara për të studiuar shkaqet e sjelljes kriminale, stigmën që shoqëron devijancën, ndjeshmëritë dhe shtysat, perceptimet individuale dhe shoqërore për sjelljen kriminale dhe profilet psiko-sociale të keqbërësve. Ata kombinojnë në studim të dhëna të shumta si profili individual, perceptimet, intervistat, statistikën, të dhënat e policisë dhe vëzhgimin e sjelljes.

Ndërsa secila metodologji ka merita dhe të meta, kombinimi ka më shumë avantazhe se përdorimi vetëm i njëres. Si metoda sasiore ashtu edhe ajo cilësore kanë të përbashët empiricizmin. Edhe kur krijojnë një teori të re, kërkuesit cilësorë pranojnë se ka një botë sociale përtej kërkuesit, dhe ky realizëm i bashkon metodat sasiore me ato cilësore. Këtë e provon fare qartë realizmi kritik në etnografi. Të dyja metodologjitë kanë zbatim specifik, njëra për konceptet makro, tjetra për ato mikro. Megjithatë duket se hipotezat për verifikimin e një teorie janë më shumë karakteristikë e kërkimit sasior, kjo është pjesërisht e vërtetë, sepse edhe në kërkimin cilësor prodhohen hipoteza gjatë krijimit të një teorie të re. Gjithashtu, sikurse metoda cilësore, edhe metoda sasiore tregojnë interes për kuptimin e sjelljes, përmes anketimit

mbi qëndrimet ose shkallës Likert mbi pëlqyeshmërinë. Kuantifikimi është përdorur si vijë demarkacioni midis dy paradigmave duke ushqyer metaforën e luftës së numrave kundër fjalëve. Edhe pse është e vërtetë që kërkimi sasior e përdor më shumë statistikën, kjo nuk do të thotë se kërkimi cilësor nuk ka interes për numrat. Matja në kërkimin cilësor është një kriter besueshmërie dhe përdoret për të rritur saktësinë e gjetjeve dhe për të justifikuar përgjithësimin e tyre. Ndërsa metodat cilësore i interpretojnë sjelljet përmes normave, vlerave dhe kulturës së një grupi, pa u preokupuar shumë për përgjithësime.

Përfundime

Të dhënat për studimet në kriminologji vijnë nga shumë burime. Këto studime japin informacion për kriminelët, viktimat, të drejtat e njeriut, organet e zbatimit të ligjit, ndëshkimet, etj. Vetë agjencitë e zbatimit të ligjit siç janë policia, prokuroria, gjykatat dhe institucionet e vuatjes së dënimit janë burim parësor të dhënash statistikore për studimin e kriminalitetit. Përveç këtyre, të dhënat vijnë edhe nga burime jashtë institucioneve ligjzbatuese, si media, organizatat që punojnë me personat në konflikt me ligjin, subjektet private si bankat që qarkullojnë asete të mëdha financiare dhe kanë informacion për klientët, agjencitë ndërkombëtare që merren me krimin trans-kombëtar, etj. Për mbledhjen e të dhënave dhe analizën e tyre, studiuesit kriminologë përdorin metodat e kërkimit sasior dhe cilësor.

Sado që kombinimi i metodave kërkimore është kundërshtuar me pretekstin se nuk bën sens për nga pikpamja epistemologjike dhe ontologjike, praktika në fakt ka treguar të kundërtën, sidomos kur vjen puna tek instrumentet kërkimore, sepse ato mund të lëvizin lirshëm nga njëra paradigmë tek tjetra, pa u kufizuar me barriera epistemologjike. Kombinimi i paradigmave në një kërkim të vetëm plotëson mangësitë e secilës dhe optimizon avantazhet e tyre.

Te dyja metodologjitë kanë seriozitet në procesin e kërkimit dhe i kushtojnë njësoj kohë pregatitjes, kërkimit dhe interpretimit të gjetjeve.

Të dyja kanë interes për teorinë, ta modifikojnë, provojnë apo pasurojnë. Induksioni dhe deduksioni përdoren në mënyrë të ndërsjelltë gjatë procesit të kërkimit. Triangulimi që forcon gjetjet për të dyja llojet e kërkimeve është pikë takimi mes metodës sasore dhe metodës cilësore. Duke i përdorur në të mirë të njëra tjetrës, ato ndihmojnë procesin e kërkimit. Kështu për shembull, kërkimi cilësor e ndihmon atë sasior duke i dhënë hipoteza dhe ndihmon në hartimin e pyetjeve të anketës, ndërsa kërkimi sasior i jep kërkimit cilësor kampionin. Ka shumë dobi kërkimore kur kombinohen të dyja strategjitë sidomos në kërkimin etno-statistikor dhe në meta-etnografi. Të dyja metodat kanë pika të forta dhe të dobëta dhe për këtë arsye është më e udhës që kërkuesit në kriminologji t'i kombinojnë të dyja për të kuptuar më mirë dukuritë shoqërore që lidhen me kriminalitetin dhe deviancën.

Të njejtat rregulla që vlejnë për vlefshmërinë e studimit, si standarti kërkimor, projekti i hartuar mirë dhe vlefshmëria e çështjeve të kërkimit, zbatohen si për metodat më vete, ashtu edhe kur kombinohen. Megjithatë, fakti që kërkimi është më i plotë nëse kombinohen metodologjitë, nuk do të thotë se përdorimi vetëm i një metode nuk vlen. Kriminologët mund të zgjedhin të përdorin kërkimin mono-metodik ose të kombinuar për aq kohë sa ata janë në gjendje të ndjekin kërkesat për rigorozitet kërkimor dhe kuadrin teorik. Aq më tepër që kriminologët me gjetjet e studimeve japin kontribut në zhvillimin e teorisë së krimit për ta përdorur atë në dobi të politikë-bërjes dhe praktikës profesionale në fushën e drejtësisë. Gjithësesi, ky mision përmbushet më mirë kur kombinohen metodat sasore me ato cilësore.

Bibliografi

Bell, J. (2006) *Doing Your Research Project*, 4th ed., Maidenhead: Open University Press.

Bryman, A. (2004) *Social Research Methods*, 2nd ed., Oxford: Oxford University Press.

Brzezinski, Z.K. (1993) *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century*, New York: Collier.

Bushway, S. and Weisburd, D. (2005) *Quantitative Methods in Criminology*, Aldershot: Ashgate.

Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K. & South, N. (2009) *Criminology: A sociological Introduction*. Routledge: NY.

Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2007) *Research Methods in Education* 6th ed., London: Routledge Falmer.

Creswell, J. W. (2003) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods*, 2nd ed., London: Sage.

Crotty, M. (2003). *The foundations of Social Research: Meaning and perspective in the research process*, London: Sage

Dantzer, M. L., Hunter, R. D. & Quinn, S. T. (2018) *Research methods for criminology and criminal justice*, 4th ed, Massachusetts: Jones & Bartlett Learning.

Edwards, A. (2002) Responsible Research: ways of being a researcher. *British Educational Research Journal*, Volume 28, No2, pp.157-168.

Faria, R. & Dodge, M. (eds) (2023) *Qualitative research in Criminology*. Switzerland: Springer.

Fraser, S., Lewis, V., Ding, S., Kellet, M. and Robinson, C. (2004) *Doing Research with Children and Young People*, London: Sage in association with the Open University

Goodwin, W.L. and Goodwin, L.D (1996) *Understanding*

quantitative and qualitative research in early childhood education,
New York: London

Gray, D.E. (2004) *Doing Research in the Real World*, London:
Sage.

Hagan, F. E. (2007) *Essentials of research methods in criminal
justice and criminology*, 2nd ed. Boston, MA: Pearson.

Hagan, F. E. & Daigle L. E. (2020) *Introduction to criminology*,
10th ed, California: Sage.

Hartley, R. D. (Ed.) (2011) *Snapshots of research*. Thousand
Oaks, CA: Sage Publications.

Heap, V. & Waters, J. (2019) *Mixed Methods in Criminology*. NY:
Routledge.

Kuhn, T. S. (2012) *The structure of scientific revolution*, 4th ed.
University of Chicago Press: Chicago.

McIntyre, D. (2005) Bridging the gap between research and
practice. *Cambridge Journal of Education*, Volume 35, No3, pp.357-
382

Maxfield, M. G. & Babbie, E.R. (2015) *Research Methods for
Criminal Justice and Criminology*, 7th ed, Cengage learning, USA.

Mertens, D. M. (2023) *Mixed Research Methods*. Bloomsbury
Publishing.

Noaks, L. and Wincup, E. (2004) *Criminological Research:
Understanding Qualitative Methods*, London: Sage.

Onwuegbuzie, A., & Leech, N.L. (2003) *Becoming a Pragmatic
Researcher* (Biloxi, MS, November 5-7, 2003), ERIC.

Poper, K. (2004) *The logic of scientific discovery* (first published
in German in 1934), New York, NY: Routledge.

Raivola, R. (1986) What is comparison? Methodological and
Philosophical Considerations, in Altbach, P.G. and Kelly, G.P (eds.)

New Approaches to Comparative Education. London: University of Chicago Press

Robson, C. (2002) *Real World Research* 2nd ed., Oxford: Blackwell

Schulenberg, J. L. (2007) Analysing Police Decision-making: Assessing the Application of a Mixed-Method/Mixed-Model Research Design, *International Journal of Social Research Methodology*, 10 (2): 99–119.

Tartaro, Ch. (2021) *Research methods for criminal justice and criminology: a text and reader*. New York, NY: Routledge.

Walliman, N. (2001) *Your Research Project* 2nd ed., London: Sage

Weber, M. (1949). *The methodology of social sciences* (E. A. Shils & H. A. Finch, Trans.) NY: Free Press.

Wheeldon, J. (2022) *Visual Criminology: from history and methods to critique and policy translations*. NY: Routledge.

Withrow, L. B. (2014) *Research Methods in Crime and Justice*, New York, NY: Routledge.

Prof. Asoc. Dr. Ervin Karamuço

KRIMINOLOGJIA E GJELBER

Mbrojtja Ndërkombëtare

Hyrje

Mbrojtja e mjedisit nga krimet dhe kundravajtjet e paligjshme me impakt të lartë është një objektiv i rëndësishëm i parashikuar në legjislacionin ndërkombëtar, duke u renditur si një ndër prioritetet kryesore. Ndërgjegjësimi në rritje për mbrojtjen e mjedisit dhe parandalimin e kufizimit të burimeve natyrore nga demtimet dhe shkatërrimet, konsiderohen të rëndësishme, duke evidentuar qartë domosdoshmërinë e një mbrojtjeje më të madhe dhe më efektive në elementeve mjedisore.

Në këtë kuader, mbrojtja dhe përmirësimi i kushteve për parandalimin e ngjarjeve mjedisore, po shndërrohet në një përparësi të një rëndësie të veçantë të shumë shteteve evropiane, duke qenë se ato janë një element i rëndësishëm për mirëqënien publike dhe zhvillimin e gjithëanshem të resurseve jetike. Për këtë qëllim, një seri aktesh juridike janë miratuar në nivel ndërkombëtar, me synim mbrojtjen e mjedisit dhe parandalimit të shkeljeve, duke marrë në konsideratë edhe jurisprudencën e gjykatave ndërkombëtare apo akte të tjera të organizatave ndërkombëtare që janë të detyrueshme për shtetet.

Një nga sfidat kritike me të cilat përballet të gjitha çështjet mjedisore është nevoja të zhvillojë ose përmirësojë ligjet ndërkombëtare në mënyrë efektive dhe të barabartë për të mbrojtur, menaxhuar dhe ruajtur burimet natyrore dhe speciet të gjalla për brezat e sotëm dhe të ardhshëm¹. Dokumenti themeltar ndërkombëtar në fushën e mjedisit, i cili ka nxitur nisma dhe diskutime, lidhur me konceptin e trajtimit të mbrojtjes së mjedisit ka qenë Deklarata e Konferencës së Kombeve të Bashkuara mbi Mjedisin Njerëzor, e zhvilluar në Stokholm në vitin 1972 (Deklarata e Stokholmit).

1 Revista juridike “AmbienteDiritto” në faqen e internetit www.ambientediritto.it

Në mënyrë të pashmangshme, e drejta e mjedisit është po aq komplekse dhe dinamike sa edhe ekosistemi që synon të mbrojë. Ajo përbëhet nga një sërë aktesh juridike dhe burimet e saj kanë origjinë të ndryshme njëri nga tjetri, pasi përveçse nëpërmjet akteve të brendshme, e drejta e mjedisit formohet dhe vepron edhe në nivel ndërkombëtar dhe europian përmes konventave, traktateve, direktivave, rregulloreve, vendimeve, por edhe përmes vendimeve gjyqësore të Gjykatatave².

Zhvillimi historik i kriminologjise dhe sigurisë mjedisore

Siguria mjedisore u shfaq si koncept dhe njëkohësisht si grup reformash në perfundim të Luftës së Ftohtë. Në vijim të kësaj periudhe, filluan të nxiten debate të reja rreth natyrës së kërcënimit dhe objektit të sigurisë mjedisore, referuar gjithashtu edhe kuptimit mbi sigurinë e natyrës në shërbim të cilesisë së jetes.

Vlen të theksohet se në kontekstin e pikë nisjes krejtësisht të re për të drejtën e mjedisit në fund të viteve ‘70’ të shekullit të kaluar, nocioni mjedis siguroi një term të përgjithshëm për ato që më parë ishin trajtuar si probleme të veçanta, duke mundur në këtë mënyrë një qasje gjithë përfshirëse për çështje të llojeve të ndryshme, si fuqia nukleare, mbetjet industriale dhe shtëpiake, ndotja e ajrit dhe ujit, përdorimi i tokës dhe shtrirja urbane, përdorimi i burimeve, si dhe mbrojtja e natyrës ose kafshëve³

Si periudhë moderne për zhvillimin e mjedisit në të drejtën ndërkombëtare ishte konferenca e Skokholmit, e cila nxori disa parime bazë, përsa i përket të drejtës ndërkombëtare të mjedisit.⁴ Që nga ajo

2 L. E. Rodriguez-Rivera, Is the Human Right to Environment Recognized Under International Law? It Depends on the Source, Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, Vol.12:1, 2001, f.16-17, në faqen e internetit http://www.cjielp.org/documents/cjielp_art30.pdf

3 Debati për sigurinë mjedisore dhe rëndësia e tij për ndryshimet klimaterike fq.80 http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2015/01/ceshtje_te_sigurise_18.pdf

4 <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dunce/dunce.html#3>

kohe interesimi për mjedisin dhe mbrojtjen e tij ka ardhur duke u rritur në mbarë komunitetin institucional dhe shkencor botëror. Kesaj fushe i janë kushtuar legjislacionet kombëtare të të gjitha shteteve, si dhe dokumente juridike ndërkombëtare, globale e rajonale, të cilat kanë synuar unifikimin e qëndrimeve të shteteve të ndryshme për probleme të caktuara të mbrojtjes së mjedisit, të cilat u pasuan nga tre rezoluta mjedisore të Asamblesë së Përgjithshme nr.2994,2995,2996, të cilat dhane dhe një ndihmesë më të madhe të mbrojtjes së mjedisit.⁵

Në vijim të zhvillimeve të mesiperme, u miratuan një sërë konventash si Konventa e Parisit(1973)për parandalimin e ndotjes së deteve, Konventa për tregtimin ndërkombëtarë të specieve të rezikuara të florës dhe faunes (CITES), Konventa e OKB për të drejtat e detit (UNCLOS 1982),Karta botërore e OKB për natyren(1982)⁶, Konventa e Arhusit e cila i dha një zgjerim të menjëhershëm jo vetëm të drejtave mjedisore por edhe të drejtave të njeriut për tu informuar dhe për të pasur informacion të vazhdueshëm, të drejtën për t’ju drejtuar gjykatës⁷, Konventa Europiane për Mjedisin, Deklarata e Rios, të gjitha këto ndikuan në mjedis duke e mbrojtur atë por edhe duke zgjidhur konfliktet mes shteteve.

Siguria Mjedisore dhe të Drejtat e Njeriut

E drejta për informim për çështjet e mjedisit është themelore për të arritur një qëllim të përbashkët siç është mbrojtja e mjedisit dhe krijimi i kushteve mjedisore të shëndetshme për çdo individ. Aktet ndërkombëtare dhe legjislacionet e shteteve kanë në thelb qëllimin që informacioni mjedisor të shpërndahet në mënyrë sistematike që publiku të informohet periodikisht mbi çështjet mjedisore, të shkëmbejë opinionin dhe të sigurohet pjesëmarrja e publikut në vendim marrje në mbrojtje të jetes dhe shëndetit të tyre.

5 Enkelejda Turkeshi Mbrojtja juridike penale e mjedisit fq.1 Tirane 2014 DIS-
ERTACION PËR MBROJTJEN E GRADËS SHKENCORE“DOKTOR”

6 <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>

7

Çdo person ka të drejtë të jetojë në një mjedis të përshtatshëm përshëndetin dhe mirëqenien e tij dhe detyrën si individ që të mbrojë dhe përmirësojë mjedisin për të mirën e brezave të sotëm dhe të ardhshëm, në mënyrë që të jetë e mundur që qytetarët të mbrojnë këtë të drejtë dhe të respektojnë këtë detyrë, ata duhet të informohen për mjedisin, të lejohen të marrin pjesë në marrjen e vendimeve për mjedisin, të kenë të drejtë për t'iu drejtuar gjykatës dhe duke pranuar se në lidhje me sa më sipër, qytetarëve mund t'u nevojitet ndihmë për të ushtruar të drejtat e tyre.⁸ Pjesëmarrja e publikut në procesin e vendimmarrjes është vitale për demokracinë dhe shtetin e së drejtës.

Pjesëmarrja në vendimmarrje krijon një urë komunikimi në mes të autoriteteve publike në një anë dhe qytetarëve në anën tjetër, në çështjet që përfshijnë interesin e përgjithshëm dhe publik. Sa më e lartë të jetë shkalla e konsultimit publik dhe inkorporimi i saj në procesin e vendimmarrjes, aq më domethënës dhe kuptimplotë do jetë parimi i pjesëmarrjes të publikut në proceset e vendimmarrjes.

Mjedisi bashkëkohorë i organizuar sipas normave juridike shtron nevojën e informimit dhe konsultimit të gjerë publik në proceset ligjvënësë, normative dhe politike përmes ofrimit të mundësive dhe kushteve të qytetarëve për pjesëmarrje në proceset e vendimmarrjes. Pjesëmarrja e qytetarëve krijon përgjegjësinë dhe transparencën e autoriteteve publike në procesin e vendimmarrjes dhe fuqizon mbështetjen publike për vendimet që merren. Çdo Palë duhet që të sigurojë informacioni mjedisor.

E drejta ndërkombëtare për siguri mjedisore ka krijuar mjaft hapsira për të drejtat e njeriut në lidhje me marrjen e informacionit për mjedisi. Çdo shteti do të duhet të sigurojë informacionin të disponueshëm, brenda kuadrit të ligjit kombëtar, përfshirë kopje të dokumentit aktual që përmban këtë informacion⁹ dhe kjo do të thotë që informacioni mund të jepet në cdo rast rreth mjedisit sa më shpejt që të jete e mundur,

8 Revista Shqiptare për Studime Ligjore Vol. 5(2013) Revista Shqiptare për Studime Ligjore Vol. 5(2013) ,Irma Baraku

9 Konventa e Aarhusit neni 4/1 file:///C:/Users/pc/Desktop/Konventa_e_Aarhusit.pdf

përjashtuar rastet kur informacioni klasifikohet si informacion negativ¹⁰, pra që mund të ndikojë negativisht ose kur kërkesa është e pa plote dhe paraqet paqartesi.

Miratimit të Konventës së Aarhusit i kanë paraprin një numër i akteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, të cilat shprehimisht kanë trajtuar çështjen e pjesëmarrjes së publikut në proceset e vendimmarrjes. Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike i Organizatës së Kombeve të Bashkuara, në nenin 19/2 i garanton secilit të drejtën e kërimit, pranimit dhe shpërndarjes së ideve dhe informatave të secilës natyrë.¹¹

Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (1950) përcakton se çdo person ka të drejtën e shprehjes. “Kjo e drejtë përfshinë lirinë e opinionit dhe lirinë për të marrë, ose për të dhënë informata apo mendime pa ndërhyrjen e autoriteteve publike dhe pa marrë parasysh kufijtë shtetëror”.

Në kuptim të akteve ndërkombëtare të natyrës mjedisore rol të rëndësishëm në hartimin e Konventës së Aarhusit¹² dhe parimeve të përcaktuara në të kishte Deklarata e Rios për Mjedis dhe Zhvillim¹³ (1992) e cila në nenin 10 përcakton nevojën e pjesëmarrjes së qytetarëve në trajtimin e çështjeve mjedisore.

Sipas dispozites se mesiperme, çdo qytetar duhet të ketë qasje adekuate në informacion mjedisor që mbahet nga autoritetet publike dhe mundësinë për pjesëmarrje në proceset vendimmarrëse. Lindja e të drejtës ndërkombëtare të mjedisit si disiplinë më vetë e të drejtës ndërkombëtare do të thotë një forcim i vënies në jetë të mbrojtjes se

10 Konventa e Aarhusit <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

11 Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike i Organizatës së Kombeve të Bashkuara, në nenin 19/2

12 Konventa e Aarhusit neni 4/3 dhe 4/4 <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

13 Konventa “Aarhus” Kuptimi, rëndësia dhe aspekte të zbatimit të saj në praktikë Prishtinë, Shtator 2006 fq.17 Visar Morina.

mjedisit në shkallë globale. “Shtetet duhet të ndihmojë dhe inkurajojnë vetëdijesimin publik dhe pjesëmarrjen publike duke bërë informacionet mjedisore gjerësisht të arritshme”.

Nga perspektiva e së Drejtës Evropiane vlen të përmendet Direktiva 2003/4/EC e Parlamentit Evropian dhe Këshillit Evropian (28 Janar 2003) mbi qasjen publike në informata mjedisore (e cila revokoi Direktivën e Këshillit 90/313/EEC) që përcaktonte një sërë garancish juridike për Shtetet Anëtare të Bashkimit Evropian në ushtrimin e të së drejtës për informacion mjedisor.

Burimet e të drejtës së mjedisit në kuader të sigurisë

E drejta ndërkombëtare e mjedisit është një pjesë gjithnjë e më e rëndësishme e sistemit juridik ndërkombëtar. Si e tillë ajo është brenda trupit të rregullave dhe procedurave ligjore që përbëjnë të drejtën ndërkombëtare. Burimet e ligjit janë baza e autoritetit të saj.

Burimet e të drejtës ndërkombëtare janë shumë të rëndësishme në mënyrën sesi ato zbatohen në vënjen e drejtësi për çeshtje të caktuara. Gjykata të ndryshme ju referohen këtyre burimeve për dhënjen sa më të drejtë të vendimit të tyre.

Burimet e të drejtës ndërkombëtare ndahen në disa kategori:

- Burime themelore (Traktate, Konventa dhe Zakonet Ndërkombëtare)
- Burime ndihmëse (Jurisprudenca dhe Praktika gjyqësore)
- Direktiva (E Bashkimit Europian)

Rregullat e të drejtës ndërkombëtare duhet jo vetëm të përcaktojnë parimet baze dhe rregullat e sjelljes, por gjithashtu të krijojnë bashkepunimin që shtetet mundet të përcaktojnë se bashku interesat e tyre të përbashkëta dhe politikat sektoriale që duhen ruajtur.¹⁴

14 <http://www.bdlaw.com/assets/attachments/418.pdf>

Roli i gjykatave nderkombetare në të drejtat dhe sigurine mjedisore

Roli i gjykatave në mbrojtjen e të drejtave mjedisore është më i kufizuar në krahasim me ndikimin që mund të ketë parlamenti, pasi është parlamenti ai që harton ligjet dhe gjykata u jep zgjidhje në bazë të ligjit dhe fakteve të paraqitura¹⁵. Një rol të rëndësishëm ka luajtur Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë (GJND), Gjykata Europiane e Drejtave të Njeriut (GJEDNJ), Gjykata Europiane e Drejtësisë (GJED), Gjykata Ndërkombëtare e Drejtës së Detit (GJNDD) dhe Gjykata e Arbitrazhit për çështjet mjedisore.

Këtyre gjykatave mund të ju drejtohen shtetet palë të cilat kanë marrë përsipër një sërë marrëveshesh, traktate dhe konventa të cilat kanë në thelb mbrojtjen e të drejtave mjedisore. Këto gjykata marrin përsipër interpretimin e këtyre traktateve në mënyrë që të mbrojnë sa më mirë interesat e qytetarëve dhe për të krijuar kushte sa më të mira mjedisore. Gjykata ka kompetencë për tu marrë me çështje mjedisore përfshirë urdhëresat, deklaratat, gjobat, burgimin dhe mënyren e rehabilitimit. Gjykata shikohet si një institucion ku mund të zgjidhen çështjet lidhur me mjedisin dhe si garantuese e këtyre të drejtave.

Gjykata gjatë interpretimit të çështjeve, krijon një praktikë dhe orienton institucionet që të japin një zgjidhje sa më efektive në lidhje me problematikat. Interpretimi nga ana e gjykatës ndihmon në mbrojtjen e një të drejte mjedisore dhe hedh baza për themelimin e bazave të qëndrueshme të parimeve, në këtë kuptim mund të themi që gjykata mund të krijojë parime ose rregulla të cilat bëjnë të mundur mbrojtjen e të drejtës mjedisore. Gjykata, funksioni i të cilit është që të vendosë në përputhje me ligjin ndërkombëtar për mosmarrëveshje që janë paraqitur pranë saj, do të zbatohen:

- konventat ndërkombëtare, qoftë të përgjithshme ose veçanta, që përcaktojnë rregullat shprehimisht të njohur nga shtetet

15 <http://www.lawteacher.net/free-law-essays/environmental-law/courts-role-and-environmental-rights.php#ixzz47UkVX58K>

kontestuese;

- zakoni ndërkombëtare, praktika e përgjithshme e pranuar si ligj;
- parimet e përgjithshme të së drejtës të njohura nga kombet e qytetëruara¹⁶

Gjykata duhet të analizojnë parimet të ligjit të brendshëm, me qëllim zhvillimin e të drejtës ndërkombëtare dhe zhvillimin e të drejtave ndërkombëtare mjedisore por edhe të drejtave të tjera.

Ndikimi i ligjeve mjedisore ne sigurine publike

Ligjislacioni mjedisor është një ndër më të rëndësishmit, pasi aty parashikohen të drejtat mjedisore, por edhe sanksione të cilat në rast shkelje do te vihen në zbatim. Nga aplikimi i këtij legjislacioni janë vënë në jetë disa parime të rëndësishme si:

- Krijimi i strukturave rregullatore për menaxhimin e mjedisit, duke përfshirë agjencitë rregullatore të tilla si Zyra e Mbrotjtjes së Mjedisit (Environmental Defenders Offices - EPA) dhe gjykatave të specializuara si Gjykata e Mjedisit.
- Aktivizon struktura që kane ndikime mjedisore duke planifikuar, politikat, standardet, licencat dhe stimuj.
- Propozojnë aktivitete të rëndësishme për mjedisin duke marre pelqimin edhe të institucioneve të tjera.
- Mundësojnë publikut të gjerë për të marrë pjesë në planifikimin mjedisor dhe vlerësimin e mjedisit.
- Te vlerësohen të gjithë faktorët mjedisorë para se leja mund të jepet, si dhe duke nxjerre anët negative dhe pozitive të ndikimit

16 https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiMvMycvN-jNAhVKIJJoKHYYVDDOgQFgg5MAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unep.org%2Fenvironmentalgovernance%2FPortals%2F8%2Fdocuments%2Ftraining_Manual.pdf&usg=AFQjCNEPOSU45x4IiB0VKS_GhpJyqq0H7g&sig2=ABb-Lv-4uPWYFepa-r2yiw

në mjedis të këtij projekti. -Japin dënime administrative, civile dhe penale për shkelje të ligjit¹⁷.

- Politika, plane dhe programe që lidhen me mjedisin;
- Raportet mbi gjendjen e mjedisit
- Të dhënat ose përmbledhjet e të dhënave rrjedhin nga monitorimi i aktivitetet që ndikojnë ose mund të ndikojnë në mjedis;
- Autorizime me një ndikim të rëndësishëm në mjedis dhe marrëveshjet mjedisore ose një referencë në vendin ku ky informacion mund të kërkohet ose të gjendet
- Studimet e ndikimit mjedisor dhe vlerësimi i riskut në lidhje me elementet mjedisore¹⁸

Mbrojtja e mjedisit në nivel Ndërkombëtare dhe Europiane

Zhvillimi i të drejtes nderkombetare dhe evropiane është një nocion i ri që bën pjese në trajtimet juridike vetëm prej disa vitesh. Lindja e të drejtës ndërkombëtare të mjedisit si disiplinë më vetë e të drejtës ndërkombëtare do të thotë një forcim i vënies në jetë të mbrojtjes së mjedisit në shkallë boterore.

Ne traktatet e para gjatë gjysmës së parë të shekullit XX problemet e sigurise komunitare që dilnin në pah, rregulloheshin në shkallë lokale ose kombëtare. Dëmet e aktivitetit human mbi mjedisin janë shumë më të vogla në krahasim me dëmet e shkaktuara nga një shtet i cili ndërhyr në të drejtat që janë ekskluzivisht të drejta të atij shteti.¹⁹ Traktatet e para ndërkombëtare u bënë të nevojshme kur efektet jashtë territorial filluan të ndjeheshin. Në një faze të parë ata përpunonin praktika të përbashkëta

17 http://www.edonsw.org.au/law_reform

18 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=O-J:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF>

19 <http://www.unesco.org/most/Fashikulli-5B.pdf> Instrumentat e politikës ndërkombëtare të mjedisit fq.5

që kishin si synim të ruanin burimet e kafsheve detare ose tokesore ose të shpërndanin në mënyrë të barabartë mundësinë e përdorimit të një burimi të përbashket.²⁰

Politika mjedisore u zgjerua me Traktatin e Mاستrihtit për Bashkimin European në vitin 1992.²¹

Sipas nenit 130 (r) veprimi i Bashkimit në çështjet e mjedisit do të bazohet në tre parime:

- parimin parandalues
- parimi se dëmi mjedisor duhet si një prioritet që të korrigjohet që në burim
- parimi që ndotësit duhet te paguajnë.

Kërkesat për mbrojtjen e mjedisit duhet të integrohen në përcaktimin dhe zbatimin e politikave mjedisore²². Objektiva të tjera të Komunitetit të Traktatit të Mاستrihtit janë të ruajtur, mbrojtur dhe përmirësuar në cilësinë e mjedisit, mbrojtjen e shëndetit të njerëzve, përdorimin racional të burimeve natyrore dhe masat për promovimin në nivel ndërkombëtar. Mjedisit duhet ti bëhet një zhvillim i qëndrueshëm objektiv kyç për BE-në dhe, në vitin 2010, BE-ja ka ndryshuar Direktivat mjedisore për të siguruar që ato janë në përputhje me traktatin e Lisbonës.²³

20 <http://www.unesco.org/most/Fashikulli-5B.pdf> Instrumentat e politikës ndërkombëtare të mjedisit fq.4

21 Traktati i krijimit të Bashkimit Evropian (Traktati i Mاستritit) neni. 130 r (2) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmqPdpnNAhXBBiWKHdekBMsQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Ffeu-law%2Fdecision-making%2F-treaties%2Fpdf%2Ftreaty_on_european_union%2Ftreaty_on_european_un-ion_en.pdf&usg=AFQjCNEgOLX-NQP1hiChpL0zPzMT0TPxQg&sig2=NtGcfWaPAGl1m5fvazQTTw

22 Traktati I Mاستritit 130 r (2) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmqPdpnNAhXBBiWKHdekBMsQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Ffeu-law%2Fdecision-making%2Ftreaties%2Fpdf%2Ftreaty_on_european_union%2Ftreaty_on_european_un-ion_en.pdf&usg=AFQjCNEgOLX-NQP1hiChpL0zPzMT0TPxQg&sig2=NtGcfWaPAGl1m5fvazQTTw

23 Versione të Traktatit për Bashkimin European dhe Traktatit për Funkcionimin e

Konventa mbi përgjegjësinë civile për dëmet që rezultojnë nga aktivitetet e rrezikshme të mjedisit (Konventa Lugano, 1993). Kjo është një marrëveshje rajonale ndërkombëtare, me objektivin e saj të përgjithshme dhe qëllimin për të ofruar kompensim në përputhje me dëmin në mjedis që mund të rezultojë nga aktivitetet të rrezikshëm dhe substancave dhe për të siguruar për mjetet e parandalimit dhe rikthim në gjendjen e mëparshme. Konventa Lugano nuk përfshin transportin e substancave të rrezikshme ose të mallrave.²⁴

Nga perspektiva e së Drejtës Evropiane vlen të përmendet Direktiva 2003/4/EC e Parlamentit Evropian dhe Këshillit Evropian (28 Janar 2003) mbi qasjen publike në informata mjedisore e cila përcakton një sërë garancish juridike për Shtetet Anëtare të Bashkimit Evropian në përputhje me qasjen dhe ushtrimin adekuat të së drejtës për informacion mjedisor.

Në vitet e para të mbrojtjes mjedisore në BE, një pjesë e mire e legjislacionit lidhej me cilësinë e ajrit dhe ujit, por që nga ajo kohë objekti i të drejtës evropiane të mjedisit është zgjeruar shumë, duke përfshirë çështje të tilla si menaxhimi i mbetjeve, mbrojtja e natyrës, si dhe përgjegjësia mjedisore.

Në këtë kontekst, tashmë çështjet që janë objekt i traktateve mjedisore dhe/ose legjislacionit mjedisor tëBE-së përfshijnë mbrojtjen e atmosferës (ndotja ndërkufitare e ajrit, hollimi i ozonit dhe ndryshimi klimatik), mjedisin detar, kanalet ndërkombëtare, mbrojtjen e

Bashkimit European (Traktati I Lisbonës) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiF6eT-1p8nNAhXLhywKHU7LD78QFgghMAE&url=http%3A%2F%2Feur-lex.europa.eu%2Flegal-content%2FEN%2FTEXT%2F%3Furi%3DCELEX-%253AC2008%252F115%252F01&usg=AFQjCNHrdE3Ict6bFRmkN_rdZfR-g4um-nA&sig2=Qm0sxYM02bVkSuV62u4prg

- 24 Konventa Lugano neni 1 https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwisionhocnNAhXLDiwKHa49D_IQFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fworld%2Fagreements%2FdownloadFile.do%3FfullText%3Dyes%26treatyTransId%3D13041&usg=AFQjCNF3gEG9xXmcAsW2MvsXnMrALAdTAA&sig2=IXnB19IH6JXa8sV-clVa0A

biodiversitetit në natyrë, substancat toksike dhe substancat e tjera të rrezikshme, mjedisin e Antarktikës, dhe shumë çështje të tjera.²⁵

Parimet që janë të përfshira në Deklaratën e Stokholmit përcaktuar objektivat e mbrojtjes së mjedisit dhe veprimet për realizimin e këtyre objektiveve. Kjo ishte përpjekja e parë reale me bashkëpunimin ndërkombëtar në fushën e mbrojtjes së mjedisit.

Gjithashtu, Parimi 21 i Deklaratës së Stokholmit dhe Parimi 2 të Deklaratës së Rios të sigurojë parimin e përgjithshëm që shtetet kanë përgjegjësinë për të siguruar që aktivitetet brenda juridiksionit ose kontrollit të tyre nuk shkaktojnë dëme në mjedisin e shteteve të tjera ose të zonave përtej kufijve të juridiksionit kombëtar. Detyrimi i përgjithshëm i shtetit është për të parandaluar dëmtimin ndërkufitare. Në rast se nuk do të “marrin të gjitha masat e duhura për të parandaluar dëme të rëndësishme ndërkufitare, apo të minimizuar rrezikun e saj mund të behen përgjegjës.

Bashkëpunimi ndërkombëtar në çështjet e mjedisit po bëhet shumë e rëndësishme për të parandaluar dëmtimin e mundshëm të mjedisit. Neni 74 i Kartës së Kombeve të Bashkuara 78 parashikon parimin e fqinjësisë së mirë. Për më tepër, ky parim është zgjeruar edhe në çështjet e mjedisit. Detyra e shteteve për bashkëpunim është theksuar në Parimin 24 të Deklaratës së Stokholmit:

Çështjet ndërkombëtare lidhur me mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit duhet të trajtohen në frymë bashkëpunuese me të gjitha vendet, të mëdha dhe të vogla, për të pasur marrëdhënie miqësore. Bashkëpunimi përmes marrëveshjeve bilaterale dhe multilaterale ose mjete të tjera të përshtatshme që është e domosdoshme në mënyrë efektive për të kontrolluar, për të parandaluar, reduktuar dhe eliminuar efektet negative mjedisore që rezultojnë nga aktivitetet e realizuara në të gjitha fushat.²⁶

25 <http://www.utrechtjournal.org/index.php/mj/article/viewFile/25/34>

26 Deklarata e Stokholmit, neni 24 <https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiAirzIkMnNAhXGPZoKHbtXAI4QFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unep.>

Parimi 7 i Deklaratës së Rios parashikon se “shtetet do të bashkëpunojnë në frymën e partneritetit global për të ruajtur, mbrojtur dhe rivendosjen e shëndetit dhe integritetit të Tokës” ekosistemit.

Parimi 13 i Deklaratës së Rios thekson se:

“Shtetet duhet ... të bashkëpunojnë në mënyrë të shpejtë dhe më të vendosur për të zhvilluar më tej ligjin ndërkombëtar në lidhje me detyrim dhe kompensimin e efekteve anësore të dëmit mjedisor të shkaktuar nga aktivitetet brenda juridiksionit ose në zonat jashtë juridiksionit të tyre.”²⁷

Këto janë dy mekanizma të Ligjit të butë që kanë parashikuar parimet e përgjithshme për bashkëpunim për mbrojtjen e mjedisit. Më e rëndësishme është që të përfshijë ato parime në marrëveshjen shumëpalëshe ose dypalëshe ndërkombëtare për t'i dhënë atyre forcë detyruese. Vetëm në këtë mënyrë një shtet mund të marrë hapa procedurale për të parandaluar dëmtimin e mjedisit ndërkufitar.

Për mbrojtjen e të drejtës mjedisore janë parashikuar një sërë konventash ndërkombëtare si

Konventa për “mbrojtjen e mjedisit detar” e cila se bashku me 6 protokollet shtese parashikon nevojën për bashkëpunim të ngushtë midis shteteve dhe organziationeve ndërkombëtare të interesuara në fushën e koordinimit dhe mirëkuptimit rajonal për mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit detar.

Konventa dhe protokollet parashikojnë gjithashtu përgjegjësinë që kanë shtetet për mbrojtjen dhe zhvillimin e qëndrueshëm të kësaj

[org%2Fdocuments.multilingual%2Fdefault.asp%3Fdocumentid%3D97%26articleid%3D1503&usg=AFQjCNEfRGMVLA8sm-zc-nzjZAOfNuSoJQ&sig2=dNM7uWD8J_zGwBNvPapyw](http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid%3D97%26articleid%3D1503&usg=AFQjCNEfRGMVLA8sm-zc-nzjZAOfNuSoJQ&sig2=dNM7uWD8J_zGwBNvPapyw)

- 27 Rio Declaration, Principle 7 https://www.google.al/url?sa=t&rc=tj&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiF07mIk-cnNAhWrJJJoKHRCGCQkQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unep.org%2Fdocuments.multilingual%2Fdefault.asp%3Fdocumentid%3D78%26articleid%3D1163&usg=AFQjCNE8q8-N0YC_V9I4HB7QGo-hYK1v5Cg&sig2=ZADqtW77xT9rZ4Rk8RW93A

trashëgimie të përbashkët, në dobi të brezave të sotëm dhe të ardhshëm.²⁸

Gjithashtu një rol të rëndësishëm ka luajtur Konventa e Vjenës “Për mbrojtjen e shtresës së ozonit” e cila parashikon që duhen marrë masat paraprake për mbrojtjen e shtresës së ozonit të cilat tashmë janë ndërmarrë në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar duke rritur bashkëpunimin midis shteteve, gjithashtu dhe përgjegjësit e tyre për të mbrojtur një të mirë të nevojshme të përbashkët.²⁹

Gjithashtu egzistojnë edhe një sërë aktesh të tjera të cilat japin parime të rëndësishme për mbrojtjen e të drejtës mjedisore si p.sh Konventa e Bazelit³⁰ mbi kontrollin dhe lëvizjen ndërkufitare të mbetjeve të rrezikshme dhe asgjësimi i tyre, Konventa e Bernes³¹ për ruajtjen e “Flores dhe Faunes” si dhe Konventa mbi të drejtën e Detit “Montego Bay”.³²

Ndikimi në vendimarrjen politike të sigurisë dhe transparencës mjedisore

Konventa Aarhus jep një përkufizim të gjerë të nocionit “publiku” për qëllime të vendimmarrjes. Sipas Konventës, me nocionin “publiku”

28 Konventa për mbrojtjen mjedisit detare dhe zonës bregdetare të detit më 1976. https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEWijmbKNIsnNAhUrJJoKHZYAAcsQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Farchive.rec.org%2FAlbania%2FProjects%2FLigjet%2FKonventat%2FBarcelona.doc&usq=AFQjCNGM9ci_vAimdGrrH3A-NUGVAsBqyUg&sig2=FCyIHSv7SZvSoo_FZ2Fhsw

29 Konventa e Vjenës „Për mbrojtjen e shtresës së ozonit” <http://ozoneal.com/legislation/konventa-e-vienes/>

30 Konventa e Bazelit http://www.chemicals.al/doc/konventa_e_bazelit_shqip.pdf

31 Konventa e Bernes https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiB2Ka0l8nNAhVjCpoKHQORBilQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mjedisi.gov.al%2Ffiles%2Fpages_files%2FKonventa_bernes.pdf&usq=AFQjCNHg7qga-2JQsXTn9y-L6pidSJyw2A&sig2=64wZWLZORyUe-cumS1RG-A

32 Konventa mbi të drejtën e detit “Montego Bay” [http://www.transporti.gov.al/files/userfiles/Legjislacioni_perafruar/Transporti_Detar/ligj_nr_9055_date_24-04-2003_per_te_drejtjen_e_detit_\(2\).pdf](http://www.transporti.gov.al/files/userfiles/Legjislacioni_perafruar/Transporti_Detar/ligj_nr_9055_date_24-04-2003_per_te_drejtjen_e_detit_(2).pdf)

nënkuptohet një ose shumë persona fizikë ose juridikë, në përputhje me legjislacionin e praktikat kombëtare, shoqatat, organizatat dhe grupimet e tyre.

Konkretisht, pjesëmarrës në procesin e vendimmarrjes janë qytetarët, shoqatat dhe organizatat jo-qeveritare dhe grupimet ndryshme sociale që legjitimohen si pjesëmarrës në procesin e vendimmarrjes.

Konventa, sidoqoftë, nuk përdor kriterë përjashtuese në kuptim të legjitimitetit të palëve të interesuara. Pjesëmarrja e qytetarëve respektivisht e publikut në vendim-marrje për çështjet mjedisore reflektohet në të gjithë pjesëmarrësit në proces. Nga aspekti i propozuesit të një projekti kjo e drejtë i jep legjitimitet propozimit të tij dhe njëherësh siguron përkrahjen e publikut të gjerë që nga fazat e hershme të vendim-marrjes.

Nga aspekti i marrësit të vendimeve, kjo siguron një proces të hapur dhe të përgjegjshëm të sjelljes së vendimit, si dhe siguron zbatimin e atij vendimi me pajtimin me të gjitha aktet. Nga aspekti i publikut, pjesëmarrja e publikut siguron mundësinë e ndikimit në procesin e vendimmarrjes, rrit njohuritë për procesin e vendimmarrjes (kush dhe kur vendos) dhe ngrit vetëdijen qytetare për rëndësinë e pjesëmarrjes së publikut në procesin e vendimmarrjes. Kjo, për më tepër, që në procesin e vendim-marrjes, edhe pse konsultohen ekspertët, nuk është e thënë që mendimet e tyre gjithmonë të përputhen me interesat e publikut të gjerë³³

Duke ditur qëllimin e Konventës së Aarhusit mund të themi që ka sanksionuar një sërë parimesh të rëndësishme për qytetarët dhe pjesëmarrjen e tyre në vendimarrje lidhur me çështjet mjedisore:

1. E drejta e publikut për të patur e për të kërkuar informacion mjedisor;
2. E drejta e publikut për të marrë pjesë në vendimmarrjet publike

33 Konventa "Aarhus" Kuptimi, rëndësia dhe aspekte të zbatimit të saj në praktikë Prishtinë, Shtator 2006 Visar Morina fq. 13-15

për çështje të mjedisit;

3. E drejta e publikut për t'u ankuar në gjykatë për çështje të mjedisit.

Karakter i keshillues i GJND dhe OKB-se

Këshillat e gjykatës kanë karakter konsultativ, nuk janë të detyrueshme për palët e përfshira në këtë proces. Në statut thuhet se gjykata mund të japi mendime konsultative për çdo çështje që i para shtrohet nga asambleja e përgjithshme dhe keshilli i sigurimit të OKB.

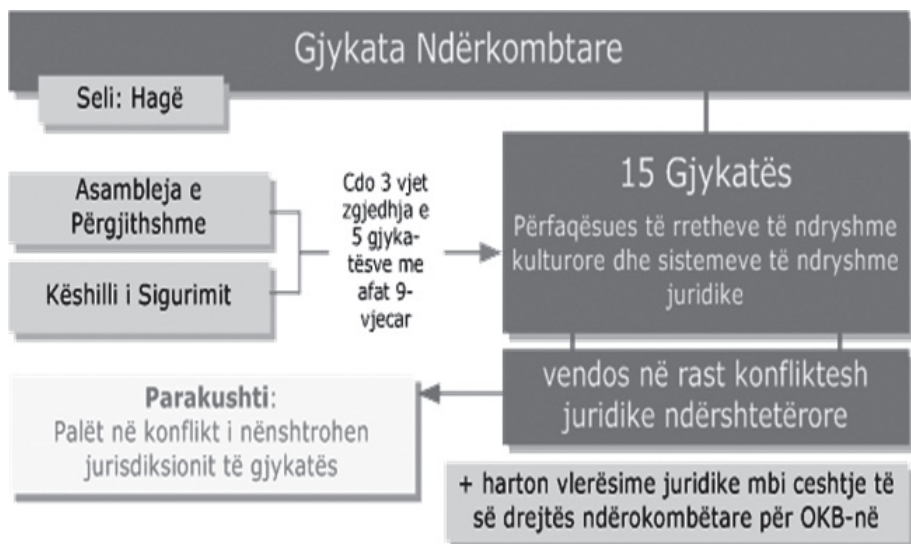
Që nga formimi Gjykata ka dhënë të paktën 25 këshilla të tilla, në çështje si anëtarësia në OKB dhe reparacionet për lëndimet e marra nga personat që punojnë për OKB-në, deri tek statusi i raportuesve të OKB-së për të drejtat e njeriut apo ligjshmërinë e kërcënimit apo përdorimit të armëve bërthamore.

Të drejtën për të kërkuar mendime konsultative e kanë shtetet dhe organizatat ndërkombëtare. Por dominuese mbeten mendimet e dhëna për çështje nga Asambleja dhe Këshilli i sigurimit, të cilës u janë drejtuar shtetet me qëllim që këto institucione të OKB ti drejtohen gjykates dhe kjo e fundit të japë një mendim keshillimor mbi çështjen.³⁴

GJND ka dhene disa vendime si:

- Lac Lanoux(Spanje vs France)
- Kanali i Korfizit(UK vs Albania)
- Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary vs Slovakia),

34 http://www.bbc.co.uk/albanian/news/2009/04/090417_gjnd_qanda.shtml

Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë si garant i zbatimit të Konventave dhe marrëveshjeve të tjera mbi mjedisin

Me konfliktet e ndryshme midis shteteve lindi natyrshëm nevoja për një organ titullar për të rregulluar këto marrdhënie që me kalimin e kohës sidomos pas luftës së dytë botërore vinin në rritje. Shumë shtete kërkonin ndihmë dhe shumë çështje përfunduan në Gjykatën Ndërkombëtare për një mendim më të kualifikuar dhe më rrespektues pra siç e shikojmë çdo vendim i gjykatës rrespektohet nga çdo shtet në rast të kundër rregullimin e bën këshilli sigurimit.

Çdo shtet ka të drejtë ti drejtohet Gjykatës ndërkombëtare pavarësisht që nuk është antarë i kombeve të bashkuara. Por nuk duhet të mendojmë që çdo mosmarrëveshje ti kalojë Gjykatës Ndërkombëtare si një gjykatë e një niveli të lartë mund të themi që siguria që mund të ketë cdo shtet mund të jetë më e madhe në këtë gjykatë por kjo nuk i ndalon ata të ndjekin rrugët e tjera të gjyqsorit. Por si një mendim më i kualifikuar mund të kërkohet gjithmonë mendimi i Gjykatës ndërkombëtare në çështje të ndryshme juridike.

Duke qenë organi më i lartë i kombeve të bashkuara dhe fuqia e kësaj gjykate është më e madhe ngaqë kemi një pjesëmarrje të gjerë të shteteve në organizatë. Mendoj se me ndyshimet e dukshme në shtete me evolucionin që nga vitët 1945 deri në ditët e sotme mendoj që karta e kombeve të bashkuara duhet të ndyshoj pjesërisht, kshu besoj do kishim një funksionim më të mirë të këtij organi.³⁵

Interpretimi i traktateve ndërkombëtare luan një rol të rëndësishëm në mënyrën e zbatimit të tyre dhe nga ana tjetër ka një rëndësi të veçantë sa i përket shmangies së konflikteve që mund të lindin mes shteteve palë në këto traktate.

Më interpretim do të kuptojmë dhënien e kuptimit të saktë të normave juridike dhe të parashikimeve të traktatit si edhe zbatimin e tyre në përputhje me atë që vetë palët në traktat kanë dashur të arrijnë nëpërmjet këtyre parashikimeve.

Konventa e Vjenës jep një strukturë të përgjithshme se ku duhet të mbështetet interpretimi i traktateve, nga palët ose nga organet e ndryshme që interpretojnë ose zgjidhin mosmarrëveshjet, megjithatë jo rrallë ka pasur edhe interpretime duke i tejkaluar parashikimet e konventës, duke tentuar gjithmonë që ose të zgjerohet kuptimi i normave ose të përmirësohet zbatimi i tyre.

Konventa e Vjenës ka mbajtur parasysh dy faktorë kryesorë:

- 1) shmangien e mospërputhjeve të mundshme midis dispozitave paralele me konventën e Vjenës, të vitit 1969, “Për të drejtën e traktateve”;
- 2) sigurimin që dispozitat specifike në lidhje me organizatat ndërkombëtare të jenë të pranueshme për numrin më të madh të mundshëm të pjesëmarrësve.

35 <http://www.uamd.edu.al/new/wp-content/uploads/2013/01/ZGJIDHJA-E-MOSMARR%C3%8BVESHJEVE--RO-LI-I-GJYKAT%C3%8BS-ND%C3%8BRKOM-B%C3%8BTARE-T%C3%8B-DREJT%C3%8BSIS%C3%8B-N%C3%8B-ZGJIDHJEN-E-MOSMARR%C3%8BVESHJEVE..pdf>

Tashmë me këtë konventë edhe organizatat ndërkombëtare janë subjekte, që, për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve, mund t'i drejtohen Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë me ane të një kërkesë, me personalitetin e vet juridik ose nëpërmjet shteteve anëtare të OKB-së.

Nëse kërkesa nuk do të pranohet, atëherë çështja do të zgjidhet nëpërmjet arbitrazhit.³⁶

Në këtë pjesë, në nenet 46-53, jepen në mënyrë të hollësishme rastet e pavlefshmërisë së një traktati, që bie ndesh me një normë të pa kundërshtueshme të së drejtës ndërkombëtare të përgjithshme (*jus cogens*), e cila mund të modifikohet vetëm me një normë pasuese të përgjithshme të së drejtës ndërkombëtare që ka të njëjtin karakter.³⁷

Si rrjedhojë e kësaj mundë të themi që kompetenca e GJND-së është të zgjidhë mosmarrëveshjet mes shteteve, organizatave ndërkombëtare në përputhje me dispozitat e traktateve dhe në rastet kur një situatë nuk është e parashikuar ajo mund të zgjidhet sipas bindjes së gjykatës gjithmonë në mënyrë të paanshme dhe të drejtë.

Duke ditur që gjykata mund të zgjidhe një çështje duke u bazuar në burimet e saj:

- Traktate
- Zakone
- Praktika nderkombetare

GJND mund të bëj interpretim traktati bazuar në këto tre pika por asnjëherë nuk mund të dale jashtë saj duke nxjerrë dispozita të reja të ashtu quajturat “dispozita plotësuese”.

36 https://www.parlament.al/wp-content/uploads/2015/11/relacion_konventa_e_vjenes_14787_1.docx

37 https://www.parlament.al/wp-content/uploads/2015/11/relacion_konventa_e_vjenes_14787_1.docx Nenet 46-53 te Konventes se Vjenes.

Gjykata e Arbitrazhit

Në nivel botëror ekzistonin shumë pak struktura ndërkombëtare, të cilat synonin plotësimin e menjëhershëm të nevojave të lindura nga konfliktet e fillim shekullit të 20-të. Akoma nuk ekzistonte një sistem rregullash ndërkombëtare që të drejtonte tregtinë, investimet, financat ose marrëdhëniet tregtare.³⁸

Arbitrazhi është një nga mënyrat alternative dhe efikase të zgjidhjes së konflikteve. Procedura e arbitrazhit është transparente dhe ajo ofron mjete të kontrollit të procedurës nga palët.³⁹ Arbitrazhi quhet edhe organ ose trup i karakterit jo shtetëror i cili i zgjedh mosmarrëveshjet e palëve lidhur me kontestet në mes tyre.

Karakteristikë themelore e arbitrazhit është zgjedhja private dhe jashtë juridiksionit gjyqësor të mosmarrëveshjeve. Arbitrazhi në punën e tij është konkurrense e gjykatës shtetërore, pasi që vendimi i arbitrazhit është një lloj vendimi i gjykatës. Ai nuk bëhet para gjykatave si autoritete publike, por para një arbitri, disa arbitrave të një arbitrazhi, përkatësisht institucioneve të autorizuar.⁴⁰

Llojet në praktikën e gjykimit të arbitrazhit, paraqiten dy lloje kryesore:

- Arbitrazhet ad hoc (të përkohshme)
- Arbitrazhet institucionale (gjykatat e zgjedhura të përhershme).

Arbitrazhi ad hoc

- është gjykatë e zgjedhur që themelohet në bazë të kontratës së palëve me detyrë dhe qëllim që të gjykojë vetëm një kontest të caktuar, në mënyrë që të pushojë se ekzistuari pas gjykimit të

38 <http://icc-albania.org.al/historia/?lang=sq>

39 http://www.dukagjinicollege.eu/empirikus1/303_316_armand_krasniqi_-_dafi-na_sylqa_-_donika_elshani.pdf

40 http://www.dukagjinicollege.eu/empirikus1/303_316_armand_krasniqi_-_dafi-na_sylqa_-_donika_elshani.pdf

atij rasti.

Arbitrazhi institucionale

- është organizatë permanente, e themeluar me detyrë, që ta ushtrojë funksionin e gjykatës së zgjedhur, nëse dhe atëherë kur palët në kontest i drejtohen për këtë. Këto arbitrazhe janë shërbime joshitetërore, të gatshme për tu ndihmuar subjekteve që kanë nevojë.

Avantazhet e Arbitrazhit⁴¹

- Mundësia e zgjedhjes së arbitrave (gjyqtarëve) nga palët sipas dëshirës së tyre
- Profesionalizmi (ekspertiza) e lartë e arbitrave kredibiliteti dhe autoriteti i tyre i pakontestueshëm;
- Neutraliteti i arbitrave;
- Efikasiteti (shpejtësia e procedimit) dhe efektiviteti i gjykimit
- ushtueshmeria (kostoja) e gjykimit
- Procedurat dhe vendimet e arbitrazhit janë kryesisht jo publike (konfidenciale) që është relevante për bizneset

Disavantazhet e arbitrazhit⁴²

Disa nga disavantazhet e arbitrazhit janë;

- Mungojnë mundësitë dhe instrumentet ankimore
- Përgjithësisht arbitrat janë të pafuqishëm që të ndërmarrin masa ndaj palëve

41 http://www.dukagjinicollege.eu/empirikus1/303_316_armand_krasniqi_-_dafi-na_sylqa_-_donika_elshani.pdf

42 http://www.dukagjinicollege.eu/empirikus1/303_316_armand_krasniqi_-_dafi-na_sylqa_-_donika_elshani.pdf

- Vërtetimi (zbardhja) e gjendjes faktike të arbitrazhit. është më shumë e limituar, se sa në gjykatat e rregullta shtetërore
- Vendimet e arbitrazhit nuk janë të ekzekutueshme aty për aty ose ekzekutohen me më shumë vështirësi.

Rast nga praktika

Trail Smelter (US vs Kanada) gjykata u shpreh:

Se sipas parimeve të së drejtës ndërkombëtare, si dhe ligjin e Shteteve të Bashkuara, asnjë shtet nuk ka të drejtë të përdorë ose të lejojë përdorimin e territorit të saj, në mënyrë të tillë që të shkaktojë dëmtim nga tymi, kur rasti është me pasoja të rënda dhe dëmtimi është provuar nga prova të qarta dhe bindëse.⁴³

Përgjegjësia për mos respektimin e të drejtës së mbrojtjes së mjedisit

Edhe pse zbatimi i të drejtës ndërkombëtare publike është i kufizuar për shkak se shtetet mund të marrin pjesë në baza vullnetare dhe detyrimet reciproke, e drejta zakonore ndërkombëtare është e detyrueshme për shtetet, pasi ajo është dëshmi përgjithësisht e pranuar e praktikës shtetërore dhe opinion iuris “pranohet si ligj”.⁴⁴

Koncepti i përgjegjësisë shtetërore perbën një detyrim për shtetet për të vepruar në përputhje me marrëveshjet ndërkombëtare ose të drejtën zakonore. Shtetet, në përputhje me Kartën e Kombeve të Bashkuara dhe parimet e të drejtës ndërkombëtare, kane të drejtën sovrane për të shfrytëzuar burimet e tyre në bazë të politikave të tyre mjedisore, dhe përgjegjësia për të siguruar që aktivitetet brenda juridiksionit të tyre

43 Trail Smelter case (US v. Canada), April 16, 1931, March 11, 1941, 3 UN Reports of International Arbitral Awards 1905 (1941) http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

44 http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/295/RUG01-001787295_2012_0001_AC.pdf

nuk shkaktojnë dëme në mjedisin e shteteve të tjera ose të zonave përtej kufijve të juridiksionit kombëtar.⁴⁵

Ky parim u përsërit nga Parimi në Deklaratën mbi Mjedisin dhe Zhvillimi, miratuar nga Konferenca e vitit 1992 të mbajtur në Rio de Janeiro.⁴⁶ Ata ishin dy instrumentet më të rëndësishme të “ligjit te bute” që kanë pasur të bëjnë me përgjegjësinë e shtetit.

Bashkëpunimi ndërkufitar, është shumë i rëndësishëm këto parime tashmë janë të përfshira në instrumente të ndryshme të tjera të detyrueshme dhe jo të detyrueshme ndërkombëtare.

Për shembull, ajo mund të gjendet në dispozitat përkatëse të nenit 194 të Konventës mbi të Drejtën e Detit (1982)⁴⁷ dhe Konventës për Diversitetin Biologjik në nenin 3.⁴⁸

Këto raste janë të lidhura me dëmtimin e mjedisit që ka ndodhur në një shtet, për shkak të akteve në një shtet tjetër te cilat janë gjykuar nga GJND e cila ka dhene vendime duke shpallur edhe përgjegjësit por edhe duke caktuar detyrimet tyre.

Në rastin e **Kanalit të Korfuzit** në vitin 1949 ku palë janë Anglia dhe Shqipëria. Në çështje bëhej fjalë për mina të vëndosura në territorin e Shqipërisë dhe dëmtimi që pësojnë disa anije angleze nga shpërthimi i këtyre minave. Anglia kërkonte dëmshpërblim dëmi ndërsa Shqipëria nga ana tjetër pretendonte se i është cënuar sovraniteti dhe ka pësuar dëmtime në mjedis.

45 Stockholm Declaration, Principle 21 <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503>

46 6 Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, June 3-14, 1992, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, vol. I, Principle 2, UN Doc. A/conf.151/26/REV.1, January 1, 1993 (Rio Declaration) <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1an-nex1.htm>

47 United Nations Convention on the Law of the Sea, December 10, 1982, 1833 UNTS 3, art. 194 (2) http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

48 Convention on Biological Diversity, June 5, 1982, 31 ILM 822 (1992) art. 3 <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë ka theksuar se: Shqipëria ka detyrimin për të njoftuar dhe paralajmëruar për këto mina. Gjykata shpalli përgjegjëse Shqipërinë, dhe vendosi që Shqipëria duhet të kompensonte Mbretërinë e Bashkuar dhe deklaroi detyrimin e çdo shteti për të njoftuar veprime që bëhen në kuadër të mbrojtjes së territorit të tij pasi ato veprime mund të shkaktojnë dëmtime jo vetëm në mjedis, në jetë njerëzish por dhe në dëme materiale.⁴⁹

Në rast të **Lac Lanoux**, mosmarrëveshja ishte në mes të Spanjës dhe Francës në lidhje me përdorimin e liqenit nga Franca për energji elektrike. Ajo ishte e nevojshme për të ridrejtuar një pjesë të ujit në një tjetër lum. Spanja deklaroi se do të ndikojë në interesat e shfrytëzuesve spanjolle të lumit. Gjykata deklaroi se asnjë shtet nuk mund të shkelë mbi sovranitetin e një shteti tjetër dhe aq më tepër që tu shkaktojë dëme qytetareve të atij shteti ashtu sikurse dhe vet shtetit.⁵⁰

Sipas mendimit këshillues të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së për ligjshmërinë e kërcënimit ose përdorimit të Armët bërthamore Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë deklaroi se:

Ekzistenca e detyrimit të përgjithshëm të shteteve për të siguruar që aktivitetet brenda juridiksionit të tyre duhen respektuar, mjedisi i shteteve të tjera ose të zonave që janë jashtë kontrollit kombëtar tashmë kjo është pjesë e korpusit të së drejtës ndërkombëtare në lidhje me mjedisin.⁵¹

Për më tepër, në rastin e Projektit **Gabcikovo -Nagymaros** në lidhje me ndërtimin e një dige në lumin Danub, deklarata e përmendur në rastin e mëparshëm u përsërit në gjykim nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë: “Kohët e fundit ka pasur rastin për të theksuar ... rëndësine

49 Çështja e Kanalit te Korfuzit (United Kingdom v. Albania), April 9, 1949 ICJ Reports 4 https://en.wikipedia.org/wiki/Corfu_Channel_case

50 11 Lake Lannoux Arbitration Case (Spain v. France), November 16, 1957, 12 UN Reports of International Arbitral Awards 281 (1957) <http://www2.ecolex.org/server2.php/libcat/docs/COU/Full/En/COU-143747E.pdf>

51 Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, July 8, 1996 ICJ Reports 226 (1996) <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=cl&p3=4&case=95>

e madhe që i duhet dhenë respektimit të mjedisit, jo vetëm për shtetet, por për të gjithë njerëzimin.⁵²

Ekzistenca e detyrimit ndërkombëtar ndërmjet shteteve ka të bëjë pikërisht me detyrimin që kanë shtete për të dëmshpërblyer dëmin e shkaktuar ndaj shteteve të tjera gjithashtu duke përfshirë dhe humbjet kjo rezultoi nga aktet mbi kushtet për përgjegjësi shtetërore. Për këtë arsye, kjo është gjithmonë e rëndësishme për të identifikuar detyrimin ndërkombëtar. Problemi i vërtetë i këtij koncepti është se përgjegjësia e shtetit nuk jep asnjë detyrë për kompensim dëmi i rezultuar nga aktivitetet që nuk janë të ndaluara nga e drejta ndërkombëtare.

Identifikimi i aktiviteteve të dëmshme i atribuohen një shteti, duke dëshmuar lidhjen shkakësore midis aktit dhe dëmit, përcaktimin e shkeljes të së drejtës dhe përgjegjësia e shtetit që ka sjellë dëmin.⁵³

Raste nga jurisprudenca e GJED dhe GJEDNJ-se

Këto gjykata kanë luajtur një rol shumë të rëndësishëm në mbrojtjen e të drejtave të qytetarëve në lidhje me të drejtën e mjedisit, pranë këtyre gjykatave janë trajtuar shume ceshtje si pershembull:

Dubetska and others v. Ukraine

Kërkuesit në këtë rast para Gjykatës Evropiane të të Drejtave të

52 Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), September, 25, 1997 ICJ Reports 7 (1997) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj1zN_tMnNAhWJCy-wKHevfBqoQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.icj-cij.org%2Fdocket%2Findex.php%3Fp1%3D3%26p2%3D3%26case%3D92&usg=AFQjCN-G7eNFJ-_huZ8s1SFoUT9xWOry7Yw&sig2=6wEH1Oq6z1hDahYJ17rmBA

53 Richard S.J. Tol and Roda Verheyen, 'State responsibility for climate change damages-a legal and economic assessment', Energy Policy, 2004, p. 1111 https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj3m4CMi8nNAhWE_iwKHW3wAX-EQFggBMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fpublication%2F222436246_State_Responsibility_and_Compensation_for_Climate_Change_Damages_-_A_Legal_and_Economic_Assessment&usg=AFQjC-NEpD0NvpBErsYyt1nJbDFFIhY57YA&sig2=QQtWmkdyg7Bg1aTkxciiyyw

Njeriut (GjEDNJ) janë dy familje ukrainase të cilët kishin vendbanimet e tyre në afërsi të një minierë qymyri dhe një fabrikë të përpunimit të qymyrit në Ukrainë, si dhe dy grumbujt e krijuara nga këto objekte industriale. Ata pohuan se e drejta e tyre për respektimin e jetës private dhe familjare (neni. 8 ECHR) është shkelur për shkak të ndotjes së mjedisit të zgjatur që burojnë nga një minierë shtetërore dhe fabrika. Si pasojë Ukrahina akuzohej për mos marrjen e masave të menjëhershme për mbrojtjen e shtetasve të sajë si dhe nuk ka një balancë të drejtë ndërmjet interesave të individëve në fjalë dhe të shoqërisë në tërësi veprimet e saj nuk mund të justifikohet për këtë arsye në bazë të nenit 8(2)te kesaj Konvente Gjykata dha 32.000 euro dhe 33.000 euro dëme jomateriale të familjeve respektivisht në bazë të nenit 8 ka shkelje.⁵⁴Nga kjo arrijme në konkluzionin se shtetet kanë përgjegjësinë të mbrojnë shtetasit e sajë duke respektuar marrëveshjet në të cilat është palë, në të kundërt shkelja e tyre do të dënohet.

Budayeva and Others vs. Russia

Rasti kishte të bënte me një rrëshqitje dheu çoi në një katastrofë në qytetin rus Tynauz, është kërcënuar jetën e ankuesve dhe shkaktoi tetë të vdekur, në mesin e tyre burrit e njërit prej aplikantëve. Gjykata ka gjetur se qeveria ruse ka shkelur nenin 2 të KEDNJ-së, si në thelbin e tij dhe në aspektet e saj procedurale. Së pari, autoritetet nuk kane zbatuar planin e tokës nuk kanë dhënë ndihmesen emergjente pavarësisht nga fakti se zona e Tynauz ishte veçanërisht e ndjeshme për rrëshqitjet, duke ekspozuar banorët në “rrezik të vdekshëm”. Së dyti, Gjykata ka konstatuar se mungesa e hetimi të shtetit apo shqyrtimin e aksidentit përbënte një shkelje të nenit 2 të KEDNJ-së.⁵⁵

54 <http://www.asser.nl/eel/case-law/echr/echr-environment-cases/>
and others v. Ukraine

Dubetska

55 <http://www.asser.nl/eel/case-law/echr/echr-environment-cases/>
and others v. Ukraine

Dubetska

'Helsinki Bus' (Case C-513/99 të datës 17 shtator 2002)

Origjina e këtij rasti ishte dhënia në kundërshtim me ligjin e një koncensionit për rinovimin e autobuseve të Helsinkit. Gjykata kishte për t'iu përgjigjur një pyetje kryesore: Deri në çfarë mase mund të merren në konsideratë kërkesat mjedisore në fazën dhënien e një koncesioni.

Gjykata është shprehur se kjo është e lidhur me mjedisin duke vënë katër kushte për një koncesion të tillë:

-mjedisi të jete lidhur ngusht me objektin e koncesionit;

-ata nuk duhet të japin liri të pakufizuar të zgjedhjes për autoritetin kontraktues, qe do të thotë çdo kërkesat mjedisore duhet të jetë specifik dhe objektivisht të matshme;

-ata duhet të përmenden shprehimisht në dokumentet e njoftimit të koncesionit;

-ata duhet të jenë në përputhje me parimet e përgjithshme të Traktatit të KE.

Rezultati i këtij rasti ishte hapja e mundësive për autoritetet kontraktuese të përfshirë kriteret e vendosura mjedisore në tenderët e tyre, me kusht që të plotësohen kushtet e larte përmendura dhe të sigurohej mbrojtja e mjedisit. Ky pozicion u përforcua nga përfshirja e këtyre çështjeve në Direktivat 2004/17 / EC dhe 2004/18 / KE (në nenin 55 (1) dhe 53 (1) respektivisht).⁵⁶

Vendimet e këtyre gjykatave janë mbështetur në legjislacionin ndërkombëtar kanë krijuar një kuadër të përgjegjësisë mjedisore bazuar në parimin ndotësi paguan, për të parandaluar dhe për të korrigjuar dëmtimin e mjedisit. Sipas parimit ndotësi paguan, ai që shkakton ndotje është përgjegjës për dëmin e ndotjes dhe si i tillë është i detyruar të paguaj dëmin .

56 http://ec.europa.eu/environment/gpp/case_law_en.htm

KONKLUZIONET

Nga studimi i bërë mbi rolin e Gjykatave ndërkombëtare në mbrojtjen e mjedisit në bazë të Legjislacionit Mjedisore Ndërkombëtar dhe European konstatova që:

- Përfshirja e qytetareve në vendimmarrje dhe njoftimi i tyre mbi çështjet mjedisore janë shumë të rëndësishme dhe ndihmon që të jenë sa më afër çështjeve mjedisore. Kjo e drejtë është e sanksionuar në bazë të Konventës së Arhusit, e cila parashikonte edhe rastest përjashtimore kur nuk mund të merrej informacion pra në një mënyrë kishim kufizim të këtyre të drejtave.

-Gjykatat ndërkombëtare si GJED, GJND, GJEDNJ si dhe Gjykata e Arbitrazhit me vendimet e tyre kanë ndikuar në krijimin e parimeve baze për të drejtën mjedisore po ashtu këto gjykata kanë dhënë dhe vendime këshillimore të bazuar në Legjislacionin Mjedisore si Konventa Marreveshje, Traktate dhe Direktiva. Keto vendime kanë shërbyer dhe si orientuese të Institucioneve Publike për zgjidhjen e problemeve mjedisore.

-Funksioni kryesorë i ligjeve, traktateve, marrëveshjeve mjedisore është mbrojtja e mjedisit nga veprimet arbitrare të shteteve por edhe të vet individeve, parandalimi i tyre dhe marja e masave ndëshkuese kundër këtyre veprimeve.Nga keto legjislacione parashikohen të drejtat e një shteti për të vepruar brenda juridiksionit të tij por pa cënuar interesat e të tjerëve në të kundërt do të përballej me sanksione ligjore.

-Çështjet ndërkombëtare lidhur me mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit duhet të trajtohen në frymë bashkëpunuese me të gjitha vendet, të mëdha dhe të vogla, për të pasur marrëdhënie miqësore. Bashkëpunimi përmes marrëveshjeve bilaterale dhe multilaterale ose mjete të tjera të përshtatshme që është e domosdoshme në mënyrë efektive për të kontrolluar, për të parandaluar, reduktuar dhe eliminuar efektet negative mjedisore që rezultojnë nga aktivitetet e realizuara në të gjitha fushat.

-Shtetet kanë përgjegjësin dhe detyrimin që të respektojnë të drejtën ndërkombëtare të detyrueshme përderisa janë bërë pjesë e marrëveshjeve dhe traktateve ndërkombëtare. Ekzistenca e detyrimit ndërkombëtar ndërmjet shteteve ka të bëjë pikërisht me detyrimin që kanë shtete për të dëmshpërblyer dëmin e shkaktuar ndaj shteteve të tjera gjithashtu duke përfshirë dhe humbjet kjo rezultoi nga aktet mbi kushtet për përgjegjësi shtetërore

BIBLIOGRAFIA

Elena Post (2013). “Trash Is Gold”: Documenting the Ecomafia and Campania’s Waste Crisis. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*. 20 (3): 597–621. doi:10.1093/isle/ist075. JSTOR 44087265.

Serenella Iovino (28 January 2016). Ecocriticism and Italy: Ecology, Resistance, and Liberation. Bloomsbury Publishing. ISBN 978-1-4725-7166-3.

Laurenz Volkmann; Nancy Grimm; Ines Detmers; Katrin Thomson (2010). Local Natures, Global Responsibilities: Ecocritical Perspectives on the New English Literatures. Rodopi. pp. 31–50. ISBN 978-90-420-2812-8.

Toine Spapens; Rob White; Wim Huisman (10 June 2016). “Organized Crime and Illegal Waste Disposal in Campania”. *Environmental Crime in Transnational Context: Global Issues in Green Enforcement and Criminology*. Routledge. pp. 268–285. ISBN 978-1-317-14227-0.

Nurse, Angus (2017-10-31). “Green criminology: shining a critical lens on environmental harm”. Palgrave Communications. 3 (1): 1–4. doi:10.1057/s41599-017-0007-2. ISSN 2055-1045.

Frank, Nancy and Michael J. Lynch 1992 *Corporate Crime, Corporate Violence*. Albany, NY: Harrow and Heston.

South, Nigel; Beirne, Piers (May 1998). “Editors’ Introduction”. *Theoretical Criminology*. 2 (2): 147–148. doi:10.1177/1362480698002002001. ISSN 1362-4806. S2CID 220321224.

White, R., & Heckenberg, D. (2014) ‘Green Criminology: An Introduction to the Study of Environmental Harm’ London: Routledge.

“Green Criminology”. *Green Criminology*. Retrieved 2019-04-22.

Chapter 4 ‘Greening Justice’ of Graham, H., & White, R. (2015) ‘Innovative Justice’ London: Routledge.

White, R., & Graham, H. (2015) ‘Greening Justice: Examining the Interfaces of Criminal, Social and Ecological Justice’ *British Journal of Criminology* [Advance Online Access]: 1-21

Enkelejda Turkeshi Mbrojtja juridike penale e mjedisit fq.1 Tirane 2014
DISERTACION PËR MBROJTJEN E GRADËS SHKENCORE“DOKTOR”

L. E. Rodriguez-Rivera, Is the Human Right to Environment Recognized Under International Law? It Depends on the Source, Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, Vol.12:1, 2001, f.16-17,në faqen e internetit

http://www.cjielp.org/documents/cjielp_art30.pdf

Richard S.J. Tol and Roda Verheyen, ‘State responsibility for climate change damages-a legal and economic assessment’, Energy Policy, 2004, p. 1111 https://www.google.al/?rl?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj3m4CMi8nNAhWE_iwKHW3wAX-EQFggbMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fpublication%2F222436246_State_Responsibility_and_Compensation_for_Climate_Change_Damages_A_Legal_and_Economic_Assessment&usg=AFQjCNEpD0Nvp-BErsYyt1nJbDFFIhY57YA&sig2=QQtwMkdyg7Bg1aTkxciiyyw

Konventa “Aarhus” Kuptimi, rëndësia dhe aspekte të zbatimit të saj në praktikë
Prishtinë, Shtator 2006 fq.17 Visar Morina.

Revista Shqiptare për Studime Ligjore Vol. 5(2013) Revista Shqiptare për Studime Ligjore Vol. 5(2013) ,Irma Baraku

<http://www.asser.nl/eel/case-law/echr/echr-environment-cases/> Dubetska
and others v. Ukraine

<http://www.asser.nl/eel/case-law/echr/echr-environment-cases/> Dubetska
and others v. Ukraine

http://ec.europa.eu/environment/gpp/case_law_en.htm

<http://ec.europa.eu/environment/legal/crime/>

Çështja e Kanalit të Korfuzit (United Kingdom v. Albania), April 9, 1949 ICJ Reports 4 https://en.wikipedia.org/wiki/Corfu_Channel_case

11 Lake Lannoux Arbitration Case (Spain v. France), November 16, 1957, 12 UN Reports of International Arbitral Awards 281 (1957) <http://www2.ecolex.org/server2.php/libcat/docs/COU/Full/En/COU-143747E.pdf>

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, July 8, 1996 ICJ Reports 226 (1996) <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=e1&p3=4&case=95>

Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), September, 25, 1997 ICJ Reports 7 (1997) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj1zN_tiMnNAhWJCyWK-HevfBqoQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.icj-cij.org%2Fdocket%2Findex.php%3Fp1%3D3%26p2%3D3%26case%3D92&usg=AFQjCNG7eNFJ-_huZ8s1S-FoUT9xWORY7Yw&sig2=6wEH1Oq6z1hDahYJ17rmBA

Trail Smelter case (US v. Canada), April 16, 1931, March 11, 1941, 3 UN Reports of International Arbitral Awards 1905 (1941) http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/295/RUG01-001787295_2012_0001_AC.pdf

Stockholm Declaration, Principle 21

<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503>

Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, June 3-14, 1992, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, vol. I, Principle 2, UN Doc. A/conf.151/26/REV.1, January 1, 1993 (Rio Declaration) <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

United Nations Convention on the Law of the Sea, December 10, 1982, 1833 UNTS 3, art. 194 (2) http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

Convention on Biological Diversity, June 5, 1982, 31 ILM 822 (1992) art. 3 <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

Konventa mbi te drejten e detit “Montego Bay https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiV1dLr3N7NAhXXvBQKHT9lB7EQFggZMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.un.org%2Fdepts%2Flos%2Fconvention_agreements%2Ftexts%2Funclos%2Funclos_e.pdf&usg=AFQjCNEIbPwVYkXZEoDCYvidOjPyhLyfNw&sig2=cwxiIvIrSvT9Dvv9cVGy6w&

bvm=bv.126130881,d.d24

Konventa e Bernes https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiB2Ka0l8nNAhVjCpoKHQORBiIQFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mjedisi.gov.al%2Ffiles%2Fpages_files%2FKonventa_bernes.pdf&usg=AFQjCNHg7qga2JQtSXTn9y-L6pidSJyw2A&sig2=64wZWLZORyUe-cumS1RG-A

Konventa per mbrojtjen e mjedisit detare dhe zones bregdetare te detit mesdhe 1976. https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwijmbKNlsnNAhUrJJJoKHZyAACsQFggbMAA&url=http%3A%2F%2Farchive.rec.org%2Falbania%2FProjects%2FLigjet%2FKonventat%2FBarcelona.doc&usg=AFQjCNGM9ci_vAimdGrrH3ANUGVAsBqyUg&sig2=FCylHSv7SZvSoo_FZ2Fhsw

Konventa e Vjenes „Per mbrojtjen e shtreses se ozonit”

<http://ozoneal.com/legislation/konventa-e-vienes/>

Traktati i krijimit të Bashkimit Evropian (Traktati i Mاستritit) neni. 130 r (2) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmqPdpnsNAhXBBiwKHdekBMsQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Feu-law%2Fdecision-making%2Ftreaties%2Fpdf%2Ftreaty_on_european_union%2Ftreaty_on_european_union_en.pdf&usg=AFQjCNEgOLX-NQP1hiChpL0zPzMT0TPxQg&sig2=NtGcfWaPAGl1m5fvazQTTw

Traktati I Mاستritit 130 r (2) https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmqPdpnsNAhXBBiwKHdekBMsQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Feu-law%2Fdecision-making%2Ftreaties%2Fpdf%2Ftreaty_on_european_union%2Ftreaty_on_european_union_en.pdf&usg=AFQjCNEgOLX-NQP1hiChpL0zPzMT0TPxQg&sig2=NtGcfWaPAGl1m5fvazQTTw

Versione të Traktatit për Bashkimin Evropian dhe Traktatit për Funktionimin e Bashkimit Evropian (Traktati I Lisbonës) <https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiF6eT1p8nNAhXLhywKHU7LD78QFgghMAE&url=http%3A%2F%->

2Feur-lex.europa.eu%2Flegal-content%2FEN%2FTEXT%2F%3Furi%3DCELEX-%253AC2008%252F115%252F01&usg=AFQjCNHrdE3Ict6bFRmkN_rdZfR-g4um-nA&sig2=Qm0sxYM02bVkSuV62u4prg

Konventa Lugano neni 1 https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwisionhocnNAhXLDiWkHa49D_IQFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fworld%2Fagreements%2FdownloadFile.do%3FfullText%3Dyes%26treatyTransId%3D13041&usg=AFQjCNF3gEG9xXmcAsW2MvsXnMrALAdTAA&sig2=IXnB19IH6JXa8sV-elVa0A

Deklarata e Rios neni 7 https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiF07mIkenNAhWrJJJoKHRCGCQkQFggbMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unep.org%2Fdocuments.multilingual%2Fdefault.asp%3Fdocumentid%3D78%26articleid%3D1163&usg=AFQjCNE8q8-N0YC_V9I4HB7QGohYK1v5Cg&sig2=ZADqtW77xT9rZ4Rk8RW93A

http://www.dukagjiniicollege.eu/empirikus1/303_316_armand_krasniqi_-_dafi-na_sylqa_-_donika_elshani.pdf

<http://www.uamd.edu.al/new/wp-content/uploads/2013/01/ZGJID-HJA-E-MOSMARR%C3%8BVESHJEVE-.ROLI-I-GJYKAT%C3%8BS-ND%C3%8BRKOMB%C3%8BTARE-T%C3%8B-DREJT%C3%8BSIS%C3%8B-N%C3%8B-ZGJIDHJEN-E-MOSMARR%C3%8BVESHJEVE..pdf>

Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike i Organizatës së Kombeve të Bashkuara, në nenin 19/2

Konventa e Arhusit neni 4/3 dhe 4/4 <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>

Debati për sigurinë mjedisore dhe rëndësia e tij për ndryshimet klimaterike fq.80 http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2015/01/ceshtje_te_sigurise_18.pdf

https://www.parlament.al/wpcontent/uploads/2015/11/relacion_konventa_e_vjenes_14787_1.docx

http://www.bbc.co.uk/albanian/news/2009/04/090417_gjind_qanda.shtml

http://www.edonsw.org.au/law_reform

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF>

<http://www.unesco.org/most/Fashikulli-5B.pdf> Instrumentat e politikës ndër-kombëtare të mjedisit fq.5

https://www.google.al/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiMvMycvNjNAhVKIJ0KHYVDDOgQFgg5MAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unep.org%2Fenvironmentalgovernance%2FPortals%2F8%2Fdocuments%2Ftraining_Manual.pdf&usg=AFQjCNEPOSU45x4IiB0VKS_GhpJyqq0H7g&sig2=ABb-Lv-4uPWYFepa-r2yiw

<http://www.bdlaw.com/assets/attachments/418.pdf>

<http://www.lawteacher.net/free-law-essays/environmental-law/courts-role-and-environmentalights.php#ixzz47UkVX58K>

<http://untreal.un.org/cod/avl/ha/dunce/dunce.html#3>

<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>

Prof. Asoc. Dr. Kreshnik Myftari

**ROLI DHE KONTRIBUTI I
PSIKOLOGJISË LIGJORE
NË PROCEDIMET
PENALE**

Abstrakt

Ndryshimet politike në Shqipërinë e pas viteve '90 sollën miratimin e një kuadri të ri ligjor, pjesë e të cilit ishin edhe Kodi Penal dhe Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë.

Specifikisht në Kodin e Procedurës Penale u afirmua për herë të parë kontributi dhe ndihma e një profesionisti dhe shkence të re sociale në procedimet penale, respektivisht ajo e psikologut dhe psikologjisë ligjore. Pavarësisht faktit se psikologjia ligjore është një disiplinë relativisht e re, psikologjia dhe ligji janë ndërthurur dhe kanë ndërvepruar me njëri-tjetrin shumë më herët. Sot vështirë se ka një fushë të ligjit ku nuk kërkohet ndihma e psikologut dhe për më tepër nuk mund të ketë asnjë dyshim mbi rëndësinë e kontributit të psikologjisë ligjore në bërjen e drejtësisë.

Kjo shkencë sociale e panjohur dhe e patrajtuar më parë në vendin tonë u përfshi në mënyrë të menjëhershme në ndihmë të autoriteteve proceduese, duke u materializuar në rolin e asistentit të të pandehurve të mitur gjatë veprimeve proceduriale dhe marrjes së provave si pyetja dhe dëshmia, si dhe në të njëjën kohë si suport i viktimave të veprave penale apo të vlerësimit të besueshmërisë së dëshmitarëve. Megjithatë një vijë e hollë i ndan këto vlerësime që lidhen me tipare të personalitetit të të pandehurit të mitur, viktimës apo dëshmitarit me konkluzionet në formën e aktit të ekspertimit të cilat nuk mund të përmbajnë të dhëna mbi personalitetin, profesionalizmin në veprën penale dhe prirjet kriminale që në vetvete janë të papranueshme dhe të papërdorshme për shkak se ekspertimi është provë në procesin penal.

Duke marrë në konsideratë zhvillimin e shpejtë të psikologjisë ligjore gjatë dekadave të fundit si në aspektin klinik ashtu edhe në

atë kërkimor, ky kumtim synon të analizojë pikërisht kontributin dhe ndihmën e kësaj disipline në procedimet penale, në ekzekutimin e dënimeve dhe programet e trajtimit qoftë të të pandehurve apo viktimave të veprave penale, duke vendosur theksin në identifikimin e atyre veprave penale që kërkojnë prezencën e domosdoshme të psikologut për shkak të impaktit që ato kanë në shëndetin mendor dhe personalitetin e viktimës. Po ashtu kërkimi shkencor do të ketë në fokus kontributin dhe dobishmërinë e pjesëmarrjes së psikologut në procedimet penale si përpara implementimit të reformës në drejtësi dhe ndryshimeve proceduriale, si dhe hyrjes në fuqi të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Së fundmi, një kapitull i veçantë i punimit do t'i kushtohet dallimit ndërmjet psikologut ligjor dhe ekspertit psikiatër forense si dhe mënyrave të ndryshme të përfshirjes së këtyre profesionistëve në procedimet penale.

PËRMBAJTJE

Hyrje	7
--------------	----------

KREU I

PSIKOLOGJIA JURIDIKE

1. Çfarë është psikologjia juridike	9
2. Marrëdhënia midis psikologjisë dhe ligjit	12
3. Dallimi i psikologjisë juridike me psikiatrinë forense	16

KREU II

PSIKOLOGJIA JURIDIKE NË PROCESIN PENAL

1. Psikologu në procesin penal	18
2. Ndhma e psikologut ligjor në identifikimin e tipologjive të rrezikshmërisë shoqërore	19
3. Ndalimi i ekspertimit psikologjik në gjykimet penale.	
Përjashtimet nga rregulli i përgjithshëm	20
4. Përfshirja e psikologut në faza të ndryshme të procedimit penal	25
5. Veprat penale që kërkojnë detyrimisht ndihmën dhe prezencën e psikologut	28
5.1 Krimet kundër njerëzimit	29
5.2 Krimet kundër jetës dhe shëndetit	30
5.3 Krimet seksuale	32
5.4 Veprat penale kundër lirisë	33
5.5 Veprat penale kundër familjes	34
5.6 Viktima në veprat penale kundër pasurisë	35

6. Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur	36
6.1 Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur sipas Kodit të Procedurës Penale	36
6.2 Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur sipas Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur	38
7. Autopsia psikologjike	40

KREU III

PSIKOLOGJIA JURIDIKE DHE DËSHMIA

1. Psikologjia e dëshmisë dhe studimet mbi kujtesën	44
Tre fazat e ndryshme të memories: kodifikimi i faktit, ruajtja e faktit, rikuperimi i informacionit në kujtesë	44
2. Llojet e ndryshme të memories	49
3. Kufijtë e kujtesës dhe shtrembërimet e mundshme	51
4. Teknika dhe metodat për kërkimin e së vërtetës dhe kujtesës	56

KREU IV

KONTRIBUTI I PSIKOLOGUT GJATË VUAJTJES SË DËNIMIT DHE NË PROGRAMET E TRAJTIMIT

1. Roli i psikologut në ekzekutimin e dënimit me burgim	61
2. Roli i psikologut në caktimin e masave edukuese ndaj të miturit	63
3. Masa e kujdestarisë e tipit psiko-social	65

Rekomandime	67
--------------------	-----------

Bibliografi	69
--------------------	-----------

Hyrje

Në vitin 1971, një grup studiuesish me drejtues Philip Zimbardo, psikolog Amerikan dhe profesor në Universitetin e Stanford, realizoi një eksperiment të shumëkritikuar për shkaqe etike dhe shkencore, që njihet me emërtimin “Eksperimenti i burgut të Stanford”. Me qëllim përmbushjen e këtij eksperimenti psiko-social, u mbledhën një grup prej 21 vullnetarësh, studentë dhe improvizuan një burg duke përdorur ambientet e një laborator. Eksperimenti synonte të riprodhonte për aq sa ishte e mundur kushtet e një vendi të vuajtjes së dënimit në gjithë tipologjitë e tyre, duke filluar nga qelitë, uniformat, identifikimi dhe çdo kusht tjetër në gjendjen e privimit të lirisë. Grupi u nda në gardianë dhe të burgosur dhe në vijim gardianët i morën sendet personale të burgosurve. Qëllimi i eksperimentit konsistonte në vërejtjen e ndryshimit të sjelljes, edhe pse të gjithë vullnetarët ishin të vetëdijshëm se ishin përballë një roli të improvizuar dhe jo një situatë reale. Megjithatë situata ndikoi në ndryshimin e sjelljes, apatinë për secilën kategori dhe mungesën e solidaritetit duke kaluar nga një lojë eksperimentale në një situatë nënshtrimi. Ky hulumtim psikologjik provoi faktin se sjellja e individit mund të ndikohet nga kërkesat e vendit dhe të mjedisit dhe në thelb studimi i kësaj sjelljeje me natyrë psikologjike hodhi dritë jo vetëm mbi sjelljen individuale por edhe mbi atë që sot konsiderohet interesi shoqëror.

Fillesat e psikologjisë ligjore në botë i përkasin periudhës që korrespondon me rrëmbimin e avionëve në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, ku Byroja Federale e Investigimit (FBI) kërkonte ndihmën e psikologëve me qëllimin për të nxjerrë dhe identifikuar profilet e rrëmbyesve. Profili përfshinte gjetjen e motiveve të veprimeve, historinë e jetës dhe *modus operandi* ose mënyrën e kryerjes së veprës.

Nxjerrja e profileve të kriminelëve të mundshëm është vetëm një nga rolet e shumtë që psikologët mund të luajnë në ndihmë të organeve proceduese. Në përgjithësi psikologët janë të atashuar pranë rajoneve të policisë, prokurorive, gjykatave dhe institucioneve të vuajtjes së dënimit, por aktualisht kontributi i tyre më i madh nuk shkon në drejtim të personave të dyshuar por në ndihmë të viktimave të veprave penale.

Në sistemin juridik Shqiptar psikologu si profesionist dhe psikologjia ligjore si disiplinë, u inkadruan në procesin penal fill pas ndryshimeve politike të viteve '90, me miratimin e Kodit të ri të Procedurës Penale. Edhe pse fillimisht ndihma e psikologut parashikohej vetëm për të pandehurin e mitur dhe vetëm gjatës fazës së hetimeve paraprake, konkretisht në veprimin procedural të pyetjes, me kalimin e viteve dhe konsolidimin e praktikës gjyqësore roli i tij u bë gjithnjë e më i rëndësishëm.

Pavarësisht këtij fakti roli i këtyre profesionistëve në procedimin penal vijoi të mbetej periferik. Ishin ndryshimet Kushtetuese të vitit 2016 dhe miratimi i reformës në drejtësi, sidomos ndryshimet në Kodin e Procedurës Penale, ato të cilat do t'i njihnin psikologut dhe psikologjisë ligjore një kontribut të mirëfilltë në procesin penal. Asistenca dhe ndihma e psikologëve mori përmasa më të gjera. Përveç se për të pandehurin e mitur në fazën e hetimeve paraprake, kontributi i psikologut kërkohej edhe për viktimën në çdo fazë të procedimit penal. Gjithashtu këto ndryshime parashikuan asistencën e këtyre profesionistëve dhe në faza të tjera të procedimit dhe veprimeve procedurale konkrete. Një nga këto momente i referohet ndihmës së psikologut për të pandehurin e mitur në dhënien e dëshmisë, duke pasur parasysh kategorizimin e bërë nga ligjvënësi sipas moshës përkatëse.

Megjithatë nuk duhet të ngatërrohet roli i psikologjisë juridike me psikiatrinë forense, pasi kjo e fundit është një shkencë e cila bazohet në të dhëna dhe studime empirike, me në thelb aftësinë e individit për të kuptuar. Nga ana tjetër psikologjia ligjore është një vlerësim psikologjik-social mbi individin, shkaqet e kriminalitetit, sjelljet devijante etj.

KREU I

PSIKOLOGJIA JURIDIKE

1. Çfarë është psikologjia juridike

Psikologjia juridike është një nënfushë relativisht e re e psikologjisë, e zhvilluar veçanërisht këto 20 vitet e fundit. Ajo është një disiplinë dinamike, konkurruese dhe që lidhet në të njëjtën kohë edhe me psikologjinë edhe me ligjin.

Shumica e autorëve të teksteve të psikologjisë juridike e përshkruajnë këtë disiplinë duke i dhënë një përkufizim të zgjeruar dhe gjithëpërfshirës si edhe një përkufizim të ngushtë.

Psikologjia juridike, sikurse përcaktohet nga Shoqata Psikologjike Amerikane, (American Psychological Association (APA) është “aplikimi i njohurive psikologjike në fushën e të drejtës”. Ky konsiderohet edhe përkufizimi më i thjeshtë i kësaj disipline.

Përkufizimi më i zgjeruar thekson aplikimin e rezultateve nga kërkimet dhe studimet në fusha të tjera të psikologjisë (p.sh. psikologjia konjitive, psikologjia sociale) në ndihmë të të drejtës dhe çështjeve ligjore. Si disiplinë, ajo eksploron lidhjen midis sjelljes njerëzore dhe sistemit të drejtësisë, duke shërbyer në aplikimin e psikologjisë në çështjet që lidhen me sistemin ligjor.

Duke pasur parasysh këtë përkufizim të psikologjisë juridike, është e rëndësishme të kuptohet se profesionistët në këtë fushë kanë për detyrë të përmirësojnë marrëdhëniet midis individëve dhe sistemit ligjor, duke vlerësuar dhe trajtuar shkelësit e ligjit dhe viktimat. Pikërisht arsyeja

përse kontributi i kësaj disipline është i rëndësishëm ka të bëjë me faktin se psikologët ligjorë janë të interesuar të kuptojnë pse ndodhin sjellje të caktuara dhe të përdorin analizën psikologjike për të minimizuar sjelljet negative në të ardhmen.

Duke mbledhur mjete, ide dhe kërkime klinike nga psikologjia dhe duke i zbatuar ato në situata komplekse ligjore, psikologët juridikë kanë aftësinë kritike për të promovuar mirëqenien psikologjike të individëve, komuniteteve dhe organizatave brenda një sistemi ligjor. Pikërisht duke dhënë kontributin e tyre në vlerësimet që i drejtohen individëve të përfshirë në sistemin ligjor, psikologët juridikë marrin pjesë në hetime, kryejnë kërkime me natyrë psikologjike dhe hartojnë programe ndërmjetësi.

Psikologët juridikë ofrojnë ekspertizën e tyre profesionale për të ndihmuar sistemin gjyqësor në çështjet civile dhe penale. Këta profesionistë duhet të jenë të pajisur me aftësi të forta komunikimi verbal si dhe duhet të jenë të aftë në vlerësimin, pyetjen, dhënien e konsulencës dhe prezantimin e rastit, për të bërë një vlerësim të plotë të natyrës psikologjike. Psikologët ndihmojnë për të zbuluar e parandaluar krimin, duke qenë se zotërojnë njohuri të posaçme në lidhje me vlerësimin e personalitetit, motivimit, perceptimit, sipas metodave të kontrollit, vëzhgimit dhe intervistimit. Ata japin një ndihmesë të veçantë në përpilimin e profileve të kriminelëve, këshillojnë për teknikat e marrjes në pyetje të të dyshuarve si dhe për metodat e trajtimit të situatave problematike.

Megjithatë në shumicën e legjislacioneve procedurale penale, qoftë ata të llojit romano-gjermanik apo anglo-sakson, nuk lejohen dhe janë absolutisht të ndaluara vlerësime dhe ekspertime për të përcaktuar profesionalizmin në kryerjen e veprës penale, prirjet kriminale, karakterin dhe personalitetin e viktimës apo të pandehurit, përtej atyre me natyrë patologjike.

Praktikisht psikologët janë të atashuar pranë rajoneve të policisë, prokurorive, gjykatave dhe institucioneve të vuajtjes së dënimit.

Referuar sa më sipër, psikologët marrin pjesë në përzgjedhjen dhe këshillimin e punonjësve të policisë; ata mund të ndihmojnë apo udhëzojnë punonjësit e policisë përmes trajnimeve specifike lidhur me trajtimin e problematikave të ndryshme duke pasur parasysh shumëllojshmërinë e rasteve me të cilat përballen në përditshmëri.

Gjatë fazave të hetimit dhe gjykimit, për të kuptuar veprat penale dhe tipologjitë e personave të përfshirë, shumica e sistemeve kanë nevojë për ndihmën e psikologëve dhe specialistëve të tjerë. Psikologët mund të thirren për të dhënë vlerësimet e tyre mbi të pandehurit ose viktimat ose për të vlerësuar deklaratimet dhe dëshmitë e këtyre të fundit. Për shembull psikologët mund të japin kontributin e tyre në fusha të tilla si teknikat e interpretimit të kujtesës, perceptimit shqisor dhe motivimit po ashtu dhe interpretime mbi personalitetin dhe nivelin e inteligjencës.

Ndër të tjera, analiza dhe përdorimi i dëshmisë së dëshmitarit okular në sallat e gjyqit është me shumë interes në psikologjinë e zbatuar, duke pasur parasysh këtu se perceptimi dhe ndijimi në lidhje me çështje të ndryshme janë krejt të ndryshëm nga një individ tek tjetri. Psikologët ligjorë janë të vetëdijshëm se shtrembërimet e perceptimit dhe kujtesës mund të çojnë në përshkrime të pasakta të ngjarjeve.

Një rol i posaçëm i njihet psikologëve në sistemet e tipit anglo-sakson, ku procesi i përzgjedhjes dhe përjashtimit të anëtarëve të jurisë është një proces kompleks dhe përfshin një shumëllojshmëri njerëzish. Psikologët në këto sisteme janë të përfshirë në bërjen e vëzhgimeve dhe intervistimeve për të ndihmuar avokatët dhe asistentët ligjorë në përzgjedhjen dhe profilin e tyre.

Së fundmi, ndihma e psikologut është e domosdoshme pas një vendimi fajësie dhe dhënies së një dënimi me burgim. Është pikërisht ky një nga momentet kur psikologët ligjorë japin kontributin e tyre në dhënien e mendimeve për vlerësimin e të burgosurve apo për të asistuar personelin e institucioneve të vuajtjes së dënimit. Zakonisht psikologët e burgjeve kanë përvojë klinike ose këshillimore. Një nga detyrat e tyre më të rëndësishme konsiston në vlerësimin e personave që sapo

janë dënuar me burgim, në rastin e nevojës së sektorizimit të tyre, duke ndërmarrë një seri provash, të tilla si testi i inteligjencës, interesave dhe personalitetit, për të paracaktuar nëse një i burgusur është i prirur për të reaguar ndaj izolimit, nëse ai ka premisa të jetë i dhunshëm në burg dhe se si sistemi i burgjeve mund të ndihmojë në riaftësimin e tij, duke pasur parasysh se shumica e institucioneve të vuajtes së dënimit me burgim ofrojnë mundësi arsimimi dhe një tip të caktuar programi kualifikimi profesional.

Ndërkohë personat të cilëve i është privuar liria si rrjedhojë e dënimit me burgim mund t'i nënshtrohen seancave të këshillimit me një psikolog ligjor, qoftë si pjesë e vlerësimit në vazhdim të procedurave të rehabilitimit, qoftë për t'i ndihmuar për të përballuar kërkesat e jetesës në izolim. Rezultatet e këtyre seancave të këshillimit mund të jenë faktor i rëndësishëm në kuadër të vendimmarrjes në perspektivën e lirimit me kusht.

Ndër të tjera, ashtu sikurse punonjësit e policisë edhe personeli i burgjeve ka nevojë për ndihmën dhe udhëzimet e psikologëve ligjorë në drejtim të trajtimit me efektivitet të problemeve potenciale.

2. Marrëdhënia midis psikologjisë dhe ligjit

Pavarësisht ekzistencës si dy disiplina tërësisht të ndara dhe autonome, është e pamohueshme marrëdhënia midis të drejtës dhe psikologjisë, madje ka institute të ndryshme të cilat edhe nga një këndvështrim rigoroz ligjor, e bëjnë të pashmangshme nevojën e një reference me natyrë psikologjike.

Në fakt, si ligji ashtu edhe psikologjia kanë të bëjnë kryesisht me sjelljen njerëzore, njëra për të treguar atë që është e ndaluar dhe çfarë lejohet, tjetra për të shpjeguar motivimin e sjelljes dhe konflikteve njerëzore.¹

1 G. Gulotta "Psicologia e processo: lineamenti generali, in Trattato di psicologia giudiziaria nel sistema penale", 1987, fq. 6.

Marrëdhënia midis ligjit dhe psikologjisë lind nga qëllimi i hetimit të mendjeve njerëzore në ndërveprim social me njëra-tjetrën, por ndërsa e drejta ka lindur për të konstatuar dhe verifikuar një fakt të kundërligjshëm, psikologjia duhet të kuptojë motivet që e shtyjnë individin të veprojë në një mënyrë të caktuar.

Një ndryshim i mëtejshëm i referohet mjeteve me të cilat këto disiplina arrijnë qëllimin; ndërsa ligji i vlerëson kushtet në dritën e një sistemi urdhërimesh abstrakte, psikologjia synon të përfaqësojë një realitet me konture më të nuancuara, të cilat ndryshojnë në mënyrë të vazhdueshme bazuar në marrëdhëniet e elementeve dhe variablave të tjerë jo gjithmonë të paracaktuara dhe të qarta.

Takimi mes ligjit dhe psikologjisë nuk është i parëndësishëm, sepse ndërkohë që ligji paraqitet si shkencë urdhëruese që lidhet me rivendosjen e rendit dhe të sigurisë shoqërore, bazuar në norma brenda të cilave hapësira për diskrecion interpretues është e vogël, psikologjia nga ana tjetër është një shkencë përshkruese, e cila synon të kuptojë fenomenet duke u nisur nga subjektiviteti njerëzor. Edhe pse ato kanë histori shumë të ndryshme, sinergjia midis këtyre disiplinave është e pashmangshme, ç'ka ka sjellë lindjen e psikologjisë juridike, në të cilën studiohen individë dhe grupe në kuadrin e drejtësisë.

Për më tepër, nuk do të ishte e pranueshme vetëm një psikologji juridike materiale por gjithashtu edhe një psikologji juridike me natyrë procedurale, e cila ka të bëjë me proceset njohëse, emocionale dhe sjelljet që kanë rëndësi për dhënien e drejtësisë lidhur me autorët e veprave penale, si pjesëmarrës në gjykim, qoftë si të pandehur apo si dëshmitarë, shkalla e besueshmërisë së deklaratave të bëra në procesin e marrjes së informacionit nga ana e personave të thirrur në proces, gjendja emocionale e personave të dëmtuar, roli i avokatëve dhe pozicioni i gjyqtarit në lidhje me vendimmarrjen, cilësitë njohëse dhe emocionale që e shoqërojnë në dhënien e vendimit përfundimtar.

Nuk është rastësi që ligji, doktrina dhe jurisprudenca kanë pasur gjithmonë referime në koncepte të natyrës psikologjike duke

e konsideruar elementin subjektiv të veprës penale si koeficient psikologjik.²

Prandaj, aplikimet e metodave të psikologjisë në kontekstin gjyqësor përbëjnë një ndihmë si për dhënien e dënimeve ashtu edhe për mbrojtjen e interesave të palëve.

Problemet psikologjike të lidhura me praktikën gjyqësore (modelet e reagimit, proceset e arsyetimit, efektet psiko-sociale të paraburgimit) dhe objektet e shumta të studimit kanë çuar në përcaktimin e nëngrupeve të tilla si psikologjia kriminale (e cila studion dhe merret me autorin e veprës penale); psikologjia forense (e cila merret me pasojat psikologjike të të dëmtuarit, ankuesit, dëshmitarit dhe mbi të gjitha personit pjesëmarrës në gjykim si i akuzuar, nisur nga ngarkesa psikologjike që paraqet gjykimi); së fundi, psikologjia juridike, që ka të bëjë me drejtimet e nevojshme për interpretimin dhe zbatimin e rregullave.³

Është e kuptueshme se psikologjia dhe ligji nuk takohen gjithmonë, por nga ana tjetër bashkëjetesa mes këtyre dy shkencave është e domosdoshme për atë kohë sa secila prej tyre vlerëson, pa anuluar, parimet dhe mekanizmat e tjetrës.

Duke iu referuar për shembull këshillimit të të miturve ku ndërveprojnë avokatët, psikologët, punonjësit socialë dhe neuropsikiatrit për fëmijë, është e qartë se ka rrethana që kërkojnë ndërlidhjen e aftësive të ndryshme me njëra-tjetrën, të cilat duhet të jenë në përputhje me rregullat e veçanta të çdo disipline si dhe me rregullat e përbashkëta në të njëjtën kohë.⁴

Njeriu ka predispozitën natyrore për të qenë “psikolog”, pra i

2 R. Rumiat, C. Bona “Dalla testimonianza alla sentenza. Il giudizio tra mente e cervello” 2019, fq. 133.

3 Consiglio nazionale, Ordine degli Psicologi “Lo psicologo giuridico e forense”, mund të gjendet tek https://www.psy.it/allegati/aree-pratica-professionale/psicologo_giuridico.pdf

4 G. Gulotta, E. Calvi “Codice deontologico degli psicologi commentato articolo per articolo”, 1999, fq. 220-221.

prirur të analizojë dhe të shpjegojë sjelljen e vet dhe të tjerëve, duke i kushtuar vëmendje të veçantë tipareve të spikatura të personalitetit dhe qëndrimeve të njerëzve me të cilët ndërvepron. Kësaj prirjeje nuk i shpëton as juristi, i cili domosdoshmërisht është i prirur për të fituar një farë ndjeshmërie psikologjike ndaj çështjeve të ndryshme. Procesi, pra, nga një vend tradicional i zgjidhjes së një konflikti do të kthehej në mënyrë të pashmangshme në arenën e vlerësimit të sjelljes njerëzore. Prandaj pyetjeve të tilla që kanë të bëjnë me arsyet e një sjelljeje të caktuar, shkallën e përfshirjes emocionale dhe psikologjike të një subjekti në shkeljen e një norme, besueshmërinë e një dëshmitari etj., mund t'i jepet përgjigje vetëm me ndihmën e një psikologu.

Një nga pikëpyetjet fillestare që gjyqtari duhet t'i bëjë vetes para marrjes së vendimit ka të bëjë me vlefshmërinë dhe besueshmërinë e “provave me natyrë psikologjike”. Në rastin e dëshmisë e cila konsiderohet edhe si mbretëresha e provave, çdo gjyqtar duhet ta vlerësojë gjithmonë me kujdes duke ditur se ajo mund të përcaktohet nga motive që mund ta bëjnë të pabesueshme, si për shembull për shkak të mbrojtjes së një bashkëpunëtori ose të afërmi, apo të përfitimit të një dënimi më të favorshëm.

Nuk ka dyshim se në fushën psikologjike nuk ka përgjigje unike dhe të sigurt duke qenë se vetë sjellja njerëzore karakterizohet nga kompleksiteti dhe shumëshkakësia në të cilën hyjnë disa variabla, disa të kontrollueshëm, të tjerë më pak.

Është e pamohueshme që veprimtaria e psikologut është veçanërisht e larmishme dhe pikërisht për këtë arsye është bërë urgjente nevoja për të përcaktuar udhëzime si në planin teknik ashtu edhe në atë ligjor. Kështu, në Itali janë krijuar udhëzimet deontogjike për psikologun ligjor të miratuara nga Shoqata Italiane e Psikologjisë Ligjore (1999).

Vështirësitë janë më të dukshme aty ku bëhet fjalë për të adresuar dhe vlerësuar problemet që lidhen me zbulimin e sjelljes delikuede, të përgjegjësisë penale dhe rrezikshmërisë shoqërore.

Ka raste kur ndihma e specialistit është fakultative, për shembull

kur personat e akuzuar janë madhorë, ndërkohë që ka edhe raste të tjera në të cilat kërkesa për mendim të specializuar me natyrë psikologjike është parashikuar gjithmonë, si për shembull në rastin e veprave penale të kryera nga të miturit.

3. Dallimi i psikologjisë juridike me psikiatrinë forense

Në mënyrë që t'i japim një përgjigje të drejtpërdrejtë kësaj pyetjeje mjafton të themi thjesht se psikologjia juridike praktikohet nga ata që fillimisht janë kualifikuar si psikologë, më pas janë trajnuar në nivelin pasuniversitar për të zhvilluar kompetencat e nevojshme specialistike. Nga ana tjetër, psikiatrit mjeko-ligjorë fillimisht janë kualifikuar në mjekësi, më pas kanë marrë trajnime të mëtejshme profesionale për t'u kualifikuar si psikiatër me një specialitet mjeko-ligjor. Në praktikë, psikiatrit mjeko-ligjorë kanë kompetenca dhe përgjegjësi ligjore, të tilla si përshkrimi i mjekimit dhe mbikqyrja e pacientëve. Këto kompetenca dhe përgjegjësi në përgjithësi nuk u jepen profesioneve të tjera, përfshirë psikologjinë.

Konkretisht mund të bëhen disa dallime midis psikologjisë juridike dhe psikiatrisë.

Së pari, psikiatrit janë trajnuar për të menduar në terma të anomalive në funksionimin biologjik dhe mjekësor të një individi; psikologët nuk e kanë këtë fokus specifik, por janë të trajnuar të marrin në konsideratë personalitetin, sjelljen dhe dimensionet më të gjera sociale për të shpjeguar sjelljen e një individi.

Së dyti, psikiatrit priren të përdorin njohuritë e tyre profesionale nga vëzhgimi dhe hulumtimi klinik me mostra klinike; psikologët mbështeten më shumë në të dhënat eksperimentale të mbledhura në mënyrë sistematike.

Së treti, psikiatrit priren drejt vlerësimit të individëve përmes intervistave dhe vëzhgimeve klinike; psikologët kanë më shumë gjasa të përdorin teste psikometrike dhe teste të tjera psikologjike.

Tradicionalisht, psikologjia juridike i ka rrënjët në aplikimin e njohurive dhe ekspertizës psikologjike për të mbledhur prova për qëllime të përdorimit në gjykatë. Megjithatë, vitet e fundit, kuptimi i termit ‘juridik’ është zgjeruar në mënyrë të konsiderueshme për të përfshirë jo vetëm gjykatat, por çdo problematikë që lidhet me krimin dhe ligjin. Kështu, disa tekste mbi psikologjinë juridike përfshijnë tema të tilla si policia, trajtimi i shkelësve të ligjit, vlerësimi i rrezikut dhe teoritë e sjelljes kriminale.

Ronald Blackburn, një psikolog i njohur britanik, e ka kritikuar këtë ripërcaktim të termit ‘juridik’ për të mbuluar çdo aktivitet psikologjik ‘të lidhur në mënyrë të paqartë me ligjin’. Sipas Blackburn pa një përkufizim kuptimplotë të termit është e vështirë që një disiplinë të gjejë identitetin e vet.⁵

Në përfundim mund të themi që pavarësisht ngjashmërive midis psikologjisë juridike dhe psikiatrisë sa i përket shqetësimit të përbashkët në lidhje me krimin dhe sjelljen antisociale, ka disa kontraste të dallueshme në punën e dy disiplinave, duke pasur parasysh këtu ndryshimet në trajnimin profesional dhe metodat e përdorura.

5 R. Blackburn “The Psychology of Criminal Conduct: Theory, Research and Practice”, 1998.

KREU II

PSIKOLOGJIA JURIDIKE NË PROCESIN PENAL

1. Psikologu në procesin penal

Psikologët juridikë luajnë rol kyç brenda sistemit ligjor. Para së gjithash, ata shpesh bashkëpunojnë me profesionistë ligjorë, duke përfshirë avokatë, gjyqtarë, prokurorë dhe oficerë të policisë gjyqësore. Ky bashkëpunim mund të përfshijë ofrimin e njohurive psikologjike të rëndësishme për një rast të veçantë dhe këshillimin mbi faktorët potencialë psikologjikë sipas rastit.

Një aspekt i rëndësishëm i rolit të një psikologu juridik përfshin vlerësimet dhe hulumtimet psikologjike. Ata mund të thirren për të vlerësuar gjendjen psikologjike të një individi që merr pjesë në gjykim, për të vlerësuar rrezikun e përsëritjes së një veprë penale, ose për të vlerësuar ndikimin e një ngjarjeje traumatike në shëndetin psikologjik të viktimës. Kjo punë shpesh përfshin përdorimin e mjeteve dhe metodologjive të testimit psikologjik, si dhe të kuptuarin në thellësi të çrregullimeve të natyrës psikologjike dhe efekteve të traumës.

Për më tepër, psikologët juridikë kontribuojnë në zhvillimin e programeve të ndërhyrjes që synojnë adresimin e çështjeve specifike brenda sistemit ligjor. Këto mund të përfshijnë programe rehabilitimi për shkelësit e të drejtës, programe terapie për viktimat ose programe trajnimi për punonjësit e policisë. Këto programe janë hartuar bazuar në parime dhe kërkime psikologjike, me qëllim adresimin e shkaqeve

fillestare të sjelljes kriminale, të ndihmës ndaj viktimave në rikuperimin e tyre ose përmirësimit të efektivitetit të sistemit të drejtësisë penale.

Në veprimet proceduriale ndihma e psikologut është një garanci e shtuar, si për viktimën ashtu edhe për të miturin në një procedim penal, në çfarëdo lloj roli dhe situatë, qoftë si i pandehur, qoftë si dëshmitar apo si viktimë, duke përfshirë çdo dijeni që ky i fundit ka për faktet që përbëjnë objekt prove.

Megjithatë pavarësisht pranimi dhe njohjes së kontributit të shkencave psikologjike, hetimi referuar personalitetit të të akuzuarit përjashtohet nga procedimi penal, por pranohet në fazën e ekzekutimit dhe në procedimet e të miturve.

2. Ndihma e psikologut ligjor në identifikimin e tipologjive të rrezikshmërisë shoqërore

Një ndihmë të rëndësishme psikologjia juridike në procedimet penale pa diskutim që e jep për identifikimin dhe përcaktimin e rrezikshmërisë shoqërore konkrete ose specifike. Në këtë drejtim, psikologjia/kriminologjia dallojnë tre lloje të shkelësve të ligjit (delinkuentë); të parit janë shkelësit e zakonshëm të ligjit, të dytët, shkelësit profesionistë të ligjit dhe të tretët, shkelësit për shkak të prirjes kriminale.

Ky kategorizim nuk shërben në vetvete në caktimin e dënimit por shërben për të përcaktuar vendin dhe mënyrën e vuajtjes së tij. Rrezikshmëria shoqërore e këtyre kategorive është thelbi i përcaktimit të llojit të institucionit të vuajtjes së dënimit sipas kategorizimit që bën ligji.⁶

Edhe pse ligjërisht Kodi i Procedurës Penale sipas parashikimit të nenit 178, pika 2, nuk lejon përcaktime mbi profesionalizmin, personalitetin dhe prirjet kriminale, këto të fundit, me një rëndësi

6 Ligj nr. 81/2020 “Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve”, neni 15.

të veçantë për mënyrën e vuajtjes së dënimit, mund të gjenden në dokumenta dhe të dhëna të mbajtura nga psikologët qoftë ata të caktuar nga organi procedues gjatë hetimeve ose nga ata të IEVP-ve.

Shkelësi i zakonshëm i ligjit përshkruhet në bazë të eksperiencës, përsëritjes, vendosmërisë në sjellje, dhe nuk frenohet në kryerjen e veprave penale. Kodi Penal Italian ka parashikime konkrete në përcaktimin e kësaj kategorie delinkuentësh.⁷ Kjo rrethanë vërtetohet dhe deklarohet nga gjyqtari.

Për sa i përket delinkuentit profesionist, konsiderohen të tillë ata individë të cilët e kanë krimin mënyrë jetese, profesion ose zanat në dallim nga delinkuentët e zakonshëm, të cilët bëhen të tillë edhe për shkak të rrethanave rastësore. Profesionalizmi në kryerjen e veprave penale parashikohet nga Kodi Penal Italian në nenin 105 të tij.

Kategoria e fundit, delinkuentët për shkak të prirjes kriminale, konsiderohen individë të përgjegjshëm mendërisht të cilët manifestojnë mungesë empatie, morali dhe çfarëdo lloj keqardhjeje tjetër duke e shkelur ligjin për shkak të ligësisë instiktive që i karakterizon.

Kodi ynë Penal, i cili nuk influencohet nga studimet kriminologjike në formulimin e dispozitave, nuk i njeh këto kategorizime por parashikon në mënyrë sipërfaqësore vetëm shkelësin e ligjit recidivist me bazë nenin 50, pika (ç) të Kodit Penal. Kjo mangësi ligjore e bën shumë të vështirë, gati të pamundur përfshirjen e studimeve psikologjike empirike në përcaktimin e llojit të dënimit dhe mënyrës së vuajtjes së tij.

3. Ndalimi i ekspertimit psikologjik në gjykimet penale.

Përrjashtimet nga rregulli i përgjithshëm.

Neni 178 i Kodit të Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë parashikon se:

⁷ Kodi Penal Italian, neni 103.

1. *Ekspertimi lejohet kur është i nevojshëm zhvillimi i kërkimeve ose marrja e të dhënave ose e vlerësimeve që kërkojnë njohuri të posaçme teknike, shkencore ose kulturore.*

2. *Nuk lejohen ekspertimet për të përcaktuar profesionizmin në veprën penale, prirjet kriminale, karakterin dhe personalitetin e të pandehurit dhe në përgjithësi cilësitë psikike që nuk varen nga shkaqet patologjike.*

Nga kjo rezulton se në gjykimin njohës nuk lejohet hetimi psikologjik i personalitetit të të akuzuarit, përveç nëse bëhet fjalë për kërkimin e anomalive psikologjike që rrjedhin nga gjendjet patologjike, rast në të cilin gjyqtari mund të urdhërojë vlerësimin psikiatrik.

Ky hetim, megjithatë, pranohet në kushtet e ekzekutimit të dënimit, në përputhje me këndvështrimin mbi të cilin bazohet i gjithë sistemi penal i cili i atribuon një rol të rëndësishëm personalitetit të shkelësit gjatë gjithë fazës së trajtimit penitenciar. Megjithatë vlerësimi i personalitetit të individit nuk është një detyrim që buron nga Kodi i Procedurës Penale.

Përkundrazi, gjykimi për personalitetin e subjektit, i ndaluar në procedimin penal të zakonshëm, lejohet në procedimin për të mitur, brenda kufijve të përcaktuar nga neni 20 i Kodit të Drejtësisë Penale për të Miturit sipas së cilit: *“1. Në çdo fazë të drejtësisë penale për të mitur çdo i mitur në konflikt me ligjin ose viktimë ka të drejtë për ndihmë ligjore dhe psikologjike, pa pagesë, të garantuar nga shteti, sipas legjislacionit përkatës. 2. Dëshmitarit të mitur i garantohet ndihma psikologjike falas kur për këtë të fundit është e nevojshme.”*

Marrja e të dhënave që kanë të bëjnë me personalitetin e të miturit synon, para së gjithash, të konstatojë përlllogaritjen dhe shkallën e përgjegjësisë së tij, si dhe zbatimin e mundshëm të masave të sigurisë. Së dyti, të dhënat me natyrë psikologjike na lejojnë të përvijojmë trajtimin penal më të përshtatshëm për shkeljen e kryer dhe nevojat individuale të të miturit; si dhe marrjen e çdo mase civile që gjykohet e nevojshme për mbrojtjen e të miturit (largim nga familja, heqje ose

pezullim të së drejtës prindërore, etj.).

Në fakt, vlerësimi psikologjik synon të njohë personalitetin e të akuzuarit, duke marrë në konsideratë disa anomali të karakterit apo afektivitetit, të cilat edhe pse nuk mund të identifikohen si “sëmundje”, mund të ndikojnë në sjelljen kriminale, gjenezën e saj dhe mënyrat se si është kryer krimi.

Për të kuptuar bazat teorike të ndalimit të ekspertizës psikologjike, është e nevojshme të analizohet me kujdes raporti midis shkencave njerëzore dhe shoqërore, nga njëra anë, dhe procedimit penal, nga ana tjetër.

Kodi i Procedurës Penale parashikon një proces pothuajse të “papërshtueshëm” ndaj kontributeve të shkencave jo juridike, duke diktuar në fakt një “klauzolë penguese” autentike.

Arsyeja e këtij përjashtimi fillimisht qëndronte në mosbesimin e ligjvënësit ndaj faktit se si psikologjia dhe kriminologjia konsideroheshin shkenca “jo ekzakte” për të dhënë shpjegime të fakteve që përbëjnë një vepër penale.

Sipas jurisprudencës, pranimi i vlerësimit psikologjik do të kishte çuar në mbivlerësimin e atyre anomalive, të cilat edhe pse do të ndikonin në procesin e përcaktimit të gjendjes së subjektit, nuk do të buronin nga një gjendje patologjike.

Ndalimi në fjalë, pavarësisht shprehjes së hershme të mosbesimit legjislativ ndaj shkencave humane, ka një natyrë të bazuar në krijimin e garancive. Para së gjithash, ai i përgjigjet nevojës për të mbrojtur të akuzuarin, për ta larguar atë nga hetimet psikologjike nga të cilat mund të nxirreshin elemente treguese ose në çdo rast që kanë të bëjnë me personalitetin e tij, jashtë garancive mbrojtëse dhe mjeteve për marrjen e provave të parashikuara në Kodin e Procedurës Penale.

Ky ndalim justifikohet, duke argumentuar se, nëse vlerësimi psikologjik do të bëhej përpara se të konstatohej përgjegjësia e të akuzuarit, prokuroria mund të nxirrte elemente apo indikacione fajësie

pikërisht nga përmbajtja e këtij vlerësimi. Nëse do të pranohej, vlerësimi psikologjik do të lejonte futjen në gjykim të fakteve të mëparshme ose aspekteve të veçanta të karakterit të të akuzuarit (anomali të karakterit, një temperament agresiv ose shoqëror, një karakter i keq) të cilat mund të ndikojnë në vendimin e gjyqtarit në lidhje me përgjegjësinë, duke favorizuar bindjen *contro reum*.

Me fjalë të tjera, hetimi i personalitetit të të akuzuarit do ta shtynte organin e gjykimit të vendoste jo vetëm në bazë të fakteve të dala gjatë procedimit penal, por edhe duke pasur parasysh personalitetin e të akuzuarit që rezulton nga vlerësimi psikologjik, me rrezikun për t'i atribuar "karakterit të keq" vlerën e motivit në krim. Në vend të kësaj, gjykimi mbi faktin nuk duhet të ndikohet nga vlerësimet që kanë të bëjnë me profilin psikologjik të të akuzuarit. Këto përfundime mund të jenë relevante për përcaktimin e sanksionit penal të cilit duhet t'i nënshtrohet personi i dënuar.

Prandaj, ndalimi në fjalë mbron të akuzuarin nga rreziku që një hetim mbi personalitetin e tij mund të ndikojë në gjykimin e përgjegjësisë penale, në kundërshtim me parimin e prezumimit të pafajësisë.

Një arsye tjetër themelore e ndalimit të vlerësimit psikologjik është nevoja e perceptuar për të mbrojtur lirinë morale të individit. Hetimi mbi personalitetin e të akuzuarit, në fakt, mund të kryhet në mënyra që dëmtojnë ndjeshëm liritë themelore të individit, d.m.th. për ta shtyrë atë të pranojë fajin e pavullnetshëm ose të deklarojë fakte që do t'i kishte mbajtur të fshehura, duke shkelur kështu të drejtën e heshtjes.

Në këtë drejtim, neni 38 i Kodit të Procedurës Penale, duke iu referuar në përgjithësi provave, shprehet se: "*Nuk mund të përdoren, as me pëlqimin e të pandehurit, metoda ose teknika për të ndikuar mbi lirinë e vullnetit ose për të ndryshuar aftësinë e kujtesës e të vlerësimit të fakteve.*" Prandaj, vlerësimet psikologjike, qofshin ato që kanë të bëjnë me të akuzuarin ose përfshijnë subjekte të tjera të gjykimit, duhet të kryhen gjithmonë duke respektuar lirinë morale të personit. Shkelja e këtij parimi bën që vlerësimet e kryera të jenë të papërdorshme.

Prandaj duhet të përjashtohet jo vetëm përdorimi i instrumenteve shtrënguese të vullnetit ose teknikave të bindjes okulte, të tilla si narkoanaliza, detektorët e gënjeshtres, hipnoza dhe serum i së vërtetës, më gjerësisht, “çdo ndërhyrje manipuluese, qoftë kjo brutale apo delikate”.

Një vëmendje të veçantë kërkon përcaktimi i kontureve të zbatimit të ndalimit të ekspertizës psikologjike, në kuadër të veprimtarisë hetimore të prokurorit të parashikuar nga nenet 304 e vijues të Kodit të Procedurës Penale. Konkretisht në nenin 314 organi i akuzës ka të drejtë të disponojë me vendim për caktimin e ekspertit dhe kryerjen e ekspertimeve kur kërkohen njohuri të veçanta teknike. Në këtë drejtim, duhet të përmendim të njëjtat arsye që qëndrojnë në themel të ndalimit të ekspertizës psikologjike, si garantimi i të drejtës së mbrojtjes dhe liria morale e të akuzuarit.

Pavarësisht sa më sipër, analiza e personalitetit të të akuzuarit rezulton të jetë një mjet i çmuar për të përshkruar një trajtim të individualizuar, të përshtatur për nevojat e veçanta të personit të dënuar në bazë të vëzhgimit shkencor të personalitetit, sipas një programi të përcaktuar mbi bazën e karakteristikave të veçanta të subjektit që i nënshtrohet.

Gjykimi mbi rrezikshmërinë shoqërore është i strukturuar ndryshe në varësi të faktit nëse ai ndodh në fazën e njohjes apo në fazën e ekzekutimit. Gjatë fazës së ekzekutimit të vendimit gjyqësor, gjyqtari mund t'i drejtohet ekspertizës psikologjike për të verifikuar gjendjen aktuale të një subjekti të rrezikshëm shoqëror, duke legjitimuar zbatimin konkret të masës së sigurisë. Ndërkohë gjatë fazës së njohjes, për qëllime të gjykimit të rrezikshmërisë, gjyqtari mund të urdhërojë vetëm një vlerësim psikiatrik.

Ndalimi i vlerësimeve psikologjike, i vendosur për të akuzuarin nuk shtrihet tek viktimat apo dëshmitari. Vlerësimi psikologjik i lejon gjyqtarit të vlerësojë besueshmërinë e dëshmitarit, d.m.th aftësinë e tij për të dhënë një version objektiv, konkret, preciz, realist të fakteve

deri në atë pikë sa edhe gjyqtari mund ta marrë këtë parasysh për të rindërtuar rrjedhën e saktë të ngjarjeve, duke qenë se kjo aftësi mund të preket jo vetëm në prani të ndryshimeve patologjike, por edhe për shkak të veçorive të veçanta të personalitetit, si sugjestionimi i lartë, mungesa e pavarësisë në gjykim dhe prirja drejt falsifikimit pak a shumë të pavetëdijshëm të kujtimeve. Pra në përfundim mund të themi se mundësia e hetimit të aspekteve që lidhen me personalitetin e dëshmitarit është e lejueshme për të garantuar një shqyrtim sa më më efektiv të besueshmërisë së deklaratave të bëra.

Vlerësimi i dëshmisë së të miturit meriton një diskutim më vetë.

Deklarata e dëshmitarit të mitur të përfshirë në krim është e një rëndësie kaq të madhe sa të njihet nevojshmëria (dhe jo vetëm mundësia) për një ekzaminim psikologjik. Në këtë drejtim, metoda më e përshtatshme për të vlerësuar përshtatshmërinë fizike dhe mendore të dëshmitarit të mitur është vlerësimi psikologjik.

Në jurisprudencë është pranuar se në rast se i mituri është dëshmitar, hetimi teknik i personalitetit mund të urdhërohet pavarësisht nga ekzistenca e sëmundjes mendore. Pra dhe pse nuk vuan nga ndonjë sëmundje mendore, i mituri mund të mos jetë në gjendje ta perceptojë saktë faktin dhe të japë dëshmi të besueshme.

Po ashtu, gjatë marrjes në pyetje të dëshmitarit të mitur, gjyqtari mund të përdorë ndihmën e një psikologu të specializuar për fëmijët, për t'i bërë pyetjet të miturit në mënyrën më të përshtatshme. Ndihma e psikologut është gjithashtu e pranueshme për të lejuar interpretimin e saktë të përgjigjeve të dhëna në marrjen në pyetje të dëshmitarëve të mitur.

4. Përfshirja e psikologut në faza të ndryshme të procedimit penal

Në sistemin ligjor Shqiptar, psikologu në procedimet penale përfshihet, pra njoftohet dhe thirret në bazë të rregullave të Kodit

të Procedurës Penale. Momenti fillestar i përfshirjes së këtyre profesionistëve është thirrja e tyre nga organi procedues⁸ në fazën e hetimeve paraprake.

Në veprimet proceduriale ndihma e psikologut është një garanci e shtuar, si për viktimën ashtu edhe për të miturin në një procedim penal, në çfarëdolloj roli dhe situatë, qoftë si i pandehur, qoftë si dëshmitar apo si viktimë, duke përfshirë çdo dijeni që ky i fundit ka për faktet që përbëjnë objekt prove.

Të pandehurit të mitur ligji procedural i njeh sigurimin e ndihmës juridike dhe psikologjike, në çdo gjendje dhe shkallë të procedimit, që nga faza e hetimit paraprak deri tek ekzekutimi i vendimit.⁹

Duhet të theksohet fakti se në cilëndo fazë të procedimit penal në të cilën organi procedues disponon me vendim thirrjen e psikologut, duhet ta marrë këtë të fundit nga lista e psikologëve që janë të licencuar si profesionistë pranë Ministrisë së Drejtësisë dhe Urdhrit të Psikologut. Në rastin e asistencës së të miturve është e këshillueshme zgjedhja e tij nga profili i psikologjisë infantile.

Në veprimet proceduriale përtej momentit fillestar të njoftimit të të drejtave dhe vendosjes në dispozicion të letrës, aktit të njoftimit në formë të shkruar dhe pyetjes, tre janë momentet proceduriale në të cilat prania e psikologut është e detyrueshme, duke përbërë kështu një garanci reale jo vetëm për viktimën, por edhe për të pandehurin apo personin nën hetim ndaj të cilit po zhvillohet veprimi procedural.

Konkretisht ky kontribut dhe garanci jepet në kryerjen e njohjes së personave ose të sendeve,¹⁰ në marrjen e të dhënave nga policia

8 Me termin organ procedues ose autoritet procedues ligji procedural penal nënkupton atë organ të cilit ligji i njeh të drejtën për kryerjen e veprimit procedural dhe përpilimin e akteve me natyrë proceduriale duke përfshirë gjykatën, prokurorinë dhe policinë gjyqësore.

9 Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 35.

10 Shih po aty, neni 171 e vijues.

gjyqësore¹¹ dhe pyetjen e dëshmitarit të mitur.¹² Qëllimi i ligjvënësit në parashikimin e asistencës së detyrueshme të psikologut duke i vesuar këto veprime procedurale me pavlefshmëri dhe papërdorshmëri në rastin e moszbatimit të rregullit është shmangia e sugjestionimit të të miturit nga funksionarët publikë në lidhje me përgjigjet që ai do të japë. Pjesëmarrja e psikologut i bën deklaratimet më të besueshme, duke mbrojtur në këtë mënyrë edhe personalitetin e të miturit nga trauma, si dhe duke garantuar qetësinë dhe stabilitetin shpirtëror dhe mendor dhe zhvillimin normal të tij.

Kështu gjatë njohjes prezenca e psikologut shmang objektivisht përgjigje ose detaje të paracaktuara që autoriteti procedues mund t'ia bëjë me dije kësaj kategorie me qëllim përfitimin e përgjigjes së dëshiruar prej tij. Prezenca e psikologut përveç thënieve dhe deklaratimeve siguron edhe respektimin e rregullit të anonimatit gjatë zhvillimit të procedurës.

Në kuadër të marrjes së të dhënave gjatë hetimeve paraprake sipas nenit 297 të Kodit të Procedurës Penale, organi procedues i përfiton ato nga persona të cilët mund të kenë dijeni rreth fakteve të dobishme. Në këtë moment procedural, nëse këto rrethana merren nga një i mitur, oficerët e policisë gjyqësore duhet të sigurojnë praninë e prindit, kujdestarit si dhe praninë e një psikologu.

Problematika që shfaq sintaksa, mënyra e ndërtimit të fjalisë është tërësisht juridiko-procedurale duke sjellë një debat të hapur lidhur me vesimin ose jo të veprimit procedural në rastin e mosrespektimit të rregullit. Shkurtimisht dhe pa u thelluar po japim dy opinione lidhur me qëndrimet e praktikës dhe doktrinës për çështjen në fjalë. Mendimi i parë i referohet faktit se rregulli i parashikuar nga neni 297, paragrafi i tretë është një rregull i detyrueshëm për t'u respektuar në përputhje me frymën që ekziston për të gjithë parashikimet procedurale të ndihmës dhe asistencës që i jepet subjektit të mitur në procedimin penal dhe se kudo ku ligjvënësi ka parashikuar këtë asistencë, ajo duhet të

11 Shih po aty, nenet 296, 297.

12 Shih po aty, neni 361/a.

konsiderohet e detyrueshme. Opinioni tjetër më rigid është i mendimit se ligjvënësi nuk e ka përdorur togfjalëshin “prani e detyrueshme” dhe për pasojë mosrespektimi i rregullit nuk sjell një vesim të veprimit procedural. Ne mbështesim mendimin e parë sipas të cilit dispozitat e Kodit të Procedurës Penale duhet të lexohen në harmoni dhe vijimësi të njëra-tjetrës, duke marrë në konsideratë arsyet juridiko-sociale dhe shëndetsore për të cilat ligjvënësi ka parashikuar këtë asistencë, vulnerabilitetin e këtyre subjekteve etj.

Në këtë moment procedural qëllimi i ligjvënësit për përfshirjen e psikologut në asistimin e të miturit është sigurimi i mbrojtjes nga trauma të mundshme nga kontakti me agjentët dhe oficerët e policisë si dhe rritja e cilësisë së hetimeve nëpërmjet përdorimit të një fjalori të kuptueshëm dhe adekuat për minorenin.

Prezenca e psikologut përveç se për të miturin në çfarëdo lloji statusi, garantohet edhe për viktimën e rritur në gjendje vulnerabiliteti duke siguruar shmangien e kontaktit me autorin e veprës gjatë veprimeve procedurale, kur ky i fundit mund ta intimidojë, kërcënojë ose sugjestionojë.

Edhe për pyetjen e dëshmitarit të mitur vlejné rregullat e mësipërm kur ajo zhvillohet në bazë të nenit neni 361/a të Kodit të Procedurës Penale. Duhet të theksohet se gjatë gjithë kësaj procedure autoriteti gjyqësor dhe palët mund të kërkojnë pyetjen e të miturit vetëm në raste të jashtëzakonshme pasi gjithë procedura zhvillohet nga psikologu, edukatori ose ekspertë të tjerë. Mosrespektimi i këtyre rregullave logjikisht duhet ta bëjë dëshminë të papërdorshme megjithatë në dispozitën në fjalë nuk gjejmë ndonjë parashikim taksativ. Në situatën më tipike, në rast se palët zhvillojnë pyetje dhe ato pranohen, psikologu garanton mbi natyrën josugestionuese të këtyre pyetjeve.

5. Veprat penale që kërkojnë detyrimisht ndihmën dhe prezencën e psikologut

Pothuajse çdo vepër penale, krim apo kundërvajtje penale, e

parashikuar nga Kodi Penal prodhon edhe një viktimë. Këtë subjekt ligji penal material e identifikon si subjekt pasiv, përkufizim ky i dhënë në bazë të elementëve të veprës penale. Emërtimi procedural i parashikuar për këta persona nga Kodi i Procedurës Penale i vitit 1995 deri në 2017, është ai i të dëmtuarit¹³ ndërsa aktualisht kjo kategori identifikohet si viktimë e veprës.¹⁴

Veprat penale më tipike që prodhojnë viktima janë pa diskutim krimet kundër njerëzimit, krimet kundër personit, veprat penale kundër pasurisë si vjedhja, mashtrimi dhe shkatërrimi i pronës, ato të falsifikimit të monedhave, veprat penale me qëllime terroriste, disa vepra kundër autoritetit të shtetit duke përfshirë këtu ato kundër rendit dhe sigurisë publike dhe disa vepra penale kundër drejtësisë.

Pavarësisht sa më sipër, jo çdo viktimë e një vepre penale ka domosdoshmërisht nevojë për asistencën e një psikologu. Këtu mund të veçojmë kundërvajtjet penale ose krimet për të cilat Kodi i Procedurës Penale parashikon ndjekjen drejtpërdrejt në gjykatë nga viktima akuzuese.¹⁵ Kjo nuk nënkupton ndalimin e pjesëmarrjes së psikologut në vlerësimin e dëmit ose për arsye të tjera, por në rastin konkret bëhet fjalë për të identifikuar atë kategori të subjekteve vulnerabël të cilët përkrahjen me psikolog e kanë domosdoshmëri për shkak të veprës penale, pasojave që ajo ka sjellë dhe për përballimin sa më të thjeshtë të situatës dhe rikuperimin sa më të shpejtë.

5.1 Krimet kundër njerëzimit

Në vlerësim të praktikës dhe ngjarjeve mund të themi se krimet kundër njerëzimit janë ato që kërkojnë domosdoshmërisht dhe në mënyrë të menjëhershme asistencën e psikologut për shkak të

13 Kodi i Procedurës Penale, përpara ndryshimeve të vitit 2017, neni 58.

14 Ligj nr. 35/2017 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar”, Fletorja Zyrtare nr. 98, datë 05.05.2017.

15 Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 59.

numrit të madh të viktimave që gjenerojnë këto vepra dhe mizorisë që i karakterizon. Këtu mund të përmendim rastin e genocidit ndaj shqiptarëve të Kosovës, ku një numër shumë i madh i vajzave dhe grave, pre e krimeve seksuale të ushtrisë dhe paramilitarëve serbë, në gjendje shumë të rëndë shëndetësore dhe psikologjike, kryen aborte mbasi kaluan kufirin. Pikërisht këto lloj dramash njerëzore kanë sjellë edhe parashikimet dhe përmirësimet ligjore në ndihmë dhe përkrahje të këtyre subjekteve.

Krimet kundër njerëzimit, jo vetëm që prodhojnë një numër të madh viktimash, pasi i drejtohen një pjese ose gjithë popullsisë, por ato karakterizohen edhe nga një shkallë e lartë mizorie, egërsie dhe intensiteti. Në të tre veprat penale, të parashikuara si nga ligji jonë material, Konventa për Parandalimin dhe Ndëshkimin e Krimit të Genocidit, Statuti i Romës etj., ndihma e psikologut është një obligim, për shkak të vuajtjeve të mëdha fizike dhe mendore që shkaktojnë këto vepra penale.

5.2 Krimet kundër jetës dhe shëndetit

Përtej krimeve kundër njerëzimit, vepra penale që gjeneron një viktimë të mirëfilltë por që si viktimë nuk trajtohet ai vetë, por familjarët, është ajo e “Vrasjes”. Kjo vepër e parashikuar nga neni 76 e vijues i Kodit Penal, është një nga veprat penale më të rënda që njeriu mund të kryejë. Pikërisht për këtë arsye edhe ligjvënësi ka parashikuar dënimin më të rëndë deri në burgim të përjetshëm. Megjithatë në këtë vepër penale, viktimat si subjekt pasiv dhe viktimat në kuptimin procedural nuk rezultojnë të jenë i njëjti nocion; viktimat si subjekt është i ndjeri, ndërsa proceduralisht si viktimat do të trajtohen detyrimisht familjarët e tij. Në këtë kuptim, asistencë e psikologut i shkon të tretëve. Në rastin konkret ndihma e psikologut i garantohet detyrimisht nga organi procedues gjatë gjithë procedimit penal. Pjesëmarrja e psikologut paraqet një rëndësi të veçantë për ndëshkimin e autorit.

Shpesh herë autorët e veprave penale përfitojnë uljen e dënimit

nëpërmjet aplikimit të rrethanës lehtësuese të normalizimit të marrëdhënieve me viktimën apo familjarët e saj, pasi të dëmtuarit nga vepra penale nuk e vlerësojnë si duhet rolin e psikologut duke mos i dhënë rëndësinë e duhur dhimbjeve dhe vuajtjeve që ka shkaktuar vepra penale. Në rast të kundërt, pra nëse do të konsultoheshin me një psikolog, qëndrimi i tyre për ndjekjen dhe ndëshkimin e autorit do të ishte më koherent, përtej artificeve juridike që përdorin autorët për përfitimin e uljes së dënimit.

“Tortura” është vlerësuar si vepra penale më e rëndë kundër shëndetit, një vepër penale ndërkombëtare, e parashikuar nga një sërë konventash e cila përmban në vetvete një trajtim çnjerëzor dhe që karakterizohet nga intensiteti i vuajtjeve dhe shkalla e ashpërsisë. E kryer nga subjekte të posaçëm, funksionarë publikë, ajo lë pasoja të parikuperueshme mbi shëndetin mendor të viktimave. Duke qenë se shpesh herë tortura kryhet në vende specifike, ndihma e psikologut është e domosdoshme në vlerësim të pasojës, pra a kanë ardhur vuajtjet dhe dhimbjet për shkak të veprimit të kundërligjshëm apo janë pasojë e një dënimi të ligjshëm siç është vuajtja e dënimit me burgim.

Nuk mund të rrimë pa përmendur një vepër penale shumë problematike, të përhapur shumë kohëve të fundit, për shkak edhe të ndryshimeve demografike, lëvizjes së popullsisë, heterogjenizimit të saj etj., siç është ajo e “Shkaktimit të vetëvrasjes”. Vepra penale parashikon një rrethanë specifike, atë të tentativës kur personi ka ndërmarrë çdo veprim, por pasoja nuk është materializuar për shkaqe të pavarura nga vullneti i tij. Në këtë kategori subjektsh ekziston gjithmonë rreziku i recidivizmit ose përsëritjes së veprimit. Këshillimi me një psikolog pa diskutim që mund t’i frenojë ndjenjat suicidale dhe me një terapi efikase mjekësore në bashkëpunim me mjekun psikiatër forense mund t’i shuajë këto dëshira ose ndjenja definitivisht duke përmirësuar ndjeshëm edhe mënyrën e jetesës së këtyre personave.

E njëjta logjikë si më sipër vlen po ashtu edhe për trajtimin e veprave penale të plagosjeve.

5.3 Krimet seksuale

Në seksionin e veprave penale kundër lirisë seksuale, meritojnë një kujdes të shtuar krimet seksuale me të mitur dhe me persona të pazotë, si dhe krimet seksuale kundër dëshirës, ose ndryshe të kryera me dhunë.

Jo domosdoshmërisht një krim seksual kryhet gjithmonë nëpërmjet dhunës. Për kategori të ndryshme shpesh herë autorët përdorin metoda dhe teknika të ndryshme të mposhtjes. Kështu për shembull në rastin e të miturve dhe personave të pazotë, ligjvënësi nuk ka parashikuar detyrimisht përdorimin e dhunës në kuadër të kryerjes së marrëdhënies seksuale. Pikërisht për identifikimin e llojit të abuzimit, shërben në këto procedime, pjesëmarrja e psikologut. Zakonisht viktimat e këtyre veprave penale janë hermetikë, të mbyllur pas ngjarjes për shkak të turpit, opinionit, frikës së familjes etj. Ndihma e psikologut në këto ngjarje vjen në dy drejtime, për të zbuluar autorin dhe *modus operandi* që ka përdorur dhe për të trajtuar në të ardhmen viktimën për përballimin dhe tejkalimin e situatës. Autorët, për të kryer marrëdhënie seksuale me të mitur apo persona të pazotë, përdorin dy metoda, atë të gënjeshtërsisë apo sugjestionit. Pikërisht këtë lloj abuzimi, organi procedues mund ta identifikojë më lehtë dhe më të plotë nëpërmjet asistencës së një psikologu, pasi viktimat kanë besimin dhe ndjeshmërinë të flasin më hapur me një psikolog se sa me një oficer policie. Po ashtu kjo ndihmë mund të shkojë edhe në rastin kur abuzimi vjen nëpërmjet kanosjes ose shtrëngimit psikologjik, i cili sjell në vetevetë frikësim dhe pasiguri duke bërë që viktima t'i nënshtrohet autorit pa asnjë lloj rezistence. Edhe këto mënyra për t'u identifikuar kanë nevojë për një specialist të fushës pasi ato nuk lënë gjurmë në kuptimin kriminologjik të fjalës.¹⁶

Krimet me natyrë seksuale në vetvete janë edhe forma dhe mënyra të kryerjes qoftë të “Genocidit”, “Krimeve kundër njerëzimit”, por mbi të gjitha “Krimeve të luftës”, pasi këto tre vepra kanë specifikën juridiko-penale të veprës penale të përbërë, e thënë me fjalë të tjera një

16 Gjurma përfshin ndryshime të atilla në vendin e kryerjes së veprës penale ku pasqyrohet struktura e jashtme e objektit që e ka lënë atë - S. Begeja, “Kriminalistika”, 2004, fq. 113.

vepër penale që ka në tipologji disa vepra të tjera si mënyra kryerje.

5.4 Veprat penale kundër lirisë

I njëjti trajtim vlen dhe për viktimat e veprave penale kundër lirisë, mbi të gjitha atyre të “Rrëmbimit ose mbajtjes peng”, “Shtrengimit me anë të kanosjes ose dhunës për dhënie të paligjshme të pasurisë”, “Zhdukjes me forcë” dhe trafikimit të personave.¹⁷

Veprat penale kundër lirisë shkaktojnë, njëllëj si ato të përshkruara deri tani, një viktimë reale, qoftë në kuptimin e ligjit material, qoftë të atij procedural penal. Veprat penale të cituara më sipër janë veprat më tipike që kërkojnë ndërhyrjen sa më të shpejtë të një psikologu. Situatat e privimit të lirisë karakterizohen nga trauma të thella psikologjike, përveç dëmtimeve fizike. Zakonisht edhe pas lirimit shfaqen simptoma të theksuara të klaustrofobisë¹⁸ apo monofobisë¹⁹ për shkak të mbajtjes në vende të mbyllura. Vulnerabiliteti psikologjik i këtyre individëve vazhdon për shumë kohë edhe pas episodit kriminal; ata shfaqen dyshues dhe mosbesues ndaj çdo personi deri në sjellje paranoide.

Këto rrethana, simptoma dhe karakteristika janë të njëjta edhe në veprën penale të “Përndjekjes”, e cila edhe pse është një vepër penale kundër moralit dhe dinjitetit, objektivisht shkakton një gjendje të vazhdueshme dhe të rëndë ankthi apo frike për sigurinë vetjake.

Ndihma e psikologut mund të jetë efikase në këto vepra penale edhe në kuadër të zbulimit të autorit, pasi shpesh herë autorët e këtyre veprave penale operojnë me identitet dhe fytyrë të fshehur. Pikërisht një seancë konsulte me psikologun mund të sjellë rikujtesë dhe ripërjetim të asaj çfarë ka ndodhur, por që koshienca e tij nuk e ka memorizuar, duke bërë të mundur zbulimin e detajeve apo karakteristikave të nevojshme për zbulimin e autorit.

17 Ligj nr. 7895, datë 27.01.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, nenet 109, 109/b, 109/c, 110/a.

18 Klaustrofobia është frika nga vendet e mbyllura.

19 Monofobia është frika e të qëndruarit vetëm.

Ndihma e psikologut në veprat penale kundër lirisë mund të jepet edhe në drejtim të profilizimit të autorit dhe tratativës së personave të specializuar me këtë të fundit për të liruar personat e mbajtur padrejtësisht të izoluar kundër vullnetit të tyre. Gjithashtu nëpërmjet psikologut mund të tregohet një kujdes i veçantë për ruajtjen e qetësisë dhe vetëkontrollit në rast mospranimi kërkesash ose realizim kushtesh duke mënjanuar përshkallëzimin dhe përkeqësimin e situatave të cilat në çast mund të dalin jashtë kontrollit.

Në veprat penale të cituara më sipër, një prej tyre meriton një vëmendje të veçantë pasi është një vepër penale që kryhet ekskluzivisht nga subjekte të posaçëm, funksionare publikë. Bëhët fjalë konkretisht për veprën penale të “Zhdukjes me forcë”. Kjo vepër penale, e kryer shpesh herë në institucione shtetërore si I EVP ose komisaritate policie të cilët e kanë të detyrueshëm prezencën e psikologut si pjesë të strukturës organike të tyre, mund të zbulohet me ndihmën e psikologut nga seancat klinike të punonjësve ose të dënuarve brenda kufijve të parashikuar nga dispozitat ligjore përkatëse.²⁰

5.5 Veprat penale kundër familjes

Veprat penale që kërkojnë domosdoshmërisht ndihmën e psikologut janë edhe ato të parashikuara nga Seksioni IX, Kreu II i Kodit Penal, pra veprat penale kundër familjes. Këtu duhet të veçojmë veprën penale të “Dhunës në familje”, e cila është një nga veprat që ndodh më rëndom në shoqërinë shqiptare. Me një target grup specifik gratë dhe vajzat, vepra penale paraqet vështirësi hetimore pasi këto subjekte nuk pranojnë fillimisht të kallëzojnë ose të deklarojnë mbi rrethanat e ngjarjes për shkak të mungesë së besimit dhe paragjyqimit që ekziston mbi këto viktime. Këshillimi me psikologun, si veprim procedural i detyrueshëm mundëson rifitimin e besimit të humbur qoftë te individët

20 Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 159 “Ruajtja e sekretit profesional” dhe ligj nr. 7895, datë 27.01.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 122 “Përhapja e sekretit vetjak”.

apo te organet shtetërore duke rezultuar efektiv në bërjen e kallëzimeve dhe denoncimeve ose mostërheqjen e tyre për shkak të marrëdhënieve familjare dhe opinionit.

5.6 Viktima në veprat penale kundër pasurisë

Siç e kemi theksuar në fillim të këtij kapitulli, çdo vepër penale prodhon një viktimë por jo gjithmonë dhe domosdoshmërisht viktima mund dhe duhet të trajtohet me një psikolog për rikuperimin e situatës. Kështu për shembull, në këndvështrimin tonë qëndron e pakuptimtë asistenca e psikologut në vepra penale kundër pasurisë me përjashtim të rrethanave kur ato kanë sjellë pasoja të rënda tek të dëmtuarit. Në kuptim të pasojave të rënda ligjvënësi e ka vendosur theksin tek ato me karakter ekonomik.²¹ Po ashtu është i pakuptimtë roli i psikologut në rast se kemi të bëjmë me viktimën si subjekt në kuptim të personit juridik.

Megjithatë, në kreun e veprave penale kundër pasurisë qëndrojnë tre vepra penale të cilat përveç pasurisë parashikojnë si objekt dytësor një marrëdhënie tjetër juridike si shëndeti, siguria publike dhe jeta; këto vepra janë “Vjedhja me dhunë”, “Vjedhja me armë” dhe “Vjedhja me pasojë vdekjen”. Këto vepra penale gjenerojnë një viktimë e cila domosdoshmërisht duhet të trajtohet dhe asistohet nga një psikolog për shkak të rrezikshmërisë dhe ashpërsisë që i karakterizon. Trauma në këto vepra penale për sa i përket rëndësisë dhe intensitetit është e njëjtë me ato të veprave penale kundër personit siç mund të jenë krimet seksuale dhe veprat penale kundër lirisë. Kontakti sa më i shpejtë me një psikolog mund të ndihmojë këta individë në lidhje me trauma të tilla si pasiguria vetjake, ambientet armiqësore etj.

Thënë kjo, absolutisht nuk duhet të keqkuptohemi për sa i përket të drejtës së viktimave për të kërkuar asistencën e psikologut, pavarësisht

21 Vendim Unifikues i Gjykatës së Lartë nr. 5, datë 11.11.2003, https://www.pp.gov.al/rc/doc/vendime_unifikuese_penale_1999_2015_new_1081.pdf.

llojit të veprës, apo kreut ku janë të parashikuara, në rast se ato janë verifikuar si të tilla nga organi procedues.

6. Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur

6.1 Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur sipas Kodit të Procedurës Penale

Legjislacioni shqiptar, bazuar dhe në akte të ndryshme ndërkombëtare, merr në mbrojtje dhe kujdes të veçantë të miturit. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë,²² si ligj themeltar, kodet e ndryshme dhe aktet e tjera ligjore e nënligjore, në përmbajtjen e tyre afirmojnë dhe parime e norma të akteve ndërkombëtare për mbrojtjen e fëmijëve dhe të miturve.

Shqipëria ka një legjislacion bashkëkohor për mbrojtjen e të miturve që procedohen penalisht për kryerjen e veprës penale, dispozita këto të sanksionura në Kodin Penal dhe Kodin e Procedurës Penale.

Një prej kushteve për të marrë një person si të pandehur është mbushja e moshës për përgjegjësi penale. Në këtë mënyrë, duke patur parasysh se si moshë për marrjen në përgjegjësi penale merret ajo 14 vjeç për krimet dhe ajo 16 vjeç për kundërvajtjet penale,²³ të miturit që nuk kanë mbushur moshën 14 vjeç nuk mund të procedohen penalisht as për krime dhe as për kundërvajtje penale.

Në çdo gjendje dhe shkallë të procedimit, organi i procedurës bën verifikimet e nevojshme dhe kur është rasti urdhëron ekspertimin, kur ka arsye për të menduar se i pandehuri është i mitur.²⁴ Kur edhe pas verifikimeve dhe ekspertimit mbeten dyshime për moshën, ai prezumohet nga ligji si i mitur.

22 Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, neni 54, paragrafi i parë.

23 Ligj nr. 7895, datë 27.01.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 12.

24 H. Islami, A. Hoxha, I. Panda “Procedura Penale, komentari”, 2003, fq. 127.

Të pandehurit të mitur ligji procedural i njeh sigurimin e ndihmës juridike dhe psikologjike, në çdo gjendje dhe shkallë të procedimit, që nga faza e hetimit paraprak deri tek ekzekutimi i vendimit.²⁵

Ndihma psikologjike duhet t'i sigurohet të miturit si gjatë hetimeve paraprake ashtu dhe në gjykim, gjatë pyetjes së tij.²⁶ Një ndihmë e tillë është më efektive kur në çdo fazë të procedimit i mituri asistohet nga një psikolog ose sociolog, i cili ka aftësinë e nevojshme për komunikimin me të miturin dhe kjo krijon kushtet e përshtatshme që i mituri të shprehet lirshëm dhe të shpjegojë saktësisht faktin për të cilin pyetet apo akuzohet. Në këtë moment procedural qëllimi i ligjvënësit për përfshirjen e psikologut në asistimin e të miturit është sigurimi i mbrojtjes nga trauma të mundshme nga kontakti me agjentët dhe oficerët e policisë si dhe rritja e cilësisë së hetimeve nëpërmjet përdorimit të një fjaltori të kuptueshëm dhe adekuat për minorenin.

Prezenca e psikologut paraqet rëndësi të veçantë duke qenë se përveç verifikimit të moshës, organi procedues bën verifikime edhe në lidhje me personalitetin e të pandehurit të mitur, merr të dhëna për kushtet e jetesës personale, familjare dhe shoqërore me qëllim që të sqarojë përgjegjshmërinë dhe shkallën e përgjegjësisë, të vlerësojë rëndësinë shoqërore të faktit dhe të caktojë masa të përshtatshme penale,²⁷ sipas rastit, duke përjashtuar atë nga dënimi, duke i dhënë dënim me kusht, duke e mbyllur në një institucion edukimi apo duke e dënuar me burgim (maksimumi gjysmën e dënimit të dhënë nga gjykata për të rriturit).

Përsa i përket pyetjes së dëshmitarëve të mitur, qoftë gjatë hetimit paraprak, qoftë gjatë gjykimit theksojmë se pyetja duhet të bëhet me ndihmën dhe prezencën e jo vetëm të një familjari por të specialistëve të fushës, pra psikologëve, në mënyrë që i mituri të kalojë emocionet dhe

25 Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 35.

26 H. Islami, A. Hoxha, I. Panda “Procedura Penale, komentari”, 2003, fq. 129.

27 Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, neni 42.

të përgjigjet në mënyrën e duhur dhe të kërkuar me qëllim zbardhjen e të vërtetës.²⁸

6.2 Ndhimja e psikologut për subjektin e mitur sipas Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur

Në vitin 2017 u miratua edhe ligji i shumëpritur nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”. Në vetvete ky ligj u konceptua si një akt me karakter procedural penal duke sanksionuar përtej parashikimeve të Kodit të Procedurës Penale, me fokus tek trajtimi specifik i të miturve.

Ky ligj, në përputhje edhe me Konventën e Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB) për të Drejtat e Fëmijëve dhe standardet e normat e tjera ndërkombëtare, ka për qëllim mbrojtjen efektive të interesit më të lartë të të miturit, duke vendosur theksin jo tek ndëshkimi dhe dënimi por tek riintegrimi i të miturit dhe rehabilitimi i tij.

Risi e këtij ligji ishte krijimi i seksioneve për gjykimin e të miturve në konflikt me ligjin dhe specializimi dhe trajnimi i këtyre gjyqtarëve për të kuptuar zhvillimin, formimin, intelektin dhe botëkuptimin e një të mituri. Në këtë pikë u rikonfirmua edhe ndihmesa që duhet t’i jepet gjyqtarit nga një psikolog.

Kodi i Drejtësisë Penale për të Miturit ka parashikuar shprehimisht rolin e domosdoshëm të psikologut në procedimet penale të të miturve duke e konsideruar të rëndësishme prezencën e tij në asistimin e të miturve, konkretisht të psikologëve të cilët janë të trajnuar dhe specializuar në çështjet penale me të mitur dhe të rinj sipas programeve të trajnimit të hartuara nga Urdhri i Psikologut.

Përtej parashikimeve ligjore dhe garancive procedurale që i njihen të miturit, ligji rikonfirmon praninë e detyrueshme të psikologut në çdo fazë të procedimit penal me të miturit në konflikt me ligjin, si dhe gjatë

28 M. Mancini “La testimonianza del minore, teoria e pratica”, 2008, mund të gjendet <https://www.diritto.it/la-testimonianza-del-minore-tra-teoria-e-pratica/>

pyetjes së të miturit viktimë ose dëshmitar, pavarësisht nga mosha mbi ose nën 14 vjeç, duke e vlerësuar si garant dhe mbështetje psikologjike të të miturit, si dhe për të parandaluar rrezikun e riviktimizimit dhe viktimizimit të dytë, në veprimet procedurale, në të cilat i mituri është viktimë.²⁹

Konkretisht prania e psikologut synon që të miturit në konflikt me ligjin, të miturit viktimë apo dëshmitar, t'i sigurohet pyetja në mënyrën e duhur dhe t'i lehtësohet dhënia e dëshmisë nga ana e tij, duke bërë kujdes për të eliminuar frikësimin ose ndrojtjen e të miturit nga procesi. Ndër të tjera organi procedues konsulton paraprakisht me psikologun përmbajtjen e pyetjeve që do t'i drejtohen të miturit në konflikt me ligjin, duke synuar që atij t'i sigurohet pyetja në mënyrën e duhur.³⁰ Madje ligji parashikon se organet kompetente, sipas rastit dhe nëse kjo është e mundur, duhet të kujdesen që të sigurojnë praninë e të njëjtit psikolog gjatë gjithë procesit të drejtësisë penale për mitur me qëllim interesin më të lartë të të miturit. Po ashtu përtej prezencës, duhet të theksojmë edhe rolin e psikologut në sigurimin e garancive procedurale të pyetjes së të miturit në konflikt me ligjin duke i njohur të drejtën për të kërkuar pushim në çdo kohë gjatë pyetjes së të miturit, në përputhje me moshën, nivelin e zhvillimit dhe rrethana të tjera, në të cilat gjendet i mituri.³¹

Një garanci e shtuar sa i përket pjesëmarrjes së psikologut në çdo fazë të drejtësisë penale për të mitur, të miturit si viktimë apo si dëshmitar është edhe dhënia e ndihmës psikologjike falas, të garantuar nga shteti.³²

Ndër të tjera, psikologu ka të drejtë që me kërkesë të arsyetuar t'i drejtohet gjykatës për të kërkuar kthimin e çështjes prokurorit për të proceduar me zbatimin e masës së shmangies së të miturit nga ndjekja

29 Ligj nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”, neni 18, 42, 75.

30 Shih po aty, neni 76.

31 Ligj nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”, neni 77.

32 Shih po aty, neni 20.

penale.³³

Duke pasur parasysh qëllimin e Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur sa i përket rehabilitimit dhe riintegritimit të të miturit në shoqëri, prezenca e psikologut paraqet rëndësi edhe në procesin e ndërmjetësimit të vendosur nga organi procedues me qëllim krijimin e mundësive për të miturin që të korrigjojë pasojat e veprës penale të kryer prej tij ndaj viktimës, komunitetit dhe/ose shoqërisë.³⁴

Po ashtu ligji rithekson domosdoshmërinë e prezencës së të paktën një psikologu në personelin e institucioneve të paraburgimit dhe të burgimit për të mitur.³⁵ Menjëherë pas pranimit në mjediset e burgimit ose të paraburgimit çdo i mitur duhet të intervistohet jo më vonë se 24 orë nga momenti i pranimit, nga një psikolog në të cilin të identifikohet dhe përshkruhet çdo faktor që lidhet me llojin dhe nivelin e kujdesit dhe programit që nevojitet për trajtimin e të miturit. Shërbimi shëndetësor psikologjik i sigurohet të miturit gjatë gjithë kohës kur i mituri ndodhet në kushtet e paraburgimit apo kur është i dënuar.³⁶

Së fundmi, ligji parashikon rëndësinë e psikologut në dhënien e mbështetjes psikologjike të miturit për t'u përgatitur për lirimin me qëllim rehabilitimin e tij dhe kthimin në jetën shoqërore,³⁷ si dhe pas lirim, për të bërë të mundur një riintegrim të suksesshëm të tij.³⁸

7. Autopsia psikologjike

Vëmendja e përqëndruar tek viktima, si pjesë e domosdoshme e interpretimit dhe zbardhjes së krimit duke filluar nga marrëdhënia ndërpersonale me kriminelin, është një arritje e psikologjisë juridike dhe teknikave të hetimit. Për këtë arsye është zhvilluar në këtë drejtim

33 Shih po aty, neni 57.

34 Shih po aty, neni 64.

35 Shih po aty, neni 110.

36 Shih po aty, neni 114, 115.

37 Shih po aty, neni 133.

38 Shih po aty, neni 134.

teknika e hetimit të autopsisë psikologjike, pra një vlerësim *post mortem* në ato raste kur viktima njihet, por është e nevojshme të vërtetohen shkaqet dhe dinamika e vdekjes së saj. Autopsia psikologjike mund të japë kontributin e saj të vlefshëm në veprimtarinë hetimore, duke na lejuar të shpjegojmë gjenezën, motivin dhe dinamikën e ngjarjes.

Kjo teknikë ka natyrë spekulative: është mendim dhe nuk duhet kërkuar për të deklaruar atë që tashmë dihet në një rast të caktuar, duke mos marrë në asnjë moment vendin e provave shkencore.

Objektivat kryesore të kësaj metode janë: mbledhja e të dhënave në lidhje me viktimën me qëllimin për të rindërtuar një profil psikologjik para vdekjes; për të përcaktuar se në çfarë mase këto kushte specifike mund të kenë luajtur një rol në gjenezën e ngjarjeve që kanë shkaktuar vdekjen; e fundit, por jo më pak e rëndësishme, shërben për të hedhur themelet për përcaktimin e profilit të kriminelit.

Me autopsinë psikologjike ne përpiqemi të njohim në mënyrë të thelluar, analitike, jetën e viktimës në detaje, për të dhënë një kontribut për kryerjen e hetimeve ose në konkluzionet gjyqësore, përfshirë proceset civile, në lidhje me testamentet, dhurimet dhe shitjet.

Termi autopsi psikologjike u krijua në vitin 1961 nga dy psikologë amerikanë, Edwin S. Shneidman dhe Norman Farberow, në Qendrën e Parandalimit të Vetëvrasjeve në Los Anxhelos, për të identifikuar një mjet analize retrospektive që, nëpërmjet informacionit të marrë nga intervistat me të afërm, miq dhe të njohur të viktimës, shënime dhe letra të lëna nga i ndjeri, me qëllim që të ndihmonte në zbardhjen e rasteve të vdekjes së paqartë. Dy pionierët e kësaj disipline e përkufizuan më saktë autopsinë psikologjike si një rindërtim retrospektiv të jetës së një personi të vdekur, shkallën e mundshme të pjesëmarrjes në dinamikën e ngjarjes në përpjekje për të shpjeguar arsyet e ndodhjes së vdekjes në atë moment të caktuar. Prandaj, kjo teknikë përdoret vetëm në rastet në të cilat shkaqet dhe dinamika e një vdekjeje janë të paqarta dhe të pasigurta, ku, nuk është e mundur të vërtetohet me siguri se çfarë dhe

cilat janë arsyet që e kanë çuar një individ drejt vdekjes.³⁹

Sipas Shneidman katër janë llojet e hetimeve të kryera ndaj viktimës në rastet *post mortem*: 1) autopsia mjeko-ligjore, 2) hetimi forense, 3) raportet nga hetimet statistikore ose demografike, 4) autopsia psikologjike.

Sipas autorit, përmes autopsisë psikologjike demonstrohet se cilat ishin shkaqet e vdekjes, nëse vdekja ka ndodhur për shkaqe natyrore, për shkaqe aksidentale apo për vrasje apo vetëvrasje dhe cilat ishin dëshirat e viktimës në lidhje me vdekjen, e cila është ende e pasigurt.

Ajo përfshin si të dhënat e mbledhura nga mjeku ligjor ashtu dhe të dhënat nga hetimet gjyqësore dhe duhet të jetë po aq objektive sa një autopsi mjeko-ligjore. Pra autopsia psikologjike është një mjet që merret me hetimin e aspekteve psikologjike, motivuese dhe të qëllimshme të lidhura me vdekjen.⁴⁰

Gaetano De Leo, themeluesi i psikologjisë juridike moderne, besonte se rëndësia e autopsisë psikologjike konsistonte në mundësinë e ngushtimit në mënyrë të konsiderueshme të rrethit të autorëve të mundshëm të një krimi, për të sugjeruar strategji të vlefshme në marrjen në pyetje të një të dyshuari dhe, në aspektin parandalues, për të identifikuar llojin e viktimave të tjera të mundshme në rrezik. Për më tepër, ai argumentoi se autopsia psikologjike përbën në vetvete një procedurë teknike të domosdoshme (edhe pse jo tërësisht të strukturuar) çdo herë kur nuk është i sigurt atribuimi i vdekjes qëllimit të vetëdëmtimit dhe kur provat mjeko-ligjore nuk arrijnë në konkluzione përfundime.⁴¹

Pavarësisht rëndësisë që i jepet autopsisë psikologjike, aplikimi i kësaj metode hetimore është i kufizuar. Duke qenë se ajo nuk mbështetet në themele shkencore solide që mund të tregojnë mjaftueshëm nivelet e efektivitetit të këtij mjeti krahasuar me metodat tradicionale të hetimit,

39 M. Monzani “Il sopralluogo psico-criminologico”, 2013, fq. 97.

40 E. S. Shneidman “The Psychological Autopsy”, botuar në revistën “American Psychologist”, 49(1), 1994, fq. 75.

41 G. De Leo, P. Patrizi “Lo psicologo criminologo”, 2006, fq. 115.

avokatët, oficerët e policisë gjyqësore dhe prokurorët prirën të mos përdorin autopsinë psikologjike.

KREU III

PSIKOLOGJIA JURIDIKE DHE DËSHMIA

1. Psikologjia e dëshmisë dhe studimet mbi kujtesën

Tre fazat e ndryshme të memories: kodifikimi i faktit, ruajtja e faktit, rikuperimi i informacionit në kujtesë

Aktorët në procesin penal janë përballur që herët me një problematikë të veçantë, madje edhe përpara kryerjes së studimeve shkencore përkatëse. Bëhet fjalë pikërisht për kujtesën ose memorien e dëshmitarit, me vlerësimin e dëshmisë si provë, si dhe për të vendosur nëse dëshmitari ishte i besueshëm apo thëniet e tij ishin të pavërteta duke ndjekur sensin e tyre intuitës. Në mënyrë të ngjashme, edhe gjyqtari përdorte intuitën për të formuluar një motivim në lidhje me dëshminë. Për më tepër, mosbesimi i gjyqtarit rrjedh edhe nga bindja personale se çështjet e dëshmisë kanë qenë gjithmonë objekt i të drejtës procedurale dhe jo i studimeve shkencore dhe për rrjedhojë, ka ekzistuar bindja se kujtesa e dëshmitarit mund të vlerësohet me kriteret e parimeve të përvojës së përgjithshme dhe se shkenca mund të ketë hapësirë vetëm kur kujtesa është patologjike ose e papjekur, si ajo e fëmijëve.

Në këtë drejtim shkencat njohëse dhe veçanërisht psikologjia eksperimentale kanë kryer një revolucion të vërtetë duke u përqendruar tek kompleksiteti i dëshmisë dhe duke demonstruar se si kujtesa është një fenomen dinamik dhe rindërtues, e cili përbëhet nga faza të ndryshme (perceptimi, kodimi, ruajtja dhe rimarrja). Në secilën prej tyre mund të veprojnë faktorë që shtrembërojnë të vërtetën e që mund të jenë të tipit

njohës, emocional, relacional dhe kulturo-mjedisor.⁴²

Teknika të ndryshme neuroshkencore janë në gjendje të nxjerrin në pah mënyrën se si është formuar kujtesa, cilat janë zonat e trurit që aktivizohen në varësi të impulseve dhe

pyetjet që i bëhen personit të thirrur për të dëshmuar. Duke pasur objekt informacioni atë që përmban memoria,⁴³ problemi që lind është nëse dhe në çfarë mase mund të matet shkencërisht korrektësia dhe vërtetësia e kujtimeve, nëse mund të konstatohet ndikimi i jashtëm apo nëse është i matshëm ndryshimi i kujtesës nga sugjerime ose gabime devijuese, ose nëse është e mundur të vlerësohet një e pavërtetë e thënë në mënyrë të vullnetshme.

Tema në të cilën përqendrohet fokusi i neuroshkencës është jashtëzakonisht magjepsës, por duhet të analizohet me kujdes duke qenë se çdo avokat, magjistrat apo psikolog e di shumë mirë se çdo e vërtetë ka karakteristika të ndryshme në varësi të mirëbesimit ose keqbesimit të dëshmitarit, ose nëse një devijim i mundshëm nga e vërteta mund të jetë produkt i mashtrimit ose i një kujtese të keqe, pyetjesh sugjestionuese ose një paragjykimi të pavetëdijshëm.

Rezultatet e studimit shkencor të kujtesës mund të japin një kontribut thelbësor për pasojat e dëshiruara në gjykimin penal dhe për zbulimin e të vërtetës.

Nga ana tjetër, kujtesa na mashtron më shpesh sesa mund të mendojmë, por nëse pasojat e kujtimeve të ndryshuara nuk shkaktajnë probleme në jetën e përditshme, nuk mund të themi të njëjtën gjë për fushën e të drejtës, veçanërisht të drejtësisë penale, në të cilën një dëshmi jo e përpiktë që nuk korrespondon me të vërtetën mund të shkaktojë pasoja dramatike.

42 M. Montemurro “La rievocazione del ricordo nella testimonianza. Rassegna di Studi”, mund të gjendet tek https://www.academia.edu/34199459/LA_RIEVOCAZIONE_DEL_RICORDO_NELLA_TESTIMONIANZA_RASSEGNA_DI_STUDI.

43 L. De Cataldo Neuburger “Psicologia della testimonianza e prova testimoniale”, 1988, fq. 297.

Më tepër problematike pasojat shfaqen në rastet e abuzimit seksual në të cilat dëshmia e një të mituri është shumë shpesh produkt i një sërë ndërveprimesh me të rriturit që i paraprijnë raportimit të abuzimit të supozuar dhe që prodhojnë efektin e ndryshimit të kujtimeve të dëshmitarit.

Prandaj, nga disa vendime të jurisprudencës lidhur me këtë çështje mund të konkludohet se në temën e kujtesës juristi nuk posedon ato njohuri specifike që kanë prodhuar kërkimet neuroshkencore e që në vetvete përbëjnë një arritje për shkencat psikologjike.

Po ashtu duhet të bëhet dallimi midis dëshmisë indirekte si një rrëfim dytësor i faktit, i mësuar nga të tjerët, në krahasim me dëshminë e drejtpërdrejtë, si rrëfim i faktit parësor i perceptuar si i tillë drejtpërdrejt nga organet e shqisave. Gjithashtu është vënë re se si ndryshojnë mënyrat në të cilat ndodh dhënia e deklaratave në varësi të bashkëbiseduesit. Në këtë rast promovohet ideja që qasja e përgjithshme e ndërgjegjes ndryshon në varësi të personit që dëgjon dëshmitarin dhe sipas përshtypjes së përgjithshme që është krijuar prej tij.

Së fundi, një aspekt tjetër që meriton vëmendje është teknika e përdorur nga ai që shtron pyetjet dhe vlera subjektive e pyetjeve. Kjo sjell atë që dëshmia përbën një deklaratë të lëshuar nga personi i thirrur për të dëshmuar që nuk është asnjëherë rezultat i një kujtese neutrale dhe të paanshme, përkundrazi, është një proces interpretimi dhe përzgjedhjeje të vetëdijshme dhe të pavetëdijshme të dëshmitarit i cili ripunon të vërtetën faktike bazuar në kulturën dhe përvojat e tij jetësore.

Psikologjia e dëshmisë, njëlloj si degët e tjera të shkencave psikologjike, nuk mund të çlirohet nga mekanizmat që rregullojnë kujtesën dhe kodimin e informacionit.

Përvetësimet shkencore të këtij funksioni mendor që datojnë që në fillim të shekullit të kaluar dhanë një fotografi të kujtesës njerëzore që është shumë larg nga ajo që mendohet nga opinioni i përbashkët. Në fakt, kohët e fundit Shoqëria Psikologjike Britanike ka hartuar Udhëzimet për Kujtesën, një dokument mbështetës për forcat e policisë

dhe në përgjithësi për juristët.⁴⁴

Nga ky protokoll është e qartë se kujtesa nuk është kurrë një regjistrim besnik i asaj që ka ndodhur në të vërtetë, por më tepër përvoja subjektive që individ i ka fituar për një fakt ose një situatë të caktuar, ç'ka dallohet nëpërmjet mjeteve teknologjike të audios ose videos pasi çdo individ është në gjendje të kuptojë aspekte të ndryshme të së njëjtës ngjarje; për më tepër, kujtesa paraqitet si përmbledhja e një ngjarjeje specifike me përvojën e personit, për shembull me dështimet personale, miqtë ose në varësi të profesionit që kryen.

Të kujtuarit është një proces konstruktiv, prandaj kujtimet janë ndërtime mendore që grupojnë së bashku lloje të ndryshme njohurish dhe në këtë kuptim kujtesa ndikohet nga kushtet përreth dhe është e prirur për gabime, për shembull, një dëshmitar ose një person i informuar për faktet do të përgjigjet ndryshe në varësi të faktit nëse ai përballet me policinë gjyqësore ose para një gjyqtari.

Një aspekt tjetër ka të bëjë me faktin se është pothuajse e pamundur që kujtimet të kujtohen të plota; shpesh ndodh që kujtimet të paraqiten si të nuancuara, të paplota dhe të fragmentuara deri në atë pikë sa përgjithësisht përmbajnë pak detaje specifike. Rregulli i përgjithshëm është që një ngjarje e rikujtuar pas një periudhe të gjatë kohore nuk mund të garantojë një shkallë të lartë saktësie.

Përkundrazi, nuk është e drejtë të besohet se aftësia e një subjekti për të mbajtur mend sa më shumë detaje nga një ngjarje është ekuivalente me garantimin e saktësisë dhe besueshmërisë së saj, ndërkohë që mjeti i vetëm i aftë për të provuar vërtetësinë e një gjurme kujtese, e cila formohet nëpërmjet të kuptuarit subjektiv të një përvoje, të vetëdijshme dhe të pavetëdijshme, është vetëm ekzistenca e korrespondencës dhe konfirmimit të jashtëm të asaj që ka ndodhur.

Për më tepër, përmbajtja e të dhënave të memories mund të

44 The British Psychological Society, Research Board "Guidelines on Memory and the Law, Recommendations from the Scientific Study of Human Memory", 2008, fq.2.

ndryshohet nga kujtimet pasuese dhe kjo është arsyeja pse njerëzit mund të evokojnë ngjarje që në realitet nuk kanë ndodhur kurrë: për shembull, një ngjarje shumë e dëshiruar mund të jetë produkt i një sërë ngjarjesh ose i situatës psikologjike të subjektit i cili një imazh të caktuar e përjeton si kujtim të vërtetë (i ashtuquajtur i konfabulim).

Situatat ambigue që përfshijnë fushën delikate të kujtesës i shtyjnë gjykatat dhe magjistratët për t'iu drejtuar profesionistëve, të caktuar posaçërisht për të thelluar dhe vlerësuar pyetjet në lidhje me kujtesën e dëshmitarëve, me kusht që ata të kenë njohuri dhe përgatitje adekuate për të kryer rolin që u është caktuar.

Shqetësimi që duam të nënvizojmë, në fakt është se si operatorët ligjorë janë të papërgatitur dhe shpesh nuk kanë njohuri adekuate për t'u marrë me problemet që mund të shkaktojnë disa opinione të gabuara në lidhje me kujtesën, për shembull në rastin e dënimeve të personave të pafajshëm të shpallur përgjegjës në bazë të dëshmive jo të besueshme ose jokonsistente dhe të vlerësuara si të besueshme.

Rëndësia e dëshmisë për qëllimet e rindërtimit historik të ngjarjeve, si një nga profilet më kritike të vlerësimit të dëshmisë ndodh kur rrëfimi i dëshmitarit nuk mund të konstatohet me verifikim objektiv të jashtëm dhe gjyqtari detyrohet të konkludojë vërtetësinë e kujtesës: ai përdor kriteret e bindjes së brendshme dhe për rrjedhojë ndodh rrallë që vendimet të bazohen në të dhëna shkencore, por pothuajse gjithmonë bazohen në intuitën e gjyqtarit.

Aktorët në një proces gjyqësor janë mësuar të besojnë se dëshmia është një monopol i pazgjidhshëm nga shkenca dhe kjo shkakton skepticizëm në marrjen në konsideratë të provave shkencore veçanërisht kur ato bien ndesh me intuitën subjektive.

Psikologjia ka kryer studime mbi kujtesën e njeriut që datojnë në fund të shekullit të 19-të; vlen të përmendim një nga zbulimet shkencore më domethënëse që rregullojnë kujtesën, siç është ligji i Ebbinghaus (ose ligji i harresës), sipas të cilit saktësia dhe besueshmëria e një kujtimi zvogëlohet me shpejtësi me kalimin e kohës në momentet e

para pas ngjarjes, dhe më pas stabilizohet me ngadalë.⁴⁵

Ekspertët që janë marrë me studimin e kujtesës kanë arritur të dallojnë tre përfundime themelore, i pari ka të bëjë me fazat e ndryshme të procesit të kujtesës: faza e kodimit, që është procesi që konsiston në vendosjen e një fakti në sistemin e memories, faza e ruajtjes, pra ruajtja e faktit dhe së fundi, faza e marrjes së kujtimit nga depozita e memories.

Përfundimi i dytë lidhet me identifikimin e llojeve të ndryshme të kujtesës që kanë për detyrë të ruajnë informacionin për periudha të shkurtra ose të gjata kohore, dhe së fundi, përfundimi i tretë i arritur nga studiuesit neuroshkencorë është ai të kuptuarit të llojeve të ndryshme të memories.

Organet ligjzbatuese që ndërveprojnë me psikologjinë e kujtesës duhet të kuptojnë se kushdo mund të demonstrojë një deficit të sistemit të kujtesës në lidhje me një ngjarje ose një situatë të caktuar (e quajtur edhe harresa e kujtesës), që vjen si pasojë e një gabimi në procesin e memorizimit, i cili ndodh në një nga tre fazat e ndryshme të identifikuar nga studiuesit duke filluar nga momenti i kodimit, në atë të ruajtjes, për të arritur në fazën përfundimtare të rikuperimit të kujtesës.

Një çështje tjetër me rëndësi për të gjithë aktorët e përfshirë në procesin penal qoftë në rolin e avokatëve apo të gjyqtarëve, duhet të kenë parasysh se për sa i përket dëshmisë, të dhënat e kujtesës ruhen në intervale të ndryshme kohore; memoria funksionon në mënyra të ndryshme në varësi të situatave në të cilat ka nevojë për të ruajtur informacion për periudha të shkurtra ose të gjata kohore.

2. Llojet e ndryshme të memories

Identifikimi i llojeve të ndryshme të kujtimeve, secila prej të cilave korrespondon me intervale të ndryshme kohore, përkon me teorinë e

45 J. M. Murre, J. Dros “Replication and analysis of Ebbinghaus’ forgetting curve”, mund të gjendet tek <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0120644>

ngritur nga Atkinson-Shiffrin,⁴⁶ e cila në fund të viteve 1960 krijoi një paradigmë referimi sipas së cilës mendja dhe sistemi i kujtesës njerëzore duhet të organizohen në funksion të të menduarit aktiv dhe jo thjesht si mbajtës i stimuljeve të jashtëme.

Në fakt, sistemi i memories deri në vitet 1980 konsiderohej i përshtatshëm për të gjithë llojet e memories. Konkretisht, kur bëhej referim në memorien afatgjatë, nënkuptohej çdo lloj informacioni. Kërkimi shkencor, përkundrazi, solli në vëmendje ekzistencën e sistemeve të ndryshme të memories të dedikuara për ruajtjen e të dhënave të ndryshme. Konkretisht duhet të dallohet e ashtuquajtura memorie deklarative ose eksplicite ku personi me vetëdije kujton një ngjarje të kaluar, nga ajo jodeklarative ose implicite, në të cilën subjekti kujton në mënyrë të pavullnetshme informacione të ndryshme.

Memoria deklarative i referohet tërësisë së njohurive të krijuara si rrjedhojë e përvojave personale në të cilat individit ka akses vullnetarisht. Ajo mund të ndahet në memorie episodike, d.m.th. memorie që lidhet me faktet e jetuara dhe kujtesa semantike e cila i referohet njohurive të përgjithshme dhe specifike por që nuk i përkasin përvojës vetjake.

Nga ana tjetër, kujtesa e nënkuptuar ose jo-deklarative përfshin informacione që mund të vërehen në jetën e përditshme dhe që përfshin një sërë njohurish të mësuara pa një kujtim të qartë të lidhur me një ngjarje të caktuar, në të cilën spikat kujtesa procedurale si një formë e kujtesës jo-deklarative që përfshin të mësuarit e aftësive të shumta perceptuese, motorike dhe njohëse.⁴⁷ Kjo lloj memorie tenton të forcohet me përsëritjen e një detyre perceptuese, motorike ose njohëse, për shembull, aftësia për të mbajtur mend alfabetin e një gjuhe të huaj mund të përmirësohet pa qenë nevoja të kujtojmë saktësisht mësimin përkatës.

Pjesa më e madhe e kërkimeve të neuroshkencës njohëse është

46 G. H. Bower "The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory", 1974, fq. 89-195.

47 R. Rumiati, R. Nicoletti "I processi cognitivi", 2006, fq. 300.

përpyjekur të zgjidhë profilet teorike të qenësishme të mekanizmave që qëndrojnë në themel të kujtesës e që shpesh nuk perceptohen drejtpërdrejt në sallat e gjyqit, veçanërisht kur mbahet parasysh se lloje të ndryshme të kujtesës nuk kanë të bëjnë drejtpërdrejt me kujtesën e dëshmitarit dhe që lloji i kujtesës që ndikon në gjykimin penal është kujtesa autobiografike, domethënë kujtesa e ngjarjeve të perceptuara drejtpërdrejt më parë nga vetë personi.

Kujtesa autobiografike është ajo pjesë e kujtesës episodike afatgjatë, e përshkruar si aftësia e një individi për të kujtuar gjatë një periudhe të caktuar kohore fakte të përkohshme, njerëz, ngjarje të cilat ai i ka perceptuar drejtpërdrejt dhe si e tillë përbën atë që quhet kujtesa personale. Ajo mund të dallohet më tej në kujtesë vullnetare që konsiston në kërkimin e një kujtese përmes një pyetjeje e që është ajo lloj kujtese që aktivizohet gjatë gjykimit penal për të nxjerrë detajet përkatëse për rindërtimin e fakteve, si dhe në kujtesë të pavullnetshme kur një ngjarje vjen në mendje automatikisht.

3. Kufijtë e kujtesës dhe shtrembërimet e mundshme

Duke qenë se ligjvënësi tregon kujdes kur mbështetet në kujtesën dhe në korrektësinë e deklaruesit, ekziston një paradigmë kufijsh dhe masash paraprake.

Së pari, kufizimet kanë të bëjnë me pranueshmërinë e provave për të cilat parashikohen kushtet për përjashtimin e dëshmisë si provë për arsye objektive dhe subjektive dhe një seri masash paraprake në lidhje me fazën e marrjes së provës si dhe në vlerësimin përfundimtar të provave nga gjyqtari. Këto rregulla zbatohen për të bërë sa më shumë që të jetë e mundur që deklaratimet të jenë të përshtatshme për rindërtimin e asaj që juristët e përcaktojnë si të vërtetën materiale të fakteve.

Kujtesa që vihet në punë kur kërkohet të kujtojmë diçka, e cila lejon ruajtjen e informacionit për një kohë të nevojshme për ta përpunuar, ka një kapacitet të kufizuar dhe rrjedhimisht truri i njeriut në mënyrë të pashmangshme shkon në anashkalimin e këtyre kufijve duke iu

drejtuar shkurtimeve mendore, pra individi udhëhiqet në përzgjedhjen e njohurive sipas mekanizmave automatike dhe në këtë kuptim flasim për vëmendje selektive. Nga sasia e madhe e të dhënave sensitive që një person percepton nga një fakt penalisht relevant, vetëm një pjesë e tyre mbledhen në kujtesën afatshkurtër dhe një pjesë edhe më e vogël konsolidohen në kujtesën afatgjatë.

Në të njëjtën kohë, individët nuk zgjedhin thjesht informacionin që kanë në dispozicion, ata prirën të mbushin boshllëqet perceptuese të shkaktuara nga kufizimet e regjistrave ndijorë, nëpërmjet pritshmërive që zotërojnë.⁴⁸

Për më tepër, subjektet prirën të operojnë nëpërmjet thjeshtimeve ose skemave të konceptuara si struktura njohëse që organizojnë sasinë e informacionit që njeh individi për t'i bërë tregimet më të shkurtra dhe më koherente; struktura të tilla ndikojnë në proceset e kujtesës duke lehtësuar përzgjedhjen e informacionit dhe duke riorganizuar njohuritë në dispozicion.⁴⁹

Ndryshe nga ligjvënësi civil që tregohet drakonian në disiplinën e dëshmisë (për shembull, si rregull nuk pranohet dëshmia për provat dokumentare), ligjvënësi penal është më i disponueshëm në pranimin e institutit, përveç kur bëhet fjalë për caktimin e rregullave për marrjen dhe vlerësimin e provës. Është e qartë se kufijtë e kujtesës në regjistrimin e fakteve të perceptuara drejtpërsëdrejti nxisin nga njëra anë ligjvënësit të diktojnë rregulla më të rrepta dhe nga ana tjetër nxisin gjyqtarët për të reduktuar sa më shumë përdorimin e këtij lloji të provave.

Kushdo që pyet një dëshmitar, do të duhet të përballet me gabime për shkak të shtrembërimeve të kujtesës, të cilat mund ndodhin në secilën nga tre fazat e kujtesës, d.m.th. prekin si kodimin ashtu edhe fazën e ruajtjes dhe së fundi, fazën e rikuperimit.

48 J. S. Bruner, L. Postman "On the Perception of Incongruity: A Paradigm", botuar në revistën Journal of Personality, 18, 1949, fq. 206-223.

49 R. Rumiati, C. Bona "Dalla testimonianza alla sentenza. Il giudizio tra mente e cervello", 2019, fq. 39.

Kufizimi i parë i kujtesës rrjedh nga mekanizmat e lindur të përzgjedhjes së informacionit nga ana e individit sipas kapacitetit të kufizuar që ka sistemi njohës për të marrë të dhënat që vijnë nga jashtë. Kjo dukuri cilësohet si një proces i vëmendjes selektive, d.m.th aftësia për të përqëndruar vëmendjen në një pjesë të një stimuli kompleks.

Para së gjithash, mungesa e qëndrueshmërisë është një nga faktorët shtrembërues që ndikon më shumë tek funksionimi i kujtesës pasi nxjerr në pah se si një nga problemet themelore në procesin e dekadencës së kujtimeve është efekti kohë që hyn në lojë kur një fakt i dhënë nuk kujtohet me një frekuencë të caktuar; këtë lloj deformimi policia gjyqësore dhe prokurorët duket se nuk e marrin mjaftueshëm në konsideratë.

Koncepti i qëndrueshmërisë thekson se si efekti i përkohshëm zbeh gjurmën e kujtesës, prandaj, sa më shpejt të merret në pyetje dëshmitari okular i një ngjarjeje, aq më e madhe do të jetë mundësia që dëshmitari t'i kujtojë saktë të dhënat. Duke pasur parasysh faktin se gjykimet zhvillohen për një periudhë kohore të konsiderueshme, faktet që duhet të kujtohen janë më vulnerabël ndaj këtij lloj shtrembërimit.

Një element tjetër shtrembërues që kontribuon në dëmtimin e kujtesës është ai që përcakton atribuiime të rreme për kujtesën e vërtetë dhe që e bëjnë individin të kujtojë gjëra që nuk kanë ndodhur kurrë, të ndikuara nga deklaratat mashtruese ose pyetjet sugjestionuese të bëra gjatë marrjes në pyetje.

Nuk është për t'u habitur rasti kur një person thirret për të dëshmuar për një vepër penale të ndodhur në praninë e tij, deklaratimet e të cilit nuk janë të sakta në detaje, për shkak të shqetësimit që dëshmitari ka për të mbrojtur veten në një situatë veçanërisht të rrezikshme. Studiuesit kanë nënvizuar se shumë gabime shpërqendruese varen nga vëmendja që kushtohet ndaj detajeve gjatë procesit të kodimit të kujtimeve.

Një shembull emblematic i këtij procesi selektiv të informacionit gjendet në të ashtuquajturën dukuri e "change blindness" (verbëria ndaj ndryshimit), ku një subjekt "do të ketë vështirësi të vërejtë një ndryshim

ose nuk do të jetë në gjendje ta zbulojë atë nëse sinjali kalimtar nuk do të jetë në gjendje të tërheqë vëmendjen e tij”.⁵⁰ Ky fenomen ndodh kur në një situatë të caktuar ndodhin ndryshime pak a shumë domethënëse të cilat dëshmitari nuk i kupton, duke sjellë në këtë mënyrë shtrembërimin e të vërtetës.

Një dukuri tjetër e rëndësishme në lidhje me vëmendjen selektive është e ashtuquajtura paradigma Stroop, e përdorur për të analizuar funksionet e trurit përmes teknikave të neuroimazherisë: gjatë eksperimentit pjesëmarrësve u tregohet një fjalë e shkruar me ngjyra të ndryshme. Kur kuptimi i fjalës shpreh lidhjen me një ngjyrë, atëherë dhe krahasimi midis fjalëve krijon një konfigurim kongruent, anasjelltas, në rast se nuk ka ndonjë lidhje midis ngjyrës dhe kuptimit të fjalës, konfigurimi nuk do të jetë i përputhshëm dhe kryerja e detyrës konsiston në zotërimin e ngjyrës me të cilën është shkruar fjala.⁵¹

Një tjetër fenomen që analizon sesi memoria zgjedh informacionin është i ashtuquajturi efekti i armës (weapon effect), i cili ndodh kur një subjekt përfshihet në një situatë të rrezikshme me një ndikim të fortë emocional, i cili prodhon efektin e fokusimit të vëmendjes ndaj objektit të rrezikut.⁵²

Ky hulumtim ka demonstruar ndikimin negativ në njohjen e disa faktorëve, duke nënvizuar se sa më i lartë të jetë niveli i kërcënimit të perceptuar nga individ, aq më shumë do të reduktohet saktësia e deklaratave pasi vëmendja është larguar nga të gjitha informacionet e tjera në dispozicion, duke u përqëndruar mbi rrezikshmërinë e armës dhe përpjekjen për të shpëtuar.⁵³

50 R. Rumati, C. Bona “Dalla testimonianza alla sentenza. Il giudizio tra mente e cervello”, 2019, fq. 41.

51 J. R. Stroop “Study of interference in serial verbal reactions”, botuar në revistën “Journal of Experimental Psychology”, 18, 1935, fq. 624-643.

52 E. F. Loftus, G. R. Loftus, J. Messo “Some facts about “weapon focus”, botuar në revistën “Law and Human Behavior”, 11, 1987, fq 55-62.

53 G. Sartori “L’effetto arma”, mund të gjendet tek <https://www.testimonianzapenale.com/lista-argomenti/leffetto-arma>.

Kufizimi i mendjes njerëzore, nga njëra anë, na shtyn të zgjedhim të dhënat e synuara me qëllim që të konsolidohet në regjistrin ndijor, nga ana tjetër sistemi njohës krijon informacion, për shembull, përmes mekanizmave skematikë që t'i lejojnë subjektit të bëjë thjeshtime dhe në këtë mënyrë të bëjë deklarime më koherente dhe më të shkurtra.

Frederic Charles Bartlett, një psikolog eksperimental anglez, njihet si një nga studiuesit më të rëndësishëm në analizën e kujtesës⁵⁴ dhe që ka propozuar si fillim konceptin e skemës si metodë e organizimit të përvojave të kaluara.

Ai pohon se kujtimi i një ngjarjeje nuk është një aktivitet i thjeshtë rikuperimi por më tepër një proces aktiv i rindërtimit të një kujtese të lidhur me një skemë të caktuar reference, e cila mund të modifikohet dhe të përditësohet ndikuar dukshëm nga përvoja personale, qëndrimet dhe zakonet e një subjekti.

Limitet që has sistemi konjitiv në ruajtjen e të dhënave konfirmojnë sensin e përbashkët të besueshmërisë së reduktuar në institucionin e dëshmisë dhe pozicionin e ligjvënësit kur vendos kufizime objektive dhe subjektive gjatë fazës së pranimit dhe marrjes së provave si dhe nevojën për të garantuar një sistem kontrollesh dhe balancash dhe për të vendosur rregulla specifike ku mund të mbështetet vlerësimi i deklarimeve të dëshmitarëve nga ana e gjyqtarit.

Po ashtu ligjvënësi penal ka diktuar rregulla të detajuara për fazën e marrjes së provave që konsistojnë në faktin se palët që kërkojnë marrjen në pyetje të dëshmitarëve duhet të paraqesin një listë me treguesit e rrethanave në të cilat duhet të fokusohet ekzaminimi në përputhje me nenin 356, 359 dhe 361 të K. Pr. Penale. Gjyqtari, pasi pranon provat, urdhëron që të dëgjohen sipas radhës dëshmitarët e kërkuar nga prokurori, nga mbrojtësi dhe palët private.

Duke diktuar këto rregulla për marrjen në pyetje të dëshmitarëve, ligjvënësi synon, të paktën në fazën e gjykimit, të pengojë që deklarimi i lirë i dëshmitarit të ndikohet nga pyetjet që parashikojnë pasoja të

54 F. C. Bartlett "La memoria", 1974.

dëmshme në lidhje me sa mund të jetë përmbajtja e deklaratave, me qëllim që t'i japë procesit një kontribut të mirëfilltë njohës që nuk është i kontaminuar nga faktorë të jashtëm.

Ndër të tjera, mënyra se si bëhen pyetjet mund të ndikojë në kujtesën e evokuar, dhe në veçanti, duhet pasur parasysh edhe efekti që kanë pyetjet sugjestionuese për marrjen e informacionit.⁵⁵

4. Teknika dhe metodat për kërkimin e së vërtetës dhe kujtesës

Në rast se dëshmitari bën deklaratë jo të vërtetë, është thelbësore të kuptohet nëse bëhet fjalë për një person mashtrues ose nëse është rasti kur, në kushtet e mirëbesimit, ka ndodhur një gabim ose devijim i mendjes.

Nëse gënjeshtër cilësohet si veprimtari spontane e subjektit, duhet të ndërgjegjësohemi se rasti nuk është i destinuar të përfundojë nëpërmjet një gjykimi të thjeshtë si rrjedhojë e vlerësimit të së vërtetës së deklaratimeve, por kërkon domosdoshmërisht vlerësimin e personit që gënjen dhe qëllimin e tij për të bërë deklaratime të rreme.

Praktikat primitive të mëparshme për zbulimin e të vërtetës, duke përfshirë torturën, janë zëvendësuar nga teknika më të rafinuara falë zhvillimit teknologjik.

Këto teknologji të avancuara ndahen në dy makro kategori në varësi të vlerësimit që kryejnë, nga njëra anë lidhur me autenticitetin e përgjigjeve të subjektit dhe të kuptuarit e vërtetësisë së një versioni të dhënë; në këtë rast do të flasim për “lie detection”. Nga ana tjetër bëhet fjalë për teknikat që synojnë të identifikojnë ekzistencën e gjurmëve të kujtesës në një subjekt të caktuar, të cilat konsistojnë në vizualizimin e shenjave të sjelljes, neurobiologjike ose fiziologjike, të cilat edhe pse

55 E. F. Loftus, J. C. Palmer “Reconstruction of automobile destruction: An example of interaction between language and memory”, botuar në revistën “Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior”, 13, 1974, fq. 585-589.

janë prodhuar në mënyrë të pandërgjegjshme nga individë, mund të përfaqësojnë gjurmët e një përvoje të jetuar në të kaluarën. Në këtë rast do të flasim për “memory detection”.⁵⁶

Literatura shkencore mbi teknikat e zbulimit të kujtesës është jashtëzakonisht e larmishme dhe fokusohet në përdorimin e metodologjive, të cilat kanë lehtësi praktike në përdorim dhe mund të jenë të shfrytëzueshme për të mbështetur argumentet e mbrojtjes dhe të akuzës.

Metodat e bazuara në vlerësimin indirekt të njohurive dhe identifikimin e gjurmëve të memories përfshijnë metoda të ndryshme të tilla si poligrafi me testin Guilty Knowledge.

Neuro teknikat që merren me hetimin e vërtetësisë së deklaratave janë heterogjene. Ndër këto teknika përmendim Rezonancën Magnetike e cila identifikon lidhjet e neuroneve në disa zona të trurit sa herë që individë bën një deklaratë të rreme, duke lejuar që ato të lexohen lidhur ngushtë me kujtesën e ngjarjeve. Pavarësisht kësaj ky është një instrument që ka ngritur shumë dyshime sa i përket saktësisë së përfundimeve dhe që nuk është aprovuar unanimisht nga ekspertët.

Një test tjetër siç është Testi i Informacionit të Fshehur, është një test i aftë për të zbuluar informacionet latente; logjika e këtij mjeti konsiston në faktin se subjekti që nuk ka në dispozicion një informacion kritik sikurse mund të jetë ai i lidhur me armën e vrasjes dhe që për rrjedhojë konsiderohet “i pafajshëm”, do të përgjigjet në kohë të barabarta reagimi kur pyetet në lidhje me armët e tjera të parëndësishme në raport me faktin e marrë në konsideratë. Nga ana tjetër, subjekti me dijeni mbi fajësinë (guilty knowledge) do të paraqesë një zgjatje në përgjigje të stimulit që lidhet me armën e përdorur në të vërtetë.

Në disa çështje gjyqësore të jurisprudencës Italiane janë shfrytëzuar

56 L. Sammiceli, G. Sartori “Neuroscienze e processo penale”, mund të gjendet tek <https://www.dannopsichico.org/HTML/documentazione/danno%20non%20patrimoniale/prospettive%20interdisciplinari%20per%20la%20giustizia%20penale.pdf>.

njohuritë neuroshkencore nga gjyqtarët për të vendosur mbi vërtetësinë e fakteve të deklaruar nga personi i pyetur, mes tyre rasti më i njohur është rasti i Kremonës, me të pandehur një kontabilist të akuzuar nga një praktikante për ngacmim seksual në ambientin e punës.⁵⁷ Në proces u krye një teknikë e re hetimore për të konstatuar nëse viktimat kishin ruajtur kujtimin e asaj që kishte deklaruar dhe nëse ngjarja ishte rrjedhojë e mundshme e një dëmtimi post-traumatik nga stresi.

Ky ka qenë konstatimi i parë procedural në të cilin neuroshkenca është përdorur si teknikë për vlerësimin e deklaratave, duke mos u kufizuar vetëm në vlerësimin e aftësisë për të kuptuar dhe vullnetin e të akuzuarit, por më tepër për të konstatuar besueshmërinë e dëshmitarit, provë e cila konkurren me provën e akuzës, duke e konsideruar kështu individin si burimin e provave deklarative.

Përdorimi i teknikave neuroshkencore ngre dyshime në lidhje me kufizimet tekniko-ligjore për përdorimin e përfundimeve që rrjedhin nga mjetet e lartpërmendura, duke pasur parasysh kriteret e përgjithshme mbi formimin e provave, sipas së cilës pavarësisht pëlqimit të personit nuk duhet kurrësi të kufizohet ose paragjykohet liria morale e individit.⁵⁸

Ligjvënësi ka mbajtur një qëndrim shumë të qartë, duke i dhënë përparësi mënyrave se si arrihet një element provues, dobia e të cilit nuk mund të justifikojë në asnjë mënyrë shtypjen e lirisë morale të personit. Veçanërisht bëhet fjalë për të mbrojtur dinjitetin e njeriut, qoftë mendor apo fizik, si prioritet në raport me çdo nevojë për verifikim procedural.

Garancia e lirisë morale përjashton jo vetëm pranueshmërinë e testeve të ndryshme të së vërtetës, por çdo përpjekje që synon të devijojë procesin e zakonshëm të formimit të përgjigjeve në bazë të

57 L. Algheri “Neuroscienze e testimonianza della persona offesa”, botuar në revistën [Rivista italiana di medicina legale](#), 34, 2012, fq. 903.

58 S. Fuselli “La macchina del tempo. Sulla possibilità di accertare l’elemento psicologico del reato tramite test”, botuar në revistën BioLaw Journal-Rivista di BioDiritto, n. 3/2017, fq. 185.

dëshmisë, duke vepruar si një kufi i pakapërcyeshëm e që e bën të papranueshëm testin e kryer në kundërshtim me ndalimin dhe si të tillë, të papërdorshëm.

Në disa sisteme, përfshirë sistemin tonë neni 38 i K. Pr. Penale ndalon adoptimin e mjeteve të tilla si shtrënguese të lirisë morale të subjektit, pasi pretendohet se përdorimi i mjeteve të tilla do të gjeneronte një gjykim jo për fjalët e shprehura, por për sjelljen e personit të ekzaminuar, duke cënuar kështu parimin sipas të cilit askush nuk mund të akuzojë veten, duke krijuar në këtë mënyrë një lloj dëshmie vetëakuzuese.

Nga ana tjetër, perceptimi i gënjeshtreve i shpëton në mënyrë të pashmangshme kontrollit të atyre që drejtojnë pyetjet apo dëgjuesve. Pikërisht vështirësia në identifikimin e versionit të vërtetë të ngjarjeve i ka shtyrë ekspertët dhe studiuesit shkencorë të vënë në dyshim ekzistencën e mjeteve që do të bënin të mundur tejkalimin e kësaj problematike.

Përdorimi i metodologjive të reja neuro-shkencore, duke u distancuar nga mjetet si “makina e të vërtetës”, që tani konsiderohet i vjetëruar, nxjerr në pah problematikat që i bënë këto teknika të pasakta, jo të besueshme dhe mbi të gjitha të dëmshme për lirinë morale të individit, me pasojë ndalimin e përdorimit të tyre në procedurën penale.

Në të vërtetë, ndërsa risitë me natyrë neuro-shkencore zbulojnë gënjeshtren duke iu referuar vendit nga e ka origjinën, pra duke vëzhguar aktivitetin nervor, poligrafi mat gjendjet emocionale, frekuencën kardiale apo djersitjen, të provokuara nga përgjigjet e dhëna për pyetje të caktuara. Instrumentet e reja që identifikojnë gënjeshtren kanë të bëjnë me zbulimin e zonave ku ka me tepër fluks sanguin dhe më tepër aktivitet cerebral. Nga këto teknika është vërejtur se rezultati është shumë më i saktë se poligrafi i vjetër.

Këto janë teknologji që kanë marrë reagime pozitive nga komuniteti shkencor, duke qenë se përdorimi i tyre nuk përbën asnjë cënim të lirisë morale të individit, para së gjithash, pasi subjekti nuk i nënshtrohet asnjë

presioni por thjesht një ekzaminimi jo invaziv dhe aftësia për të kujtuar dhe vlerësuar faktet nuk paragjykohet, pasi “fotografimi” i aktivitetit të trurit bëhet në liri të plotë.

Edhe pse teknologji të tilla janë më të sofistikuara se poligrafi, ato paraqesin probleme të shumta themelore. Para së gjithash, mungesa e besueshmërisë së këtyre teknikave rrjedh nga fakti se ato janë testuar pak në nivel individual, përkundrazi përdorin parametra vlerësues, neuroimazhe të marra në rrugë eksperimentale në nivel grupi.

Së dyti, rezultati përfundimtar i arritur është në fakt produkt i një procedure të gjatë dhe të ndashme në faza të shumta të ndërmjetme, në secilën prej të cilave është e nevojshme të formulohen vlerësime të sakta për të parandaluar që ato të shtrembërojnë rezultatin në rast gabimi dhe të rrezikojnë dobinë praktike të këtyre mjeteve.

KREU IV

KONTRIBUTI I PSIKOLOGUT GJATË VUAJTJES SË DËNIMIT DHE NË PROGRAMET E TRAJTIMIT

1. Roli i psikologut në ekzekutimin e dënimit me burgim

Në funksion të interesave të posaçëm të mbrojtjes dhe kujdesit për të miturit merren masa të veçanta, me të cilat garantohen standardet e përcaktuara nga Kushtetuta, marrëveshjet ndërkombëtare të ratifikuara, si dhe nga dispozitat e Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Prandaj sikurse e kemi përmendur edhe më sipër, psikologu luan një rol të rëndësishëm që në momentin e pranimit të autorëve të mitur të veprave penale në mjediset e burgimit ose të paraburgimit.

Çdo i mitur duhet të intervistohet jo më vonë se 24 orë nga momenti i pranimit, nga një psikolog ose punonjës social dhe të përgatitet një raport psikologjik dhe social, në të cilin të identifikohet dhe përshkruhet çdo faktor që lidhet me llojin dhe nivelin e kujdesit dhe programit që nevojitet për trajtimin e të miturit.⁵⁹

Ky raport i jepet drejtuesit të Institucionit të Ekzekutimit të Vendimeve Penale për të mitur, me qëllim që të përcaktohet vendosja sa më e përshtatshme e të miturit brenda mjediseve dhe lloji e niveli i kujdesit dhe programit që duhet ndjekur. Kur është i nevojshëm trajtimi

59 Ligj nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”, neni 114.

dhe rehabilitimi i posaçëm dhe kohëzgjatja e qëndrimit në mjedis e lejon. Personeli i mjedisit, i trajnuar për këtë qëllim, përgatit një plan individual të trajtimit, duke specifikuar objektivat dhe kohën, mjetet, fazat dhe hapat me të cilat ato objektiva duhet të trajtohen.

Duhet të theksojmë se organet kompetente marrin të gjitha masat e duhura për të siguruar që personat, të cilët punojnë me të miturit, të kenë njohuritë e nevojshme, ndërgjegjësimin profesional më të lartë për mbrojtjen e të drejtave të të miturve në konflikt me ligjin, viktimë ose dëshmitarë. Në procedurat me të mitur, organet kompetente sigurojnë që punonjës të specializuar mund të asistojnë të miturin në procesin e drejtësisë penale.

Pra si përfundim mund të themi se psikologu përbën një rol të domosdoshëm në sistemin e drejtësisë penale për të miturit.

Nga ana tjetër, edhe pse Kodi i Procedurës Penale nuk ka parashikuar asistencën e psikologut për kategori të tjera autorësh të ndryshme nga ajo e të miturit, pavarësisht gjinisë, kohës, vendit ose motiveve të kryerjes së veprës penale, dhënia e ndihmës nga ana e psikologut mund t'i shkojë këtyre kategorive kur janë të pandehur me masa sigurimi dhe janë në kushtet e privimit të lirisë, ose të dënuar për veprën penale dhe gjenden në institucionet e vuajtjes së dënimeve penale IEVP.

Ligji nr. 81/2020 “Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve” parashikon një sërë rrethanash specifike duke filluar nga individualizimi i trajtimit⁶⁰ deri tek programet e rehabilitimit social dhe riintegrit. Vlerësimi bëhet në fillim të trajtimit dhe rezultatet e tij verifikohen vazhdimisht gjatë ekzekutimit të dënimit, duke e përshtatur trajtimin sipas nevojave të të burgosurit.

Pas procesit të vlerësimit hartohet plani individual i trajtimit në bashkëpunim me të burgosurin. Ky plan duhet të përfshijë programin e trajtimit, të rehabilitimit dhe riintegrit për çdo të burgosur. Për kategoritë e veçanta të të burgosurve plani individual i trajtimit hartohet

60 Ligj nr. 81/2020 “Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve”, nen 13.

duke mbajtur parasysh edhe nevojat specifike të tyre.

Vëmendje në bazë të këtij ligji i është kushtuar grave të dënuara ose të paraburgosura. Kjo kategori ka nevojë për asistencën e psikologut kur janë në kushtet e privimit të lirisë kur janë të akuzuara ose të dënuara për veprat penale kundër jetës ose shëndetit zakonisht për shkak të marrëdhënieve familjare. Seancat mund të jenë në formën e këshillimit ose terapisë duke i kushtuar rëndësi të veçantë trajtimit psiko-social të tyre. Shpesh kjo kategori paraqet vulnerabilitet të theksuar, pasi përveç se autorë janë edhe viktimat të veprave penale sidomos të dhunës në familje. Personeli i institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale u kushton vëmendje të veçantë mbrojtjes së dinjitetit, nevojave fizike, sociale, profesionale, shëndetësore dhe psikologjike të të burgosurave.⁶¹ Për rrjedhojë këshillimi me psikologun sjell rezultate konkrete në rikuperimin e gjendjes shëndetësore dhe mendore.

Po ashtu mund të themi se prezenca dhe asistenca e psikologut është e domosdoshme edhe për disa kategori të tjera me veçori specifike, konkretisht të rinjve të moshës 18 deri 21 vjeç, personave me çrregullime të shëndetit mendor, të pasura ose të fituara gjatë burgimit, personave me aftësi të kufizuara, personave me orientim seksual të ndryshëm, personave me sëmundje kronike ose nën varësi të drogës e të moshuarve, duke qenë se ligji i jep rëndësi të veçantë trajtimit psikosocial të tyre.⁶² Për këto kategori të veçanta të të burgosurve plani individual i trajtimit hartohet duke mbajtur parasysh nevojat specifike të tyre të cilat mund të identifikohen dhe detajohen nëpërmjet ndihmës së një psikologu, me qëllim rehabilitimin për riintegrimin e tij në jetën familjare, shoqërore dhe ekonomike.

2. Roli i psikologut në caktimin e masave edukuese ndaj të miturit

Duke pasur parasysh se qëllimi i dënimit të të miturit është

61 Shih po aty, neni 6.

62 Shih po aty, neni 14.

rishoqërizimi, riintegrimi, rehabilitimi dhe parandalimi i rikryerjes së veprës penale ose i kryerjes së një vepre tjetër penale, duke i ofruar të miturit kujdes, mbikëqyrje dhe asistencë, roli i psikologut vlerësohet të jetë i një rëndësie të veçantë.

Gjatë dhënies së vendimit gjykata merr në konsideratë në radhë të parë interesin më të lartë të të miturit dhe raportin e vlerësimit individual të dhënë nga psikologu, duke caktuar jo vetëm dënimin me burgim por edhe dënime jo me burgim në të cilët përfshihen: a) kufizimi i lirisë; b) qëndrimi në shtëpi; c) gjoba; ç) kryerja e një pune me interes publik; d) ndalimi për kryerjen e një veprimtarie; dh) përmbushja e detyrimeve të caktuara.⁶³

Caktimi i masave edukuese është parashikuar fillimisht në ligjin nr. 79/2020 “Për ekzekutimin e vendimeve penale”, ndërkohë që ekzekutimi i këtyre masave bëhet në përputhje me rregullat e parashikuara në Kodin e Drejtësisë Penale për të Mitur.

Masa edukuese ekzekutohet në qendra/institucione publike ose private, të cilat janë të pajisura me infrastrukturën dhe personelin e duhur, për të përmbushur nevojat e veçanta të të miturit dhe të ekzekutimit të vendimit gjyqësor.

Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur i emërton masat edukuese me termin e dënimit me kufizim të lirisë.⁶⁴ Sipas këtij ligji, kufizimi i lirisë është vendosja e të miturit në një institucion/qendër të caktuar nën mbikëqyrje pa u izoluar nga shoqëria dhe komuniteti, me qëllim edukimin dhe rehabilitimin përmes programeve të posaçme. Në mjediset, në të cilat realizohet kufizimi i lirisë: a) niveli i masave të sigurisë është i ulët; b) numri i të miturve të vendosur në to është sa më i vogël, me qëllim që të mundësohet trajtimi individual i tyre; c) përmasat e këtyre mjediseve janë të tilla që lehtësojnë aksesin dhe kontaktin e të miturit me familjarët.

63 Ligj nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”, neni 96.

64 Shih po aty, neni 98.

Vendosja e të miturve në këto institucione bëhet mbi bazën e raportit të vlerësimit individual të dhënë nga psikologu, i cili, veçanërisht në caktimin e një mase të tillë, paraqet rëndësi të shtuar për shkak të njohurive të specializuara që zotëron.

3. Masa e kujdestarisë e tipit psiko-social

Një institut që ka nevojë për vëmendje të veçantë dhe në shumë vende të botës përbën në vetvete një masë shtrënguese që vendoset nga gjykata në plot kuptimin e fjalës, është vendosja në kujdestari në qendrat psiko-sociale.⁶⁵

Konkretisht këto masa vendosen në rastet e mëposhtme:⁶⁶

1. si masë fillestare për personat e papërgjegjshëm që kanë kryer vepra penale jo shumë të rënda që paraqesin një rrezikshmëri shoqërore të kontrollueshme pa qenë nevoja e mbylljes në një institucion mjekësor;

2. ndaj personave që kanë qëndruar për një periudhë të caktuar kohe në një strukturë të mbyllur, kur rrezikshmëria shoqërore të hyjë në limitet e përcaktuara në pikën 1, si dhe në pritje të zgjatjes ose revokimit të masës.

Zbatimi i masës së kujdestarisë duhet të mbikqyret nga gjykata dhe si e tillë nuk mund të jetë ndryshe përveç se e përkohshme. Në këtë lloj mase vëzhgohet me kujdes të veçantë personaliteti i personit të papërgjegjshëm, pavarësisht rëndësisë së veprës penale dhe faktit që autori është i lirë. Këtu gjendemi përballë faktit se këto subjekte të papërgjegjshëm të sëmurë kanë nevojë për terapi të përshtatshme dhe për një masë parandaluese për moskryerjen e veprave të tjera në të ardhmen. Kujdestaria e tipit psiko-social nuk është një masë shtrënguese e mirëfilltë, por një kompleksitet ndërhyrjesh psiko-terapeutikë të detyrueshëm të një natyre parandaluese. Prandaj edhe roli i psikologut

65 G. Zappa, C. A. Romano “Infermita mentale, pericolosita sociale e misure di sicurezza alla prova degli anni duemila”, mund të gjendet tek <https://www.rassegnapenitenziaria.it/rassegnapenitenziaria/cop/22146.pdf>

66 F. Mantovani “Diritto Penale, parte generale”, 2001, fq. 887.

në këtë drejtim është vendimtar.

Masat e kujdestarisë së tipit psiko – social nuk janë të parashikuara në Kodin tonë Penal, por nga praktika e vendeve të tjera, kanë rezultuar mjaft efikase në trajtimin e subjekteve të sipërpërmendur. Aktualisht këto subjekte, pra që kanë kryer një vepër penale në kushtet e dehjes ose përdorimit të substancave narkotike dhe psikotrope, nuk i nënshtrohen asnjë lloj mase me karakter rehabilitues, por vetëm dënimit me burgim, njëlloj sikurse edhe subjektet e tjera. Tek këto lloj personash, mjaft vulnerabël, janë vërejtur shfaqje të çrregullimeve mendore gjatë kohës së ekzekutimit të dënimit, pikërisht nga mungesa e trajtimit të specializuar.

Rekomandime

Ndalimi i vlerësimit psikologjik të të akuzuarit në gjykim është një temë e diskutueshme që nuk pranohet nga i gjithë komuniteti shkencor, një pjesë e të cilit, duke pasur parasysh logjikën speciale-parandaluese të sanksionit penal, ripërsërit nevojën e një vlerësimi të tillë për qëllime të individualizimit të dënimit.

Në këtë drejtim janë propozuar zgjidhje të ndryshme.

Një hipotezë ka të bëjë me heqjen e ndalimit të ndihmës psikologjike në gjykim, duke i mundësuar gjyqtarit që në këtë fazë të kryejë një ekspertizë për personalitetin e të akuzuarit si dhe për të zbatuar masat alternative të paraburgimit.

Kjo zgjidhje padyshim që do të paraqiste avantazhe, pasi do të garantonte një trajtim të individualizuar të dënimit. Megjithatë, në të njëjtën kohë, e njëjta zgjidhje ngre dyshime. Në këtë drejtim ripërsëriten dy argumentet tradicionale të parashtruara në mbështetje të ndalimit të ekspertimit psikologjik: rreziku i kushtëzimit të trupit gjykues në atribuimin e përgjegjësisë penale si dhe frika e një vonese të konsiderueshme në afatet procedurale.

Një zgjidhje tjetër e mundshme do të ishte prezantimi i një gjykimi penal “dyfazësh”, ku faza e parë t’i kushtohet rindërtimit të faktit dhe konstatimit të përgjegjësisë penale dhe faza e dytë ekskluzivisht identifikimit të dënimit.

Një model i tillë, tipik për sistemet penale *common law*, do të lejonte që dy fazat të qëndronin të ndara nga njëra-tjetra dhe hetimi psiko-kriminologjik të rezervohet për fazën e dytë, pa rrezikuar të ndikojë në gjykimin e atribuimit të përgjegjësisë penale, të zhvilluar tashmë në pjesën e parë të gjykit, si dhe do të garantonte përcaktimin e një dënimi të individualizuar që synon efektivisht riedukimin e personit të dënuar.

Nga ky këndvështrim, një qasje dyfazore ndaj procesit, e rregulluar në mënyrë organike nga ligjvënësi, do të bënte të mundur zgjidhjen e

shumë prej mospërputhjeve ekzistuese.

Jam i mendimit se ka ardhur momenti i parashikimit në Kodin Penal të një mase të re shtënguese, përkrah mjekimit të detyruar ambulator dhe mjekimit të detyruar në një institucion mjekësor, atë të kujdestarisë së tipit psiko – social. Parashikimi i kësaj mase do të ishte veçanërisht efikas në trajtimin e atyre subjekteve që kanë kryer vepër penale në kushtet e dehjes ose përdorimit të substancave narkotike dhe psikotrope, sikurse ka rezultuar edhe nga praktika e vendeve të tjera.

Aktualisht këto subjekte, pra që kanë kryer një vepër penale në kushtet e dehjes ose përdorimit të substancave narkotike dhe psikotrope, nuk i nënshtrohen asnjë lloj mase me karakter rehabilitues, por vetëm dënimit me burgim, njëlloj sikurse edhe subjektet e tjera. Tek këto lloj personash, mjaft vulnerabël, janë vërejtur shfaqje të çrregullimeve mendore gjatë kohës së ekzekutimit të dënimit, pikërisht nga mungesa e trajtimit të specializuar.

Bibliografi

- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
- Vendim Unifikues i Gjykatës së Lartë nr. 5, datë 11.11.2003.
- Ligj nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar.
- Ligj nr. 35/2017 “Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7905, datë 21.03.1995 “Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar”.
- Ligj nr. 7895, datë 27.01.1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar.
- Ligj nr. 81/2020 “Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve”.
- Ligj nr. 37/2017 “Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur”.
- Kodit Penal Italian.
- H. Islami, A. Hoxha, I. Panda “Procedura Penale, komentari”, 2003.
- F. C. Bartlett “La memoria”, 1974.
- G. Gulotta “Psicologia e processo: lineamenti generali, in Trattato di psicologia giudiziaria nel sistema penale”, 1987.
- L. De Cataldo Neuburger “Psicologia della testimonianza e prova testimoniale”, 1988.
- G. Gulotta, E. Calvi “Codice deontologico degli psicologi commentato articolo per articolo”, 1999.
- F. Mantovani “Diritto Penale, parte generale”, 2001.
- G. De Leo, P. Patrizi “Lo psicologo criminologo”, 2006.
- R. Rumiati, R. Nicoletti “I processi cognitivi”, 2006.
- M. Mancini “La testimonianza del minore, teoria e pratica”, 2008.

- M. Monzani “Il sopralluogo psico-criminologico”, 2013.
- R. Rumiati, C. Bona “Dalla testimonianza alla sentenza. Il giudizio tra mente e cervello”, 2019.
- L. Algheri “Neuroscienze e testimonianza della persona offesa”, botuar në revistën [Rivista italiana di medicina legale](#), 34, 2012.
- S. Fuselli “La macchina del tempo. Sulla possibilità di accertare l’elemento psicologico del reato tramite test”, botuar në revistën BioLaw Journal-Rivista di BioDiritto, n. 3/2017.
- Artikull online, Consiglio nazionale, Ordine degli Psicologi “Lo psicologo giuridico e forense”.
- Artikull online, M. Montemurro “La rievocazione del ricordo nella testimonianza. Rassegna di Studi”.
- Artikull online, G. Sartori “L’effetto arma”.__
- Artikull online, L. Sammiceli, G. Sartori “Neuroscienze e processo penale”.
- Artikull online, G. Zappa, C. A. Romano “Infermità mentale, pericolosità sociale e misure di sicurezza alla prova degli anni duemila”.
- G. H. Bower “The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory”, 1974.
- R. Blackburn “The Psychology of Criminal Conduct: Theory, Research and Practice”, 1998.
- The British Psychological Society, Research Board “Guidelines on Memory and the Law, Recommendations from the Scientific Study of Human Memory”, 2008.
- J. R. Stroop “Study of interference in serial verbal reactions”, botuar në revistën “Journal of Experimental Psychology”, 18, 1935.
- J. S. Bruner, L. Postman “On the Perception of Incongruity: A Paradigm”, botuar në revistën Journal of Personality, 18, 1949.
- E. F. Loftus, J. C. Palmer “Reconstruction of automobile

destruction: An example of interaction between language and memory”, botuar në revistën “Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior”, 13, 1974.

- E. F. Loftus, G. R. Loftus, J. Messo “Some facts about “weapon focus”, botuar në revistën “Law and Human Behavior”, 11, 1987.

- E. S. Shneidman “The Psychological Autopsy”, botuar në revistën “American Psychologist”, 49(1), 1994.

- Artikull online, J. M. Murre, J. Dros “Replication and analysis of Ebbinghaus’ forgetting curve”.

Dr. Ledina Mandija

**KTHIMI I PASURIVE
DHE
DREJTËSIA PENALE**

Ky punim do të fokusohet në analizën e kthimit të pasurive si një mekanizëm që shërben në parandalimin dhe luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar.

Përmes kësaj punimi do të paraqitet kuadri ligjor i brendshëm dhe ndërkombëtar referuar ngrirjes, sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive të cilat janë të krijuara si rezultat i veprimtarisë të krimit të organizuar dhe korrupsionit si dhe politikat shtetërore në drejtim të kthimit efektiv të pasurive në drejtim të luftës kundër korrupsionit, parandalimit të pastrimit të parave dhe krimit të organizuar.

Konfiskimi i zgjeruar, hetimi financiar, si dhe procedurat në ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin në një procedurë penale dhe atë parandaluese, duke referuar dhe në raste nga praktika gjyqësore do të zënë një vend të rëndësishëm në këtë punim.

Nuk ka si të realizohet procesi i kthimit efektiv të pasurive, pa një garantim të të drejtave të palëve të interesuara në këtë process, por edhe mbrojtjes të palëve të treta të cilat efektohen nga zbatimi i masave parandaluese.

Një rëndësi të vecantë në këtë punim do të ketë dhe ekzekutimi i vendimeve gjyqësore në lidhje me pasuritë e sekuestruara dhe të konfiskura, administrimi i këtyre pasurive, roli i agjencive shtetërore të specializuara në këtë drejtim si dhe transparenca me publikun në lidhje me administrimin me transparencë të pasurive. Kuadri ligjor i brendshëm në këtë drejtim dhe praktikrat e deritanishme të aplikuara, modelet e suksesshme të administrimit në shërbim të komunitetit përmes programeve sociale apo ri-përdorimit të pasurive të konfiskuara dhe nevoja për përmirësime në të ardhmen.

Tabela e Permbajtjes:

I.	Hyrje	5
II.	Kthimi i pasurive dhe standarti ndërkombëtar	8
II.1	Konfiskimi sipas instrumenteve ndërkombëtarë	8
II.2	Standarti i KEDNJ-së dhe jurisprudenca e GJEDNJ-së	13
III.	Kthimi i pasurive në Shqipëri	17
III.1	Politikat në drejtim të kthimit të pasurive	17
III.2	Kuadri ligjor lidhur me ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin	20
III.2.1	Konfiskimi penal	24
III.2.2	Konfiskimi civil	26
IV.	Konfiskimi i zgjeruar	29
V.	Hetimi financiar	33
V.1	Rregullimi ligjor në lidhje me hetimin financiar	34
V.2	Karakteristikat e hetimit financiar	35
VI.	Masat parandaluese	38
VI.1	Ngrirja dhe sekuestrimi	38
VI.1.1	Ngrirja	39
VI.1.2	Sekuestrimi	40
VI.1.2.1	<i>Sekuestrimi në procedurën penale</i>	40
VI.1.2.2	<i>Sekuestrimi në procedurën parandaluese</i>	41

VI.1.3	Konfiskimi	43
<i>VI.1.3.1</i>	<i>Konfiskimi në procedurën penale</i>	<i>43</i>
<i>VI.1.3.2</i>	<i>Konfiskimi në procedurën parandaluese</i>	<i>44</i>
VI.2	Karakteristikat e të provuarit në kthimin e pasurive	45
VI.3	Të drejtat procedurale të subjekteve dhe mbrojtja e të drejtave të palëve të treta	53
VI.3.1	Të drejtat procedurale të subjekteve në proceset e masave parandaluese	53
VI.3.2	Garantimi i të drejtave të palëve të treta	57
VI.4	Ekzekutimi i vendimeve lidhur me masat parandaluese	61
VI.4.1	Ekzekutimi i vendimeve të ngrirjes	61
VI.4.2	Ekzekutimi i masave parandaluese në procedurën penale	62
<i>VI.4.2.1</i>	<i>Ekzekutimi i vendimeve të sekuestrimit</i>	<i>62</i>
<i>VI.4.2.2</i>	<i>Ekzekutimi i vendimeve të konfiskimit</i>	<i>63</i>
VI.4.3	Ekzekutimi i vendimeve në procedurën parandaluese	63
<i>VI.4.3.1</i>	<i>Ekzekutimi i vendimeve të sekuestrimit</i>	<i>63</i>
<i>VI.4.3.2</i>	<i>Ekzekutimi i vendimeve të konfiskimit</i>	<i>64</i>
VII.	Bashkëpunimi Ndërkombëtar	65
VIII.	Administrimi i pasurive	69
VIII.1	Mekanizmi institucional për administrimin e pasurive të kthyera	69
VIII.2	Përdorimi i pasurive të konfiskuara	74
IX.	Konkluzione	79

I. HYRJE

*“Askush nuk mund të përfitojë nga veprimtaria kriminale”*¹. Individi përmes përfshirjes në veprat penale të korrupsionit, krimit të organizuar dhe forma të tjera të rënda të krimit ekonomik, ka si qëllim krijimin e produkteve nga veprat penale, të cilat jo vetëm që krijojnë përfitime nga sjellja e paligjshme, por krijojnë dhe bazën për kryerjen e veprave të tjera penale dhe kryesisht për korrupsionin e zyrtarëve publikë.

Të dhënat zyrtare nga Organizata e Kombeve të Bashkuara dhe Fondi Monetar Ndërkombëtar flasin për një shifër të lartë të ardhurash të realizuar nga krimi, ndërkohë që vetëm një pjesë e vogël arrin të kthehet. Sipas vlerësimeve të EUROPOL të ardhurat nga krimi shkojnë në trilion Euro, ndërkohë që një pjesë shumë e vogël arrin të konfiskohet përfundimisht, duke krijuar një hendek shumë të madh mes pasurimit të kriminelëve dhe konfiskimit të produkteve të veprës penale.²

Kthimi i pasurive është qëllimi kryesor, në kushtet e pasurimit përmes një veprimtarie kriminale, gjë e cila pasohet me parandalimin e kriminalitetit në kushtet që individi apo organizata kriminale do të përdorë ato pasuri për të vazhduar aktivitetin kriminal në forma të ndryshme. Masat që merren në këtë drejtim janë të karakterit ndëshkues, e orientuar në drejtim të pronës. Nga ana tjetër, pasuritë e konfiskuara shërbejnë për të kompensuar viktimat e krimit, apo për t'i vënë në shërbim të vetë organeve të drejtësisë me qëllim luftimin me sukses të krimit, apo të organeve të ndihmës solciale të cilat ofrojnë shërbime në komunitet për viktimat e krimit.

1 *Nullum commodum capere potest de sua propria iniuria*

2 Shih Doracak mbi kthimin efektiv të aseteve në përputhje me standartet evropiane dhe ndërkombëtare, në kuadër të projektit Forcimi i antikorrupsionit në Evropën Juglindore përmes pëemirësimit të masave për sekuestrimin e aseteve, AIRE Center & RAI, 2019, fq.11

Konfiskimi i pasurive në disa juridiksione konsiderohet si një sanksion i të drejtës penale, ndërkohë ekziston një qasje tjetër ku konfiskimi konsiderohet si një pasojë juridike të dënimit, duke e lidhur me zbatimin e vendimit përfundimtar. Një qasje tjetër e konfiskimit është karakteri administrativ, një lloj i vecantë nga dënimi penal në kushtet e ekzistencës së një indicie të kryerjes së një veprë penale. Ekziston dhe një qasje, ku shteti reagon ndaj veprës penale, duke e vecuar nga dënimi penal. Në të tillë rast, masa ka karakter restaurues, duke e kthyer gjendjen sikur ishte. Në një rast të tillë, konfiskimi i produkteve të veprës penale, në një pjesë të tij lidhet me rregullat e të drejtës civile (sekuestrimi/ ngrirja e pronës, procedura e ekzekutimit etj), duke i dhënë në këtë mënyrë një karakter penalo-civil me qëllim kthimin e situatës në gjendjen e mëparshme dhe parandalimin e pasurimit të paligjshëm nga veprimtaria kriminale dhe vënies në dispozicion të kësaj pasurie të aktivitetit të mëtejshëm kriminal.

Në një pjesë të madhe të legjislacioneve, kjo procedurë parashikohet *in rem*, pra që do të zbatohet në kuadër të procedurës penale dhe në të tilla kushte më së shumti është i kushtëzuar me vendimin dënues të gjykatës. Por, në disa legjislacione njohet dhe konfiskimi i pavarur nga procedura penale dhe dënimi penal i individit apo organizatës kriminale.

Një procedurë e vecantë është edhe ajo e konfiskimit të zgjeruar, ku konfiskimi shtrihet mbi pasuri të tjera të autorit apo edhe të personave të tjerë të lidhur, në qoftë se ekziston dyshimi i përfitimeve nga aktivitete kriminale, të nxjerra kjo vetëm nga produktet e veprës penale për të cilat po zhvillohet çështja penale konkrëte, por cdo produkt tjetër që supozohet se është nxjerrë nga e njëja vepër penale, ose nga vepra të tjera penale që e kanë paraprirë veprën e parë, ose që lidhet me të dhe që nuk mund të përcaktohen në detaje. Zakonisht konfiskimi i zgjeruar ka si kusht themelor rrethanat që dëshmojnë mundësinë e prejardhjes së pronës tjetër të autorit nga veprat penale të papërcaktuara.

Në qasjen civile të konfiskimit, ekziston një prezumim se pasuritë rrjedhin nga aktiviteti kriminal, ndërkohë që i takon poseduesit barra e provës të tregojë se pasuria është krijuar në mënyrë të ligjshme.

Zakonisht, konfiskimi kalon në fazat e hetimit financiar, gjyqësor, të ekzekutimit dhe të administrimit të pronës së konfiskuar.

Hetimi financiar është faza kryesore në drejtim të kthimit të pasurive, pasi ka si qëllim grumbullimin e të dhënave lidhur me të ardhurat e përfituara në mënyrë të kundërligjshme, përcaktimin ose vlerësimin e tyre, si edhe konfiskimin e tyre. Ngrirja/Sekuestrimi i përkohshëm i pronës, që mund të realizohet në procesin penal është rezultat i hetimit financiar, me qëllim që të pengohet transferimi, përdorimi apo fshehja e të ardhurave apo e pronës së autorit të veprës penale, duke krijuar kushtet për konfiskimin e plotë. Ngrirja ka të bëjë me pengimin e transferimit, tjetërsimit të pronës. Ndërsa, sekuestrimi nënkupton sekuestrimin e përkohshëm dhe ruajtjen apo administrimin e pronës në bazë të një urdhëri të gjykatës, apo të një organi tjetër kompetent.

Në vijim të hetimit nga organi i prokurorisë, procedura gjyqësore ka në fokus veprime të ndryshme procedurale si pyetje e deshmitarëve, marrje e provave, aktit të ekspertimit, duke përfshirë, jo vetëm personat nën akuzë për një vepër penale, por edhe personat e tretë të pasuruar përmes transferimit të pasurive. Në këtë proces, kuptohet që masat e marra në lidhje me ngrijen, sekuestrimin apo konfiskimin janë veprime procedurale brenda procesit gjyqësor penal, por mund të jenë dhe masa në kuadër të një procesi administrativ, i konsideruar si parandalues.

Vendimi i gjykatës lidhur me sekuestrimin apo konfiskimin është urdhërues dhe duhet ekzekutuar në mënyrë të menjëhershme duke iu referuar dispozitave lidhur me ekzekutimin e detyrueshëm të vendimeve gjyqësore.

Faza e administrimit është një fazë shumë e rëndësishme, pasi produktet e veprës penale do të administrohen tashmë nga organet shtetërore të strukturuar përmes formave të ndryshme të njohura dhe të lejuara nga kuadri ligjor i brendshëm në shërbim të komunitetit dhe të organeve të drejtësisë që luftojnë kriminalitetin, duke siguruar transparencën dhe llogaridhënien para organeve kolegjiale dhe në sytë

e publikut.

II. KTHIMI I PASURIVE DHE STANDARTI NDËRKOMBËTAR

II.1 Konfiskimi sipas instrumenteve ndërkombëtarë

Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit e vitit 2005³ përdor termin *'kthim i pasurive'* duke iu referuar pikërisht dëmshpërblimit të pasurive të përvetësuara vetëm përmes korrupsionit. Kthimi i pasurive është një proces i cili i heq të drejtat e pronësisë subjekteve të krimit dhe personave të tretë, pasuri të cilat i kanë fituar në mënyrë të paligjshme⁴ duke përfshirë gjurmimin dhe identifikimin e pasurive, ngrirjen dhe sekuestrimin, konfiskimin, kthimin si dhe asgjësimin e pasurive.⁵

Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar⁶, parashikon masat parandaluese në drejtim të kthimit të pasurive në drejtim konfiskimit dhe marrjes së sendeve të përdorura apo që rrjedhin si e ardhur nga veprimtaria penale.⁷

3 Kjo Konventë është ratifikuar nga R.SH-së me Ligjin 9492, dt.13.3.2006 “ Për ratifikimin e Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit

4 Neni 31 pika 1 e Konventës parashikon që shtetet palë në legjislacionet e tyre të brendshme të përfshijnë mundësinë e konfiskimit të të ardhurave nga krimi që rrjedhin nga veprat penale të parashikuara në pajtim me këtë Konventë ose pasurisë, vlera e së cilës përputhet me të të ardhurave të tilla si dhe të pasurisë, pajisje ose mjete të tjera që përdoren ose janë të destinuara të përdoren në veprat penale të parashikuara në pajtim me këtë Konventë.

5 Neni 31 pika 2 e Konventës së OKB për Korrupsionin.

6 Kjo Konventë është ratifikuar nga R.SH-së me ligjin nr.8920, dt.11.7.2002 “ Për ratifikimin e ‘Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar’ dhe dy protokolleve shtesë të saj”

7 Neni 12 i Konventës së OKB për krimin e organizuar, ku parashikohet se shtet palë janë të detyruara të adaptojnë rregulla ligjore për të mundësuar konfiskimin e të ardhurave nga krimi, që rrjedhin nga veprat penale që mbulohen nga kjo Konventë ose pasurisë, vlera e së cilës I korrespondon asaj të të ardhurave nga krimi si dhe të pasurisë, pajisjeve ose mjeteve të përdorura ose të destinuara për t’u përdorur në veprat penale që mbulohen nga kjo Konventë.

Po ashtu, instrumenta në kuadër të Këshillit të Evropës i kanë kushtuar një vëmendje të vecantë veprimtarisë kriminale referuar veprave penale nga korrupsioni dhe krimi i organizuar. Konventa penale për korrupsionin e vitit 1999(ETS 193) (Konventa e Straburgut) ⁸ ka vendosur detyrimin e shteteve palë të vendosin në ligjet e brendshme të tyre dispozita lidhur me veprat penale të korrupsionit pasiv dhe aktiv të zyrtarëve publikë kombëtarë dhe të huaj, duke mundësuar dhe konfiskimin e mjeteve dhe produktet e veprave penale , ose prona velkra e të cilave i korrespondon këtyre veprave penale.⁹

Po ashtu edhe Konventa për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi dhe për finacimin e terrorizmit(ETS 198) (Konventa e Vrashaves)¹⁰ si dhe Konventa e Strasburgut e vitit 1990 “Për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi i vitit 1990(ETS 141).¹¹

Ndërsa, kur flasim për kthimin e pasurive, kemi parasysh pasuritë (mjetet)¹² e përdorura për të kryer krimin si dhe të ardhurat nga krimi, të cilat mund të jenë të ardhura të drejtëpërdrejta nga krimi¹³ dhe të ardhura indirekte nga krimi¹⁴.

8 Kjo Konventë është ratifikuar nga R.SH-së me ligjin nr.8778, dt.26.04.2001 “ Për ratifikimin e Konventës Penale për Korrupsionin”

9 Shih neni 2, 3 dhe 19 i Konventës së Strasburgut të vitit 1999.

10 Kjo Konventë është ratifikuar me ligjin nr.9646 dt.27.11.2006, botuar Fletore Zyrtare nr.132, dt.18/12/2006

11 Kjo Konventë është ratifikuar nga R.SH-së me Ligjin nr.8646, datë 20.7.2000, botuar Fletore Zyrtare Nr. 23 2000, dt. 4/8/2000

12 Referuar Konventës së Varshavës të KE-së në pikën A 1(c) ‘Mjeti’ apo instrumenti nënkupton cdo pasuri të përdorur ose që synon të përdoret, në cdo mënyrë, tërësisht ose pjesërisht, për të kryer një ose disa vepra penale.

13 Referuar Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit A.2(d) dhe Konventa e Varshavës A.1(b) ‘pasuri’ nënkupton cdo lloj pasurie materiale apo jo materiale, e prekshme ose e paprekshme, si dhe dokumentet ose mjetet ligjore që vërtetojnë pronësinë apo interesa mbi këto pasuri.

14 Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar, A.2.(e) ‘Produkte të krimit’ nënkupton cdo pasuri që rrjedh ose përfitohet, drejtpërdrejtë ose tërthorazi, nëpërmjet kryerjes së një shkelje ligjore. Ndërsa Konventa e Varshavës e KE-së A.1(b) , ‘të ardhura’ nënkupton cdo avantazh ekonomik, që rrjedh ose përfitohet drejtpërdrejt ose tërthorazi nga veprat penale.

Gjurmimi dhe identifikimi i pasurive, me qëllim zbulimin e pronarit ose kontrolluesit të pasurisë, përfshin procesin e hetimit penal dhe financiar për të gjetur pasuritë ose vendndodhjen e tyre, qoftë brenda juridiksionit ku po kryhen hetimet penale, apo në një juridiksion tjetër ku ka një kërkesë ndërkombëtare për gjurmimin dhe identifikimin e pasurive.

Kthimi i pasurive nuk mund të arrijë qëllimin e tij nëse nuk merren masa ndaj autorit që të mos mund të transferojë apo zhdukë pasuritë e fituara direkt apo indirekt nga krimi. Këto masa janë në drejtim të ngrirjes apo sekuestrimit të pasurive. Në rastin e ‘ngrirjes’ apo ‘bllokimit’ pasuria do të ngelet aty ku është, ndërsa në rastin e sekuestrimit ‘pasuria’ kalon në zotërim të shtetit. Ngrirja apo sekuestrimi nënkuptojnë një ndalim i përkohshëm i transferimit apo transaksioneve me anë të një urdhëri të gjykatës.¹⁵ Në disa raste përdoret dhe termi ‘bllokim’ cfarë do të thotë që përmes një urdhëri të gjykatës ndalohen subjektet e krimit ose persona të tretë të kryejnë veprime në drejtim të transaksioneve të pasurisë, por pasuria mbetet në pronësi të pronarit.

Konfiskimi i të ardhurave nga krimi i organizuar dhe korrupsioni ka një rëndësi të madhe dhe konsiderohet si një armë e fuqishme për të luftuar krimin. Zbatimi me sukses i konfiskimit krijon mundësinë të mbrojtë ekonominë nga pasuritë e paligjshme, të gjenerojë pasuri që mund të përdoren për interes publik, të parandalojë aktivitetin kriminal që mund të realizohet përmes të ardhurave të krijuara nga krimi, të garantojë sundimin e ligjit.¹⁶

Instrumentët ndërkombëtarë kanë përkufizuar konfiskimin në

15 Shih Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit A.2(f), Konventa e Varshavës e KE-së A.1(g)

16 Doracak mbi kthimin efektiv të aseteve në përputhje me standartet evropiane dhe ndërkombëtare, në kuadër të Projektit “Forcimi i antikorrupsionit në Evropën Juglindore përmes përmirësimit të masave për sekuestrimin e aseteve”, AIRE, RAI, 2018, botim i mbështetur nga Qeverisë së Mbretërisë së Bashkuar

mënyrë të zgjeruar¹⁷. Konventa e Strasburgut e vitit 1999¹⁸, Konventa e Varshavës e vitit 2005¹⁹ dhe Direktiva 2014/42/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit²⁰ e përcaktojnë konfiskimin si një ndëshkim ose masë, të urdhëruar nga gjykata pas procesit gjyqësor të lidhur me veprën penale që ka për pasojë humbjen e pasurisë.

Konventa kundër Korrupsionit e Kombeve të Bashkuara e vitit 2005²¹ dhe Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar e vitit 2000²² e përkufizojnë konfiskimin,

- 17 Neni 3 i Vendimit Kuadër 2005/212/JHA i Këshillit “*Mbi konfiskimin e mjeteve, produkteve të krimit dhe pasurive*” e parashikon konfiskimin e zgjeruar, i cili mundëson konfiskimin e pasurisë që nuk është drejtëpërdrejtë e lidhur me veprën penale që shqyrtohet në gjykatën vendase dhe në mënyrë specifike kjo dispozitë zbatohet kur të ardhurat e personit janë në shpërpjestim me vlerën e pasurisë së tij dhe gjykata është e bindur që pasuria në fjalë ka rrjedhur nga aktiviteti kriminal i personit.
- 18 Konventa e së Drejtës Penale për Korrupsionin e vitit 1999(ETS nr.173) ‘Konventa e Strasburgut e vitit 1999’ përcakton në neni 19 përcakton konfiskimin si një sanksion penal.
- 19 Konventa për Pastrimin, Kontrollin, Sekuestrimin dhe Konfiskimin e të Ardhurave nga Krimi dhe për Financimin e Terrorizmit (ETS nr.198) ‘Konventa e Varshavës’, neni 3 dhe neni 5.
- 20 Direktiva 2014/42/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 3 Prill 2014 për bllokimin dhe konfiskimin e instrumenteve dhe të ardhurave nga krimi në Bashkimin Evropian ‘Direktiva e vitit 2014’ është prezantuar për të përafuar edhe më tej regjimet e ngrirjes, sekuestrimit dhe të konfiskimit të shteteve anëtare, duke patur parasysh dallimet e vazhdueshme mes shteteve anëtare të BE-së. Por shërben edhe si një instrument detyrues për shtetet të cilat kërkojnë të anëtarësohen në BE dhe duhet të harmonizojnë legjislacionin e tyre me të BE-së, sikur rasti i Shqipërisë.
- 21 Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit 2005, A.2(g) konfiskimin e përkufizon si heqje dorë nga pasuritë, sipas rastit nënkupton privimin e përhershëm të pasurisë me urdhër të një gjykate ose autoriteti tjetër kompetent
- 22 Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar e vitit 2000 në nenin 2(f) , ‘bllokim’ ose ‘konfiskim’ nënkupton ndalimin e përkohshëm të transferimit, shkëmbimit, rregullimit ose zhvendosjes së pasurisë, ose maseve përkohësisht në ruajtje ose kontrollimin e pasurisë në bazë të një urdhëri të lëshuar nga gjykata ose ndonjë autoritet tjetër kompetent. Sipas nenit 2(g) ‘Konfiskim’ përfshin raste të vecanta gjobën, nënkupton privimin e përhershëm nga pronësia me anë të një urdhëri gjykate ose ndonjë autoriteti tjetër kompetent.

duke përfshirë dhe sekuestrimin në rastet kur është i zbatueshëm, si humbjen e përhershme të pasurisë me urdhër të gjykatës ose të ndonjë autoriteti tjetër kompetent, duke ofruar një përkufizim më të zgjeruar se Konventa e Strasburgut dhe Varshavës.

Konfiskimi mund të jetë në procedura penale dhe mund të konsiderohet si një penaltet ose masë e urdhëruar nga gjykata në përfundim të një procesi penal, përmes konfiskimit të pasurisë së objektit që konsiderohet si e ardhur ose mjet i krimit.

Por, konfiskimi mund të jetë dhe konfiskim i vlerës apo zëvendësim i vlerës, në përfundim të një procesi penal në kushtet që subjekti i krimit urdhërohet të paguajë një shumë parash të barabartë me vlerën e pasurimit kriminal apo zëvendësimi në vlerë për mjetet apo të ardhurat reale nga aktiviteti kriminal.

Në kushtet e një interpretimi të zgjeruar të konfiskimit, kuptojmë që jo medoemos do të ketë dënim ndaj një personi të caktuar për ndonjë veprë penale lidhur me ato pasuri. Në rastet e konfiskimit pa dënim përfshihen rastet: (i) konfiskimi i mjeteve të krimit apo të ardhurave nga krimi, në kushtet që subjekti i krimit nuk mund të dënohet për shkak të vdekjes/sëmundje e rëndë; (ii) konfiskimi i zgjeruar që përfshin pasuri që nuk janë mjete, të ardhura direkte/indirekte apo produkt i veprës penale të subjektit të krimit për veprën penale që po gjykohej, por shtrihet në të gjitha përfitimet nga veprimet kriminale në përgjithësi; (iii) konfiskimi civil apo in rem ku subjektit të krimit i kërkohet të provojë që pasuria nuk është e krijuar nga krijimtaria kriminale dhe nuk kërkon të provuarin e fajësisë së subjektit të krimit përtej dyshimit të arsyeshëm; (iv) pasuri e pashpjeguar që përfshin cdo pasurim të një personi të caktuar që nuk mund ta ketë fituar ligjërisht dhe që nuk mund të shpjegohet në kushtet e një pasurimi të menjëhershëm si trashigimi, dhurim apo llotari.²³ Pasuritë mund të realizohen dhe përmes shitjes së

23 Shih Doracak lidhur me kthimin efektiv të asxeteve në përputhje me standartet evropiane dhe ndërkombëtare, në kauidër të projektit Forcimi i antikorrupsionit në Evropën Juglindore përmes përmirësimit të masave për sekuestrimin e aseteve, (AIRE Center, RAI) 2018, fq.14, 15.

shërbimeve apo mallrave. Pasuritë e krimit mund të agjësohen përmes shitjes apo shkatërrimit të tyre.

II.2 Standarti i KEDNJ-së dhe jurisprudenca e GJEDNJ-së

Ndërkohë që një seri instrumentësh ndërkombëtarë dhe evropianë i kushtojnë vëmendje luftës kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit, por edhe kthimit të pasurive përmes ngrirjes, sekuestrimit, konfiskimit të mjeteve, pasurive dhe produkteve të krimit, nga ana tjetër duhet që shtetet në legjislacionin e tyre dhe gjykatat e brendshme të marrin në konsideratë garancitë që duhen dhënë gjatë procedurave të tilla, me qëllim ndalimin e abuzimit në të drejta si ajo e pronës, e procesit të rregullt ligjor, e drejta për jetë familjare dhe privatësi si dhe të mosdënimit pa ligj të garantuara këto respektivisht nga neni 1 Protokollit 1 i KEDNJ-së, neni 6, 8,7 i KEDNJ-së dhe jurisprudencës së saj.

Në procesin e konfiskimit të mjeteve dhe të ardhurave të krijuara nga veprimtaria kriminale, GJEDNJ në çështjen Varvara k. Italisë ka justifikuar ndërhyrjen e shtetit përmes legjislacionit të brendshëm sa i përket masave parandaluese penale apo administrative të cilat kanë si qëllim luftën kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit.²⁴

Neni 1 i Protokollit 1 të KEDNJ-së garanton të drejtën e pronës dhe i mbron individët apo personat juridikë nga ndërhyrja arbitrare e shtetit në pasurinë e tyre.²⁵ Sa i takon konceptit të pasurive GJEDNJ e ka zhvilluar në vendimmarjen e saj Marcks k.Belgjikës, duke nënvizuar rëndësinë e gëzimit paqësor të zotërimeve të individëve apo personave

24 Varvara k. Italisë (17475/09), dt.29.10. 2013 *Shtetet kanë miratuar masa parandaluese penale ante delictum, sanksione penale (dënime penale shitesë apo edhe kryesore), masa sigurie në kuptimin e gjerë, masa administrative të miratuara brenda ose jashtë procesit penal dhe masa civile in rem. Përballë kësaj game të gjerë mundësisë të disponueshme për Shtetin, Gjykata nuk ka zhvilluar ende ndonjë praktikë gjyqësore të qëndrueshme të bazuar në arsyetim parimor."*

25 Shih Agrotexim & al. k. Greece (957602/09), dt.24.10.1995, Lekić v. Slovenia (36480/07) Vendim DHM, dt.11.12.2018

juridikë.²⁶ Pasuria përfshin, por nuk kufizohet në pasuritë e luajtshme dhe të paluajtshme, të prekshme, pasuritë e paprakshme apo edhe të drejta që lindin nga vendimet gjyqsore apo jogjyqësore si dhe marrëveshjet e formalizuara me vullnet të palëve. Në çështjen Stran Greek Refineries & Stratis Andreadis kundër Greqisë, Gjykata ka mbajtur qëndrimin se *‘për t’u përfshirë në kuptimin e një posedimi, kërkuesi duhet të jetë në gjendje të tregojë një të drejtë ligjore për përfitimin ekonomik në fjalë ose një pritshmëri legjitime që e drejta do të materializohet.’* Ndërsa pritshmëritë e ligjshme në të ardhmen për subjektet konsiderohen si të drejta pronësie në jurisprudencën e zhvilluar nga GJEDNJ në çështjen Denisova & Moisyeva j. Ruisë.²⁷

Shteti ka detyrimin pozitiv dhe negativ në mbrojtjen e të drejtave të posedimit të pronës, ndërkohë që posedimi ka kuptim autonom në kuptim të KEDNJ-së.²⁸ Në rastet e kthimit të pasurive, duhet marrë në konsideratë e drejta e pronës dhe të posedimit qetësisht, ndërsa shteti ka të drejtën e heqjes së drejtës së posedimit apo të drejtën e kontrollit të shfrytëzimit të pronës në pajtim me interesat e përgjithshme. Ndërhyrja duhet të jetë e ligjshme dhe për një qëllim legjitim, çfarë do të thotë se masa kufizuese duhet të jetë e bazuar në një kuadër ligjor të brendshëm

26 Shih Marckx k. Belgjikës(6833/74), 13.06.1979, Seria A, nr. 31, §§ 63-64 “... duke pranuar se çdokush ka të drejtën për gëzimin paqësor të zotërimeve të tij, neni 1 garanton në thelb të drejtën e pronës. Kjo është përshtypja e qartë që lënë fjalët «posedim» dhe «përdorim i pronës» (në frëngjisht: «biens», «propriété», «usage des biens»); travaux préparatoires, nga ana e tyre, e konfirmojnë këtë pa mëdyshje: hartuesit vazhdimisht flisnin për «të drejtën e pronës» ose «të drejtën e pronës» për të përshkruar objektin e drafteve të njëpasnjëshme që ishin pararendësit e këtij neni 1. Në të vërtetë, e drejta e dikujt për të disponuar pronën përbën një aspekt tradicional dhe themelor të së drejtës së pronës...”

27 Shih Denisova & Moisyeva k. Ruisë (16903/03), dt.1.04.2010

28 Shih Gasus Dossier- und Fördertechnik GmbH kundër Holandës (15375), dt. 23 shkurt 1995, Seria A, nr. 306-B, f. 46, § 53 « Gjykata kujton se nocioni “posedime” (në frëngjisht: biens) në nenin 1 të protokollit nr. 1 (P1-I) ka një kuptim autonom i cili sigurisht nuk kufizohet në pronësinë e sendeve fizike: disa të drejta dhe interesa të tjera që përbëjnë asete mund të konsiderohen gjithashtu si «të drejta pronësore», dhe pra si «posedime», për qëllimet e kësaj dispozite (P1-I). »

dhe të mos jetë arbitrare.²⁹ Gjithashtu, në situata të vecanta shtetet nuk pengohen të ndryshojnë kuadrin ligjor të tyre, dhe madje t'i japin fuqi pravepruse për një interes të ligjshëm.³⁰ Ndërhyrja në të drejtën e posedimit të ligjshëm bëhet vetëm për një interes publik sikur në rastet e kthimit të pasurive është lufta kundër kriminalitetit.³¹ Në çështjen AGOSI k.Mbretërisë së Bashkuar Gjykata u shpreh se ‘ *Shteti gëzon liri të gjerë vlerësimi në lidhje me zgjedhjen e mjeteve për zbatimin dhe për vërtetimin nëse pasojat e zbatimit janë të arsyeshme për interesin e përgjithshëm për qëllim të arritjes së objektit të ligjit në fjalë*’³²

Ndërsa, në çështjen Gogitidze dhe të tjerë k. Gjeorgjisë GJEDNJ ka mbajtur një prag të gjerë vlerësimi sa i takon ndërhyrjes së shtetit se ‘ *Neni 1 i Protokollit Nr. 1 kërkon gjithashtu që çdo ndërhyrje të jetë në përpjesëtim të arsyeshëm me qëllimin që kërkohet të realizohet. Me fjalë të tjera, duhet të arrihet një “ekuilibër i drejtë” ndërmjet kërkesave të interesit të përgjithshëm të komunitetit dhe kërkesave për mbrojtjen e të drejtave themelore të individit. Baraspesha e nevojshme nuk respektohet nëse personi ose personat e interesuar duhet të mbajnë një barrë individuale dhe të tepruar...*’³³

Në rastet e kthimit të pasurive, Gjykata ka vënë në dukje se kuadri ligjor i brendshëm duhet të jetë i qartë, i saktë, i parashikueshëm dhe të mos jetë arbitrar, duke njohur të drejtën eshteeteve për t'i dhënë fuqi prapavepruese ligjit³⁴

29 Shih Bosphorus Airways kundër Irlandës, dt.30.06.2005

30 Shih Gogitidze k. Gjerdorgjisë(36862/05), Vendim i DHM, dt. 12.05.2015

31 Në çështjen Raimondo k.Italisë *Sekuestrimi e përkohshëm të aseteve me qëllim konfiskimin e tyre sipas legjislacionit për të ardhurat nga krimi* (Ngrirja e një llogarie bankare konsiderohet masë e kontrollit të përdorimit të pronës) ; Në çështjen Air Canada k. Mbretërisë së Bashkuar *Bllokimi i një pasurie ose një mjeti në luftën kundër kriminalitetit*

32 Shih AGOSI kundër Mbretërisë së Bashkuar(9118/80), dt.24.10.1986

33 Shih Gogititze kundër Gjeorgjisë, Vendim DHM, dt. 12.05.2015

34 Shih Azienda Agricola Silverfunghi S.as. & al. k. Italisë, 24.6.2014 ‘ *Kërkesa e “ligjshmërisë” e përfshirë në nenin e Protokollit nr. 1 normalisht nuk mund të interpretohet si pengim i legjislativit nga kontrolli i përdorimit të pronës ose nga ndërhyrja në të drejtat pasurore nëpërmjet dispozitave të reja prapavepruese që*

Në analizën e qëllimit legjitim të masave parandaluese, Gjykata në jurisprudencën e saj i ka kushtuar rëndësi qëllimit të shtetit në luftën ndaj krimit të organizuar dhe organizatave mafioze³⁵; luftën ndaj kriminalitetit³⁶; luftën kundër terrorizmit; luftën kundër korrupsionit³⁷ dhe pastrimin e parave³⁸, të cilat në vetvehte përbëjnë interes publik.

GJEDNJ ka bërë një analizë dhe të masave parandaluese, duke marrë në analizë dhe garancitë procedurale të subjekteve por edhe të mbrotjes së palëve të treta, të cilat trajtohen do të trajtohen në vijim në kuadër të nenit 6 të KEDNJ-së.

Sikur u tha më sipër, masat praprake mund të rrezikojnë dhe cënimin e nenit 8 të lidhur me nenin 1 Protokolli 1 të Konventës të Konventës sa i takon respektimit të jetës private dhe familjare, duke iu referuar rasteve sikur; kontrolli në pronë,³⁹ konfiskimi i shtëpisë/banesës së kërkuesve,⁴⁰ prishja e shtëpisë së ndërtuar në mënyrë të paligjshme,⁴¹ shkatërrimi i qëllimshëm i shtëpisë nga autoritetet.⁴²

Po ashtu rastet e masave parandaluese mund të çenojnë rast pas rasti nenin 7 të KEDNJ të lidhur me nenin 1 Protokolli 1 të Konventës, sipas të cilës nuk ka dënim pa ligj. Qëllimi i nenit 7 të KEDNJ-së është të sigurojë masa efektive mbrojtëse kundër ndjekjes penale, dënimit dhe ndëshkimit arbitrar, prandaj kërkohet nga shtetet që ligji i tyre të jetë i qartë dhe i parashikueshëm në mënyrë të përshtatshme. Në jurisprudencën e saj GJEDNJ ka analizuar rastet e konfiskimit si dënim

rregullojnë rishtazi situata faktike ose marrëdhënie juridike vazhduese ‘.

35 Shih Riela & al. k. Italisë (52439/99), dt.4.09. 2001; Bongiorno & al. k. Italisë (4514/07), dt. 5.01. 2010; Grayson & Barnham k. Mbretërisë së Bashkuar (19955/05 & 15085/06), dt. 23.9.2008.

36 Shih Silickienė k. Lituaniës, dt. 10.4. 2012

37 Shih Gogitidze & al. k. Gjeorgjisë, (36862/05), dt.12.05.2015, Telbis dhe Viziteu k. Rumanisë (47911/15), dt.26.06.2018

38 Shih Shorazova kundër Maltës (51853/19), dt.3.03.2022

39 Shih Gutsanovi k.Bullgarisë (34529/10), dt.15.10.2013

40 Shih Aboufadda k. Francës (28457/10), dt. 4.11. 2014

41 Shih Ghailan & al. k. Spanjës (36366/14), dt. 23.6.2021

42 Shih Sharxhi & tjerë k. Shqipërisë (10613/16) dt.11.01.2018

penal apo administrativ, si dhe dënimit penal ndërkohë nuk mbnin përgjegjësi penale.⁴³

Gjithashtu, GJEDNJ ka analizuar dhe detyrimin e bashkëpunimit mes shteteve, duke marrë në konsideratë instrumentët ndërkombëtarë dhe evropianë të cilat rregullojnë bashkëpunimin mes shteteve në procedurat e kthimit të pasurive të përfituara nga veprimtaria kriminale. Siopas Gjykatës ky bashkëpunim duhet të jetë në përputhje me nenin 1 Protokollit 1 të KEDNJ dhe me kusht që e drejta e brendshme e shtetit që bën zbatimin e porosisë siguron respektimin e nenit 1 të Protokollit 1 të Konventës.⁴⁴

III. KTHIMI I PASURIVE NË SHQIPËRI

III.1 Politikat në drejtim të kthimit të pasurive

Kthimi i pasurive patjetër ka qenë dhe është në fokus të strategjisë dhe politikave antikorruption.

Ligji Anti-Mafia nr.10192, dt.3.12.2009 “Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë”⁴⁵, i cili hyri në fuqi në Janar të 2010, krijoi hapësirat e nevojshme juridike për ndjekjen, sekuestrimin dhe konfiskimin e te ardhurave të paligjshme që rezultojnë nga veprimtaritë kriminale dhe rriti vlerën e pasurive të sekuestruara në vitin 2011 me 2.1 herë më shume, krahasuar me vitin 2010. U ngritën dhe forcuan kapacitetet administrative me krijimin në policinë e shtetit, të strukturave të posacme për hetimin e aseteve kriminale në nivel qendror dhe rajonal si dhe njeh seksion i posacëm për hetimin e aseteve kriminale në Prokurorinë e Krimeve të Rënda. Në vitin 2012

43 G.I.E.M dhe të tjerë k.Italisë (1828/06), dt. 28.06.2018, Yldirim k. Italisë (38602/02), dt.10.4.2004

44 Shih Saccoccia k.Austrisë (69917/01), dt.18.12.2008

45 Ndryshuar me ligj 24/2014, ligjin 70/2017, ligjin 85/2020

kishte një rritje të numrit të hetimeve kundër krimit ekonomik financiar 65 % të krahasuar me vitin 2007.

Gjithashtu, në këtë kuadër mund të përmendim më parë Strategjinë Ndërsektoriale për parandalimin e luftën kunder korrupsionit për një qeverisje transparente 2008-2013 e zëvendësuar më pas nga Strategjia Ndërsektoriale kundër Korrupsionit 2015-2020, e miratuar me VKM nr.247, dt.20.3.2015 që është në fuqi; Strategjia ndërsektoriale e luftës kundër krimit të organizuar, trafiqeve të paligjshme dhe terrorizmit e miratuar me VKM nr.663, dt.17.7.2013 dhe e zëvendësuar nga Strategjia kundër krimit të organizuar dhe krimeve të rënda, 2021-2025 dhe plan-veprimi 2021-2022 miratuar me VKM nr.1140, dt.24.12.2020.

Referuar Raportit të Komisionit European për Shqipërinë, gjatë viteve të fundit Shqipëria ka arritur njëfarë niveli përgatitje në luftën kundër korrupsionit. Sipas Rekomandimeve të BE-së, Shqipëria duhet: (i) të bëjë përparim të mëtijshëm drejt krijimit të një historiku solid të sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive kriminale që rrjedhin nga veprat penale që lidhen me korrupsionin dhe krimin e organizuar si dhe të krijohet sa më parë Zyra e Kthimit të Pasurive; (ii) hetimi financiar duhet të shoqërojë proceset penale që nga fillimi, dhe të rritet efikasiteti i tyre; (iii) të bëjë hapa në drejtim të rritjes së konfiskimit të zgjeruar dhe të sekuestrimit të pasurive me qëllim parandalimin e dëmit në ekonomi; (iv) rritjen e vlerave të pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara; (v) ndërtimin e një plani sistemik dhe strategjik me qëllim identifikimin dhe konfiskimin e pasurive të krimit që ndodhen jashtë vendit apo që nuk arrihen dot.⁴⁶

Sipas Plan-Veprimit 2020-2023 të miratuar në 30 Prill 2020, në zbatim të Strategjisë Ndërsektoriale Antikorrupsion , në objektivat B3 ishte parashikuar që gjatë vitit 2020 të ngrihej grupi i punës i përbërë nga përfaqësues nga Ministria e Drejtësisë, Financave, Sigurisë dhe Rendit Publik, Agjencise të Administrimit të Pasurive Sekuestruara dhe Konfiskuara, Prokuroria e Përgjithshme, i cili do të bënte vlerësimin,

46 Shih Progres-Raporti i vitit 2023 për Shqipërinë fq.5,25, 45.

rekomandime, dokumentin final mbi rishikimin e kuadrit ligjor të fushës dhe një projekt ide për ngritjen e Zyrës së Rekuperimit të Aseteve të Krimit.⁴⁷ Deri në Dhjetor 2021 ishte parashikuar të miratohej kuadri ligjor në lidhje me organizimin dhe funksionimin e Zyrës së Rekuperimit të Aseteve të krimit.⁴⁸ Në Dhjetor 2023 parashikohej ngritja dhe bërja funksionale Zyrës, që në fakt akoma dhe sot nuk është krijuar.⁴⁹

Strategjia ndërsektoriale e luftës kundër krimit të organizuar dhe krimeve të rënda e miratuar me VKM nr.1140 dt.24.12.2020, e cila është në fuqi synon të zhvillohen politikat e duhura për të përmirësuar më tej standartet e sigurisë në vend, ku ndër të tjera objektivi dhe politikat strategjike janë në drejtim të rritjes së kapaciteteve investiguese dhe orientimit të këtyre strukturave drejt inteligjencës; rritjes së eficiencës në fushën e ndjekjes, gjetjes, sekuestrimit, konfiskimit dhe rikuperimit të produkteve të krimit të organizuar dhe krimeve të rënda.

Pavarësisht se kthimi i pasurive është në qendër të vëmendjes të axhendës politike, Komisioni i Bashkimit European ka arritur në përfundimin se në rastet lidhur me korrupsionin sekuestrimi dhe konfiskimi i pasurive nuk urdhërohen dhe as kryhen në mënyrë sistematike.⁵⁰ Komisioni i Bashkimit European përmes Progres Raportit

47 Shih Objektiva B.3.1 Plan -Veprim 2020-2023 në zbatim të Strategjisë Anti-korrupsion

48 Po aty, Objektiva B 3.2

49 Po aty, Objektiva B.3.3

50 Prej vitit 2015, Shqipëria ndjek dhe zbaton Strategjine Ndersektoriale kunder Korrupsionit, 2015-2020 miratuar me VKM nr.247, dt.20.3.2015, e shoqeruar deri me tani me dy plane veprimi 2015-2017 dhe 2018-2020. Plani i Veprimit 2020-2023 në zbatim të Strategjisë Ndërsektoriale kundër Korrupsionit, miratuar në 30 Prill 2020, ne objektivat e tij percakton masa ne drejtim: (i) te qasjes parandaluese si fuqizimi i infrastruktures elektronike te institucioneve publike, analizimit te prirjeve te korrupsionit; permiresimit te statistikave ne lidhje me veprimtarine e agjencive ligjzbatuese kunder korrupsionit; Mbledhjes, perpunimit dhe harmonizimit te te dhenave statistikore mbi korrupsionin; Mbledhjes dhe harmonizimit te te dhenave statistikore per asetet e konfiskuara dhe sekuestruara me vendim gjykate per veprat penale te korrupsionit dhe krimit te organizuar dhe percjellja prane Komisionit European (ii) te qasjes ndershkuese si: Monitorimi dhe raportimi i te dhenave statistikore lidhur me sekuestrimet; Krijimi i formatit te raportimit statistikor dhe mbledhjes se te

të fundit të vitit 2023, ka rekomanduar miratimin e një strategjie të re dhe plan-veprimi, i cili të marrë në konsideratë rekomandimet e GRECO, duke marrë në konsideratë dhe çështjet e hetimit financiar dhe të kthimit të pasurive të përmendura më sipër, duke përfshirë krijimin sa më parë të Zyrës së Kthimit të Aseteve.⁵¹

III.2 Kuadri Ligjor lidhur me ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive

Kuadri ligjor për kthimin e pasurive në Shqipëri përbëhet nga Kodi Penal dhe Kodi i Procedurës Penale, të cilat rregullojnë masat e marra të sekuestros preventive dhe konservative si dhe konfiskimit në një procedurë të rregullt penale, të cilat përbëjnë bazën për sekuestrimin e mjeteve, të produkteve të veprës penale dhe të ardhurave të realizuara. Neni 36 i Kodit Penal parashikon rregulla sa i takon konfiskimit të mjeteve të kryerjes së veprës penale dhe të produkteve të veprës penale.

dhenave, Mekanizmat specifike për të zhvilluar luftën kundër korrupsionit në kuadër të administrimit dhe menaxhimit të asetëve të sekuestruara dhe konfiskuara që rrjedhin nga korrupsioni përmes Ngritjes grupit të punës për hartimin e akteve nenligjore në zbatim të ligjit 34/2019 “Për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara”, Krijimi i regjistrit elektronik për mbajtjen, formën, raportimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara si dhe percaktimin e organeve publike apo subjekteve që kanë të drejtë të kenë akses në Portalin e AAPSK/e-shërbimeve; Rregjistrimi i pasurive të dhëna me qira dhe pasurive në proces administrimi; Rritja e kapacitetit hetimor nëpërmjet forcimit të strukturës së hetimit dhe shfrytëzimit të instrumenteve ligjore që shërbejnë për përmbushjen e veprimtarisë si në aspektin procedural penal dhe të veprimtarisë inteligjente; Përmirësimi i bashkëpunimit midis institucioneve ligjzbatuese në ndjekjen penale dhe ndeshkimin penal të korrupsionit përmes Nenshkimit të marrëveshjeve të reja të bashkëpunimit/rishikimi i marrëveshjeve ekzistuese nëpërmjet institucioneve ligjzbatuese dhe institucioneve të ngarkuara në luftën kundër korrupsionit; Rritja e aksesit të metejshëm në bazat e të dhënave dhe në regjistrat elektronike shtetëror për kryerjen e hetimeve, nëpërmjet nderlidhjes së sistemeve; Hartimi të procedurave standarte dhe mekanizmave të bashkëpunimit nëpërmjet Policisë së Shtetit, BKH dhe SPAK; përmirësimi i kuadrit ligjor për ndjekjen penale të krimit ekonomik dhe financiar; përmirësimi i bashkëpunimit gjyqësor dhe policor ndërkombëtar në luftën kundër krimit ekonomik dhe financiar.

51 Shih Progresin Raporti i BE-së për Shqipërinë, fq.25.

Përvec kësaj, Ligji 10192, dt. 3.12.2009 “Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë”, i ndryshuar së fundi përmes ligjit 85/2020 (apo i njohur ndryshe Ligji Anti-Mafia) si Ligji Special (*lex specialis*) parashikon rregulla në lidhje me sekuestrimin dhe konfiskimin, duke mundësuar konfiskimin e zgjeruar.⁵²

Gjithashtu, kuadri ligjor në lidhje me kthimin e pasurive plotësohet me: Ligjin Nr.9917, dt. 19.5. 2008 “ Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit”, (ndryshuar së fundi me ligjin nr.33/2019); Ligjin nr.157/2013 “Për masat kundër financimit të terrorizmit” (ndryshuar me ligjin 43/2017); Akt Normativ nr. 1, dt. 31.1.2020 “Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit dhe krimit të organizuar, krimeve të renda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike”, miratuar nga Kuvendi Shqipërisë me Ligjin nr.18/2020 si dhe Ligjin nr.34/2019 “Për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”, ndryshuar me ligjin nr. 19/2020.

Ligji Antimafia, i quajtur dhe ligji parandalues, është konsideruar si një histori suksesi për Shqipërinë, referuar edhe suksesit në drejtim të zbatimit të tij duke bërë diferencën e mënjëhershme në drejtim të vlerës së kthimit të pasurive krahasuar me pasuritë e kthyer përmes një procedure penale.

Konfiskimi përmes ligjit Antimafia ka një zbatim më të gjerë se sa konfiskimi përmes procesit penal referuar Kodit të Procedurës Penale, ndaj kërkohet që edhe në fushën e zbatimit të procedurës penale të ketë një sukses të ndjeshëm në drejtim të sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive si rezultat i aktivitetit kriminal.⁵³

Kodi i Procedurës Penale, parashikon marrjen e masave të

52 Sipas nenit 2, Ligji parandalues ka si qëllim parandalimin dhe goditjen ndaj krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera, përmes konfiskimit të pasurisë së personave, të cilët kanë një nivel të pajustificuar ekonomik, si rezultat i veprimtarisë së dyshuar kriminale.

53 Shih Progres Raportin për Shqipërinë të vitit 2023.

sekuestros dhe konfiskimit edhe në mungesë të pandehurit⁵⁴, ndërsa Ligji Special parashikon marrjen e masave parandaluese, jo vetëm në mungesë të palëve, por edhe pasi ata kanë vdekur ndaj trashigimtarëve të tyre.⁵⁵

Ligji parandalues përcakton në mënyrë të qartë kriteret për zbatimin e masave parandaluese kundër pasurisë së personave, që janë subjekt i ligjit anti-mafia si të dyshuar për pjesëmarrje në krimin e organizuar, trafikimin, korrupsionin si dhe në kryerjen e krimeve të tjera, sipas parashikimeve të ligjit.

Legjislatori ka parashikuar në mënyrë të qartë se ku shtrihet fusha e veprimit të ligjit parandalues, duke përfshirë pasuritë e personave, që zotërohen plotësisht ose pjesërisht drejtëpërdrejtë ose tërthorazi, mbi të cilët ekziston një dyshim i arsyeshëm i bazuar në indicie për veprat penale të parashikuara në nenin 3 pika 1 të *lex specialis*.⁵⁶ Krahas pasurive të

54 Shih neni 352 i KPP të R.SH-së

55 Shih neni 3 i Ligjit Antimafia

56 Dyshim i arsyeshëm i bazuar në indicie për: a) pjesëmarrje dhe kryerje krimesh nga banda të armatosura, org kriminale dhe grup strukturuar kriminal KrenuXI KP (Vep penale të kryera nga banda armatosura dhe organizata kriminale); (b) Pjesëmarrje dhe kryerje e krimeve nga org terroriste dhe krimeve për qëllime terroriste, parashikuar krenu VII KP(Vepa me qëllime terroriste); (c) Kryerja e krimeve: neni 109(Rrembimi); 109/b(Shtrengimi me dhune dhenie pasurie), 110/a(Trafikimi pers të rritur), 128/b(trafikimi të miturve); 278/a(Trafikimi armesh); 282/a(Trafikim lende plasese/ djegese); 283(Prodhim dhe shitja narkotikeve); 283/a(Trafikim narkotikeve); 284/a(Organizimi dhe drejtim organizatave kriminale); (c) Pastrim produkteve vepres penale ose veprimtarise kriminale 287 KP; (d) Kryerjen e krimeve të parashikuara nga: neni 164/a (korrupsion aktiv në sektorin privat); 164/b(korrupsion pasiv në sektorin privat); 183(Falsifikimi i monedhave); 244(korrupsion aktiv i personave publike); 244/a (korrupsion aktiv i personave të huaj publik); 245(korrupsion aktiv i funksionarëve të lartë shtetërorë); 245/1(ushtrimi i ndikimit të paligjshëm ndaj personave që ushtrojnë funksione publike); 256(shpërdorimi kontributeve të dhëna nga shteti); 257(përfitimi i paligjshëm i interesave); 257/a(refuzimi dekl dhe fshehja e të ardhurave); 258(shkelja barazise në tendera); 259(korrupsioni pasiv i personave që ushtrojnë funksione publike); 259/a(korrupsioni pasiv i nëpunësve të huaj publik), 260(korrupsioni pasiv i funksionarëve të lartë shtetërorë dhe të zgjedhurve vendore); 312(korrupsioni aktiv dëshmitarit ekspert, përkthyesit), 319(korrupsion aktiv gjyqtar/prokuror

personave të dyshuar, referuar nenit 3 pika 2 përfshihen: persona të afërm ku përfshihen bashkëshortë, fëmijë, të paralindur/paslimndur, vëllezër/motra, bashkëjetues të tyre, për të cilët prezumohet regjistrimi i rremë përveçse kur provohet e kundërta, si dhe personat fizikë/juridikë për të cilët ka të dhëna të mjaftueshme se pasuritë /veprimtaritë e tyre zotërohen pjesërisht ose plotësisht, në mënyrë të tërthortë nga personat për të cilët ka dyshime se janë pronarë, ose janë përdorur, kanë lehtësuar apo kanë ndikuar në një formë të caktuar në kryerjen e veprimtarive të jashtëligjshme të tyre. Prezumimi i regjistrimit të rremë të pasurive në favor të personavë të afërt, apo edhe pasuritë /veprimtaritë e personit fizik/juridik, në cdo rast do të duhet të bazohet në të dhëna të dobishme dhe në rrugë të ligjshme.

Ligji Antimafia, me ndryshimet e bëra përmes ligjit 70/2017 kanë zgjeruar kompetencën e gjykatave në marrjen e masave parandaluese, duke përfshirë të gjitha gjykatat e shkallës së parë të rretheve gjyqësore, ndërsa gjykata e shkallës së parë kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar në bazë të kompetencës lëndore për veprën penale të kryer sipas nenit 75/a të KPP-së.⁵⁷

Karakteristika në procedurën parandaluese është se procedura për caktimin e masës parandaluese është autonome nga gjendja, shkalla apo përfundimi i procedimit penal që zhvillohet në ngarkim të personave, subjekte të ligjit. Ndërsa, rregullat procedurale të zbatueshme janë ato të ligjit special të plotësuar me rregullat e procedurës penale në përgjithësi.⁵⁸

Me ndryshimet e fundit të ligjit Antimafia përmes ligjit nr.85/2020 kalohen të gjitha përgjegjësitë dhe kompetencat e administrimit të

dhe funksionar drejtësie); 319/a(korrupsioni aktiv i gjyqtarëve ndkombëtarë), 319/b (korrupsioni aktiv arbitrit vendas /huaj); 319/c (korrupsion aktiv i jurive të huaja), 319/ç(korrupsion pasiv i gjyqtar/prokuror/funksionar i drejtësisë), 319/d (korrupsion pasiv i gjyqtarit ose zyertarit të gjykatave ndërkombëtare), 319dh (korrupsion pasiv i arbitrit vendas dhe të huaj), 319/e (korrupsion pasiv i anëtarëve të jurive gjyqësore të huaja)

57 Shih neni 7 i Ligjit Antimafia

58 Neni 5 i Ligjit Antimafia.

të gjitha pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuar tek institucioni i posacëm administrativ, Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuar, e cila ka kaluar në varësi të Ministrit të Brendshëm, dhe ato vendimmarrëse për disponimin e këtyre pasurive te organi kolegjal Komiteti Ndërinstitucional për Masat kundër Krimit të Organizuar, si dhe ripërcakton institucionet përfituese nga të ardhurat e përfituara nga zbatimi i ligjit nr.10192, dt.3.12.2009, të ndryshuar. Përmes këtyre rregullimeve ligjore, është bërë i mundur mirëadministrimi i pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuar nga institucioni i posacëm dhe organi kolegjal administrative, si dhe do të rritet rrethi i institucioneve përfituese nga të ardhurat e përfituara nga zbatimi i ligjit nr. 10192, dt.3.12.2009, i ndryshuar.

III.2.1 Konfiskimi penal

Në rastet e procedimeve penale, procesi adresohet ndaj personit që i atribuohet vepra penale. Në këto raste, zakonisht konfiskimi ndodh pas procesit penal dhe duhet të ketë një dënim penal. Neni 30 i Kodit Penal, i ndryshuar, përcakton se për personat që kanë kryer krime ose kundravajtja penale, bashkë me dënimin kryesor, mund të jepen edhe një ose edhe disa dënime plotësuese, ku në pikën 2 parashikohet konfiskimi i mjeteve të kryerjes së veprës penale dhe produkteve të veprës penale. Megjithatë, në raste të vecanta kur dhënia e dënimeve kryesore cmohet e papërshtatshme dhe kur ligji parashikom dënim me burgim deri në 3 vjet ose dënime të tjera më të lehta për veprën e kryer, gjykata mund të vlerësojë që të jape vetëm dënimin plotësues, sikur mund të ishte konfiskimi i mjeteve të kryerjes së veprës penale dhe produkteve të veprës penale. Rast përjashtimi është ai referuar nenit 36 pika 1, gërma “d” e Kodit Penal, ku përcaktohet se konfiskimi kryhet nga gjykata në rastet e sendeve, prodhimi, mbajtja ose tjetërsimi i të cilave përbëjnë vepër penale, edhe kur nuk është dhënë vendim dënimi. Neni 275 i Kodit të Procedurës Penale, përcakton rastet e vendimeve të pafajtosë ose të pushimit të çështjes ku gjykata/prokurori urdhëron kthimin e sendeve të sekuestruara me përjashtim të rasteve kur nuk

duhet të urdhërojë konfiskimin e tyre sepse kanë shërbyer ose ishin të destinuara për të kryer një veprë penale ose sepse kanë qenë prodhim ose përfitim nga vepra penale.

Konfiskimi penal është i detyrueshëm dhe konsiderohet si një masë dënimi referuar nenit 34 të KP, ku përcaktohet se” [...] *Për personat që kryejnë krime për motive fitimi të pasurive ose të sigurimit të çdo lloj përfitimi tjetër material, gjykata vendos sipas nenit 36 të këtij kodi, konfiskimin e mjeteve të kryerjes së veprës penale dhe produkteve të veprës penale ose në mungesë të tyre, mund të vendoset dënim me gjobë në masën nga 1 milion deri në 5 milion lekë.*”

Një karakteristikë e konfiskimit penal është se dispozitat e KP zbatohen për pasuritë e personave subjekt i veprave penale, përtej cdo dyshimi të arsyeshëm dhe prokurori ka barrën e provës. Referuar procedurës penale, hetimi penal ka një afat të caktuar.

Në procedurën penale, konfiskimi jepet detyrimisht nga gjykata dhe ka të bëjë me marrjen dhe kalimin në favor të shtetit të produkteve të veprës penale, pasurive ekuivalente që i korrespondon asaj të produkteve të veprës penale,⁵⁹ si dhe të mjeteve të kryerjes së veprës penale ose sendeve të ndaluara.

Në konfiskimin e produkteve të veprës penale në kuptim të nenit 36 të Kodit Penal, përfshihen: produktet e veprës penale, ku përfshihet cdo lloj pasurie si dhe dokumentet ose instrumentet ligjore që vërtetojnë tituj ose interesa të tjerë në pasurinë që rrjedh ose fitohet drejtpërdrejtë ose tërthorazi nga kryerja e veprës penale⁶⁰; shpërblimet e dhëna ose të premtuara⁶¹; çdo pasuri tjetër vlere e së cilës i korrespondon asaj të produkteve të veprës penale (Konfiskimi ekuivalent)⁶²; produktet e transformuara/ shndërruara⁶³; produktet e bashkuara deri në vlerën e

59 Kjo ndodh në rastet kur nuk është bërë i mundur individualizimi i produktit ose vullnetit të palës për sekuestrimin konservativ.

60 Neni 36, pika 1, gërma(c) KP të R.SH-së

61 Neni 36, pika 1, gërma (b) KP të R.SH-së

62 Neni 36, pika 1, gërma (ç) KP të R.SH-së

63 Neni 36, pika 2 KP të R.SH-së

produkteve të veprës penale⁶⁴; të ardhurat ose përfitimet e derivuara nga produkti, nga pasuritë e transformuara apo shëndërruara apo të përziera, në të njëjtën masë të produktit.⁶⁵

Në konfiskimin e mjeteve në kuptim të nenit 36 të Kodit Penal, përfshihen: sendet që kanë shërbyer ose janë caktuar si mjete për kryerjen e veprës penale;⁶⁶ të sendeve, prodhimi, përdorimi, mbajtja ose tjetërsimi i të cilëve përbëjnë vepër penale, edhe kur nuk është dhënë vendim dënimi.⁶⁷

III.2.2 Konfiskimi Civil

Në procedurën parandaluese, konfiskimi adresohet ndaj pasurisë së personave që janë subjekt i këtij ligji, si të dyshuar për pjesëmarrje në krimin e organizuar, trafikimin, korrupsionin si dhe në kryerjen e krimeve të tjera të parashikura sipas Ligjit nr. 10192 datë 03.12.2009 “Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese”.

Karakteristikë në procedurën parandaluese është se adresohet ndaj pasurisë edhe pa pasur person nën akuzë si dhe nuk kërkohet dënim penal. Në këtë rast bëhet fjalë për pasuri apo të ardhura shpërpjestimore në raport me nivelin e të ardhurave apo fitimeve nga veprimtari të ligjshme të deklaruara dhe që nuk përligjen prej tyre.⁶⁸

Konfiskimi vendoset edhe kur procedimi penal ose akuza pushohet ose ai deklarohet i pafajshëm, me përjashtim të rasteve kur vendimi i pushimit ose i pafajësisë është dhënë se: fakti nuk ekziston, nuk parashikohet nga ligji si vepër penale ose del se i pandehuri nuk e ka kryer veprën.⁶⁹ Masat parandaluese mund të vendosen edhe

64 Neni 36, pika 3 KP të R.SH-së

65 Neni 36, pika 4 të KP të R.SH-së

66 Neni 36, pika 1, gërma (a) të KP të R.SH-së

67 Neni 36, pika 1, gërma(d) të KP të R.SH-së

68 Shih neni 11 dhe 24 të Ligjit Antimafia

69 Shih neni 24 pika 3 e Ligjit Antimafia

ndaj trashëgimtarëve, por në çdo rast, jo më vonë se 5 vjet nga data e vdekjes.⁷⁰ Procedura parandaluese është autonome nga procedura penale. Në rastet kur pasuritë e sekuestruara apo të konfiskuara, sipas ligjit, i nënshtrohen, gjithashtu sekuestrimit apo konfiskimit, sipas KP dhe KPP, gjykata urdhëron pezullimin e pasojave të zbatimit të masave të sekuestrimit dhe konfiskimit, sipas këtij ligji, i cili përfundon me dhënien e një vendimi gjyqësor penal për revokimin apo shuarjen e këtyre masave.⁷¹

Objekti i procedurës parandaluese janë: (i) Produkte të veprës penale; (ii) mjete/instrumente të cilët janë përdorur, kanë lehtësuar apo kanë ndikuar në një formë të caktuar në kryerjen e veprimtarive të jashtëligjshme prej tyre; (iii) pasuritë ekuivalente në rast të transferimit të produkteve të veprës penale; (iv) pasuria është bashkuar me pasuri të tjera deri në masën e vlerës për të cilën është vendosur sekuestroja ose konfiskimi dhe kur është trupëzuar me pasuri të ligjshme dhe nuk mund të ndahet prej saj pa i shkaktuar një dëm thelbësor.

Sikur është sqaruar më sipër, subjekte të ligjit janë personat të dyshuar të pasuruar si rezultat i veprimtarisë kriminale, por edhe të afërm të tyre, ku marrëdhënia ndërmjet tyre me subjektet dhe të dhëna të dobishme të siguruara në rrugë të ligjshme që krijojnë dyshimin e arsyeshëm për paligjshmërinë e origjinës së pasurisë.

Ligji i jep mbrojtje personave të tretë në rastet, kur ata pretendojnë se janë titullarë të së drejtës së pronës të sekuestruar apo konfiskuar, duke iu dhënë të drejtën të paraqesin në seancë pretendimet e tyre si dhe prova të tjera të cilat do të duhet të verifikohen nga ana e prokurorisë. Kur vërtetohet se pasuria është transferuar ose regjistruar në emër të të tretëve me veprime juridike fiktive ose të simuluar, gjykata konstaton pavlefshmërinë e tyre. Për këtë qëllim derisa nuk provohet e kundërta, prezumohen fiktive ose të simuluar edhe: (i) transferimet dhe regjistrimet në emër të të tretëve dhe me titull barrësor

70 Shih neni 3, pika 5 e Ligjit Antimafia

71 Neni 5 i Ligjit Antimafia

të kryera brenda dy viteve përpara paraqitjes së kërkesës për marrjen e masës parandaluese kundër personave të afërm; (ii) transferimet dhe regjistrimet në emër të të tretëve dhe me titull falas apo dukshëm nën vlerën e tregut, të kryera brenda dy viteve, përpara paraqitjes së kërkesës për marrjen e masës parandaluese.⁷²

Procedura parandaluese parashikon dhe sekuestrimin apo konfiskimin e barasvlefshëm, në rastet kur subjekti që vihet në dijeni të hetimeve në ngarkim të tij, tjetëron, shpërndan, transferon, shpërdoron, fsheh, zhvlerëson pasurinë, me qëllimin për të shmangur ekzekutimin e masës përkatëse parandaluese. Masa parandaluese e barasvlefshme zbatohet edhe kur pasuria e paligjshme është bashkuar apo trupëzuar me pasuri të ligjshme. Në rastet e masës parandaluese të barasvlefshme, personi i tretë në mirëbesim është i mbrojtur.⁷³

Në procedurën parandaluese, ndryshe nga procedura penale barra e provës i takon subjekteve mbi të cilët ekziston një dyshim i arsyeshëm i bazuar në indicie për kryerjen e veprave penale të që mbulohen nga fusha e zbatimit të Ligjit Antimafia, referuar nenit 3 pika (1) e tij. Personat fizikë apo juridike, pasuria e të cilëve dyshohet se zotërohet tërësisht apo pjesërisht, në mënyrë të tërthortë nga subjektet, kanë barrën për të treguar që të dhënat e siguruara gjatë procedimit pasuror, janë të pamjaftueshme për të vërtetuar se veprimtaritë apo pasuritë e tyre zotërohen tërësisht ose pjesërisht, në mënyrë të tërthortë nga subjektet ose se janë përdorur, kanë lehtësuar ose kanë ndikuar në një formë të caktuar në kryerjen e veprimtarive të jashtëligjshme nga ana e subjekteve. Nga ana tjetër, i takon akuzës të provojë, zotërimin e tërthortë edhe pse në bazë të prezumimeve, por të cilat duhet të jenë të rëndësishme, të sakta dhe në përputhje me provat e tjera dhe me njëra-tjetrën.

Subjektet kanë barrën e provës, për të provuar se veprimtaritë dhe pasuritë e sekuestruara të zotëruara pjesërisht ose plotësisht prej tyre,

72 Neni 22 i Ligjit Antimafia

73 Neni 12/a i Ligjit Anti-Mafia

janë fituar nga burime të ligjshme. Ndërsa, të afërmit, kanë barrën për të provuar se pasuritë për të cilat kërkohet konfiskimi, *zotërohen me titull pronësie vetëm prej tyre*, janë përfitur nga burime të ligjshme dhe nuk janë në pronësi të tërthortë të subjekteve.⁷⁴

Të gjithë subjektet sa më sipër kanë për detyrë të provojnë që pasuria ka prejardhje të ligjshme apo të provojnë zotërimin e pasurive ose të ardhurave në mënyrë të ligjshme, të realizuara nga burime të ligjshme të deklaruara prej tyre. Në çdo rast, këto subjekte nuk mund të përligjin pasurinë duke deklaruar si burim të tyre të ardhura ose riinvestime që rrjedhin nga mospagimi i taksave dhe tatimeve, pra që janë subjekte të evazionit fiskal edhe në rastet kur një paligjshmëri e tillë nuk përbën vepër penale, por kundravajtje administrative.

Karakteristikë e procesit parandalues, ndryshe nga procesi penal, është se procesi i hetimit apo verifikimit nuk ka afate të përcaktuara.

Masat parandaluese të parashikuara nga Ligji Antimafia është cdo masë me karakter pasuror, që gjykata vendos në një proces gjyqësor, përmes sekuestrimit të pasurive, veprimtarive ekonomike, tregtare dhe profesionale të personave si dhe nëpërmjet konfiskimit të tyre.⁷⁵ Konfiskimi zakonisht realizohet, nëpërmjet dy formave pararendëse, që janë: (i) ngrirja dhe (ii) sekuestrimi.

IV. KONFISKIMI I ZGJERUAR

Kriteret kryesore të detyrueshme për të zbatuar konfiskimin e zgjeruar në Shqipëri referuar nenit 2 të Ligjit Antimafia janë pjesëmarrja në një aktivitet kriminal dhe statusi ekonomik i pajustifikuar.

Prokuroria identifikon që pasuritë rrjedhin nga aktiviteti kriminal dhe më pas barra e provës i takon personit të dyshuar, i cili duhet të provojë se pasuritë e dyshuara dhe të identifikuara si të tilla janë të ligjshme.

74 Neni 21 i Ligjit Anti-Mafia

75 Neni 4 i Ligjit Anti-Mafia

Konfiskimi i zgjeruar përfshin: (i) Pasuri konkrete në posedim, vlera e të cilës është në shpërpjestim të konsiderueshëm me shumën e të ardhurave nga burimet e ligjshme; (ii) Pasuri tjetër monetare, të luajtshme apo të paluajtshme, të ndryshme prej asaj që i nënshtrohet konfiskimit, në rastet kur kjo e fundit tjetërsohet, shpërbehet, transferohet fshihet apo zhvendoset.

Qëllimi i konfiskimit të zgjeruar është të bëjë konfiskimin e pasurisë së personave të cilët kanë një nivel të pa arsyetuar ekonomik, ndërkohë që dyshohen për aktivitet kriminal. Në kuptim të Ligjit Antimafia, gjykata mund të vendosë konfiskimin në rast se akuza do të plotësojë kushtet e kërkuara referuar pikës 1 dhe 2 të nenit 24.

Referuar nenit 3 të ligjit Antimafia, ekzistojnë prezumimet që pasuria në pronësi të ligjsjme të të afërmeve të personit të dyshuar për veprimatri kriminale përket vetë personit të dyshuar kur nuk ka prova të mjaftueshme lidhur me prejardhjen e tyre të ligjshme apo që pasuria në posedim të personave fizikë/juridikë i takon personit të dyshuar kur ekzistojnë prova të mjaftueshme lidhur me marrëdhëniet që ekzistojnë ndërmjet tyre ose lidhur me prejardhjen e tyre të ligjshme.⁷⁶

Me qëllim goditjen e krimit të organizuar dhe kthimin e pasurive, rezultateve jo të pritshme të ligjit parandalues sa i takon konfiskimit të pasurive me prejardhje nga aktiviteti kriminal si dhe vonesa në fillimin e hetimit pasuror në gjurmin e pasurive me prejardhje nga aktiviteti kriminal u miratua Akti Normativ nr.1, dt.31 Janar 2020 “ *Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda*”. Ky akt normativ është miratuar nga Kuvendi i Shqipërisë me ligjin nr. 18/2020 dhe do të kishte efekte deri në datë 31.12.2020.⁷⁷

Ky akt normativ është miratuar si një ndërhyrje emergjente dhe me karakter të përkohshëm, me synim forcimin e luftës kundër krimit të

⁷⁶ Neni 3, pika 2 dhe 3 e Ligjit Antimafia

⁷⁷ Me vendimin nr.14 , dt. 16.4.2020 Kuvendi ka vendosur të rrëzojë dekreten e Presidentit të Republikës nr. 11456, dt. 26.03.2020 që kishte disponuar për kthimin e ligjit 18/2020 .

organizuar dhe konsolidimin e sigurisë në vend.⁷⁸

Pra, krahas konfiskimit penal dhe ligjit parandalues, ka vepruar edhe akti normativ, shqyrtimi i çështjeve në bazë të të cilit është bërë i pavarur nga gjendja, shkalla, fillimi apo përfundimi i procedimit penal apo procedimit pasuror sipas ligjit Antimafia, që është zhvilluar apo që mund të zhvillohet në ngarkim të personit, subjekt të aktit normativ.⁷⁹ Caktimi i masës parandaluese të sekuestrimit në bazë të aktit normativ parandalues është bazuar në elementë të faktit që sipas pikës 5 të nenit 6 të aktit normativ parandalues nënkupton, tërësinë e të dhënave apo njohurive që sigurohen nga policia në funksion të ushtrimit të veprimtarisë së saj në zbatim të legjislacionit përkatës dhe që vlerësohet së mund të përbëjnë faktin, ngjarjen apo rrethana të faktit.⁸⁰

Gjykimi i çështjeve të kësaj natyre është bërë sipas dispozitave të Kodit të Procedurës Civile, duke adaptuar një sistem të sekuestrimit dhe konfiskimit të aseteve të krimit të organizuar, të orientuar drejt të ashtuquajturit konfiskim civil, të pavarur nga fati dhe përfundimi i procesit penal, të cilat vendosen nëpërmjet një procedure gjyqësore civile, mjafton të provohet se subjektet e këtij akti janë dënuar apo janë persona nën hetim apo për të cilët ekzistojnë dyshime të bazuara në elemente të faktit për përfshirjen në cdo formë të terrorizimit dhe financimit të tij. Në këtë kuadër, duhet theksuar se ligji parandalues apo i ashtuquajturi ligji Antimafia, pas ndryshimeve të vitit 2017 referon në KPP, pavarësisht se sekuestrimi/konfiskimi i pasurive sipas këtij ligji vijon të bazohet në dyshime të arsyeshme të bazuara në indicie. Në pamje të parë akti normativ dhe ligji parandalues duket të kishin të njëjtin objekt dhe fushë zbatimi, por në fakt akti normativ nuk është

78 Në kuadrë të këtij Akti Normativ, u krijua Operacioni Forca e Ligjit.

79 Shih neni 7, pika 2 e aktit normative nr.1, dt.31.01.2020.

80 Sipas të dhënave zyrtare, OFL nga 1 Shkurti deri në 31 Dhjetor ka përpunuar dhe përfunduar verifikimin pasuror për 515 dosje: *243 dosje janë referuar në SPAK për 1,877 pasuri*. Janë referuar 160 dosje, për 183 subjekte në SPAK për 1,770 pasuri në total; janë referuar 83 dosje nga Policia e Shtetit në SPAK në rastet e emergjencës, për 107 pasurive; 105 vendime të Gjykatës së Posaçme për 641 pasuri – (43 % e dosjeve të referuara).

zbatuar për pasuri që kanë qenë në proces shqyrtimi apo për të cilët është disponuar me vendim në kuadër të një gjykimi penal apo në bazë të ligjit parandalues.

Drejtori i Përgjithshëm i Policisë Shtetit ka disponuar me urdhër për sekuestrimin e pasurive të personave subjekt të tij si dhe të personave të lidhur me ta⁸¹, ndërkohë që referuar nenit 18 të aktit normativ parandalues, nga Prokuroria e Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar ka vijuar hetimet në lidhje me këto raste.

Një nga subjektet që kanë deklaruar pasurinë e tyre në kuadër të operacionit Forca e Ligjit, ka dërguar çështjen në Gjykatën Kushtetuese. E.H⁸², të cilit iu dërgua formulari i OFL-së në datë 5 Shkurt të 2020, ka kërkuar shfuqizimin si të papajtueshëm me Kushtetutën të vendimit të dhënë ndaj tij, si subjekt i deklarimit të pasurisë, duke argumentuar rrëzimin e OFL-s dhe shpalljen e saj antikushtetuese referuar mungesës së emergjencës për të nxjerrë Aktin Normativ si dhe zgjatjen e afatit edhe pas mbarimit të mandatit të saj më 31 dhjetor 2020, kërkesa të cilat janë rrëzuar.⁸³

81 Nga 1 janari i vitit 2021, Operacioni Forca e Ligjit (OFL) nuk do të kërkojë më llogari mbi burimin e pasurisë së personave me të shkuar kriminale, të dënuar brenda dhe jashtë Shqipërisë nga ana e policisë, apo të akuzuar për vepra të rënda penale dhe krim të organizuar. Kjo ka ardhur si pasojë e aktit normativ mbi të cilin OFL-ja funksiononte, afati i të cilit nuk u zgjat më. Më tej, hetimi ose verifikimi pasuror ka vazhduar vetëm në bazë të ligjit antimafia për ata individë që plotësojnë këto kushte. Në Gjykatën e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar (SPAK) prokuroria ka dorëzuar 120 çështje, të cilat janë shqyrtuar në Gjykata. Nga të gjitha rastet e referuara në 45 raste (0,71%) SPAK ka kërkuar konfiskimin .

82 E.H rezultoi i dënuar për drogë dhe sipas Policisë dyshohet se ka pastruar paratë e kushëririt të tij Emiljano Hysenaj, i cili në Gjermani është arrestuar për pjesëmarrje në një grup kriminal që merrej me trafikun e kokainës. Ata u kapën me 1.8 ton kokainë të fshehur në banane.

83 Shih Vendim nr.4/2022, dt.21.2.2022 i GJK. Gjykata Kushtetuese ka marrë në shqyrtim çështjen dhe ka vlerësuar se procesi gjyqësor sipas aktit normativ nr. 1/2020, nuk zhvillohet në fushën penale, pra nuk synon të vërtetojë një fakt penal, sepse rregullat e gjyqimit në këtë rast janë ato të parashikuara në Kodin e Procedurës Civile, ndërsa pasojat e këtij gjykimi janë të natyrës civile, sepse lidhen me pasurinë. Për rrjedhojë, në rastin konkret nuk mund të zbatohet parimi

V. HETIMI FINANCIAR

Në procedurën penale, hetimi financiar ka për qëllim paraqitjen e provave nga ana e organit të akuzës në gjykatë për të përfunduar sipas standartit përtej dyshimit të arsyeshëm që një pasuri e caktuar përbën

‘ne bis in idem’, pra çështje e gjykuar 2 herë.

Gjykata ka vlerësuar se pretendimet për cenimin e parimit të mosdënimit dy herë për të njëjtën vepër (ne bis in idem) dhe të gjësë së gjykuar (resjudicata) janë të pabazuara. Për rrjedhojë, duke e parë të lidhur me këto pretendime, Gjykata ka vlerësuar se nuk ka as cenim të parimit të sigurisë juridike. Lidhur me parimin e prezumimit të pafajësisë, ashtu sikundër theksoi tek analiza për parimin ne bis in idem, Gjykata ka vlerësuar, se ky parim gjen zbatim në proceset me natyrë penale dhe jo ato me natyrë civile, për rrjedhojë edhe ky pretendim i kërkuarit është i pabazuar. Për sa më lart, Gjykata e ka gjetur të pabazuar edhe pretendimin lidhur me cenimin e ‘parimit të barazisë së armëve’.

Kërkuarisi ka pretenduar cenimin e së drejtës së pronës private, të garantuar nga neni 41 i Kushtetutës dhe neni 1 i Protokollit nr. 1 të KEDNJ-së, pasi automjeti i konfiskuar ka prejardhje nga të ardhura të ligjshme, konkretisht nga shitja e mëparshme e një pasurie tjetër, e cila ka qenë objekt hetimi në procedimin penal të mëparshëm pa pasur ndonjë masë sekuestrimi ose konfiskimi. Por Gjykata rikthekson se ajo prezumon pajtueshmërinë e aktit normativ me Kushtetutën, derisa palët t’i provojnë të kundërtën. Kjo do të thotë se lidhur me jo kushtetutshmërinë e pretenduar duhet të parashtrohen argumente bindëse para Gjykatës Kushtetuese që të vlerësojë nëse zgjidhjet e aplikuara shkelin normat dhe vlerat kushtetuese (shih vendimet nr.29, datë 31.05.2010; 12, datë 14.04.2010; nr.16, datë 25.07.2008 të Gjykatës Kushtetuese). Në këtë drejtim, kërkuarisi nuk ka dhënë argumente të mjaftueshme mbi cenimin e parimit të proporcionalitetit, megjithatë ajo do ta trajtojë këtë parim të lidhur me të drejtën e pronës.

Sa i përket cënimit të të drejtës së pronës, Gjykata thotë se Akti Normativ plotëson të tria kushtet për kufizimin e të drejtave, të parashikuara në Kushtetutë, **pra vetëm me ligj, për interes publik dhe duke zbatuar proporcionalitetin.**

“Gjykata vë në dukje se miratimi i tij ka ardhur si rezultat i nevojës së realizimit të një kuadri ligjor të posaçëm në kushtet e nevojës të krijuar nga reforma në drejtësi. Po ashtu, akti normativ është diktuar nga nevoja për sanksionimin dhe forcimin e marrjes së masave parandaluese ndaj një kategorie të caktuar subjektesh, për të cilat ka dyshime ose informacion se janë të përfshira, ndihmojnë apo financojnë aktivitete të krimit të organizuar, krimeve të rënda, terrorizmit ose bandave të armatosura, duke përbërë rrezik e cenuar sigurinë publike”, thuhet në vendimin e Gjykatës.

Gjykata Kushtetuese nuk e ka legjitimuar kërkuarisen në lidhje me kërkesat e tij për ‘Urgjencën’ dhe ‘Nevojën’, dy kërkesa kushtetuese për një Akt Normativ me fuqinë e ligjit.

të ardhura ose produkte të veprës penale, si edhe për të paraqitur prova lidhur me fajësinë e të subjekteve të veprës penale për një akuzë të caktuar. Ndërsa, në procedurën parandaluese referuar ligjit Antimafia, qëllimi i hetimit financiar është paraqitja e provave në gjykatë për të arritur në përfundimin sipas standartit të një shkaku të mundshëm, që pasuri të caktuara përbëjnë të ardhura të fituara përmes veprimtarisë kriminale dhe që në të tilla kushte do duhet të merren masat parandaluese.

V.1 Rregullimi ligjor në lidhje me hetimin financiar

Hetimet financiare kanë karakteristikat e tyre në procedurën penale dhe procedurën parandaluese. Neni 5 i Ligjit Antimafia përcakton se ato janë dy procedura të ndara dhe autonome. Procedura Parandaluese shpesh nuk ndikohet nga statusi ose shkalla e procedurës penale dhe anasjelltas. Ajo mund të fillojë e pavarur nga procesi penal.⁸⁴

Hetimi Financiar në procedurën penale kryhet sipas dispozitave të Kodit të Procedurës Penale sikur për të gjithë veprat penale, ku veprimet procedurale janë në drejtim të gjetjes dhe paraqitjes së provave që të provohet fajësia e subjektit të krimit në gjykatë sipas standartit *‘përtej dyshimit të arsyeshëm’* si dhe të sigurojë ndëshkimin me gjobë, konfiskim apo pagesë të detyrimeve të tij ndaj shtetit apo viktimave të krimit.

Hetimi financiar në procedurën parandaluese rregullohet me *lex specialis* dhe ka për qëllim mbledhjen e provave që duke u bazuar në standartin e *‘dyshimit të arsyeshëm të bazuar në indicie’* dhe të *‘shkakut të ligjshëm’* të plotësojë të gjitha kushtet e kërkuara për sekuestrim apo konfiskim të pasurisë të personit të dyshuar për veprimtari kriminale.

84 Në kuadër të ndryshime ligjore sa i takon shtrirjes së kompetencës dhe në gjykata të juridiksionit të përgjithshëm lidhur me zbatimin e ligjit Antimafia, me Udhëzimin nr.6, dt. 20.11.2018 “Mbi hetimin e pasurisë, konfiskimin dhe sekuestrimin e produkteve të veprës penale” të Prokurorit të Përgjithshëm u krijua për herë të parë seksioni i posacëm për trajtimin e të gjitha proceseve parandaluese.

Në Shqipëri, kuadri ligjor nuk përmban dispozita të posacme në lidhje me kushtet që duhet të plotësohen që të fillojë hetimi financiar. Gjithashtu, mungon një praktikë e konsoliduar në drejtim të hetimit financiar sa i takon kthimit të pasurive. Bashkimi European në të gjitha progres raportet e viteve të fundit ka vënë në dukje mangësitë në drejtim të hetimit financiar sa i takon kthimit të pasurive, duke theksuar nevojën për trajnim në drejtim teknikave të hetimit finaciuar me qëllim përmirësimin e nivelit të kapaciteve të policisë dhe prokurorisë që hetojnë pasurimin e padrejtë.

Një faktor i rëndësishëm në gjurmimin dhe identifikimin e pasurive është mundësia e aksesit të shpejtë dhe të drejtëpërdrejtë në sistemin e të dhënave apo burime të ndryshme të informacionit. Policia gjyqësore dhe prokuroria kanë akses të drejtëpërdrejtë në disa regjistra, por sërish ka një pamundësi të aksesit në disa regjistra të rëndësishëm.⁸⁵

Në aspektin institucional, me ndryshimet ligjore në Shqipëri, është krijuar Struktura e Posacme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar si dhe Byroja Kombëtare e Hetimit, e cila ka bërë progres dhe është vlerësuar në rezultatet e deritanishme, përfshirë këtu, referuar Progres Raportit të fundit të vitit 2023, por efikasiteti i hetimit financiar mbetet i ulët⁸⁶.

V.2 Karakteristikat e hetimit financiar

Hetimi financiar ka për qëllim të sqarojë: (i) evidentimin e pasurisë në pronësi të ligjshme ose nën kontrollin e personit të dyshuar, të të afërmeve ose trashigimtarëve të tij si dhe burimin e tyre të ligjshëm referuar nenit 3 të Ligjit Antimafia; (ii) të ardhurat e përgjithshme të

85 Referuar Sistemit të Menaxhimit të çështjeve (CMS), ky sistem u mundëson prokurorëve qasje të drejtëpërdrejtë sipas rregullave të sigurisë së informacionit të miratuara nga Prokurori i Përgjithshëm, në disa baza të rëndësishme të të dhënave si: (1) TIMS- Sistemi i Menaxhimit të Informacionit për Trafikimin; (2) Regjistri Kombëtar i Pasurisë; (3) Regjistri Kombëtar i Automjeteve Motorike dhe (4) Qendra Kombëtare e Biznesit.

86 Shih Progres Raporti për Shqipërinë i vitit 2023, fq. 45.

personit të dyshuar, si dhe të afërme dhe trashigimtarëve të tij; (iii) evidentimi i personave fizikë ose juridikë që janë nën kontrollin e personit të dyshuar si dhe i pasurisë që kanë në pronësi të ligjshme të tyre si dhe burimi i saj; (iv) ekzistenca e një shpërpjestimi ndërmjet vlerës së përgjithshme të pasurisë në pronësi ose në posedim nga personat e dyshuar, të afërme apo trashigimtarë të tyre si dhe të vlerës së përgjithshme të të ardhurave të tyre të ligjshme sikur përcaktohet në nenin 2, 11 dhe 24 të Ligjit Antimafia; (v) ekzistenca e një rreziku të vërtetë për humbjen apo tjetërsimin e pasurisë në lidhje me të cilën zbatohet urdhri për zbatimin e urdhërit për konfiskim sipas ligjit Antimafia, ose ekzistenca e një dyshimi të arsyeshëm që ekziston rreziku që posedimi i pasurisë bie nën ndikimin apo mund të mbështesë aktivitetin e një organizate kriminale sikur përcaktohet në nenin 11 të Ligjit Antimafia; (vi) evidentimi i pasurisë që iu përket personave të dyshuar, të afërme dhe trashigimtarë të tyre, e cila mund të jetë shënjestër e mundshme e sekuestrimit/konfiskimit të barasvlefshëm, sic parashikohet në nenin 12/a të Ligjit Antimafia.

Kuadri ligjor në Shqipëri parashikon disa veprime operacionale që mund të kryhen para fillimit të hetimit financiar. Këto veprime operacionale kryhen sipas lex specialis nr. 9917/2008 "Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit".

Sipas ligjit një kategori e subjekteve janë të detyruar sipas ligjit të raportojnë transaksionet e dyshimta në agjencinë përkatëse të inteligjencës financiare Drejtoria e Përgjithshme e Parandalimit dhe Pastrimit të Parave. Rezultatet e analizës së veprimeve operacionale mund të shfrytëzohen për fillimin e procesit penal ose të procedurës parandaluese.⁸⁷

Drejtoria e Përgjithshme e Pastrimit dhe Parandalimit të Parave urdhëron kur ka arsye të bazuara në fakte dhe rrethana konkrete për pastrim parash dhe financim terrorizmi, bllokimin ose ngrirjen e përkohshme të transaksionit ose të veprimit financiar, për një periudhë

87 Shih neni 21 pika 1 e Ligjit 9917/2008 "Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit"

*jo më shumë se 72 orë. Brenda këtij afati, nëse vëren elementë të veprës penale, i dërgon informacion prokurorisë, duke dorëzuar edhe një kopje të urdhërit të pezullimit të përkohshëm të transaksionit ose për ngrirjen e llogarisë si dhe gjithë dokumentacionin përkatës.*⁸⁸

Veprimet hetimore të përdorura në procedurën parandaluese pa autorizimin e gjykatës, referuar nenit 6 të Ligjit Antimafia, përfshijnë pyetjen e personave, të dëshmitarëve apo dhe kryerjen e veprimeve të ndryshme parashikohen në ligjin special dhe plotësohen me dispozitat e Kodit të Procedurës Penale. Institucionet, personat fizik dhe juridik janë të detyruar të japin informacion dhe dokumente sipas kërkesave të prokurorisë apo policisë gjyqësore, të cilët kanë të drejtë të bëjnë dhe sekuestime të dokumenteve për t'u përdorur si prova në gjykatë, referuar rregullave të përcaktuara në Kodin e Procedurës Penale për sekuestrimin e dokumenteve⁸⁹. Ndërsa, referuar nenit 10 pika 2 të ligjit special, në rastin e nevojës për ndihme juridike ndërkombëtare, zbatohen marrëveshjet ndërkombëtare.

Ndërsa, veprime të tjera hetimore sikur kontrolli banesës, inspektime të ambienteve private, përgjimet e telefonatave, marrjen e të dhënave bankare mbi transaksione ose dokumentet të cilët do të duhet paraqiten në cilënë e provës në gjykatë, kryhen me autorizim të gjykatës, me përjashtim të rasteve të veprimeve të urgjencës, të cilat do të duhet të vertetohen si të tilla në gjykatë brenda 48 orëve.

Qoftë në procedurën penale apo në procedurën parandaluese nuk përcaktohen llojet e provave që i shërbejnë sekuestros apo konfiskimit, por një rol të rëndësishëm ka ekspertiza financiare, e cila do të duhet të përmirësojë teknikat e saj dhe për më tepër të ofrohet brenda organit të prokurorisë me qëllim efikasitetin e hetimit financiar.

Ligji special, apo edhe vetë Kodi i Procedurës Penale nuk përmban dispozita që tregojnë në mënyrë të qartë kushtet në të cilat fillon dhe

88 Neni 22 pika (g) e Ligjit 9917/2008 "Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit"

89 Shih neni 9 i Ligjit Anti- Mafia

përfundon hetimi financiar.

Hetimi financiar konsiderohet i përfunduar, në momentin që prokurori vendos lidhur me dërgimin e cështjes në gjykatë. Logjikisht, ky proces konsiderohet i përfunduar kur arrihet në përfundimin që përtej dyshimit të arsyeshëm, të bazuar në indicie, pasuria është e vërtetuar të jetë e përfituar si rezultat i një veprimtarie kriminale dhe që subjekti ka një nivel të pajustificuar ekonomik.

Në procedurën parandaluese, nuk ekziston një kufizim kohor për përfundimin e hetimit financiar. Sekuestrimi është i lidhur me afate kohore deri sa gjykata të nxjerre urdhërin e konfiskimit⁹⁰. Nga ana tjetër, gjykata duhet të nxjerrë urdhër konfiskimi në një afat 3 muaj deri në një afat 1 vjeçar⁹¹ nga momenti që është paraqitur kërkesa e prokurorit. Në të tilla kushte nëse konsiderohet se hetimi financiar do të vazhdojë dhe gjatë konfiskimit, atëherë në kuptim të nenit 6 të Ligjit Antimafia, afati i përgjithshëm kohor i hetimit financiar është 6 muaj deri 3 vite pas nxjerrjes së urdhërit për sekuestro nga gjykata. Formalizimi i kërkesës së prokurorisë në Gjykatë për masat parandaluese bëhet referuar nenit 331 të Kodit të Procedurës Penale.

VI. MASAT PARANDALUESE

Konfiskimi zakonisht realizohet, nëpërmjet dy formave pararendëse të përkohshme, që janë ngrirja dhe sekuestrimi.

VI.1 Ngrirja dhe Sekuestrimi

Në masat e përkohshme, koncepti që njihet më së shumtë në kuadrin ligjor referuar ligjit Antimafia dhe Kodit të Procedurës Penale është 'sekuestrimi' i pasurive të dyshuara nga aktiviteti kriminal. Ekzistojnë dallime mes ngrirjes dhe sekuestrimit, përse kohë e para

90 Neni 12 pika 2 e Ligjit Antimafia përcakton se masa e sekuestrimit është e vlefshme për një periudhë gjashtëmujore, duke filluar nga momenti i zbatimit të saj. Ndërsa pika 3 e nenet 12 përcakton se afti mund të zgjatet për periudha 6 mujore, por jo më shumë se dy vjet nga data e fillimit të zbatimit të saj.

91 Shih neni 23 i Ligjit Anti-Mafia

konsiderohet një masë e marrë nga një autoritet qeveritar, ndërsa sekuestrimi konsiderohet bllokimi i një pasurie me urdhër të gjykatës.

Ngrirja konsiderohet si një masë e përkohshme përmes të cilës personi nuk mund të ushtrojë asnjë të drejtë mbi pasurinë. Konventa e Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit, në të cilën Shqipëria është palë, në nenin 2 gërma “f” të saj përcakton se *‘Ngrirje ose kapje është ndalimi i përkohshëm i transferimit, konvertimit, disponimit, ose lëvizjes së pasurisë ose veçim i përkohshëm ose kontroll i pasurisë mbi bazën e një vendimi të dhënë nga një gjykatë ose organ tjetër kompetent.’*

VI.1.1 Ngrirja

Kuadri ligjor shqiptar, parashikon dy raste të ngrirjes si një masë paraprake:

(i) Rasti i parë i referohet Ligjit nr. 9917 datë 19.05.2008 *“Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit”*, i cili në nenin 22, gërma “g” parashikon se Drejtoria e Përgjithshme e Parandalimit të Pastrimit të Parave urdhëron kur ka arsye të bazuara në fakte dhe rrethana konkrete për pastrim parash dhe financim terrorizmi, bllokimin ose ngrirjen e përkohshme të transaksionit ose të veprimit financiar, për një periudhë jo më shumë se 72 orë. Brenda këtij afati, nëse vëren elementë të veprës penale, i dërgon informacion prokurorisë, duke dorëzuar edhe një kopje të urdhërit të pezullimit të përkohshëm të transaksionit ose për ngrirjen e llogarisë si dhe gjithë dokumentacionin përkatës. Prokuroria shqyrton nëse do të bëjë kërkesë në gjykatë për sekuestrim, ashtu sikur vepron në rastet e procedurës penale, apo do të referojë rastin sipas procedurës parandaluese

(ii) Rasti i dytë i referohet Ligjit nr.157/2013 *“Për masat kundër financimit të terrorizmit”*, të ndryshuar me ligjin nr. 43/2017, i cili në nenin 10/1 përcakton se *subjektet, institucionet dhe personat që sipas ligjit nr. 9917 datë 19.05.2008 kanë detyrimin të raportojnë, ngrijnë përkohësisht fondet apo asetete e tjera të personave ose enteve të shpallura, në mënyrë të drejtëpërdrejtë, sapo marrin dijeni*

për shpalljen, pa u kushtëzuar nga nxjerrja e një urdhëri bllokimi të përkohshëm apo vendimi përkatës të Këshillit të Ministrave. Në një rast të tillë, subjektet nuk duhet të njoftohen për këtë ngrirje. Të dhënat *në vijim i përcillen* Drejtorisë së Parandalimit të Pastirmit të Parave, e cila jep udhëzimet e nevojshme. Kjo ngrirje e përkohshme vijon *deri në daljen e urdhërit të bllokimit nga ministri përgjegjës për financat*.

Sipas nenit 16 të ligjit 157/2013, të ndryshuar, ministri përgjegjës për financat urdhëron pa njoftim paraprak, bllokimin e përkohshëm të fondeve dhe pasurive të tjera përpara nxjerrjes së vendimit përkatës të KM kur kjo është e vetmja mënyrë për të parandaluar shmangien nga zbatimi i masave dhe duhet të njoftojë Prokurorin e Përgjithshëm dhe Drejtuesin e Prokurorisë së Posaçme për efekt të procedimit të mundshëm penal. Urdhëri i ministrit është i vlefshëm për një periudhë jo më shumë se 45 ditë pune duke filluar nga dita e parë pas nxjerrjes.

VI.1.2 Sekuestrimi

Sekuestrimi ka të bëjë me faktin, që pasuria vendoset në dorë të shtetit, i cili e ruan, e mbikqyr dhe e administron atë.

Sekuestrimi si një masë e përkohshëm mund të urdhërohet qoftë në procedurën penale, në atë parandaluese, por mund të urdhërohet dhe nga ministri përgjegjës për financat që urdhëron sekuestrimin e fondeve dhe pasurive të tjera të personave të shpallur nga KM, në bazë të ligjit nr. 157/2013 “*Për masat kundër financimit të terrorizmit*”, të ndryshuar. Prokurori nuk mund t’i drejtojë gjykatës në mënyrë kumulative në të njëjtën kërkesë si ngrirjen e asetëve edhe sekuestrimi ose konfiskimin e tyre, pasi kërkesa për zbatimin e masës së ngrirjes nuk bie në fushën e kompetencave të gjykatës, por të ministrit përgjegjës për financat.

VI.1.2.1 Sekuestrimi në procedurën penale

Në procedurën penale, sekuestrimi bëhet sipas dipsozitive të Kodit Penal dhe Kodit të Procedurës Penale.

Sikur parashikohet në Kodin e Procedurës Penale, prokurori dhe gjykata mund të urdhërojnë dy lloj sekuestrimesh:

(i) si mjet provues - për cdo send apo pasuri që konsiderohet të jetë e rëndësishme për t'u paraqitur si prove materiale para gjykatës gjatë një procesi penal⁹²;

(ii) si mase sigurie- sekuestro parandaluese dhe konservative (kerkohen nga prokurori dhe ekzekutohen sipas urdherimit të gjykatës)

Sekuestro parandaluese në procedurën penale i referohet nenit 274.1 të KPP-së, i cili parashikon që një masë e tillë zbatohet me arsyetimin që pasuria, e cila përfshin mjetet dhe produktet e veprës penale, është e lidhur me veprën penale dhe nëse ka rrezik që disponueshmëria e saj mund t'i përkeqësojë pasojat e veprës penale ose të lehtësojë krytjen e veprave të tjera penale.

Sekuestro konservative në procedurën penale i referohet nenit 270 KPP, i cili parashikon që një masë e tillë zbatohet kur I pandehuri nuk ka ndonjë garanci për të paguar dëmet finansiare viktimave ose shtetit. Jo vetëm pasuria e lidhur me veprën penale, por dhe pasuri me prejardhje të ligjshme me qëllim garantimin e pagesës së borxheve financiare të pandehurit, viktimave ose shtetit, në rast se I pandehuri do të shpallej fajtor në fund të procesit penal.

VI.1.2.2 Sekuestrimi në procedurën parandaluese

Sipas nenit 5 të Ligjit Antimafia procedurat e sekuestrimit bazohen në *lex specialis* dhe KPP, duke e konsideruar autonome nga procedura penale.

92 Neni 208 KPP përcakton se sekuestrimi provues sikur parashikhet në nenin 208 të KPP mund të nxirret nga prokurori ex-officio, duke urdhëruar për cdo send apo pasuri që konsiderohet të jetë e rëndësishme për t'u paraqitur si provë materiale para gjykatës gjatë një procesi penal. Referuar nenit 300 të KPP, në rastet urgjente, edhe OPGJ kanë kompetencën të bëjnë sekuestrimin si mjet prove, në rastet kur konsiderojnë që pasuritë të cilat do të shërbejnë në cilësinë e provës materiale dhe në rastet kur nuk ekziston mundësia e kontaktimit të prokurorit menjëherë dhe ka rrezik për humbjen apo ndryshimin e tyre.

Ligji parashikon që në rastet kur nxirret urdhri për sekuestrimin për pasurinë e njëjtë në kuadër të dy proceseve penale dhe parandaluese, gjykata e cila ka nxjerrë urdhërin për sekuestrim gjatë procesit parandalues, urdhëron pezullimin e masave të tilla, deri në momentin kur urdhri për sekuestrimin i nxjerrë gjatë procesit penal të tërhiqet nga gjykata që ka juridiksion për procesin penal në fjalë.

Neni 11 i Ligjit Anti-Mafia përcakton kushtet e detyrueshme që duhet të plotësohen në lidhje me sekuestrimin, referuar kërkesës së prokurorit të adresuar në gjykatë të cilat janë: (i) pasuritë janë të zotëruara në mënyrë të drejtëpërdrejtë ose të tërthortë nga subjekti; (ii) pasuritë janë në pronësi të plotë ose të pjesshme nga subjekti; (iii) ekziston një dyshim i arsyeshëm i bazuar në indicie që tregon se personi është përfshirë në veprimtari kriminale; (iv) zotëron të ardhura apo pasuri në mënyrë shpërpjestimore në raport me nivelin e të ardhurave apo fitimeve nga veprimtari të ligjshme të deklaruara; (v) ekziston një rrezik real për humbje, marrje apo tjetërsim të fondeve, pasurive apo të drejtave të tjera; (vi) ka dyshime të arsyeshme që tregojnë se zotërimi i pasurive dhe ushtrimi i veprimtarive të caktuara ekonomike, tregtare ose profesionale, janë në gjendje rreziku apo ndikimi nga ana e një organizate kriminale ose që mund të lehtësojnë veprimtarinë kriminale.

Sa i takon kushtit të rrezikut real për humbje dhe të zotërimit të pasurive të cilat rrezikohen nga një organizatë kriminale, ato nuk konsiderohen si kushte kumulative referuar detyrueshmërisë të kushteve të tjera të përmendura më sipër në kuptim të urdhërimit të një mase sigurimi.

Ligji Antimafia mundëson zbatimin e sekuestrimit të barasvlefshëm referuar nenit 12/a, ku parashikohet se sekuestrimi mund të vlejë për pasurinë tjetër përvec asaj të sekuestruar, madje edhe me prejardhje të ligjshme. Gjithashtu, ligji Antimafia mundëson referuar nenit 12/b pika (2) mundëson revokimin e sekuestrimit, duke e zëvendësuar me pasuri të barasvlefshme, kur palët japin pëlqimin dhe gjykata e cmon të përshtatshme.

VI.1.3 Konfiskimi

Konfiskimi është privimi nga pasuria (të ardhurat nga krimi), që zakonisht pason një dënim për një krim të caktuar. Format e reja të konfiskimit sigurojnë një lidhje të zbutur midis veprave penale dhe të ardhurave të konfiskuara. Pasuritë mund të konfiskohen edhe nëse nuk janë të ardhura të veprës penale për të cilën është dënuar (konfiskimi i zgeruar).

Gjithashtu, konfiskimi zbatohet edhe ndaj të tretëve; mbi pasuritë nëse janë të ardhurat e një veprë penale që nuk është provuar në gjykim (jo e bazuar në dënim konfiskim); mbi pasuritë referuar origjinës së pasurisë edhe pse ndaj të dyshuarit nuk ka filluar një proces penal apo konfiksimi parandalues që ka të bëjë me personat e lidhur me rrjetet kriminale dhe do të përdorin pasuritë në krimin e organizuar. Kuadri ligjor shqiptar rregullon konfiskimin në procedurën penale dhe në procedurën parandaluese.

VI.1.3.1 Konfiskimi në procedurën penale

Neni 36 i Kodit Penal parashikon konfiskimin si denim plotësues. Ndërsa, dispozitat e Kodit të Procedurës Penale rregullojnë procedurat e konfiskimit, kur më parë është urdhëruar sekuestro preventive apo konservative.

Në rastin e masave preventive, neni 275, pika 1 e KPP përcakton se me vendimin e pafajësisë ose të pushimit të çështjes gjykata ose prokurori urdhëron që sendet e sekuestruara t'i kthehen atij që i takojnë, kur nuk duhet të urdhërojnë konfiskimin e tyre sepse kanë shërbyer ose ishin të destinuara për të kryer një vepër penale ose sepse kanë qenë prodhim ose përfitim nga vepra penale. Ndërsa, në rastin e një vendimi dënimi referuar nenit 275, pika 2, efektet e sekuestros vazhdojnë në rast se është vendosur konfiskimi i sendeve të sekuestruara.

Në rastin e masave konservative, KPP në nenin 271 rregullon konfiskimin konservativ, në rastet kur I pandehuri nuk ka garanci për

pagimin e dënimit me gjobë, të shpenzimeve të procedimit dhe të cdo detyrimi ndaj pasurisë së shtetit. Në rastet kur vendimi i pafajësisë ose i pushimit të çështjes ka marrë formë të prerë, atëherë, efektet e sekuestros pushojnë dhe nuk do të vazhdojnë procedurat e konfiskimit konservativ.

VI.1.3.2 Konfiskimi ne Procesin Parandalues

Në procedurën parandaluese, konfiskimi rregullohet përmes ligjit special Antimafia, i plotësuar me Kodin e Procedurës Penale.⁹³ Konfiskimi vendoset nga gjykata në përfundim të një hetimi gjyqësor, sipas kërkesës së prokurorit, i cili paraqet arsyet ku e bazon kërkesën. Referuar nenit 21 pika 2 e ligjit Anti-Mafia, konfiskimi i pasurisë kërkohet dhe vendoset edhe në rastet kur ndaj pasurive nuk është kërkuar dhe vendosur masa e sekuestrimit.

Referuar nenit 24 të ligjit Antimafia, Gjykata mund të vendosë për konfiskim kur konsideron që janë plotësuar kushtet si më poshtë vijon:

(i) Ekziston dyshimi i arsyeshëm i bazuar në indicie për pjesëmarrje të personit në aktivitet kriminal sipas nenit 3 Ligjit Antimafia;

(ii) Prona është drejtëpërdrejtë apo tërthorazi në posedim të plote apo të pjesshëm të personit të dyshuar, të të afërmeve të tij ose të ndonjë personi fizik apo juridik nën kontrollin e tij;

(iii) Personi i dyshuar, të afërmit e tij, personat fizik apo juridik nën kontrollin e tij, sikur përcaktohen në nenin 3 të Ligjit Anti-Mafia nuk e vërtetojnë që pasuria e tyre ka prejardhje të ligjshme;

(iv) Vlera e pasurisë në pronësi të ligjshme të personave të sipërpërmendur vlerësohet të jetë në shpërpjestim substancial me të ardhurat e tyre nga burime të ligjshme

Vendimi lidhur me konfiskimin është i pavarur nga vendimmarrja

93 Ligji Anti- Mafia në nenin 22 pika 1 përcakton se ‘Gjatë gjykimit të kërkesës për konfiskim zbatohen, për aq sa është e mundur, dispozitat e Kodit të Procedurës Penale.’

sa i takon procedimit penal, në kushtet që çështja penale ndaj subjektit në procedurën parandaluese është pushuar ose subjekti deklarohet i pafajshëm, me përjashtim të rasteve kur në vendimin përkatës deklarohet se fakti nuk ekziston, fakti nuk parashikohet nga ligji si vepër penale apo del se i pandehuri nuk e ka kryer veprën penale.

VI.2 Karakteristikat e të provuarit në kthimin e pasurive

Ligji Antimafia në nenin 3 të tij përqëndrohet tek **një dyshim i arsyeshëm, i bazuar në indicie.** Ndërkohë, që krahas rregullave të posacme të parashikuara në ligjin special rëndësi marrin rregullat e procedurës penale sa i takon procesit të të provuarit. KPP parashikon provat direkte dhe indirekte, ndërkohë që në nenin 152 të KPP parashikohet se ***‘ekzistenca e një fakti nuk mund të nxirret nga indiciet, përveçse kur këto janë të rëndësishme, të sakta dhe në përputhje me njëra – tjetrën.’***

Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë, përmes vendimit nr. 291, dt.20.03.2007 ka konkluduar se: *‘[...] Indiciet (ose provat indirekte) shërbejnë për arritjen e përfundimeve e zgjidhjen e çështjeve, ...duhet të jenë të bazuara e në ndihmë të provave direkte. Një indicie e vetme e pa mbështetur nga asnjë indicie tjetër, apo që nuk mbështet ndonjë provë (kur s’ka të tilla) nuk mund të shërbejë për deklarimin fajtor të të pandehurit. ... interpretohen në mënyrë që të përjashtojnë mundësinë e çdo alternative tjetër. ... provat e tërthorta mund të lidhen vetëm me fakte të veçanta të ngjarjes që lidhet me veprën penale dhe që së bashku me të dhëna të tjera mund të shërbejnë për nxjerrjen e së vërtetës, ndaj kërkohet një kujdes i veçantë në analizën dhe përdorjen e tyre për zgjidhjen e çështjes’*

Për të hetuar lidhur me veprimtarinë e dyshuar kriminale, përvec indicieve, një rëndësi marrin mjete të ndryshme të kërkimit të provës sikur: përgjimet e të gjitha llojeve, veprimet simuluese, kqyrjet, inspektimet në ambiente private, sekuestrimet, letër porosi, të merren të dhëna mbi gjendjen gjyqësore, etj. Në fazën e hetimit të ligjshmërisë

së pasurive do të merren në konsideratë përcaktimi i sasisë apo lloji i produktit të përfituara nga subjekte si krimi i organizuar, krimi ekonomik apo korrupsioni. Në këtë kuadër një rëndësi të vecantë merr analiza financiare përmes një eksperti i cili do të duhet të bëjë krahasimin mes të ardhurave të ligjshme, shpenzimeve të kryera të cilat do të analizohen bazuar në provat sa i takon blerjeve/investimeve të kryera, shpenzime të përditshme/pushimesh apo pagesa detyrimesh kontraktore dhe pjesës që rezulton e pambuluar nga të ardhurat e ligjshme të cilat to të analizohen përmes provave që vërtetojnë pagat, dividendët, të ardhura nga transaksione etj.

Të provuarit, natyra e provave dhe procedura e marrjes e vlerësimit të tyre, barra e provës, niveli i provës gjatë sekuestrimit e konfiskimit e standardi provues që kërkohet, janë disa nga çështjet me të cilat ballafaqohet dhe procesi i masave parandaluese. Të provuarit e ligjshmërisë së pasurisë është një proces i vështirë, duke marrë në konsideratë dhe mundësinë që ka prokuroria për të përdorur të dhënat, indiciet apo provat në procedimin penal. Në cdo rast është e rëndësishme të garantohet e drejta pasurore e subjekteve të ligjit, të afërmeve të tyre, bashkëpunëtorëve dhe personave të tretë të cilëve sipas rastit iu cënohen të drejtat e pronësisë.

Në zbatim të kuadrit ligjor për të realizuar vendosjen e masave të përkohshme, referuar indicieve dhe analizës financiare Gjykata e Lartë ka mbajtur qëndrimin e saj përmes vendimit nr.13, dt.11.5.2017 në lidhje me procedimin penal nr.1 të vitit 2017.⁹⁴ Gjykata e Lartë ka

94 Procedim penal në ngarkim të shtetasit A.P me funksion deputet i Parlamentit të Shqipërisë për veprat penale: “Fshehje e të ardhurave”, neni 180 i K.Penal; “Pastrimi të produkteve të veprës penale” neni 287 i K.Penal; “Refuzimi për deklaram, mosdeklaram, fshehja ose deklarimi i rremë i pasurive”, 257/a të Kodit Penal. Procedimi penal, ka nisur kryesisht dhe ka si objekt, hetimin e pasurive në vlera të mëdha, të shtetasit A. Sipas Prokurorisë, rezultoi se shtetasi A dhe bashkëshortja e tij, M, posedojnë pasuri të luajtshme dhe të paluajtshme si dhe likuiditete në vlera të mëdha, të cilat janë tjetërsuar duke kryer blerjen e masës prej 1% të aksioneve të Bankës X. Prok e Përgj, ka paraqitur pranë Gjykatës së Lartë kërkesën me objekt vendosjen e sekuestros preventive ndaj aksioneve në masën 1% pranë Bankës X sh.a, në pronësi të shtetas

vlerësuar se *[...]dyshimi për caktimin e masës pasurore ... duhet të bazohet mbi indicje, ...të rëndësishme, të sakta dhe në përputhje me njëra-tjetrën...duhet caktuar vetëm dhe për atë kohë sa përcaktohet me një mundësi të arsyeshme prania e një lidhjeje të qartë dhe të paekuivokë*

M, bashkeshorte e shtetasit A. Nga hetimi e kryesisht nga studimi i llogarive bankare të bashkëshortëve, rezulton që këta të fundit të kenë realizuar të ardhura të konsiderueshme të deklaruara nga puna, mbi vlerën që përcakton paragrafi i katërt i nenit 13, i ligjit 8438, datë 28/12/1998, “*Për tatimin mbi të ardhurat*”, i ndryshuar. Ekziston dyshim i arsyeshëm që shtetasi A, në kuptim të n 13 të ligjit 8438, datë 28/12/1998, ka fshehur të ardhurat e realizuara nga ana e tij. Shtetasi A.P, ka qenë punonjës pranë disa mediave dhe sipas dokumentacionit të marrë në këto subjekte, ky shtetas rezulton të ketë paguar vetëm **tatimin mbi pagën dhe sigurimet shoqërore**. Sipas organit të akuzës, nuk rezulton të ketë deklaruar të ardhura në vlerat që i korrespondojnë vlerave të transaksioneve bankare dhe shumave të depozituara në momentin e çeljes së depozitave. Shtetasi A, deputet, është subjekt i deklarimit pranë ILDKPKI-së dhe si ai edhe bashkëshortja e tij M kanë kryer deklarime periodike të pasurisë. Të dy bashkëshortët subjekte deklarimi kanë deklaruar depozitat bankare dhe pasuritë e tjera të regjistrueshme në regjistrat publikë, midis tyre dhe llogaritë bankare në bankat e ndryshme, si dhe të qenit ortak në masën 1% të aksioneve të Bankës X. **Nga hetimi i zhvilluar, në trajtë konfirmimesh nga mediat, bankat dhe institute të ndryshme**, nuk rezulton që të ardhurat të jenë realizuar në vlerat e deklaruara nga pagesat e kryera prej tyre. Referuar organit të akuzës, në lidhje me elementët e figurës së veprës penale neni 257/a, “*Refuzimi për deklarimin, mosdeklarimi, fshehja ose deklarimi i rreme i pasurive të personave të zgjedhur dhe nëpunësve publike*”, konstatohet se, në deklarimet si subjekt pranë ILDKPKI-së të shtetasve M dhe A, ekziston dyshimi për deklarim të rremë në lidhje me **burimet e krijimit të pasurisë**, por edhe të **deklarimit të vlerave të blerjes së apartamentit**, ku janë deklaruar vlera të ndryshme të blerjes së tij, në një diferencë të konsiderueshme. Më konkretisht, shtetasja M, deklaroi si vlerë blerjeje të tij, shumën prej 10.000.000 (dhjetë milion) lekësh, ndërsa shtetasi A deklaroi si vlerë blerjeje të tij shumën prej 110.000 (njëqind e dhjetë mijë) euro. Në vijim, për akuzat e ngritura konstatohet se, në deklarimet si subjekt pranë ILDKPKI-së të shtetasve M dhe A, ekziston dyshimi për deklarim të rremë në lidhje me **burimet e krijimit të pasurisë**, por edhe të **deklarimit të vlerave të blerjes së apartamentit**, ku janë deklaruar vlera të ndryshme të blerjes së tij, në një diferencë të konsiderueshme. Më konkretisht, shtetasja M, deklaroi si vlerë blerjeje të tij, shumën prej 10.000.000 (dhjetë milion) lekësh, ndërsa shtetasi A deklaroi si vlerë blerjeje të tij shumën prej 110.000 (njëqind e dhjetë mijë) euro. Eksperti kontabël i caktuar nga prokuroria ka realizuar një analizë financiare referuar të dhënave në lidhje me të ardhurat dhe shpenzimet, duke konkluduar në rezultate të tillë ku është mbështetur dhe akuza dhe kërkesa për vendosje sekuestro.

midis sendit që kërkohet të sekuestrohet dhe veprës penale për cilën po hetohet,⁹⁵ Në rastin konkret, Kolegji ka vlerësuar përfundimisht se akuza nuk ka konkretizuar të dhënat provuese mbi të cilat ka krijuar bindjen se shumat e parave të përdorura në transaksione, objekt i masës së sekuestros preventive, mendohet të jenë kryer për veprën penale të pastrimit të parave, duke u kufizuar në fakt, më shumë me shpjegimin e dyshimeve si një eventualitet i përgjithshëm e abstrakt i normës penale, sesa në fakt një gjykim real e të bazuar në të dhëna objektive të çështjes

95 Më tej Gjykata e Lartë ka konkluduar se “ [...]Organi i prokurorisë ka paraqitur thjesht në rrugë abstrakte mundësinë e plotësimit të veprës penale të fshehjes së të ardhurave nga ana e shtetases M, duke supozuar titullin e veprës penale, por nuk ka paraqitur një tablo të qartë, faktin se si kjo shtetase konkretisht, mund të ketë kryer veprën penale të fshehjes së të ardhurave, llojin e taksave dhe tatimeve që supozohet se kjo shtetase mund të ketë kryer, dhe për shkak të ndryshimeve që ka pësuar vepra penale, kohën dhe mënyrën e kryerjes së kësaj vepre penale.....Kolegji Penal, në mungesë të provave konkretizuese, nuk mund ta cilësojë të përligjur kërkesën për vënien e masës së sigurimit pasuror të sekuestros preventive mbi vlerën e aksioneve që kanë shërbyer për blerjen e kapitalit të një shoqërie aksionare, pasi **nuk është i bindur se vlera e këtyre aksioneve ka ardhur nga para’ që të mund të cilësohen si fryt i një veprimtarie kriminale të dyshuar, as edhe një begatim pa shkak, që rrjedh për shkak të vlerës së pasurisë në raport me vlerën e detyrimit tatimor të supozuar si të fshehur. ..Do të rrezikohet të sekuestroheshin edhe pasuri me prejardhje nga burime të ligjshme, siç mund të jetë puna dhe kursimet nga mënyra e jetesës së subjektit të interesuar, për shkak të pamundësisë e një ndarjeje të saktë, midis asaj që është fituar në mënyrë të ligjshme dhe asaj që është fituar në mënyrë të kundërligjshme.....**

Ne lidhje me veprën penale të pastrimit të parave, Kolegji vlerëson se **indiciet e paraqitura nga akuza, nuk arritën të kalojnë pragun e dyshimeve të arsyeshme, dhe, në mungesë të një vepre penale bazë që shërben për konfigurimin e veprës penale të pastrimit të produkteve të veprës penale, nuk kemi të bëjmë me një vepër penale për të cilën mund të pretendohet vënia e masës pasurore të sekuestros preventive. Lidhur me veprën penale të pastrimit të produkteve të veprës penale, vepra penale bazë nga e cila gjenerojnë produktet përbëhet vetëm nga ato vepra që prodhojnë një pasurim të dukshëm e të prekshëm dhe që hyn në disponibilitetin e subjektit. Dyshimi për kryerjen e kësaj vepre penale dhe vendosja e sekuestros preventive, **nuk mund të mbështetet vetëm në posedimin e sendeve apo kryerjen e transaksioneve me vlerë të lartë, pasi kërkohet një nivel më i lartë indicjesh që duhet të lidhë shumat e përdorura në aktivitete në veprimtari sipërmarrëse me dyshimin për prejardhjen dhe veprimin e kundërligjshëm, nga të cilat janë krijuar këto shuma.****

konkrete.⁹⁶

Në rastin Brahimaj, ku është zbatuar ligji Antimafia, i ndryshuar, hetimi pasuror ka filluar nga Prokuroria për Krime të Rënda mbi referimin nga Prokuroria e Rrethit Gjyqësor Vlorë për regjistrimin e procedimit penal Nr.512/2014 për veprën penale të “Pastrimit të produkteve të veprës penale”, të parashikuar nga neni 287 i Kodit Penal në emër të shtetasit E. B dhe indicjet e referuara nga Drejtoria e Policisë Vlorë mbi informacionin e marrë nga Zyra Ndërlidhëse e Policisë Italiane Interforcë dhe Autoritet e drejtësisë Belge dhe Holandeze mbi aktivitetin kriminal në fushën e trafikimit të lëndëve narkotike të shtetasve I. K (B) dhe E. B. Për shkak se shtetasi I K (B) dhe E B ishin të hetuar për veprimtari kriminale në fushën e trafikimit të narkotikëve ata ishin subjekte të ligjit parandalues, të quajtur antimafia, të cilit i nënshtroheshin pasuritë e tyre. Edhe shtetasi Sh.B (babai)⁹⁷, që ishte person i afërt i të hetuarve për veprimtari kriminale në fushën e narkotikëve ishte gjithashtu subjekt i ligjit antimafia. Pas një hetimi paraprak të Prokurorisë për Krime të Rënda e cila ka evidentuar se në emër të shtetasit Sh.B (babai) rezultonte pasuri me vlerë të konsiderueshme, që ishte në shpërpjestim me të ardhurat që ai dispononte, pasi nuk figuronte me ndonjë aktivitet të ligjshëm fitimprurës me qëllim ruajtjen e kësaj pasurie nga tjetërsimi i saj tek të tretët kërkoi nga Gjykata për Krime të Rënda sekuestrimin e saj, e cila pranoi kërkesën e prokurorisë.⁹⁸Gjykata e Apelit për Krime të

96 Sipas Kolegjit Penal ‘...*kërkesa e prokurorit për caktimin e masës së sigurimit pasuror të sekuestros preventive, nuk është mbështetur në kushtet që parashikon n. 274 i KPRP, pasi mungojnë dyshimet e arsyeshme të bazuara në prova, si dhe rreziku i vonesës, dhe për rrjedhojë në gjendjen që janë aktet, kërkesa duhet të rrëzuar për shkak se nuk është e mbështetur në prova dhe në ligj*’

97 Në vijim të hetimeve të kryera nga Prokuroria e Rrethit Gjyqësor Vlorë, ka rezultuar se me lejen numër 92365 datë 17/09/2013, shtetasi Sh B, babai i shtetasve I K (B) dhe E B, është pajisur me leje legalizimi për objektin me numër pasurie 44/900, zona kadastrale 8602 me sipërfaqe parcele ndërtimore 2500 m², sipërfaqe totale ndërtimi 3199 m², numri i kateve mbi tokë 5 (pesë), objekt me vlerë të konsiderueshme monetare.

98 Gjykata për Krime të Rënda që ishte e vetmja gjykatë kompetente për zbatimin e ligjit antimafia dhe hetimet pasurore që lidheshin me të , më datë 21/04/2015e pranoi këtë kërkesë duke vendosur masën parandaluese të sekuestrimit të

Rënda la në fuqi vendimin e sekuestrimit duke arsyetuar se kjo është një masë paraprake dhe bëhet për të garantuar ngrirjen e saj si një aset që dyshohet se është i ndërtuar me pasuri të fituar nga aktiviteti kriminal i trafikimit të lëndëve narkotike në vendet e B.E.nga shtetasit shqiptar I.B dhe E. B.⁹⁹

Me sekuestrimin e pasurisë, Prokuroria për Krime të Rënda e kaloi në nivel të thelluar hetimin pasuror duke ezauruar të gjithë mbledhjen e dokumentacionit penal dhe atij pasuror të të hetuarve I.B dhe E. B si dhe personit të lidhur më ta, babait të tyre Sh B, në emër të të cilit ishte e rregjistruar pasuria dhe në datë 07/03/2016, Prokuroria pranë Gjykatës për Krime të Rënda Tiranë, pas përfundimit të hetimeve në lidhje me procedimin pasuror Nr. 3, ka paraqitur në Gjykatën e Shkallës së Parë për Krime të Rënda, kërkesën për konfiskim pasurie kundër të paditurit Sh B, e cila me vendim nr.8, dt.6.03.2017 ka vendosur konfiskimin e pasurive dhe kalimin në favor të shtetit.¹⁰⁰ Ndaj këtij vendimi është

pasurisë të shtetasit Sh B, me vendimin Nr. 10 datë 23/04/ 2015 të saj duke vendosur konkretisht sekuestrimin e pasurive truall me numër pasurie me sipërfaqe parcele ndërtimore 2500 m² zona kadastrale 8602, Lagjia “Uji i ftohtë” Vlorë, me pronar Sh B si dhe ndërtesë 5 (pesë) kate me sipërfaqe totale 3089 m², me numër pasurie 44/900-Nd, zona kadastrale 8602, lagjia “Uji i ftohtë” Vlorë, i regjistruar në emër të shtetasit Sh B.

Shqyrtimi i kësaj kërkeje u bë vetëm në praninë e prokurorit dhe të akteve të mbledhura nga hetimi i Prokurorisë për Krime të Rënda dhe policisë gjyqësore pranë saj.

99 Shtetasi Sh B pasi u njoh me vendimin e sekuestrimit, kundërshtoi duke ankimuar vendimin e Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda

100 Në gjykimin në shkallë të parë nga ana e përfaqësuesit ligjor të palës së paditur është pretenduar se i padituri Sh B, ka marrë një shumë të konsiderueshme huash nga persona të tretë, të ardhura të cilat janë përdorur për ndërtimin e ndërtesës objekt konfiskimi, të cilat i ka thirrur në gjykim me cilësinë e personave të trete.

Në përfundim të gjykimit, Gjykata e Shkallës së Parë për Krime të Rënda ka vendosur të pranojë padinë e Prokurorisë pranë Gjykatës për Krime të Rënda Tiranë, duke konfiskuar dhe kaluar në pronësi të shtetit pasuritë e paluajtshme objekt tokë truall me sipërfaqe parcele ndërtimore 2500 m², zona kadastrale 8602, dhe objekti ndërtesë 4-5 (katër dhe pesë) kate plus objekt ndihmës 1 kat, plus 2 kate nën tokë, me sipërfaqe totale 3089 m², me numër pasurie 44/900-Nd, zona kadastrale 8602, Lagjia “Uji i Ftohtë” Vlorë, në emër të Shpëtim Brahimaj.

Ndaj vendimit Nr.08 datë 06/03/2017 të Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda Tiranë, është ushtruar e drejta e ankimit në Gjykatën e Apelit për Krime të Rënda. Me vendimin Nr.66 datë 31/05/2017, pas marrjes në shqyrtim të

ushtruar ankim nga i padituri Sh B, ku sërish çështja është dërguar për rigjykim në shkallë të parë dhe si rrjedhim është bërë një analizë financiare sa i takon ligjshmërisë së pasurive në emër të Sh.B¹⁰¹Pasi ka

ankimit Gjykata e Apelit për Krime të Rënda për shkak të mos formimit të drejtë të ndërgjyqësisë ka vendosur kthimin e çështjes për rigjykim në Gjykatën e Shkallës së Parë për Krime të Rënda me trup tjetër gjykses.

- 101 Në rigjykim Prokuroria për Krime të Rënda si palë paditëse pretendoi se referuar akteve të administruar nga autoritetet italiane të drejtësisë evidentohet ekzistenca e procedimeve penale dhe proceseve gjyqësore ndaj shtetasve E.B dhe I K (B). Për veprat penale të “Mbajtjes dhe transportimit të lëndëve narkotike” në bashkëpunim, “Pjesëmarrjes në organizata ndërkombëtare për trafikimin e lëndëve narkotike, mbajtjes dhe transportimit të lëndëve narkotike”, në bashkëpunim.

Të gjitha pasuri objekt konfiskimi dyshohet se janë fituar nga të ardhurat e realizuara si rezultat i veprimtarisë kriminale të kryer jashtë shtetit nga personi i hetuar E B, i biri ShB, i datëlindjes 08.01.1982, lindur në Vlorë dhe i ndjeri vëllai i tij I K, i biri i ShB, i datëlindjes 12.08.1972, lindur në Qishbardhë Vlorë. Lidhur me këto pasuri të sekuestruara pala paditëse pretendoi se janë kushtet për konfiskimin e tyre sipas neneve 22 dhe 24 të ligjit Anti-Mafia, pasi së pari ato janë perfituar pas përfshirjes së personave të hetuar EB B B dhe vëllai i tij i ndjeri I K(B) në veprimtari kriminale, veprimtari kriminale që daton që në vitin 1994 për të ndjerin I B dhe në vitin 2004 për shtetasin E B. Së dyti, këto pasuri nuk i përgjigjen nivelit të të ardhurave të të dyshuarve dhe familjarëve të tyre. Së treti, pasuritë janë në zotërim të drejtëpërdrejtë të personave të hetuar të cilët pavaresisht faktit se dokumentat i kanë regjistruar në emër të babait të tyre Sh B, nga deklaratimet e këtij të fundit rezulton se objekti i ndërtuar është fryt i investimeve të djemve të tij E B dhe i njeri I K(B).

Përfaqësuesi i palës së paditur, pretendoi se objekti i cili pretendohet të konfiskohet nga ana e Prokurorisë për Krime të Rënda është një objekt i ndërtuar mbi bazën e të ardhurave të krijuara nga familjaret e familjes Brahimaj në Shqipëri dhe pjesëtarë të tjerë të familjes rezidente në shtetin italian prej shumë vitesh. Kjo pronë është e regjistruar në emër të të paditurit Sh B thjesht si kryefamiljar dhe për të ruajtur unitetin dhe harmoninë në familje. Një pjesë e mirë e këtij ndërtimi është realizuar nëpërmjet huamarrjeve tek subjekte të tjerë që janë thirrur si persona të tretë në këtë gjykim, shuma e huasë së marrë kap vlerën 420 (katërqind e njëzet e mijë) Euro. Pjesëtarë të familjes Brahimaj, kanë qenë të punësuar në shtetin Italian duke siguruar të ardhura të cilat kapin një vlerë të konsiderueshme.

Përveç provave shkresore dhe me dëshmitarë të kërkuar nga palët ndërgjyqëse gjykata caktoi dhe ekspertë vlerësues të pasurive të palujtshme . **Nga akti i ekspertimit të kryer nga eksperte vlerësuese në datën 06/02/2017, është bërë vlerësimi mbi pronat truall me sipërfaqe 2500 m katror, Ujë i Ftohtë Vlorë dhe i një godine shërbimi 4-5 katë me restorant 1 kat e një ambienti ndihmës në katin 1**

shqyrtuar të gjitha provat gjykata ka pranuar kërkesën për konfiskim pasi është vërtetuar gjyqësisht se pasuria në emer të shtetasit Shpetim Brahimaj nuk ishte krijuar me të ardhura të ligjshme, të cilat nuk disponoheshin prej tij, por ka ardhur si rezultat i investimit të sasive monetare të fituara me veprimtari kriminale nga djemtë e tij.¹⁰²

Në rastin Ndroqi, Procedimi pasuror nr.10, datë 21.07.2020, është regjistruar nga Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar ndaj pasurisë së Y. N.(alias Xh.P.) iniciuar nga informacioni i Drejtorisë së Përgjithshme të Policisë së Shtetit, për përfshirjen e shtetasit Y.N në veprimtarinë kriminale të trafikimit të narkotikëve, jashtë territorit të Shqipërisë në kuadër të një grupit të organizuar kriminal, në vitin 1998, në Turqi dhe në vitin 2004 në Itali, informacion i konfirmuar me ndihmën e Zyrës Qendrore Interpol Tirana dhe zyrave homologe në Ankara, Turqi dhe Romë, Itali.¹⁰³

me sipërfaqe totale 3089 m katror. Sipas aktit të ekspertimit vlera e shitblerjes së trualit është 16 547 500 lekë. Sipas kontratës së kaparit vlera është 125 000 Euro. Ndërsa godina 4-5 katë me restorant 1 kat e një ambienti ndihmës në katin 1 me sipërfaqe totale 3089 m katror ka si vlerë në momentin e kryerjes së aktit, atë prej 84 435 516 lekë. Ekspertja ka saktësuar se objekti ishte në ndërtim e sipër dhe ka mbetur i papërfunduar në momentin e sekuestrimit të ndërtesës. Po ashtu gjykata caktoi dhe ekspert kontabël për të bërë llogaritjen e të ardhurave të ligjshme të shtetasit Shpëtim Brahimaj dhe familjarëve të tij dhe diferencën e mbetur mes tyre dhe shpenzimeve të kryera. Sipas ekspertëve financiarë totali i mjeteve financiare të përdoruara nga shtetasi Shpëtim Brahimaj, i shprehur në lekë ishte 20, 868, 500 lekë. Në lidhje me raportin në mes të të ardhurave dhe shpenzimeve të shtetasit Shpëtim Brahimaj për periudhën 1 janar 1994 – mars 2014 nga akti i ekspertimit del se shuma e mjeteve monetare për periudhën në fjalë është 2, 062, 732 lekë dhe rezultojnë që të ketë një mungesë likuiditeti në shumën 17, 818, 531 lekë.

102 Vendimi Nr. 11, datë 18.05.2018, të Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda, Tiranë, i lënë në fuqi edhe nga Gjykata e Apelit për Krime të Rënda Tiranë, me vendimin nr.101, datë 10.09.2018.

103 Të dhënat e para informonin se pas hetimit në vitin 1998 nga autoritetet turke të drejtësisë, shtetasi shqiptar Xh.P. ka ndryshuar emrin dhe mbiemrin e tij në Y.N., periudhë pas së cilës ka vijuar veprimtarinë kriminale në fushën e narkotikëve. Nga hetimet janë marrë të dhëna nga Autoritetet Italiane të Drejtësisë marrë nëpërmjet letërporosisë, sipas të cilave ka rezultuar se në kuadër të hetimit të

Mbi kërkesën e Prokurorisë së Posaçme dhe disponimeve nr. 16 datë 01.08.2020 dhe nr. 15 datë 03.06.2021 të Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar të Gjykatës së Posaçme si kompetente, fillimisht pasuritë i janë nënshtruar sekuestrimit/ngrirjes së tyre. Pas përfundimit të hetimeve pasurore, çështja është dërguar para Gjykatës së Posaçme të shkallës së Parë me objekt konfiskimin e pasurive.

Personi Y.N. dhe mbrojtësit e tij, pretenduan se pasuritë janë të ligjshme dhe në porporcion të drejtë me të ardhurat e familjes, të aktivitetit të ligjshëm ekonomik dhe kredive të marra nga Bankat e nivelit të dytë. Gjykata e Posaçme e Shkallës së parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar me vendimin nr. 17, datë 03.11.2022, ka gjetur konfiskimin të bazuar për pjesën më të madhe të pasurive në emër dhe zotërim të shtetasit Y.N.

VI.3 Të drejtat procedurale të subjekteve dhe mbrojtja e palëve të treta

VI.3.1 Të drejtat procedurale të subjekteve në proceset e masave parandaluese

Në procesin penal, gjykata urdhëron konfiskimin në fund të seancave dëgjimore lidhur me akuzat penale. Sipas dispozitave të KPP, seancat gjyqësore mbahen në prani të prokurorit dhe të të pandehurit. Edhe në rastet kur i pandehuri është në drejtim të paditur, gjykata shpall

procedimit penal nr.3065/02 të Prokurorisë së Milanos, Itali shtetasit shqiptarë Y. N. dhe bashkëpunëtorë të tjerë të tij janë evidentuar si organizatorë në organizatën kriminale të stërvitur në fushën e narkotikëve, konkretisht të trafikimit në disa raste të lëndëve narkotike, të llojit “heroinë”, të trafikuar nga Turqia. Në vijim po të njëjtët organizatorë administronin dhe vlerat monetare të përfituara nga veprimtaria kriminale të cilat po ashtu i rihidhnin në tregun ekonomik duke i investuar në pasuri të patundshme dhe aktivitete ekonomike për të realizuar pastrimin e tyre. Po nga hetimet janë identifikuar se shtetasi Y.N.ose Xh.P.ka realizuar që prej vitit 2010 disa transaksione me pronat e paluajtshme dhe investime me vlerë të konsiderueshme.

pezullimin e gjykimit, i cili mund të zgjasë deri në 1 vit, duke urdhëruar policinë ta kërkojë të pandehurin. Në vijim në referim të nenit 352 të KPP, e shpall të pandehurin të arratisur dhe i cakton një avokat ex officio.

Të pandehurit kanë të drejtë të paraqesin rastin e tyre, t'i kërkojnë provat e tyre dhe të bëjnë pyetje të tërthorta lidhur me provat e paraqitura nga prokurori.

Nuk ka rregullta të vecanta procedurale që bëjnë dallimin mes gjykimit të seancës kryesore sa i takon akuzave penale, me ato sa i takon në mënyrë specifike konfiskimit.

Konfiskimi pasuror në procedurën parandaluese pasurore vendos parimin se askush nuk mund të përfitojë nga krimi, por është në të njëjtën kohë dhe një nga institutet më të diskutueshme në raport me respektimin e parimeve të procesit të drejtë gjyqësor dhe së drejtës së pronës.

Duke marrë në konsideratë karakteristikat e ligjit parandalues, sikur zgjerimi i veprimit në kohë të tij, rrethi i gjerë i personave ndaj të cilëve vepronte, devijimi i barrës së provës, rregullat e të provuarit, standardi i provës së kërkuar për të filluar procedimin pasuror e për të vendosur konfiskimin, autonomia nga procedimi penal e nga pozita penale e personit, mund të përbëjnë shkas për cënim të procesit të rregullt ligjor si dhe në kufizim të garancive procedurale që do t'i jepen personit të interesuar, të afër, persona të lidhur apo edhe të tretë, të cilët cënohen si rezultat i procesit parandalues.

GJEDNJ në jurisprudencën e saj i ka kushtuar një rëndësi të vecantë procesit të të provuarit, duke nënvizuar se analiza gjyqësore nuk duhet bazuar vetëm në dyshime të arsyeshme, por edhe në analizën e deklaratave të mbrojtjes dhe provave të paraqitura nga personat e interesuar dhe prokuroria për të mbështetur pretendimet e tyre.¹⁰⁴

104 Në çështjen Silickienė v. Lithuania, dt. 10.04.2012, Gjykata mori parasysh në analizën e saj të proporcionalitetit faktin që gjykatave vendase që urdhëruan konfiskimin nuk ishin mbështetur vetëm në dyshime të thjeshta dhe ishin bindur

GJEDNJ garancitë procedurale në procedurat e konfiskimeve i ka përmbledhur në çështjen *G.I.E.M.s.r.l and others v. Italy*, sikur: aksesi paraprak në pretendimet e akuzës;¹⁰⁵ respektimi i kontradiktorialitetit dhe mundësia për të paraqitur;¹⁰⁶ mundësia për tu përfaqësuar me avokat; mundësia për të paraqitur prova me shkrim dhe me gojë;¹⁰⁷ vlerësimi individualisht i secilës pjesë të pasurisë që synohet të konfiskohet, duke mbajtur parasysh rrethanat konkrete,¹⁰⁸ vlerësimi tërësor i rrethanave të rastit.¹⁰⁹

Në procesin parandalues, garancitë duhet të jepen nga gjykata në referim të nenit 6/1 të KEDNJ-së qoftë në procesin penal apo parandalues. Në çështjen *Silickienė v. Lithuania*, në çështjen e kthimit të pasurive, GJEDNJ ka listuar disa nga garancitë: (i) personi i dëmtuar duhet të jetë palë në procedurat e rikuperimit; (ii) mundësia të paraqesë argumente; (iii) mundësia që të paraqesë prova; (iv) mundësia për të kontrolluar ligjshmërinë dhe proporcionalitetin e masës; (v) arsyetimi i masës në lidhje me pasuritë konkrete; (vi) mundësia e organit gjyqësor që të heqë masën (sekuestrimin/konfiskimin); (vii) e drejta e ankimit ndaj vendimit për masën e dhënë.

KEDNJ dhe jurisprudenca e saj janë të detyrueshme në R.SH-së

se çdo send që do t'i konfiskohej kërkuarit ishte fituar nëpërmjet produkteve të krimit. Gjykata vëren se në lidhje me çdo send që do të konfiskohej, gjykatat u bindën, në bazë të parashtrësve të avokatëve të kërkuarve ose provat e paraqitura nga prokuroria, se asetet e konfiskuara ishin blerë në bazë të riinvestimit të fitimeve të paligjshme të organizatës kriminale. Në çështjen Veits kundër Estonisë, dt. 15.01.2015, Gjykata pasi analizuar në detaje hapat e ndërmarra nga gjykatat për të arritur në përfundimin se cilat pjesë të pasurisë duhet të konfiskoheshin, në gjetjen se konfiskimi ishte proporcional, Gjykata mori parasysh faktin që gjykatat kombëtare kishin trajtuar dhe refuzuar mjaftueshëm me arsyetim, argumentet e nënës dhe gjyqësor së kërkuarës se prona që do të konfiskohej nuk ishte përfituar me krim.

105 Shih Grayson & Barnham k. Mbretërisë së Bashkuar (19955 and 15085/06), dt. 23.09.2008

106 Shih Balsamo v. San Marinos (20319/17 and 21414/17), dt. 8.10.2019

107 Shih Butler v. Mbretërisë së Bashkuar (56054/00), dt. 27.06.2002

108 Shih Rummi v. Estonisë (63362/09), dt. 15.01.2015

109 Denisova & Moiseyeva v. Rusisë (16903/03), dt. 1.04.2010

dhe si rrjedhim, përbëjnë edhe bazën ligjore mbi të cilën do të garantohet procesi gjyqësor në rastet e kthimit të pasurive, edhe në kushtet kur ligji special nuk përmban dispozita të vecanta procedurale sa i takon trajtimin e këtyre rasteve.

Në procesin parandalues, referuar nenit 22 të ligjit Antimafia, si rregull seancat gjyqësore duhet të mbahen në prani të prokurorit si edhe të palëve të interesuara, të njerëzve pasuria e të cilëve ka mundësi t'i nënshtrohet urdhërit të mundshëm të konfiskimit duke iu referuar këtu personit të dyshuar, ose të afërmeve të tij, personave fizikë dhe juridikë nën kontrollin e tij.

Me kërkesë të prokurorit gjykata mund të vazhdojë gjykimin edhe në raste kur personi nuk ka banim të njohur brenda vendit, është larguar jashtë shtetit, ose me të gjithë kërkimet e bëra nuk gjendet. Në këtë rast gjykata vendos mosgjjetjen e personit, duke i caktuar atij një mbrojtës, i cili mund të caktohet kryesisht nga gjykata ose të zgjidhet nga të afërmit e personit.¹¹⁰

Ligji Antimafia përcakton se procedura bazohet në dispozitat e KPP, pa saktësuar llojin e dispozitave. Në praktikë seancat gjyqësore janë të hapura për publikun dhe në to merr pjesë prokurori, palët e interesuara dhe avokatët e tyre.

Seanca dëgjimore fillon me parashtrimin e prokurorit dhe kërkesën e tij për konfiskim, të bazuar në provat e mbledhura gjatë hetimit financiar. Palët e interesuara, kanë të drejtë të paraqesin parashtrësat e tyre dhe të paraqesin prova në lidhje me ligjshmërinë e pasurive të kërkuara për konfiskim, ku përfshihet cdo lloj prove që e konsiderojnë të përshtatshme dhe gjykata sipas rregullave të KPP ka të drejtë t'i pranojë apo t'i refuzojë ato. Palët e interesuara kanë të drejtë në këtë proces të bëjnë deklaratat para gjykatës, si dhe të bëjnë pyetje lidhur me cdo provë, përfshirë dëshmitarët dhe ekspertët. Ligji special nuk përcakton në mënyrë të qartë statusin e palëve të interesuara në momentin e deklaratave në cilësinë e të pandehurit apo të dëshmitarit, njësoj si në

110 Neni 22 pika 2 e Ligjit Antimafia

procedurën penale.

VI.3.2 Garantimi i të drejtave të palëve të treta

GJEDNJ në jurisprudencën e saj ka trajtuar rëndësinë e mbrojtjes së plëve të treta në procesin e kthimit të aseteve, duke u konsideruar se bien në fushën e veprimit të aspektit civil të nenit 6, në mungesë të ndonjë mundësie për procedimi penal në kuadër të një akuze penale.¹¹¹ GJEDNJ ka mbajtur qëndrimin se vlerësimi i pretendimeve për cënim të nenit 1 të Protokollit, do të bëhet nisur nga fakti se sa palët e treta kanë patur mundësi për të paraqitur pretendimet e tyre në gjykatat vendase, duke vënë theksin tek elementët e sjelljes e faktit.¹¹² Gjithashtu, Gjykata ka gjetur shkelje edhe në rastet kur palëve të treta nuk është dhënë e drejta të ndërhyjnë në proces apo të së drejtës së ankimit për shkak të mungesës së rregullimit ligjor të brendshëm.¹¹³

Direktiva 2014/42 /BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit, datë 3 prill 2014 *“Për sekuestrimin dhe konfiskimin e instrumenteve dhe produkteve të veprës penale në Bashkimin Evropian”* përbën një akt rekomandues sa i takon standartit të së drejtës europiane, duke parashikuar se përmes masave parandaluese preken jo vetëm të drejtat e personave të dyshuar, por edhe të palëve të treta të cilat nuk janë në një procedim penal dhe si rezultat, është i nevojshëm përcaktimi i një mbrojtje specifike dhe i mjeteve juridike të përshtatshme në mënyrë që të garantohet ruajtja e të drejtave themelore të palëve të treta të cilët pretendojnë se janë pronarë të pasurive mbi të cilat shtrihen masat ose që gëzojnë të drejta reale mbi to.¹¹⁴

111 Shih *Air Canada k. Mbretërisë të Bashkuar*, 1995, § 54, *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi k. Irlandës* [DHM], 2005 § 52 (rastet e sekuestrimit të një avioni privat); *AGOSI k. Mbretërisë së Bashkuar*, 1986, §§ 65-66 (konfiskimi i monedhave të arit); *Silickienė k. Lituanisë*, 2012, §§ 45-46.

112 Shih *Denisova & Moiseyeva kundër Rusesë*, datë 1 prill 2010

113 Shih *Micointelect k. Bullgarisë* (34129/03), dt.4.03.2014

114 Neni 6 i direktivës parashikon se: *“Shtetet Anëtare do të marrin masat e nevojshme për të qenë në gjendje të vazhdojnë me konfiskimin e të ardhurave nga krimi ose pasuri të tjera të një vlere, që korrespondon me të ardhurat e*

Konventa e Këshillit të Evropës “Për Pastrimin, Kërkimin, Kapjen dhe Konfiskimin e Produkteve të Krimit dhe për Financimin e Terrorizmit”, në të cilin Shqipëria është palë, në nenin 21 i kushton vëmendje mbrojtjes të të drejtave të palëve të treta.¹¹⁵

Një nga synimet e ndryshimit të ligjit nr.10192 datë 03.12.2009 “Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera, nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë”, me ligjin nr. 70/ 2017, datë 27.04.2017, ka qenë mbrojtja e personit të tretë në mirëbesim dhe parashikimet për sanksionet ndaj personave të tretë në keqbesim. Rëndësi kanë kriteret mbi bazën e të cilave mund të përcaktohet nëse i terti ka qenë në mirëbesim apo keqbesim. Personi i tretë ka barrën e vërtetimit të fakteve të pretendimit të bërë ndaj pasurisë së konfiskuar, duke përfshirë mirëbesimin e lartpërmendur. Në këtë drejtim duhen marrë në konsideratë dijeninë që transferimi kishte si qëllim shmangien e konfiskimit; fiktiviteti apo simulimi i transaksioneve përmes transferimit të pasurive kundrejt vlerave dukshëm më të ulëta se vlera e tregut ose pa pagesë¹¹⁶. Në rastet kur provohet mirëbesimi, sipas rregullave të së drejtës civile, të drejtat reale marrin mbrojtje duke konkuruar me konfiskimin si masë parandaluese në kuptim të ligjit Antimafia. Me ndryshimet e bëra përmes ligjit 70/2017, pala e tretë merr garanci në mundësinë e mbrojtjes të të drejtave të saj.

Neni 22 pika 3 përcakton se kur gjatë gjyqimit del se pasuritë e

përmendura, që janë transferuar, drejtpërdrejtë ose në mënyrë indirekt, nga një i dyshuar ose i pandehur ndaj palëve të treta, ose që janë blerë nga palët e treta nga një i dyshuar ose i pandehur, të paktën nëse ato palë të treta e dinin se transferimi kishte për qëllim shmangien e konfiskimit, në bazë të fakteve dhe rrethanave konkrete, duke përfshirë edhe faktin se transferimi ose blerja është bërë pa pagesë ose kundërdrejt pagesës së një shume dukshëm më e ulët se vlera e tregut”.

115 Neni 21 përcakton se “Në shqyrtimin e kërkesave për bashkëpunim, pala e kërkuar pranon ndonjë vendim lidhur me të drejtat e pretenduara nga palët e treta. Njohja mund të refuzohet nëse palët e treta nuk kishin mundësitë e mjaftueshme për të mbrojtur të drejtat e dikujt”.

116 Shih neni 22 pika 5 e Ligjit Anti-Mafia

sekuestruara u përkasin personave të tretë, gjykata e edhe kryesisht, me vendim të arsyetuar i thërret ata për të ndërhyrë në proces, dhe në cdo rast kanë të drejtë që brenda afatit të caktuar nga gjykata kanë të drejtën për të paraqitur në seancë pretendimet e veta si dhe të kërkojë marrjen e të dhënave të tjera të nevojshme. Ndërsa, ogani i akuzës kryen cdo hetim të nevojshëm për verifikimin e këtyre pretendimeve.

Nga ana tjetër, përmes nenit 12/a ligjvënësi rregulloi veprimet e masave parandaluese mbi pasuritë e palës së tretë kur është në keqbesim dhe ka marrë pjesë në transaksione, duke patur dijeni se kanë patur si qëllim shmangien e ekzekutimit të masës së sigurimit apo të konfiksimit.¹¹⁷ Pala e tretë ka të drejtën e mbrojtjes së interesave të saj në fazën e sekuestrimit dhe ekzekutimit të vendimit të sekuestrimit referuar subjekteve të përcaktuara në pikën 2 të nenit 3 gërma ‘a’ dhe ‘b’ të ligjit Antimafia, ndërsa referuar nenit 22 pika 3 në fazën e konfiskimit lejohet të ndërhyjnë në proces palë të preta të prekur nga vendimi i sekuestrimit. Gjykatat në jurisprudencën e saj kanë referuar me momentin procedural të sekuestrimit, ku për shkak të rëndësisë që ka ndërprerja e veprimtarisë së personit të dyshuar, gjykata vetëm konstaton pronat, që janë në emër të personit të dyshuar dhe të afërmve të tij, por është faza e konfiskimit ajo që përcjell një hetim më të thellë të objekteve, që kalojnë në favor të shtetit dhe subjekteve konkrete, përfshirë dhe palët e treta duke iu dhënë dhe këtyre të fundit mundësinë në mënyrë përfundimtare të japin pretendimet në lidhje me objektin e konfiskimit, përmes ndërhyrjes në proces apo ankimimit.¹¹⁸

117 Shih neni 12/a pika 1 dhe 3 e Ligjit Antimafia

118 Gjykata e Posaçme e Apelit, me vendimin nr. 49, datë 15.05.2018 arsyeton se: *“Sa i përket të drejtës materiale të personave të tretë, për të kërkuar nga gjykata mbrojtjen e interesave të tyre, kolegji çmon se pretendimet e tyre mund të lidhen vetëm më fazën e dytë të këtij gjykimi, që është faza e konfiskimit sipas rregullimeve të parashikuara në nenin 27 të ligjit nr. 10192, dt. 03.12.2009, dhe se pretendimet e tyre nuk mund të zgjidhen sipas rregullave të parashikuara nga KPP”.*

Gjykata e Posaçme e Apelit, me vendimin nr. 74, datë 11/03/2021, ka shqyrtuar kërkesën për revokimin e sekuestros pasurive të subjektit të ligjit parandalues Y. N. dhe familjarëve të tij, në mënyrë të qartë është shprehur në favor të së drejtës së shoqërisë “Raiffeisen Bank” sh.a., për t’u thirrur dhe për të ndërhyrë

në fazën e procedurës gjyqësore të konfiskimit. Kjo gjykatë ka arsyetuar : “.... Ky koleg j çmon se haptazi bankat, në cilësinë e kredidhënësve ndaj subjektit të ligjit parandalues, **nuk legjitimohen të parashtrojnë pretendime për revokimin e sekuestrimit të vënë në bazë të këtij ligji.** Sekuestrimi i pasurisë është një masë parandaluese paraprake, që vendoset për të garantuar vënien në zbatim të konfiskimit, në rast se provohet ekzistenca e kritereve të parashikuara në nenin 24 të këtij ligji.. “

Në rastin Balili, **konfiskimi si faza e dytë e procesit sipas ligjit antimafia është zhvilluar me praninë e të gjitha palëve dhe shqyrtim në themel të kërkimeve dhe provave. Në gjykim u thirrën në përputhje me nenin 22/3 të ligjit antimafia dhe palët e treta të identifikuar gjatë procesit të hetimit pasuror, në emër të të cilëve rezultoni disa nga pasuritë objekt konfiskimi** : Shoqërinë “Balili-KO” SHPK, me administrator shtetasin Bashkim Balili, Shoqërinë “DAED” sh.p.k., me administrator shtetasin D.N. dhe shtetasit G.A. A.Aliu, L. e G.C., E.M., E.L., B.R., dhe L.K.. Këta të fundit u thirrën si Persona të Tretë në gjykimin e konfiskimit sepse kishin financuar në ndërtimin e apartamenteve të të dyshuarit K. Balili, me kontrata sipërmarrje...

Barra provuese për ligjshmërinë e të ardhura të pasurive objekt konfiskimi, sipas ligjit antimafia dhe respektuar edhe në këtë gjykim u ka takuar palës në emër të së cilës rezultonte pasuria. Gjatë gjykimit është kryer dhe akt ekspertimi vlerësues dhe kontabel për pasurinë dhe të ardhurat, mbi provat e paraqitura në gjykim. Kërkimi i fundit i prokurorit ishte për konfiskimi e një pjese të pasurive dhe kthimin e pjesës tjetër.

Gjykata pasi analizoi të gjitha kërkimet, provat si dhe mendimet e ekspertëve mbi aktet e ekspertimit vlerësues dhe kontabël konkludoi se pasuritë objekt konfiskimi, duke qenë se burojnë nga e njëjta pasuri dhe nga provat e këtij gjykimi nuk u provua origjina e ligjshme e 40 % të saj, dhe për këtë arsye është në kushtet e konfiskimit të saj. Për këtë pjesë të pasurisë(40%) shtetasit Bashkim Balili dhe shoqëria e tij “ BALILI-KO”SHPK nuk arritën t’i provojnë kësaj gjykate burimet e ligjshme të krijimit të saj, të ardhurat monetare me të cilat është blerë në datën 18.12.2008 (që vjen në kohë pas periudhës së përfshitjes në veprimtari kriminale të Kelmend Balili).

Ndërsa në përfundim të procesit të konfiskimit, sipas dispozitivit të këtij vendimi del se për të gjitha pasuritë e financuara nga Personat e Tretë, ishte vendosur “Revokimin e sekuestros së vendosur me vendimin Nr.28, datë 21.11.2017 të Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda dhe kthimin pronarëve të tyre për pasuritë e identifikuar në vendimin nr. 18, datë21.09.2020 të Gjykatës së Posacme të shkallës së parë.

Përfundimisht me vendimin nr. 18, datë21.09.2020 Gjykata vendosi: Konfiskimin dhe kalimin në favor të shtetit në pjesë ideale të 40% të pasurive të identifikura në emër të Bashkim Balli dhe 40% të pasurive të identifikuar në emër të shoqërisë BALILI-KO shpk. Ky vendim është ankimuar në Gjykatë të Apelit, e cila me vendimin nr.33, datë 9.2.2021 ka vendosur “Mospranim të ankimit”, duke lënë në fuqi vendimin më sipër të Gjykatës së Posacme të

VI. 4 Ekzekutimi i vendimeve lidhur me masat parandaluese

6.4.1 Ekzekutimi i vendimeve të ngrirjes

Ngrirja bëhet nga Njësia e Inteligjencës Financiare (NJIF), sic parashikohet me Ligjin nr.9917, dt.19.05.2008 “Për parandalimin e pastrimit të parave dhe të financimit të terrorizmit”, i ndryshuar . Sipas nenit 22 gërma “g” , NJIF është përgjegjëse për nxjerrjen e urdhërit për ngrirje ose bllokim të veprimeve apo të transaksioneve të caktuara financiare apo veprimit financiar, për një periudhë jo më shumë se 72 orë dhe brenda këtij afati, nëse vëren element të veprës penale, NJIF i dërgon informacion prokurorit, duke dorëzuar edhe një kopje të urdhërit të pezullimit të përkohshëm të transaksionit, ose par ngrirjen e llogarisë, sipas kësaj dispozite, si dhe të gjithë dokumentacion përkatës. Palët në transaksion nuk kanë të drejtë të ankohen në gjykatë kundër ngrirjes së

Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar.

Në një rast tjetër Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë Vendimin nr.166 datë 14.06.2022 ka arsyetuar “**Gjatë fazës së konfiskimit personave të tretë që kanë të drejta reale mbi pronën duhet tu njihet e drejta e ankimit.** Koncepti i pronësisë, apo se kujt i përket pasuria është një koncept i së drejtës civile. Ndërkohë që legjislacioni civil nuk njeh të drejtën e përkatësisë mbi një objekt, por të drejtën e pronësisë dhe të drejtën reale mbi të. Ligji duhet të interpretohet në favor të të drejtave të subjekteve personave fizike që kanë të drejta reale mbi pronën në veçanti bankat si subjekte kreditore që parimisht janë në një marrëdhënie mirëbesimi me klientët.... Të drejtat reale lidhen me kalimin nga pronari tek subjekti tjetër iura in re aliena, duke u ndarë në të drejta gëzimi dhe garancie. Ligji nuk mund të të lërë pa mbrojtje bankat, si persona të tretë në mirëbesim që kanë kredituar qytetarët për të blerë a zhvilluar pronat, investimet e që gëzojnë të drejtën e hipotekës mbi pasuritë që kërkohen të konfiskohen Kolegji ka vlerësuar se pretendimi, **i rekursuesit, Shoqëria “Raiffeisen Bank” sh.a. për pjesëmarrjen e saj në procedurën e konfiskimit është legjitim dhe duhej të ishte pranuar.** Banka duhet të mbrojë interesat e saj pasurore mbi një pjesë të pasurive objekt konfiskimi, dhe që janë të veshura me të drejta pronësore që përfshihen në përmbajtjen e nenit 22/3 të ligjit parandalues. Këto të drejta mbrohen edhe nga nenet 17/2 dhe 42 të Kushtetutës si dhe KEDNJ dhe janë në përputhje me aktet e tjera ndërkombëtare sikurse është Direktiva nr. 42/2014 të BE, dhe akteve të Parlamentit Europian dhe Këshillit të Europës “Për sekuestrimin dhe konfiskimin e instrumenteve dhe produktve të krimit në Bashkimin Europian”.

këtij lloji.

Referuar Ligjit 157/2013 “Për masat kundër financimit të terrorizmit”, të ndryshuar, Ministria e Financave ka të drejtë të urdhërojë bllokim të përkohshëm të pasurisë që i përket njerëzve, të cilët sipas vendimit të Këshillit të Ministrave janë të regjistruar në listën e shpallur si terroristë nga rezolutat e Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara. Referuar nenit 16 të ligjit 157/2013, të ndryshuar, urdhëri për bllokim i lëshuar nga MF, ekzekutohet menjëherë, pa bërë një paralajmërim të palëve të interesuara dhe u komunikohet organeve përkatëse për ekzekutim si: BKSH ose AMF në emër të institucioneve financiare të licencuara nga ato ose në juridiksion të tyre; MD, në emër të ASHK; Cdo ministrie në emër të agjencive shtetërore të licencuara nga ato, ose të cilat i mbajnë fondet e regjistrave pronësorë në juridiksion të tyre. Në të tilla raste, palët e interesuara kanë të drejtë të ankimojnë urdhërat në Gjykatë Administrative në 5 ditë nga njoftimi, pa të drejtë pezullimi dhe gjykata duhet të dalë me vendim brenda 10 ditëve. Ankimi po ashtu nuk ka efekt pezullues ndaj urdhërit të bllokimit.

Përvec ngrirjes, ligji parashikon dhe sekuestrimin referuar nenit 22 të ligjit 157/2013, i cili i dërgohet për ekzekutim Axfencisë së menaxhimit të Pasurisë si edhe subjekteve përkatëse shtetërore apo private, të cilat administrojnë apo zotërojnë një pasuri të tillë.

VI.4.2 Ekzekutimi i masave parandaluese në procesin penal

VI.4.2.1 Ekzekutimi i vendimeve të sekuestrimit

Në rastin e sekuestros së provave referuar nenit 208 të KPP me urdhër të prokurorit, urdhëri i sekuestrimit ekzekutohet nga OPGJ. Në referim të nenit 212 të KPP, pala e interesuar ka të drejtën e ankimimit në Gjykatën e Rrethit Gjyqësor, vendim i të cilës është i ankimueshëm në Gjykatë të Apelit.

Në rastet kur gjykata vendos për sekuestron preventive dhe konservative, procesi i ekzekutimit fillon menjëherë. Ankesa kundër

vendimit të gjykatës nuk efektton procedurat e ekzekutimit përmes pezullimit të ekzekutimit të vendimit. Procedura e ekzekutimit fillon me lëshimin e udhërit të ekzekutimit dhe i dejttohet Zyrës së Përmbarimit Shtetëror, i cili e mbështet procedurën e ekzekutimit në dispozitat e Kodit të Procedurës Civile sikur parashikohet në nenin 271 pika 3 të KPC.

VI.4.2.2 Ekzekutimi i vendimeve të konfiskimit

Konfiskimet që urdhërohen nga gjykata në procedurën penale përfshijnë: konfiskimin si dënim dhe konfiskimin e pasurisë së sekuestruar (preventive dhe konservative).

Në të dy rastet konfiskimet i urdhëron gjykata në përfundim të gjykimit, përmes vendimit të formës së prerë lidhur me akuzat penale. Referuar ligjit nr.8331, dt.21.04.1998 “Për ekzekutimin e vendimeve të Gjykatës Penale” përgjegjësinë lidhur me ekzekutimin e vendimeve të konfiskimit e ka prokurori me lëshimin e udhërit të ekzekutimit, i cili nxirret menjëherë pasi vendimi fajësues të marrë formë të prerë. Urdhëri i prokurorit për ekzekutim i drejtohet Agjencisë së Rezervave Shtetërore, përmes Zyrës së Përmbarimit Shtetëror, lidhur me vendin ku gjendet pasuria, ashtu sic parashikohet në nenin 17 dhe 40 të ligjit nr.8331, dt. 21.04.1998 “Për ekzekutimin e vendimit të gjykatës penale”, duke u mbështetur veprimet përmbarimore në dispozitat e KPC.

VI.4.3 Ekzekutimi i vendimeve në procesin parandalues

VI.4.3.1 Ekzekutimi i vendimeve të sekuestrimit

Referuar nenit 14 të ligjit Antimafia, procesi i ekzekutimit të vendimit të sekuestrimit filloin menjëherë pas shpalljes së tij nga gjykata. Prokurori ka përgjegjësinë e vënies në ekzekutim të vendimit përmes oficerit të policisë gjyqësore dhe administratorit të pasurive.

Neni 14 përcakton rregulla lidhur me ekzekutimin për pasuritë

e luajtshme dhe të paluajtshme, shumqat monetare, kuotat dhe aksionet.¹¹⁹ Policia gjyqësore pas urdhërit të ekzekutimit të lëshuar nga prokurori, procedon me marrjen e apsurisë dhe dorëzimin tek Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara edhe kur personat që preken nga masa e sekuestros kanë të drejta reale ose personale për t'i gëzuar ato.

Në rastin e sekuestrove ndaj pasurive të paluajtshme apo të regjistruara në regjistra publikë, Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara njofton menjëherë këtë masë në zyrat pranë të cilave mbahen këto regjistra. Ndërsa në rastin kur pasuria është pa titull pronësie ose në bazë të një tituli që daton përpara vendimit të sekuestrimit dhe poseduesi nuk pranon ta dorëzojë atë vullnetarisht, gjykata urdhëron lirim të sendit dhe ekzekutohet nga policia gjyqësore.

Inventarizimi i pasurisë regjistrohet nga OPGJ gjatë dorëzimit tek administratori i caktuar. Raportin e nënshkruajnë personat e pranishëm gjatë procedurës dhe të gjitha dokumentat përkatëse ligjore i dorëzohen administratorit. Në mungesë të një dokumentacioni të detajuar dhe inventarizimit, Administratori cakton një auditues ligjor të caktuar nga Agjencia për Administrimin e Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, të cilit i kërkohet të përgatisë një raport auditimi oër ta vënë në dispozicion të Agjencisë.

VI.4.3.2 Ekzekutimi i vendimeve të konfiskimit

Ekzekutimi i vendimeve për konfiskim fillon menjëherë pas shpalljes së vendimit, sikur përcaktohet në nenin 28 të Ligjit Antimafia, të ndryshuar.

Gjatë fazës së ekzekutimit, gjykata nxjerr në dhomë këshillimi urdhërat të cilat u drejtohen aktorëve përkatës që marrin pjesë në procesin e ekzekutimit dhe marrjen e masave të tjera të nevojshme, ku përcakton edhe afatet dhe mënyrat e kryerjes së veprimeve dhe masat e

119 Neni 14, pika 2 e Ligjit Antimafia

nevojshme që duhen marrë, të cilat do t'i përcillen pa vonesë prokurorit që procedon në mbikqyrjen e ekzekutimit.

Në zbatim të nenit 29 të Ligjit Antimafia, pasuritë e konfiskuara me vendim gjykate kalojnë në pronësi të shtetit. Pasi vendimi i gjykatës për konfiskimin të marrë formë të prerë, ai i komunikohet menjëherë Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, e cila referuar neni 34 të Ligjit Antimafia është organi kompetent për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara. Kur vendimi merr formë të prerë, pasuria kalon në favor të shtetit dhe në rast të prishjes së vendimit në gjykatë më të lartë, përmes të cilit pasuria i kthehet zotëruesit të mëparshëm me vendim të formës së prerë, ai ka të drejtë të kërkojë dëmshpërblim sipas ligjit në fuqi.

Në kuptim të nenit 32 Administratori i caktuar nga Agjencia kryen veprimet e nevojshme për të dorëzuar në llogaritë e Agjencisë fondet në mjete monetare. Gjithashtu, Administratori do të jetë përgjegjës për administrimin e pasurive sipas destinacionit të caktuar nga Këshilli i Ministrave dhe vendimeve të organit kolegjal Komiteti Ndërinstitucional për Masat kundër Krimit të Organizuar.¹²⁰

VII. BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR NË KTHIMIN E PASURIVE

Shqipëria ka një kuadër të plotë ligjor sa i takon bashkëpunimit ndërkombëtar në rastet e procedurave të sekuestrimit dhe konfiskimit lidhur me kthimin e aseteve.

Neni 6 i Ligjit Anti- Mafia, i ndryshuar, parashikon se prokuroria gjatë hetimeve kur i lind nevoja për ndihmë juridike ndërkombëtare zbqaton marrëveshjet ndërkombëtare, të ratifikuara nga R.SH-së, si dhe dipsozitat përkatëse procedurale.

Neni 10 i Ligjit Antimafia, i ndryshuar, parashikon se në rast

¹²⁰ Neni 33, 34, 35 i Ligjit Antimafia.

që gjatë gjykimit lind nevoja për ndoihmë juridike ndërkombëtare, zbatohen marrëveshjet ndërkombëtare, të pranuar nga shteti shqiptar, si dhe dispozitat respektive procedurale.

Kodi i Procedurës Penale përcakton rregulla në rast të bashkëpunimit gjyqësor ndërkombëtar në rasted e hetimit si dhe rregulla në drejtim të njohjes së vendimeve të huaja dhe ekzekutimit të tyre, përveç rregullave të posacme në marrëveshje shumëpalëshe në të cilat Shqipëria është palë, apo marrëveshjet bilaterale.

Shqipëria është palë në disa konventa në kuadër të Kombeve të Bashkuara dhe Këshillit të Evropës, të cilat mund të përdoren si bazë për bashkëpunimin ndërkombëtar për kthimin e pasurive ndërmjet juridiksioneve që janë palë në këto konventa. Këto indtrumentë ofrojnë dispozita bashkëpunimi ndërkombëtar në procedurat e hetimit me qëllim gjurmin dhe identifikimin e pasurive, por edhe të ngrirjes, sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive.¹²¹

Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar,¹²² në nenin 13 të saj parashikon bazën ligjore në drejtim të bashkëpunimin ndërkombëtar me qëllim shkëmbimit të kërkesave për hetim financiar, por edhe masave parandaluese. Neni 14 ofron bazën ligjore lidhur me asgjësimin e të ardhurave të konfiskuara të pasurive, ndarjen e pasurive ndërmjet shteteve me qëllim kompensimin e viktimës dhe krimitin e pasurive të pronarët e ligjshëm. Ndërsa neni 18 pika 3, shkronja “g” parashikon ndiohmën e ndërsjellë juridike me qëllim mbledhjen e provave që kanë të bëjnë me identifikimin dhe gjurmimin e pasurive. Neni 19 parashikon rregullime ligjore në drejtim të hetimeve të përbashkëta, ku shtete anëtarë në konventë të

121 J.Thomas, L.Day, F.Jackson “ Mjetet dhe praktikat më të mira në bashkëpunimin ndërkombëtar për kthimin e pasurive”fq.15-23, AIRE&RAI, RAI 2019

122 Konventa e OKB kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar ka objekt veprat penale të pjesëmarrjes në grupe të organizuara kriminale, pastrim të parave, korrupsionin dhe pengim të drejtësië dhe krime të tjera të rënda të dënueshme me dënim së paku 4 vite. Veprat penale duhet të jenë të natyrës ndërkombëtare dhe të përfshijë një grup të organizuar kriminal.

lidhin marrëveshje dypalëshe ose shumëpalëshe në lidhje me çështjet e hetimit në kthimin e pasurive, përmes krijimit të grupeve të përbashkëta të hetimit me qëllim gjurmin dhe identifikimin e pasurive për subjektet e dyshuara.

Një vend të rëndësishëm ka dhe Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit e vitit 2005, në të cilën Shqipëria është palë. Ky instrument shërben si një bazë ligjore për bashkëpunimin ndërkombëtar për kthimin e pasurive në lidhje me veprat penale të korrupsionit në sektorin public dhe privat. Kjo konventë përcakton në nenet 53, 54 dhe 55 të saj të kërkesave për njohjen e urdhërave të konfiskimit ndërmjet shteteve dhe të mekanizmit përmes të cilit zbatohen urdhërat e konfiskimit, përfshirë dhe ato pa dënim penal. Neni 59 krijon hapësirën e lidhjes së marrëveshjeve dypalëshe dhe shumëpalëshe për të rritur efektivitetin e bashkëpunimit ndërkombëtar për kthimin e pasurive në lidhje me veprat penale të korrupsionit.

Shqipëria është palë në Konventën Evropiane e Këshillit të Evropës për Ndihmën e Ndërsjellë në Çështjet Penale e vitit 1959, e cila ofron kushtet e përgjithshme për ndihmën e ndërsjellë juridike ndërmjet shteteve anëtare të Këshillit të Evropës në drejtim të kthimit të pasurive dhe që shërben si bazë për hetimet financiare lidhur me identifikimin dhe gjurmimin e pasurive si dhe kërkesat për masat parandaluese.

Konventa e Varshavës e vitit 2005 ‘Për Pastrimin, Kontrollin, Sekuestrimin dhe Konfiskimin e të Ardhurave nga Krimi dhe për Financimin e Terrorizmit ‘(ETS nr.198) që përditëson Konventën e Strasburgut (ETS nr. 141), përmban dispozita sa i takon hetimit financiar, aksesin në të dhëna financiare, shkëmbimin e informacioneve pa njoftim paraprak si dhe në lidhje me procedurat e ngrirjes, sekluestrimit dhe konfiskimit, duke përfshirë konfiskimin pa dënim dhe administrimin dhe asgjësimin e aseteve në rastet ndërkombëtare.

Konventa e Strasburgut për Korrupsionin e vitit 1999 (ETS 173), përmban rregullime të hollësishme për kthimin e pasurive në rastet ndërkombëtare, si dhe rregullimin e komunikimit praktik mes

autoriteteve në rast urgjence, gjë e cila konsiderohet efektive në rastin e rasteve urgjente të masave parandaluese.

Direktiva 2014/42/BE “Për sekuestrimin dhe konfiskimin e instrumenteve dhe të ardhurave nga krimi në Bashkimin Evropian”¹²³ zhvillon konfiskimin e bazuar në vlerë dhe dispozitat e konfiskimit të zgjeruar si dhe konfiskimin pa dënim, në rastet kur I pandehuri është arratisur ose nuk mund të ndiqet penalisht për shkak të një sëmundje.

Nga viti 2006 Shqipëria ka statusin e vëzhguesit në rrjetin CARIN (Camden Assets Recovery Inter-Agency Network)¹²⁴ dhe me nënshkrimin e marrëveshjes operacionale me Europolin është bërë anëtarësimi me të drejta të plota në CARIN, duke rritur bashkëpunimin ndërkombëtar lidhur me identifikimin, gjurmimin, ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive.

Ndërkohë në shtetet joanëtare të BE-së kërkohet krijimi i një Zyrë të Kthimit të Pasurive (ARO) kombëtare, e cila do të shërbejë si një praktikë e mirë për të përmirësuar vecanërisht veprimet ndërkufitare për kthimin e pasurive. Gjithashtu, ARO shërbejnë për të treguar një vigjilencë të madhe në identifikimin, gjurmimin, ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive të kthjuara nga veprimtaria kriminale. ARO nacionale kanë detyrë bashkëveprimin dhe koordinimin me agjenci

123 Direktiva e vitit 2014 shërben për të thjeshtuar Vendimet Kuadër të Këshillit 2001/500/JHA për pastrimin, identifikimin, gjurmimin, ngrirjen, sekuestrimin dhe konfiskimin e mejetev dhe të ardhurave nga krimi, referuar veprave penale për të cilat zbatohet konfiskimi si dhe të Vendimit Kuadër të Këshillit 2005/212/JHA dt. 24 .02.2005 për konfiskimin e të ardhurave, mjeteve dhe pasurive të lidhura me krimin në rastin e transferimit në të tretë dhe konfiskimin e zgjeruar.

124 Rrjeti Camden i Agjencive të Kthimit të Pasurive është një rrjet joformal i praktikantëve ligjzbatues si prokurorë, gjyqtarë, profesionistë në fushën e identifikimit, gurmimit, sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive. Është një rrjet ndërinstytucional, ku secili shtet anëtar përfaqësohet nga një punonjës i zbatimit të ligjit dhe një ekspert gjyqësor (prokurot apo officer policie etj). Qëllimi i CARIN është rritja e efektivitetit të përpjekjeve të anëtarëve të tij në shumë agjenci për të privuar kriminelët nga fitimet e tyre të paligjshme. Është një rrjet operacional, që ekziston për të lehtësuar kërkesat operacionale të bazuara në rastet e kthimit të pasurive. CARIN ka 54 juridiksione të regjistruara, duke përfshirë 28 shtete anëtare të B4E-së dhe 9 organizata ndërkombëtare.

të tjera ligjzbatuese me qëllim rritjen e eficiencës dhe efektivitetit në drejtim të masave parandaluese kundër pasurive të krijuara nga veprimtaria e paligjshme në nivel kombëtar. Shqipëria nuk ka një zyrë të tillë nacionale sipas standarteve europiane¹²⁵ dhe praktikave më të mira botërore. Edhe pse sipas dokumenteve strategjike dhe plan-veprimeve përkatëse ishte projektuar që të ishte finalizuar ARO në Shqipëri nga fundi i vitit 2023,¹²⁶ kjo zyrë nuk shihet as në projekte të krijimit, jo më të bëhet efektive, gjë e cila është kritikuar dhe në progres-raportin e vitit 2023 ku rekomandohet krijimi dhe bërja efektive sa më parë e kësaj zyre në Shqipëri.¹²⁷

VIII. ADMINISTRIMI I PASURIVE

VIII.1 Mekanizmi institucional për administrimin e pasurive të kthyera

Në Shqipëri Agjencia për Administrimin e Pasurive të Sekestruara dhe të Konfiskuara është krijuar në vitin 2010 me VKM nr.314 datë 5.5.2010 *“Për organizimin, kompetencat dhe funksionimin e Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, si dhe për përcaktimin e shpërblimit të Personave të tretë në Administrimin e Pasurisë”*, në zbatim të nenit 34 të ligjit Antimafia.

Më pas ka vazhduar të funksionojë sipas VKM nr.687 dt.5.10.2011

125 Vendim i Këshillit të BE-së 2007/845/JHA, për bashkëpunimin mes Zyrave të Kthimit të Pasurive të shteteve anëtare në fushën e identifikimit, gjurmimit të produkteve ose pasurive të tjera të lidhura me krimin

126 Sipas Plan Veprimit 2020-2023 të miratuar në 30 Prill 2020, në zbatim të Strategjisë Ndërsektoriale Antikorrupsion, në objektivat B3 ishte parashikuar që gjatë vitit 2020 të ngrihej grupi i punës i përbërë nga përfaqësues nga Ministria e Drejtësisë, Financave, Sigurisë dhe Rendit Publik, Agjencise të Administrimit të Pasurive Sekuestruara dhe Konfiskuara, Prokuroria e Përgjithshme, i cili do të bënte vlerësimin, rekomandime, dokument final mbi rishikimin e kuadrit ligjor të fushës dhe një projekt ide për ngritjen e Zyrës së Kthimit të Pasurive të Krimit. Deri në Dhjetor 2021 parashikohej të miratohet kuadri ligjor në lidhje me organizimin dhe funksionimin e Zyrës së Kthimit të Pasurive. Në Dhjetor 2023 parashikohet ngritja dhe bërja funksionale e Zyrës.

127 Shih Progres-Raporti i BE-së për Shqipërinë, fq. 5.

“Për krijimin, rregullat e hollësishme për organizimin, kompetencat dhe funksionimin e Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara, si dhe mënyrën e administrimit të pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”, i ndryshuar mbi bazën e të cilave ishte ngritur dhe funksiononte Agjencia deri në Korrik 2019.

Tashmë funksionon sipas ligjit 34/2019, ndryshuar me ligjin 19/2020 *“Për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”*, dhe sipas nenit 6 të ligjit 34/2019, Agjencia është person juridik publik, buxhetor, me seli në Tiranë në varësi të ministrit për sigurinë dhe rendin publik.¹²⁸

Sipas nenit 4 të Ligjit, Dispozitat e Ligjit 34/2019, i ndryshuar zbatohen për: a) pasuritë e sekuestruara e të konfiskuara me vendim të gjykatës kompetente, sipas përcaktimeve të legjislacionit në fuqi për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit dhe korrupsionit; b) pasuritë e bllokuara e të sekuestruara, sipas përcaktimeve të legjislacionit në fuqi për masat kundër financimit të terrorizmit; c) pasuritë , për të cilat është vendosur masa e sekuestrimit preventive, sipas dispozitave të Kodit të Procedurës Penale, dhe ato të konfiskuara me vendim të gjykatës kompetente, sipas dispozitave të Kodit Penal, të cilat janë produkt i veprave penale apo të lidhura me to.¹²⁹

128 Deri me ndryshimet e fundit për përmes ligjit 34/2019 ka qenë nën Minbistrinë e Financave, ndërsa me ndryshimet e ligjit 19/2020 Ministri për Rendin dhe Sigurinë Publike.

129 Duhet vënë në dukje se me ndryshimet e ligjit 34/2019, në nenin 4 të tij përcaktohet se dispozitat e këtij ligji zbatohen dhe për pasuritë për të cilat është vendosur masa e sekuestros ose e konfiskimit, sipas Aktit Normativ nr.1, dt.31.1.2020 të KM “ Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike”(Operacioni Forca e Ligjit), ku përcaktohet kompetenca e Agjencisë referuar nenit 8/pika c.1), c.2) në drejtim të dhënies së pasurisë së sekuestruar në përdorim të institucioneve dhe enteve shtetërore, në nivel qendror e vendor, si dhe tek të tretët sipas parashikimeve të Aktit Normativ nr.1, dt.31.1.2020 të KM “ Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike” si dhe të cdo kompetence tjetër të parashikuar në Aktin Normativ nr.1. Këto dispozita kanë fuqi të përkohshme dhe do të zbatohen deri në datën 31.12.2020.

Kompetencat e Agjencisë së Administrimit janë të përcaktuara në nenin 8 të Ligjit 34/2019, të ndryshuar ku përfshihen: (i) organizimi, funksionimi, buxheti përgjegjësitë e Agjencisë; (ii) marrja në dorëzim e pasurive sipas urdhërimit të gjykatës; (iii) administrimi i pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara; (iv) shitjen e pasurive; (v) administrimin nga persona të tjerë; (vi) përdorimi i pasurive gjatë gjykit dhe pas dhënies së vendimit; (vii) transferimi tek shteti dhe në palë të treta; (viii) kthimi tek pronari i origjinës në rast të revokimit të masës parandaluese; (ix) administrimi i pasurive dhe i të ardhurave; (x) përcaktimi i shpenzimeve për administrimin e pasurive; (xi) krijimi i regjistrit elektronik dhe administrimi i tij.¹³⁰

Me hyrjen në fuqi të legjislacionit në Korrik 2019, dhe me ndryshimet që kanë hyrë në fuqi Mars 2020, janë shfuqizuar dispozitat e mëparshme pika 2 e nenit 34 të ligjit 10192 /2009, të ndryshuar (Ligji Antimafia) si dhe VKM nr.687 dt.5.10.2011 “Për krijimin, rregullat e hollësishme për organizimin, kompetencat dhe funksionimin e Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara, si dhe mënyrën e administrimit të pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”, i ndryshuar mbi bazën e të cilave ishte ngritur dhe funksiononte Agjencia deri në Korrik 2019.

- 130 Neni 8 i ligjit 34/2019 i ndryshuar përcakton kompetencat e AAPSK: “(a) Merr ne dorëzim pasuritë e sekuestruara e të konfiskuara, sipas përcaktimeve të nenit 3 të këtij ligji; (b) Administron, mirëmban dhe ruan pasuritë e sekuestruara e të konfiskuara, nëpërmjet administrimit të drejtëpërdrejtë apo të të tretëve. Nëse është e mundur, rrit vlerën e pasurisë në administrim; b.1 merr në dorëzim dhe ruan provat materiale, sipas përcaktimeve të nenit 4 të ligjit; b.2 paraqet kërkesë pranë prokurorit për të urdhëruar përdorimin, tjetërsimin ose asgjësimin e provave materiale, sipas përcaktimeve të Kodit Procedurës Penale; b.3 administron provat materiale, për të cilat organi procedues ka urdhëruar përdorimin ose tjetërsimin e tyre; c) Me vendim të Komitetit Ndërinstitucional të Ekspertëve për Masat kundër Krimit të Organizuar, realizon shitjen e pasurive të luajtshme të sekuestruara, të cilat me kalimin e kohës prishen, dalin jashtë përdorimit apo u bie vlera në mënyrë të ndjeshme; c.1 disponon për dhënien e pasurisë së sekuestruar në përdorim të institucioneve dhe enteve shtetërore, në nivel qëndror e vendor, si dhe tek të tretët, sipas parashikimeve të aktit normativ nr.1, dt. 31.1.2020, të Këshillit Ministrave, “Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike”; c.2 cdo kompetencë tjetër apo detyrë e parashikuar në aktin normative nr.1, dt.31.1.2020, të Këshillit të Ministrave, “ Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të orgabizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike”; d) Kryen rregjistrimin në favor të shtetit në përgjegjësi

Agjencia nuk përfshihet në fazën e gjykimit për të bërë një vlerësim të pasurive. Prokuroria pranon deri më tani që do të ishte korrekte që në të gjitha rastet të bëhej vlerësimi nga ana e ekspertëve që në fazën e hetimit, në mënyrë që të ketë një vlerësim paraprak të aseteve të cilat kërkohen të sekuestrohen apo konfiskohen. Agjencia merr në dorëzim pasurinë e sekuestruar refreuar nenit 17 të ligjit 34/2019, të ndryshuar, bazuar në inventarin dhe përshkrimin e pasurisë së sekuestruar të realizuar nga komisioni i ngritur me urdhër të ministrit përgjegjës dhe që përbëhet nga administrator i pasurisë, përfaqesues i agjencisë, përfaqesues nga Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit duke u bazuar në rregulla të KPC në mbajtjen e tij.

Ndërsa në raste të tjera, vlerësimi bëhet në kuadër administrimi për efekt të mirëadministrimit të pronës si dhe të ushtrimit të funksionit të Agjencisë për rritjen e vlerës së këtyre pronave: si vlerësimi e cmimit të tregut për dhënie me qira të pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara; vlerësimin e cmimit të shitjes së pasurive të konfiskuara; vlerësimin e cmimit të shitjes për pasuritë e sekuestruara, për të cilat gjykata ka vendosur shitjen e tyre. Gjithashtu, vlerësimi bëhet në kuadër të përgatitjes së raportimit të vlerësimit Teknik-financiar në lidhje me administrimin e pronave.

Sipas nenit 24 të ligjit 34/2019 Komiteti Këshillimor Ndërinstitucional i Ekspertëve për Masat kundër Krimit të Organizuar¹³¹

dhe administrim të Agjencisë, të pasurive të regjistruara të konfiskuara, nës regjistrat përkatës; e) Përgatit dokumentacionin e plotë për tjetërsimin apo dhënien në përgjegjësi administrimi, të pasurive të konfiskuara; f) Bashkëpunon për shitjen e pasurive të konfiskuara me institucionet përgjegjëse për shitjen e pronave publike; g) Mbikqyr vperimtarinë e përfituesit nga fondi i posacem për parandalimin e kriminalitetit, të cilit i është dhënë në përdorim, përgjegjësi administrimi apo huapërdorje një pasuri e konfiskuar, nëse përdorimi i pasurisë apo jo në përputhje me udhëzimin e ministrit përgjegjës për rendin dhe sigurinë publike të nxjerrë për këtë qëllim; h) Bën verifikimin dhe përgatit dokumentacionin për vendimmarrjet e Komitetit Ndërinstitucional të Ekspertëve për Masat kundër Krimit të Organizuar, si dhe ndjek zbatimin e tyre; i) Përgatit dhe administron statistika periodike dhe vjetore për sasinë, llojin dhe vlerën e pasurive të sekuestruara e të konfiskuara nën administrim.”

131 Komiteti i ngritur sipas përcaktimeve të nenit 35 të ligjit nr.10 192, dt.3.12.2009

mbikqyr administrimin e psiurisë së konfiskuar nga Agjencia, siapos fushës së përcaktuar në nenin 3 të ligjit 34/2019.

Komiteti vendos për destinimin e pasurive si dhe për përdorimin efektiv të të ardhurave brenda buxhetit të shtetit, përfshirë edhe vendimin për pagimin e shpenzimeve operative të Agjencisë.¹³²

Komiteti, me vendim përcakton mënyrën dhe kushtete e përdorimit dhe destinimin e pasurive të konfiskuara dhe nxjerr udhëzime shoqëruese të përdorimit brenda 30 ditëve nga paraqitja e raportit vlerësimit nga Agjencia, por jo më vonë se 120 ditë nga data e njoftimit të vendimit gjyqësor.

Këshilli i Ministrave, me propozimin e ministrit përgjegjës për rendin dhe sigurinë publike, përcakton kriteret, masën dhe mënyrën e përdorimit të pasurive të konfiskuara, duke u bazuar në parimet e mirëadministrimit të pronës.¹³³

Sipas nenit 33 të ligjit 34/2019, të ndryshuar brenda 12 muajve nga hyrja në fuqi e Ligjit do të krijohej regjistri elektronik i pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara, i cili do të administrohej nga Agjencia, me qëllim bërjen transparente me publikun të veprimtarisë së administrimit të pasurive të kthyer nga krimi.

Këshilli i Ministrave miraton rregullat për përmbajtjen, formën e regjistrimit të pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara dhe përcakton

“Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar dhe trafikimit nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë”, të ndryshuar

132 Komiteti referuar nenit 35 të Ligjit Antimafia 10 192/2009 i ndryshuar në vitin 2017, përbëhet nga 8 anëtarë të propozuar respektivisht nga Ministri Financave, Ministri Drejtësisë, Prokurori i Përgjithshëm, Ministri që mbulon rendin publik, Ministri që mbulon çështjet sociale, Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara, Njësia e Administrimit të Buxhetit Gjyqësor dhe Kryerregjistruesi i Pasurive të Paluajtshme të R.SH-së, ku përfaqësuesi nga MF është dhe kryetar Komiteti. Në këtë komitet ftohen të marrin pjesë edhe përfaqësues të institucioneve publike ose organizatave të tjera, vendase a të huaja, veprimtarë në fusha me interes për zbatimin e ligjit.

133 Agjencia raporton në lidhje me administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara në Këshillin e Ministrave dhe komisionin përgjegjës për çështjet ligjore të Kuvendit përmes ministrit përgjegjës për rendin dhe sigurinë publike.

organet publike apo subjektet që kanë të drejtë qasjen në informacionin e tij.

Në Shqipëri nuk ekziston një sistem në lidhje me mbledhjen e të dhënave sa i përket kthimit të pasurive. Agjencia është e detyruar për pasuritë e sekuestruara dhe konfiskuara me një urdhër/vendim të gjykatës, dhe nuk mban të dhëna statistikore lidhur me të dhënat sa i takon procedurave të ndjekura për kthimin e pasurive të krimit. Po ashtu nuk ekziston e miratuar një metodologji për mbajtjen e këtyre të dhënave statistikore, në mënyrë që të shërbejë për matjen e efektivitetit të autoriteteve në procesin e kthimit të pasurive që rrjedhin nga veprimtaria kriminale.

VIII.2 Përdorimi i pasurive të konfiskuara

Kthimi efektiv i pasurive të përfituara përmes një veprimtarie kriminale është një mjet në luftën kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit. Kthimi i pasurive është një process kompleks që kalon në disa faza: faza hetimore që mund të rezultojë në një sekuestrim të përkohëshëm të pasurive; administrimi i përkohshëm pasurive si rezultat i një urdhëri sekuestrimi të përkohshëm; faza gjyqësore në të cilin merret një vendim konfiskimi dhe përfundimisht faza e kalimit në favor të shtetit të pasurive dhe mënyra e përdorimit.¹³⁴

Pasuritë në momentin që konfiskohen, duhet të administrohen në mënyrë korrekte. Administrimi pasurive është një pjesë e rëndësishme e procesit të përdorimit social, me qëllim reduktimin e mundësive të uljes së vlerës së pasurisë. Kuadri ligjor për administrimin e pasurive duhet të ketë si qëllim mbrojtjen e pronësisë, të rrisë vlerën e pasurisë dhe zvogëlojë mundësitë e humbjes.¹³⁵

Ka disa mekanizma lidhur me administrimit të pasurive ku mund të përmendet: shitja e pasurive ku duhet mbajtur në konsideratë: para-

134 M.Jovanovic, S. McClelland, H.Smith, H.Stolnik Trenkic “ Social reuse of confiscated assets”, AIRE Center, 2023, fq.13

135 ibid, fq.34

shitja (ndërkohë që nuk është dhënë një vendim konfiskimi), afati i arsyeshëm, organizimi i ankandit; ripërdorimi për qëllim public ku pasuritë i kalojnë institucioneve shtetërore/ institucioneve locale, shoqërisë civile me focus viktimë nga probleme sociale; dhurimi për bamirësi; shkatërrimi i sendeve të skaduara, me kosto mirëmbajtje apo të rrezikshme.¹³⁶ Në Europë dhe në rajon merr një rëndësi të madhe ripërdorimi i pasurive të kthyera për qëllime të programeve sociale.

Në Shqipëri, konform nenit 37 "Fondi i posacëm për parandalimin e kriminalitetit" të ligjit Antimafia, një fond i vecantë është ngritur, me qëllim përdorimin në projektet shtetërore por edhe në programet sociale. Këto fonde shërbejnë kryesisht për parandalimin e kriminalitetit dhe edukimin ligjor. Fondi i posacëm dhe masa e tij përcaktohen në ligjin vjetor të buxhetit.

Ky fond shërben për: (a) përmirësimin e funksionimit të drejtësisë penale, duke destinuar pasuritë në administrim të Prokurorisë së Përgjithshme, Prokurorisë së Posacme dhe të Ministrisë së Drejtësisë; (b) përmirësimin e hetimeve paraprake penale të krimit të organizuar dhe zhvillimin e programeve të mbrojtjes së dëshmitarëve e të bashkëpunëtorëve të drejtësisë, duke destinuar pasuritë në administrim të ministrisë që mbulon çështjet e rendit publik; c) dhënien e ndihmës viktimave të krimit të organizuar, si dhe nxitjen e programeve sociale për këto kategori, duke destinuar pasuritë në administrim të ministrisë që mbulon çështjet sociale; d) dëmshpërblimin e viktimave të krimit të organizuar dhe të trafikimit në masën e caktuar në vendim gjykatë.

Përvec institucioneve qendrore, përfitues të financimit të projekteve për parandalimin e kriminalitetit mund të jenë: a) njësitë e qeverisjes vendore, ku ndodhen pasuritë e paluajtshme të konfiskuara; b) organizatat jofitimprurëse, që kanë për objekt të veprimtarisë së tyre rehabilitimin social, kulturor e shëndetsor të shtresave në nevojë, vecanërisht atyre të porekura apo të rrezikuara nga krimi, përfshirë organizatat dhe qendrat terapeutike, qendrat e riaftësimit dhe të kurimit

136 Ibid, fq. 36-38

të përdoruesve të substancave narkotike, si dhe qendrat e asistencës e të rehabilitimit të viktimave të trafikut të qenieve njerëzore, që në tre vitet e fundit nga paraqitja e kërkesës, zhvillojnë veprimtari të tilla. Me ndryshimet e reja ligjore, Kërkesat për financimin e projekteve, sipas nenit 37 të Ligjit Antimafia, vendoset nga Komiteti Ndërinstitucional i Ekspertëve për Masat kundër Krimit të Organizuar, duke përcaktuar financimin e projektit dhe mënyrën e përdorimit të fondit të vënë në dispozicion të kërkuarit, ndërsa zbatimi ndiqet nga Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara.

Referuar të dhënave të progress raportit për Shqipërinë në vitin 2023, rezulton se sekuestrimi i pasurive për korrupsion është rritur në masën 38 milion Euro në vitin 2022 krahasuar me 21 milion Euro në vitin 2021.¹³⁷ Ndërkohë, që në total sekuestrimi i pasurive ka zbritur në 46 milion Euro krahasuar me vitin 2021 50 milion Euro, ndërsa të ardhurat e konfiskuara në vitin 2022 janë rritur me 5,8 milion euro krahasuar me vitin 2021 ku janë rritur 150 000 Euro.¹³⁸

Referuar Ligjit përkatës, Agjencia ka bërë dhe administrimin e pasurive sipas vendimmarrjes së Komitetit, të cilat janë konsideruar në shumë raste efektive.¹³⁹

137 Progres-Raporti i BE për Shqipërinë, fq.25

138 Ibid, fq.45

139 Rasti Hoxha (A.H.) lidhet me konfiskimin e pasurive gjatë gjykimit penal me vendimin përfundimtar të themelit, gjykim i ndjekur, sipas rregullave të procedurës penale bazuar në të drejtën materiale penale për konfiskimet. Procedimi penal nr.339 i vitit 2016 është regjistruar fillimisht nga Prokuroria për Krime të Rënda dhe më pas hetimet kanë vijuar nga Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. Hetimet nuk kishin si fokus kryesor dhe të vetëm pasurinë me origjinë kriminale, por hetimin e disa fakteve penale në fushën e narkotikëve duke përfshirë si shitblerjen po ashtu dhe trafikimin e tyre nga një numër i konsiderueshëm personash, nga të paktën tre shtete (Shqipëria, Kosova, Turqia) të organizuar në disa grupe të strukturuar kriminale. Hetimet identifikuan saktësisht autorët e përfshirë në ngjarjet objekt hetimi dhe mblodhën prova të rëndësishme edhe për pasuritë me vlera të konsiderueshme, të llojit automjete, bar-kafe dhe hotel të cilat ishin rezultat i pastrimit të vlerave “të pista” monetare, produkt i veprave penale në fushën e narkotikevë. Hetimet dhe të dhënat provuese të mbledhura gjatë tyre, i kanë ndihmuar dhe autoritetet analoge të drejtësisë në Itali dhe Kosovë, në përgjigje

Agjencia ka realizuar praktika të suksesshme në drejtim të të letërporosive të dërguara nga organi procedues, Prokuroria për Krime të Rënda. Gjykata e Posaçme e Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar vendimin nr.9, datë 01.02.2021, lënë në fuqi nga Gjykata e Apelit me Vendimin nr.18, dt.5.07.2021 përvec fajësisë dhe dënimit të A.H, ka vendosur lidhur me konfiskimin e pasurive, për të cilat më parë ishte vendosur sekuestro.

Nga ana e Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, është ngritur grupi i punës sipas urdherit të prokurorit mbi ekzekutimin e vendimit të konfiskimit. Marrja në dorëzim është finalizuar me datë 12.07.2021 nga ana e Administratorit të pasurisë dhe Oficerëve të policisë gjyqësore ngarkuar për ekzekutimin e vendimit gjyqësor.

Nga 7 pasuri objekt konfiskimi janë konstatuar dhe marrë në dorëzim vetëm 3 prej tyre nga ana e administratorit të pasurisë : 1-Pasuria e pa luajtshme Bar-Restorant Hotel “ADOR”; 2-Pasuria e llojit Automjeti tip “Porche Cajen” me targa AA323 PE; 3- Automjeti tip Audi, me targë AA 485 SN.

Për sa ju përket 4 pasurive të tjera të konfiskuara sipas vendimit gjyqësor jemi në pritje të ekzekutimit në rast se pasuritë e llojit automjete do të konstatohen nga organet e rendit dhe sigurisë publike...

Mbi pasuritë e luajtshme të llojit automjete Komiteti, bazuar në kërkesat e institucioneve shtetërore të cilët janë pjesë në luftën kundër krimit të organizuar, mbi përfitimin e pasurive të konfiskuara kryesisht pasuri të luajtshme (Automjete **ka vendosur që 2 pasuritë** e luajtshme të llojit automjete: Automjetin tip “Porche Cajen” me targa AA323 PE dhe Automjetin tip Audi, me targë AA 485 SN t'i kalojnë Drejtorisë së Përgjithshme të Policisë së Shtetit, Departamentit të Policisë Kriminale, Sektorit të Krimit Ekonomik, Dhe Drejtorisë së Forcës Operacionale njësisë “FAST”

Për sa i përket pasurisë së pa luajtshme, Bar-Restorant, Hotel “ADOR” 1,2,3,4 kat +Bodrum, në Rinas, Krujë, me sipërfaqe sheshi 3320 m2, sipërfaqe ndërtimi 638 m2, katër kat mbi tokë, një kat nën tokë, me sipërfaqe bodrumi 630 m2, kati përdhe 550 m2, kati i dytë 180m2, kati i tretë 30 m2, janë marrë në konsideratë disa nga kërkesat e institucioneve shtetërore për pasuri të pa luajtshme të llojit, Truall + Ndërtesë.

Fillimisht i është ofruar Këshillit të Lartë Gjyqësor, duke marrë shkas nga harta e re gjyqësore në Republikën e Shqipërisë, dhe kërkesës për pasuri të pa luajtshme për Gjykatën e Apelit të rrethit Durrës, **ku pas disa konstatimeve është gjendur e pa përshtatshme për shkak të largësisë.**

Një kërkesë shumë e vlefshme ishte dislokimi i policisë shkencore, ku Mbretëria e Bashkuar kishte dhe një fond rreth 1 milion paund, mbi rikonstrukcion dhe paisje ekzaminuese të teknologjisë së lartë, me qëllim zbulimin e ngjarjeve kriminale dhe provave shkencore. Pas ekzaminimi të godinës dhe matjet të cilat u kryen nga ekspertë kriminalist Anglez, në përfundim të studimit të fizibilitetit **rezultoi që është e pa përshtatshme dhe kishte efekte financiare mbi buxhetin e parashikuar.**

Një tjetër projekt i cili nuk u realizua në këtë pasuri ishte me financim nga qeveria

perdorimit të pasurive të konfiskuara neprograme sociale.¹⁴⁰

Agjencia ka dështuar në krijimin e një regjistri elektronik dhe bërjen e transparencës me publikun lidhur me regjistrin e pasurive të sekuestruara, të revokuara dhe të konfiskuara, vendimmarrjet e Komitetit dhe administrimin e bërë nga Agjencia, sa i përket respektimit të interesit publik në drejtim të disponimit dhe administrimit të pasurive të kthyer, të përfituara nga veprimtaria kriminale.

Franceze mbi **“Ngritjen e Oëndrës Rajonale Kundër Krimin Kibernetik” në një pasuri të konfiskuar, projekt i cili nuk u realizua.**

Se fundmi Komiteti Ndërinstitucional për Masat Kundër Krimin të Organizuar, **ka vendosur që këtë pasuri të kalojë për shitje.** AAPSK ka proceduar me plotësimin e dokumentacionit ligjor dhe ka depozituar dosjen pranë Drejtorisë së Drejtimit të Pronës Publike, pranë Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë, i cili është organi përgjegjës mbi shitjen e pasurive të konfiskuara.

- 140 Me urdhër të Ministrit të Financave nr. 41 datë 8.5.2017 objektet e mëposhtme: “Njësi tregtare” me sip. 110.5 m² lagja Apolonia Fier; “Njësi tregtare” me sip. 28.1 m² lagja Apolonia Fier, “Truall” me sip. 470 m², garazh 24 m² dhe magazine 48 m² mbi këtë truall lagja “Çlirimi” Lushnjë, “Garazh” me sip. 48.1 m² në Sarandë, u vunë në dispozicion të “Partners Albania” për implementimin e projektit të BE “C.A.U.S.E.”, me qëllim krijimin e bizneseve sociale duke përdorur pronat e konfiskuara dhe vënjen në efikasë të tyre.

C.A.U.S.E – Përdorimi i Pronave të Konfiskuara për Sipërmarrje Sociale është iniciativa e parë e kësaj natyre e zbatuar në Shqipëri dhe në rajonin e Ballkanit Perëndimor, e cila krijoi një model të ri-përdorimit të qëndrueshëm të pronave të konfiskuara nga krimi i organizuar nga organizatat e shoqërisë civile (OSHC-të) si një mjet i vlefshëm për të riafirmuar vlerën e ligjshmërisë dhe iniciativës qytetare kundër krimin të organizuar.

C.A.U.S.E u krijua bazuar në idenë se ripërdorimi i pronave të konfiskuara nga krimi i organizuar paraqet një mundësi të qartë për të ndryshuar një paradigme ekonomike dhe për të treguar se ekonomia ligjore mund të jetë më efikase se ajo e paligjshme, duke bashkuar interesin publik dhe qëndrueshmërinë ekonomike. Përmes një qasje inovatore të fokusuar në promovimin dhe zhvillimin e kulturës së sipërmarrjes sociale dhe luftës kundër krimin të organizuar, C.A.U.S.E ofron mundësi, aftësi dhe mbështetje financiare për OSHC-të për të filluar një projekt të ri në një pronë të konfiskuar nga krimi i organizuar.

IX. KONKLUZIONE

Kthimi i pasurive është një mekanizëm që shërben në parandalimin dhe luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar.

Instrumenta të ndryshëm në kuadër të OKB dhe të Këshillit të Evropës, në të cilat Shqipëria ka aderuar, i kanë kushtuar një vëmendje të vecantë kthimit të pasurive nga veprimtaria kriminale referuar korrupsionit, pastrimit të parave, terrorizmit dhe krimit të organizuar.

Në juridiksione të ndryshme, shtetet përfshirë dhe Shqipërinë përdorin mekanizma të ndryshëm me qëllim bërjen të mundur të konfiskimit plotësisht të mjeteve dhe produkteve të veprës penale.

Konfiskimi i të ardhurave nga krimi i organizuar dhe korrupsioni ka një rëndësi të madhe dhe konsiderohet si një armë e fuqishme për të luftuar krimin dhe përbën një përpjekje për ta kthyer situatën në gjendjen në të cilën ajo ishte para se të kryhej vepra penale në fjalë, duke penguar individët apo organizata kriminale të përdorin mjetet për kryerjen e veprave penale në të ardhmen.

Shqipëria tashmë ka një kuadër të plotë ligjor sa i takon kthimit të pasurive në procedurat penale apo parandaluese, ku garantohen të drejtat e subjekteve, personave të lidhur me ta dhe të palëve të treta në një proces autonom të ngrirjes/sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive. Kuadri ligjor është përqasur me legjislacionin ndërkombëtar, evropian si dhe jurisprudencën e GJEDNJ-së dhe të GJED-së, ndërkohë që kthimi i pasurive nuk mund të konsiderohet efektiv referuar numrit të lartë të indicieve dhe perceptimit publik lidhur me veprat penale të korrupsionit, pastrimit të parave apo krimit të organizuar.

Përmes ligjit Antimafia, në Shqipëri janë krijuar hapësirat e nevojshme ligjore për të mundësuar konfiskimin e pasurive të përfituara nga krimi dhe për të mos lejuar përdorimin e të ardhurave në një aktivitet tjetër kriminal, duke realizuar rritjen e vlerës së pasurive të konfiskuara në vite dhe të përdorimit të tyre me transparencë për interes publik duke garantuar sundimin e ligjit.

Shqipëria ka bërë hapa përpara në drejtim të hetimit financiar, por sërish teknikat përkatëse duhen përmirësuar në drejtim të efektivitetit të kthimit të pasurive. Suksesi i kthimit të pasurive qëndron vetëm në një cilësi të lartë të teknikave të hetimit financiar, duke garantuar të drejtat e subjekteve dhe të palëve të treta në proces, duke patur në konsideratë jurisprudencën e GJEDNJ-së në drejtim të garantimit të një procesi të rregullt ligjor, të drejtës së pronës apo të privatësisë.

Shqipëria ka mangësi në drejtim të metodologjive dhe të unifikimit të rregullave të mbajtjes së statistikave në procedurat e kthimit të pasurive, ku përfshihen të gjithë aktorët referuar kuadrit ligjor në fuqi.

Shqipëria ka dështuar të krijojë dhe të bëjë efektive një Zyrë Kombëtare të Kthimit të Pasurive, e cila të mundësojë mbajtjen e statistikave në këtë kuadër, të koordinimit me institucionet dhe të ndërtojë bashkëpunimin me zyrat e tjera homologe në drejtim të kthimit të pasurive.

Administrimi i pasurive të kthyera dhe përdorimi i tyre ka një rëndësi shumë të madhe. Qytetarët kanë të drejtë të jenë të informuar dhe të shohin se si përdoren pasuritë e krijuara nga krimi në të mirë të publikut dhe për të luftuar krimin.

Shqipëria ka bërë hapa përpara sa i takon rregullimit ligjor në drejtim të organizimit dhe funksionimit të Agjencisë së Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara si dhe në drejtim të vendimmarrjes kolegjiale në lidhje me destinacionin e këtyre pasurive, duke u shtuar dhe numri i institucioneve përfituese.

Janë evidentuar raste të suksesshme të administrimit dhe ripërdorimit të pasurive, ndërkohë që pavarësisht rregullimit ligjor nuk ekziston një regjistër elektronik në mënyrë që të bëhet transparenca me publikun në lidhje me çdo rast të kthimit të pasurive në çdo fazë të procesit, deri në destinacionin përfundimtar të pasurive të kthyera, çfarë vë në dyshim drejtësinë e dhënë dhe betejën me krimin në sytë e publikut.

BIBLIOGRAFIA:

Marrëveshje ndërkombëtare

1. Konventa Europiane të Drejtave të Njeriut, ratifikuar nga R.SH-së me Ligjin nr. 8137, dt.31.7.1996

2. Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit e vitit 2005, ratifikuar nga R.SH-së me Ligjin 9492, dt.13.3.2006 “Për ratifikimin e Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsioni

3. Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar e vitit 2000, ratifikuar nga R.SH-së me ligjin nr.8920, dt.11.7.2002 “Për ratifikimin e ‘Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndrëkombëtar” dhe dy protokolleve shtesë të saj”

4. Konventa penale për korrupsionin e vitit 1999(ETS 193) (Konventa e Strasburgut), ratifikuar nga R.SH-së me ligjin nr.8778, dt.26.04.2001 “ Për ratifikimin e Konventës Penale për Korrupsionin”

5. Konventa për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi dhe për finacimin e terrorizmit (ETS 198) (Konventa e Vrashaves) e vitit 2005, ratifikuar me ligjin nr.9646 dt.27.11.2006, botuar Fletore Zyrtare nr.132, dt.18/12/2006

6. Konventa e Strasburgut e vitit 1990 “Për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi i vitit 1990(ETS 141), ratifikuar nga R.SH-së me Ligjin nr.8646, datë 20.7.2000, botuar Fletore Zyrtare Nr. 23 2000, dt. 4/8/2000

7. Direktiva 2014/42/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 3 Prill 2014 për ngrirjen dhe konfiskimin e instrumenteve dhe të ardhurave nga krimi në Bashkimin Evropian ‘Direktiva e vitit 2014

8. Vendimit Kuader 2005/212/JHA i Këshillit ‘*Mbi konfiskimin e mjeteve, produkteve te krimit dhe pasurive*’

9. Regullorja 2018/1805/BE (Rregullorja 2018) e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e dt.14 Nnëtor 2018 mbi njohjen reciproke

lidhur me urdhërat e sekuestrimit dhe të konfiskimit

Kuadri Ligjor i Brendshëm

10. Kushtetuta e R.SH-së
11. Kodi Penal i R.SH-së, i ndryshuar
12. Kodi i Procedurës Penale i R.SH-së, i ndryshuar
13. Kodi i Procedurës Civile i R.SH-së, i ndryshuar
14. Ligji Anti-Mafia nr.10192, dt.3.12.2009 “ Mbi luftimin e trafikimit dhe të krimit të organizuar përmes masave parandaluese kundër pasurisë”, ndryshuar me ligjin 24/2014, ligjin 70/2017, ligjin 85/2020
15. Ligji Nr.9917, dt. 19.5. 2008 “Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit”, ndryshuar me ligjin nr.33/2019
16. Ligji nr.157/2013 “Për masat kundër financimit të terrorizmit”, ndryshuar me ligjin 43/2017
17. Akt Normativ nr. 1, dt. 31.1.2020 “Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit dhe krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike”, miratuar nga Kuvendi Shqipërisë me Ligjin nr.18/2020
18. Ligji nr.34/2019 “Për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”, ndryshuar me ligjin nr. 19/2020.
19. Strategjia Ndërsektoriale kundër Korrupsionit 2015-2020, e miratuar me VKM nr.247, dt.20.3.2015
20. Strategjia Ndërsektoriale e Luftës kundër Krimit të Organizuar, Trafikeve të Paligjshme dhe Terrorizmit e miratuar me VKM nr.663, dt.17.7.2013 dhe e zëvendësuar nga Strategjia kundër Krimit të Organizuar dhe Krimeve të Rënda, 2021-2025 dhe plan veprimi 2021-2022 miratuar me VKM nr.1140, dt.24.12.2020.
21. VKM nr.314 datë 5.5.2010 “Për organizimin,

kompetencat dhe funksionimin e Agjencisë së Asministrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, si dhe për përcaktimin e shpërblimit të Personave të tretë në Administrimin e Pasurisë”

22. VKM nr.687 dt.5.10.2011 “Për krijimin, rregullat e hollësishme për organizimin, kompetencat dhe funksionimin e Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara, si dhe mënyrën e administrimit të pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara”, i ndryshuar mbi bazën e të cilave ishte ngritur dhe funksiononte Agjencia deri në Korrik 2019.

Raporte/Manuale

23. Raportit të Komisionit European për Shqipërinë 2019, 2020, 2021, 2022, 2023

24. Doracak mbi kthimin efektiv të aseteve në përputhje me standartet evropiane dhe ndërkombëtare, në kuadër të projektit Forcimi i antikorrupsionit në Evropën Juglindore përmes pëemirësimit të masave për sekuestrimin e aseteve, AIRE Center & RAI, 2018

25. J.Thomas, L.Day, F.Jackson “Mjetet dhe praktikatat më të mira në bashkëpunimin ndërkombëtar për kthimin e pasurive”, AIRE&RAI, RAI 2019

26. M.Jovanovic, S. McClelland, H.Smith, H.Stolnik Trenkic “ Social reuse of confiscated assets”, AIRE Center, 2023.

Jurisprudenca e GJEDNJ

27. Varvara k. Italisë (17475/09), dt.29.10. 2013

28. Marcks k.Belgjikës (6833/74), dt.13.06.1979

29. Stran Greek Rafineries & Stratis Andreadis kundër Greqisë (13427/87) Vendim i Dhomës së Madhe, dt.9.12.1994

30. Agrotexim & al. k. Greece (957602/09), dt.4.10.1995,

31. Lekić v. Slovenia (36480/07) Vendim i Dhomës së

Madhe, dt. 11.12.2018

32. Denisova & Moisyeva j. Ruisë(16903/03), dt.1.04.2010
33. Gasus Dossier- und Fördertechnik GmbH kundër Holandës (15375), dt. 23 shkurt 1995
34. AGOSI k.Mbretërisë së Bashkuar(9118/80), dt.24.10.1986
35. Bosphorus Hava Yollari Trizem veTicaret Anonim Sirketi Airëays kundër Irlandës (45036/98), dt.30.06.2005
36. Gogitidze k. Gjedorjgjisë, Vendim i Dhomës së Madhe (36862/05), dt. 12.05.2015
37. Raimondo k.Italisë (12954/87), 22.2.1994
38. Air Canada k. Mbretërisë së Bashkuar (18465/91), dt.5.05.1995
39. Azienda Agricola Silverfunghi S.as. & al. k. Italisë (48357/07, 52677/07, 52687/07, 52701/07), dt. 24.6.2014
40. Arcuri & tjere k. Italisë (dec.), (52024 /99), GJEDNJ 2001-VII
41. Riela & tjere k. Italisë (dec.), (52439/99), dt. 4 .09. 2001
42. Perre & al. k. Italisë (dec.), (1905/05), dt.12 .04.2007
43. Bongiorno & al. k. Italisë, (4514/07), dt. 5.01.2010
44. Phillips k. Mbretërisë së Bashkuar, (41087/98), GJEDNJ, 2001-VII,
45. Grayson & Barnham k. Mbretërisë së Bashkuar, (19955/05 &15085/06), dt. 23.9.2008.
46. Silickienë k. Lituanisë (20496/02), dt. 10.4. 2012
47. Telbis dhe Viziteu k. Rumanisë (47911/15), dt.26.06.2018
48. Aboufadda k. Francës (28457/10), dt. 4.11. 2014

49. Ghailan & al. k. Spanjës (36366/14), dt. 23.6.2021
50. Shorazova kundër Maltës (51853), dt.3.03.2022
51. Gutsanovi k.Bullgarisë (34529), dt.15.10.2013
52. Selçuk dhe Asker kundër Turqisë (12/1997/796/998-999), dt.24.04.1998
53. G.I.E.M dhe të tjerë k.Italisë (1828/06), dt. 28.06.2018
54. Yildirim k. Italisë (38602/02), dt.10.4.2003
55. Sharxhi & tjerë k. Shqipërisë, (10613/16) dt.11.01.2018
56. Saccoccia k.Austrisë (69917), dt.18.12.2008
57. Veits kundër Estonisë (12951/11), dt.15.01.2015
58. Grayson & Barnham k. Mbretërisë së Bashkuar (19955 and 15085/06), dt. 23.09.2008
59. Shih Balsamo v. San Marinos (20319/17 and 21414/17), dt. 8.10.2019
60. Shih Butler v. Mbretërisë së Bashkuar (56054/00), dt.27.06.2002
61. Rummi v. Estonisë (63362/09), dt.15.01.2015
62. Microintelect k. Bullgarisë (34129/03), dt.4.03.2014

Vendime të gjykatave të brendshme

63. Vendim nr.4/2022, dt.21.2.2022 i GJK të R.SH-së
64. Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë, Vendim nr. 291, dt.20.03.2007
65. Gjykata e Kasacionit të Italisë, Vendim nr.26604, dt.17.06.2019
66. Vendim i Gjykatës së Lartë të R.SH-së nr.13, dt.11.5.2017
67. Vendim i Gjykatës së Krimeve të Rënda Nr. 10 datë

23/04/ 2015 (Brahimaj sekuestro)

68. Vendim i Gjykatës së Krimeve të Rënda nr.8, dt.6.03.2017 (Brahimaj konfiskimi)

69. Vendim i Gjykatës së Apelit për Krimet e Rënda nr.66 datë 31/05/2017 (Brahimaj kthim për rigjykim me tjetër rup gjykues)

70. Vendimi i Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda Nr. 11, datë 18.05.2018, i lënë në fuqi edhe nga Gjykata e Apelit për Krime të Rënda Tiranë, me vendimin nr.101, datë 10.09.2018.(Brahimaj konfiskimi)

71. Vendim i Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar të Gjykatës së Posaçme nr. 16 datë 01.08.2020 dhe nr. 15 datë 03.06.2021

72. Vendim Gjykata e Posaçme e Shkallës së parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar nr. 17, datë 03.11.2022

73. Vendim i Gjykatës së Posaçme të Apelit, nr. 49, datë 15.05.2018

74. Vendim i Gjykatës së Posaçme të Apelit, nr. 74, datë 11/03/2021 (Ndroqi)

75. Vendim i Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda Nr.28, datë 21.11.2017 të (Balili sekuestro)

76. Vendim i Gjykatës së Posacme të shkallës së parë nr. 18, datë21.09.2020 (Balili konfiskim, revokim sekuestro)

77. Gjykata e Posacme e Apelit vendimin nr.33, datë 9.2.2021(konfiskim Balili)

78. Vendim i Kolegjit Penal te Gjykatës së Lartë nr.166 datë 14.06.2022

79. Vendim i Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar vendimin nr.9, datë 01.02.2021, lënë në fuqi nga Gjykata e Apelit me Vendimin nr.18, dt.5.07.2021

(konfiskim Hoxha)

80. Raportime të Agjencisë për Administrimin e Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara

Websites

<https://aapsk.gov.al>

<https://mb.gov.al>

<https://spak.gov.al>

<https://hudoc.echr.coe>

<https://www.drejtesia.gov.al>

